

चेतना

२०१९-२०२०

चेतना संचरलेली उत्फुर्तमय भरारी...

अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,
न्यू आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज,
पारनेर, जिल्हा अहमदनगर.

रक्तदान शिबीर प्रसंगी उपस्थित संस्थेचे अध्यक्ष मा. नंदकुमार झावरे पाटील व संस्थेचे इतर मान्यवर

वाणिज्य व अर्थशास्त्र विभाग आयोजित चर्चासत्रात मार्गदर्शन करताना संस्थेचे अध्यक्ष मा. नंदकुमार झावरे पाटील.

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी संस्थेचे अध्यक्ष मा. नंदकुमार झावरे पाटील विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना.

महाविद्यालय विकास समिती सभेप्रसंगी उपस्थित संस्थेच्या मान्यवरांचे स्वागत करताना प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहरे

वार्षिक स्नेहसंमेलनास शुभेच्छा देताना संस्थेचे ज्येष्ठ विश्वस्त मा. सिताराम खिलारी सर

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर पिंपरी जलसेन येथे शिबीर समारोप प्रसंगी आपले अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना मा. सभापती राहुल झावरे पाटील व इतर मान्यवर.

चेतना

चेतना

२०१९ - २०२०

नियतकालिकाचे स्वामित्व व अन्य तपशिलाबाबत निवेदन

फॉर्म नं. ४, नियम क्र. ८ 'अ' अन्वये

१. प्रकाशन स्थळ : अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,
न्यू आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पारनेर
जि. अहमदनगर
Ph. (02488) 221537,2 21235 FAX : (02488) 221535
E-mail: nascpar@rediffmail.com
Web: www.newartsparker.com
२. प्रकाशन कालावधी : वार्षिक
३. मुद्रकाचे नाव व पत्ता : मे. क्वालिटी प्रिंटर्स, कान्हूर पठार, ता. पारनेर,
जि. अहमदनगर, मो. ९४२१४७७०५०
- राष्ट्रीयत्व : भारतीय
४. प्रकाशक व संपादकाचे नाव व पत्ता : प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर
न्यू आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पारनेर
जि. अहमदनगर
- राष्ट्रीयत्व : भारतीय
५. कार्यकारी संपादकाचे नाव व पत्ता : प्रा. डॉ. हरेश संपत शेळके
न्यू आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पारनेर
जि. अहमदनगर
- राष्ट्रीयत्व : भारतीय
६. नियतकालिकाची मालकी : अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,
न्यू आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पारनेर
जि. अहमदनगर
७. अक्षर जुळणी : मे. क्वालिटी प्रिंटर्स,
गोकुळ तुंबे
कान्हूर पठार, ता. पारनेर, जि. अहमदनगर
मो. ९४२०३४१५१०
८. मुखपृष्ठ संकल्पना : प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर व संपादक मंडळ

संपादक

प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर

सहसंपादक

उपप्राचार्य डॉ. दिलीप तुबे

कार्यकारी संपादक

डॉ. हरेश शेळके

संपादक मंडळ

डॉ. भाऊसाहेब शेळके	डॉ. प्रांजली भराटे
डॉ. माया लहारे	प्रा. नंदकुमार उदार
डॉ. सुनिता तुबे	प्रा. महेश आहेर
डॉ. प्रशांत रोहोकले	प्रा. शुभदा आर्डे

नूतन कार्यकारी मंडळ

अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाज,
लालटाकी रोड, अहमदनगर ४१४००१

कार्यकारी मंडळ

अ.नं.	नांव	पद
१.	मा.श्री. नंदकुमार भाऊसाहेब झावरे पाटील	अध्यक्ष
२.	मा.श्री. रामचंद्र हरिभाऊ दरे	उपाध्यक्ष
३.	मा.श्री.गेणुजी दगडुजी खानदेशे	सचिव
४.	मा.अॅड.विश्वासराव दत्तात्रय आठरे	सहसचिव
५.	मा.डॉ. विवेक प्रभाकर भापकर	खजिनदार
६.	मा.डॉ. मोहनराव गंगाराम हापसे	सदस्य
७.	मा.श्री. माधवराव दगडुजी मुळे	सदस्य
८.	मा.अॅड. रामनाथ लक्ष्मणराव वाघ	सदस्य
९.	मा.अॅड.दिपलक्ष्मी संभाजीराव म्हसे	सदस्या
१०.	मा.श्री. सिताराम विठ्ठलराव खिलारी	सदस्य
११.	मा.डॉ. चंद्रकांत कृष्णराव मोरे	सदस्य
१२.	मा.अॅड. माणिकराव नामदेवराव मोरे	सदस्य
१३.	मा.अॅड. वसंतराव शाहूराव मोरे	सदस्य
१४.	मा.प्रा.श्री. अर्जुनराव तात्याभाऊ पोकळे	सदस्य
१५.	मा.सौ. अरुणा अशोकराव काळे	सदस्या
१६.	मा.डॉ. अभय गेणुजी खानदेशे	सदस्य
१७.	मा.श्री. मुकेश माधवराव मुळे	सदस्य
१८.	मा.श्री. जयंत रामनाथ वाघ	सदस्य
१९.	मा.श्री. रावसाहेब मारुती शेळके	सदस्य
२०.	मा.श्री. राहुल नंदकुमार झावरे	सदस्य
२१.	प्राचार्य डॉ. रंगनाथ किसन आहेर	सेवक स्विकृत सदस्य
२२.	मा.श्री. दिलीप विनायक फलके	सेवक स्विकृत सदस्य
२३.	मा.प्रा.श्री. उमाजी रमाजी तुबे	स्विकृत तज्ज्ञ सदस्य

कार्यकारी मंडळ

अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाज,
अहमदनगर.

पदाधिकारी

मा. आ. नंदकुमार भाऊसाहेब झावरे पाटील
अध्यक्ष

मा.श्री. रामचंद्र हरिभाऊ दरे
उपाध्यक्ष

मा. श्री. गेणुजी दगडुजी खानदेशे
सचिव

मा. अॅड. विश्वासराव दत्तात्रय आठरे
सहसचिव

मा.डॉ. विवेक प्रभाकर भापकर
खजिनदार

महाविद्यालय विकास समिती

अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,
न्यू आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पारनेर.

महाविद्यालय विकास समिती

(महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ कायदा- २०१६ कलम ९७ (१) नुसार)
१/४/२०१८ ते ३१/३/२०२३

अ.नं.	नांव	पद
१.	मा. आ. नंदकुमार भाऊसाहेब झावरे पाटील	अध्यक्ष
२.	मा. श्री. गेणुजी दगडुजी खानदेशे	सदस्य
३.	मा. श्री. रामचंद्र हरिभाऊ दरे	सदस्य
४.	मा. अॅड. विश्वासराव दत्तात्रय आठरे	सदस्य
५.	मा. डॉ. विवेक प्रभाकर भापकर	सदस्य
६.	मा. डॉ. दत्ता जयसिंग लाटे	सदस्य, औद्योगिक प्रतिनिधी
७.	प्रा. डॉ. विजयकुमार सुब्राव राऊत	सदस्य, प्रमुख प्रतिनिधी
८.	प्रा. डॉ. तुकाराम सुखदेवराव थोपटे	सदस्य, अध्यापक प्रतिनिधी
९.	प्रा. डॉ. रघुनाथ एकनाथ नजन.	सदस्य, अध्यापक प्रतिनिधी
१०.	प्रा. ज्योत्सना दत्तात्रय म्हस्के	सदस्य महिला प्रतिनिधी
११.	श्री. ठकाराम चिमाजी बुगे	सदस्य अध्यापकेतर प्रतिनिधी
१२.	प्रा. डॉ. दिलीप रावसाहेब तुबे	सदस्य IQAC समन्वयक
१३.	महाविद्यालय विद्यार्थी परिषद सभापती	सदस्य
१४.	महाविद्यालय विद्यार्थी परिषद सचिव	सदस्य
१५.	प्राचार्य डॉ. रंगनाथ किसन आहेर	सदस्य सचिव

सर्वाना नमस्कार...

विद्यार्थी मित्रांनो सन २०१९-२० या वर्षीचा चेतना अंक तुमच्या हातात देताना मला खूप आनंद होत आहे. महाविद्यालयीन काळ हा विद्यार्थी दशेतील सुवर्णकाळ असतो. याच काळात आपली जडण-घडण ज्या पद्धतीने होत जाते त्यावर आपले आयुष्य उभे राहत असते. किंबहुना आपल्या आयुष्याची दिशा निश्चित होत असते. तुमच्यातील उत्साहाला, संघर्षाला, यशाला, अपयशाला, त्यागाला, कष्टाला, तपश्चर्येला याच टप्प्यावर फुलविण्याची संधी विविध प्रकारे तुम्हाला मिळत असते. ती शोधून अधिक चांगला विद्यार्थी होण्यासाठी तुम्ही त्यासाठी सातत्यपूर्ण धडपड करणे अत्यावश्यक असते.

मित्रांनो जीवनात आई-वडिलांनंतर सर्वात महत्त्वाचे स्थान असते ते आपल्याला घडवणाऱ्या शिक्षकांचे. आई-वडील आपली कौटुंबिक जडण-घडण संस्कारातून उत्तम

रितीने करत असतात त्याच संस्कारांना गुणवत्तेची, बुद्धिमत्तेची, विवेकाची जोड देण्याचे निस्वार्थी कार्य शिक्षक पार पाडत असतात. म्हणूनच कुटुंब, महाविद्यालय आणि समाज या तीनही व्यवस्थांमध्ये तुमच्या व्यक्तिमत्त्वाची स्वतंत्र ओळख तयार होण्यासाठी, तुमचं व्यक्तिमत्त्व उठावदार, देखणं आणि गुणवान वाटण्यासाठी या टप्प्यावर तुमच्यामध्ये अनेक गुणवैशिष्ट्यांची पेरणी होणं आवश्यक आहे. यादृष्टीने पारनेर महाविद्यालय नेहमीच विविध उपक्रमांची अंमलबजावणी करत असते, विद्यार्थीकेंद्री उपक्रमांना प्राधान्य देत असते. त्यामुळेच महाविद्यालयाला यावर्षी दहा विविध पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आले. विद्यार्थी-शिक्षक आणि समाज यांच्या त्रिवेणीसंगमाची साथ येथे यशस्वीपणे जुळून आली. म्हणून संत तुकाराम महाराज म्हणतात त्याप्रमाणे, निश्चयाचे बळ । तुका म्हणे तेचि फळ ॥१॥ या उक्तीप्रमाणे महाविद्यालयाचा सामाजिक, विद्यापीठ स्तरावर अतिशय उल्लेखनीय पद्धतीने गुणगौरव करण्यात आला.

मित्रांनो चांगला समाज निर्माण होण्यासाठी फक्त राजकीय, आर्थिक विकासच महत्त्वाचा असतो असे नाही तर शैक्षणिक विकास हा सर्वात जास्त महत्त्वाचा असतो, शिक्षणातूनच उद्याचे आदर्श नागरिक तयार होत असतात. सुदृढ आणि विवेकशील समाजाची निर्मिती ही शिक्षणातूनच होते. म्हणून तर आजच्या विद्यार्थ्यांने प्रचंड मेहनतीने, आपल्या अवती-भवतीच्या परिस्थितीची जाणीव ठेऊन, प्रतिकूल परिस्थितीवर मात करत स्वतःच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास घडवून आणला पाहिजे. आयुष्याच्या सोनेरी वाटेवर उद्याची पहाट जर लख्खपणे उजळून निघावी असे वाटत असेल तर प्रचंड वाचन करा, विविध उपक्रमांमध्ये स्वतःहून भाग घ्या, नवनवीन आव्हानांचा सामना सहजपणे करा आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे अपमान, दुःख, वेदना पचवायला शिका या सर्व गोष्टी जर तुम्ही स्वीकारल्या तर उद्याचं उज्ज्वल सोनेरी भविष्य तुमचेच असेल.

आपल्या महाविद्यालयाची ही गौरवशाली वाटचाल करत असताना अ.जि.म.वि.प्र.समाज संस्थेचे अध्यक्ष मा. नंदकुमार झावरे पाटील, उपाध्यक्ष मा. रामचंद्र दरे, सचिव मा. जी.डी. खानदेशे, सहसचिव अॅड. विश्वासराव दत्तात्रय आठरे, खजिनदार मा. डॉ. विवेक प्रभाकर भापकर, पारनेर पंचायत समितीचे विद्यमान सभापती राहुल झावरे पाटील या सर्वांचे तसेच समाजातील अनेक थोरा-मोठ्यांचे आशीर्वाद आणि मौलिक मार्गदर्शन आपल्या सर्वाना सातत्याने प्रेरणा देत आलेले आहे. त्यांच्या या पाठबळामुळेच दिवसेंदिवस महाविद्यालयाची वाटचाल अधिक जोमाने होत आहे. ती होतच राहिल यात शंका नाही. या वर्षीच्या अंकाचे कार्यकारी संपादक डॉ. हरेश शेळके व सर्व संपादक मंडळाने अतिशय कष्ट घेऊन हा अंक तयार केलेला आहे त्याबद्दल मी सर्वांचे कौतुक करतो आणि पुढील अंकासाठी शुभेच्छा देतो.

डॉ. रंगनाथ आहरे
प्राचार्य

संपादकीय मनोगत

प्रत्यक्ष जगण्यातून उमेद निर्माण करा....

युवकांच्या आयुष्यातील वय वर्ष १८ ते २२ हा काळ आयुष्याला दिशा देणारा असा सुवर्णकाळ असतो. याच टप्प्यावर नव्या वाटा युवकांना साद घालत येत असतात. आणि याच वाटांतून अनेक नवे युवक नव्या वाटा तयारही करत असतात. आई-वडिलांचे स्वप्न साकार करण्यासाठी महाविद्यालयीन युवक पेटून उठलेले असतात. याच टप्प्यावर स्वतःचं आयुष्य रचत रचत आपल्या ध्येयाचा प्रवास करण्यासाठी जो तो धडपड करत असतो. या सर्व प्रवासात अनेक मित्र-मैत्रिणी नित्य नेमाने कॉलेजला येत असतात. परंतु ते कधीही फारसे आपल्या मित्र-मैत्रिणींच्या व्यक्तिगत आयुष्याबद्दल जाणून घेण्याचा प्रयत्न करत नाहीत. त्यामुळे होते काय तर जगण्याबद्दलची समज परिपूर्णच होत नाही. खरं तर प्रथम विद्यार्थ्यांना जीवन कसं जगायचं, आयुष्य म्हणजे काय, समाज म्हणजे काय या मूलभूत प्रश्नांची उत्तरे माहित असणं अत्यंत आवश्यक आहे.

कारण ज्या समाजात आपण राहतो, ज्यांच्यासोबत आपली वाढ होत असते, ज्या मित्र-मैत्रिणींमध्ये आपण आनंदाने जीवन जगत असतो त्यावेळी एकमेकांच्या सुख-दुःखाबद्दल, वास्तव जगण्याबद्दल, परिस्थितीशी होणाऱ्या संघर्षाबद्दल आपण फारस बोलत नाही. त्यामुळे जगण्याच्या वास्तवाशी भिडताना आपल्याला खूपदा त्रास होतो. आपण लवकर हतबल होतो किंवा जगण्यापासून पळ काढण्याचा प्रयत्न करतो अशा परिस्थितीत आपल्याला आपल्या प्रश्नांची उत्तरे शोधता येणं जास्त गरजेचे आहे.

तारुण्यातलं जगणं म्हणजे नेमकं काय हे शोधायला लागल्यावर लक्षात आलं की प्रत्येक विद्यार्थ्यांचा अभ्यासाच्या पातळीवरचा संघर्ष जसा कठीण आहे. तसाच तो जगण्याच्या पातळीवरचा त्याहूनही कठीण आहे. म्हणूनच वाटलं की आपण विद्यार्थ्यांना बोलतं करूयात, सांगूयात स्वतःबद्दल लिहायला त्यांना सांगू अगदी मनमोकळेपणाने स्वतःच जगणं स्वतः रेखाटायला. याविषयी विद्यार्थ्यांशी संवाद करायचं संपादक मंडळाने ठरवलं सुरुवातीला विद्यार्थी बोलत नव्हते. परंतु त्यांना बोलत केल्यावर लक्षात आलं की, काही मुला-मुलींच्या व्यथा ह्या एकप्रकारे कथाच आहेत. कारण त्यात जगण्याचं तत्त्वज्ञान तर होतचं परंतु जीवन कसं जगावं याची उत्तरेही त्यात होती. हेच जगणं कागदावर अवतरलं तर इतरांना ते वाचून जगण्याची प्रेरणा तर नक्की मिळेलच आणि उमेदही वाढेल असं लक्षात आल्यावर अनेकांनी जगणं कागदावर रेखाटायला सुरुवात केली. आणि युवकांच्या या जगण्याच्या संघर्षाला नवे रूप येत गेले हा अंक त्याचाच एक मुख्य भाग आहे. म्हणूनच हा अंक वाचकांच्या हाती देतांना आम्हा संपादक मंडळाला अतिशय आनंद होत आहे.

या अंकाचे डी.टी.पी. लेखन प्रिती ठोकळ यांनी वेळेत पूर्ण करून दिले, तसेच अक्षर जुळणीचे काम क्वालिटी प्रिंटर्स श्री. संतोष तुबे, श्री.गोकुळ तुबे व त्यांच्या सर्व सहकाऱ्यांनी अतिशय वेळेत पूर्ण करून दिले त्याबद्दल सर्वांचे मनापासून आभार.

सन्माननीय अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्थेचे अध्यक्ष माजी आमदार नंदकुमार झावरे पाटील, उपाध्यक्ष रामचंद्र दरे, सचिव जी.डी.खानदेशे, सहसचिव अॅड. विश्वासराव आठरे, खजिनदार डॉ. विवेक भापकर आणि आम्हा तरुणांचे मार्गदर्शक, प्रेरणास्थान पारनेर पंचायत समितीचे सभापती राहुल झावरे पाटील यांचे मार्गदर्शन आणि प्रोत्साहन नेहमीच दिशादर्शक, उमेद वाढवणारे असे असते.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर, उपप्राचार्य डॉ. तुकाराम थोपटे यांचे बहुमोल मार्गदर्शन आणि संपादक मंडळातील सर्वांचे अनमोल सहकार्य यामुळेच हा अंक वेळेत पूर्ण होऊ शकला त्यामुळे पुन्हा एकदा मी आपणा सर्वांचे कृतज्ञतापूर्वक आभार मानतो

आपला,
डॉ. हरेश शेळके

प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर
सेंट पिटर्स बर्ग, रशिया
येथे शोधनिबंध वाचन

प्रा. डॉ. दिलीप तुबे
आंतरराष्ट्रीय परिषदेत शोधनिबंध वाचन
दुबई (यु.ए.आय.)

डॉ. सज्जन खपके
आंतरराष्ट्रीय परिषदेत शोधनिबंध
वाचन (बाली) इंडोनेशिया

डॉ. भिमराज काकडे
पीएच्.डी.पदवी प्राप्त

डॉ. काकसाहेब टोळे
पीएच्.डी.पदवी प्राप्त

डॉ. दीपक सोनटकरे
पीएच्.डी.पदवी प्राप्त

डॉ. भूषण भालेकार
पीएच्.डी.पदवी प्राप्त

डॉ. सुनिता तुबे
पीएच्.डी.पदवी प्राप्त

डॉ. अशोक घोरपडे
सेट परीक्षा उत्तीर्ण

प्रा. रणजीत शिंदे
सेट परीक्षा उत्तीर्ण

प्रा. राणी शेख
गेट परीक्षा उत्तीर्ण

प्रा. नंदकुमार उदार
सेट परीक्षा उत्तीर्ण

प्रा. सुरज गायकवाड
नेट परीक्षा उत्तीर्ण

प्रा. संदिप ठोंबरे
सेट व गेट परीक्षा उत्तीर्ण

कनिष्ठ विभाग

दळवी शुभांगी प्रकाश
११ वी कला
७४.९२%

ठाणगे ऋतुजा बाळू
११ वी वाणिज्य
८३.८४%

डोंगरे अक्षय लहू
११ वी शास्त्र
८२.६९%

कु. शेख तस्लिम हनिफ
१२ वी कला
८९.०८%

झावरे अनिकेत रावसाहेब
१२ वी वाणिज्य
८९.३८%

कु. औटी प्रणाली सुभाष
१२ वी शास्त्र
८४.६२%

वरिष्ठ विभाग कला शाखा

कु. काळे नम्रता नवनाथ
एफ.वाय.बी.ए.
८४.८३%

कु. धराडे वैशाली अनिल
एस.वाय.बी.ए.
७८.५०%

पोटे शैलेश यमना
टी.वाय.बी.ए.
८०.८३%

वाणिज्य शाखा

मोकाते प्रतिभा शिवाजी
एफ.वाय.बी.कॉम
८७.४३

इंझाड शुभांगी मोहन
एस.वाय.बी.कॉम
८३.६७%

सिनारे पुनम बाबाजी
टी.वाय.बी.कॉम.
७९.२५%

काले मोनिका राजेंद्र
एफ.वाय.बी.बी.ए.सी.ए.
७५.७६%

औटी कल्याणी शिवाजी
एस.वाय.बी.बी.ए.सी.ए.
६५.७५%

डोरे पुजा लक्ष्मण
टी.वाय.बी.बी.ए.सी.ए.
६९.२५%

विज्ञान शाखा

गाडिलकर ऐश्वर्या राजेंद्र
एफ.वाय.बी.एस्सी.
८८.८३%

काकडे योगिता राजेंद्र
एस.वाय.बी.एस्सी
८८.२०%

वैद्य ऐश्वर्या भास्कर
एफ.वाय.बी.एस्सी
(संगणकशास्त्र)
८८.०८%

तारडे रोहिणी राजेंद्र
एस्.वाय.बी.एस्सी.
(संगणकशास्त्र)
८१.१०%

मंदिलकर स्वप्नाली सुनिल
टी.वाय.बी.एस्सी
(संगणकशास्त्र)
८५.०५%

पदव्युत्तर विभाग

केदार माधुरी दगडू
एम.ए. मराठी भाग-१
७७.५०%

कुटे बाबासाहेब भाऊसाहेब
एम.ए.मराठी भाग-२
६८.६३%

दिवटे प्रियंका जयवंत
एम.ए.हिंदी भाग-१
६८.६३%

शिंदे अशोक चंद्रभान
एम.ए.हिंदी भाग-२
७५.६९%

साळवे संपदा सुरेश
एम.ए.इंग्रजी भाग-१
६३.००%

शिंदे योजना विश्वनाथ
एम.ए. इंग्रजी भाग-२
६३.००%

शिंदे आकांक्षा निरेश
एम.ए.भूगोल भाग-१
७७.३६%

शेते रेश्मा बाबूराव
एम.ए.भूगोल भाग-२
७५.९२%

यशवंत गुणवंत

उदार दिप संपत
एम.कॉम भाग-१
७४.८८%

औटी शितल शंकर
एम.कॉम भाग-२
७९.७५%

तारडे माधुरी सुधाकर
एम.एस्सी सेंद्रिय रसायनशास्त्र
भाग-१ - ८५.६४%

रसाळ रुपाली बबन
एम.एस्सी सेंद्रिय रसायनशास्त्र
भाग-२ - ७७.७७%

जाधव पुजा सखाराम
एम.एस्सी विश्लेषणात्मक रसायनशास्त्र
भाग-१ - ८०.५५%

बारशिले चैताली रामदास
एम.एस्सी गणित
भाग-१ - ७८.२०%

तांबोळी सुमय्या गफर
एम.एस्सी गणित
भाग-२ - ७१.२९%

गाडिलकर सुनंदा दशरथ
एम.एस्सी भौतिकशास्त्र
भाग-१ - ७६.६७%

रेपाळे पल्लवी दशरथ
एम.एस्सी वनस्पतीशास्त्र
भाग-१ - ७७.२५%

टुबे सुनिल पंढरीनाथ
एम.एस्सी वनस्पतीशास्त्र
भाग-२ - ७९.०४%

टुबे राजश्री शंकर
एम.एस्सी संगणकशास्त्र
भाग-२ - ७४.३९%

गुणवंत खेळाडू
(कनिष्ठ महाविद्यालय)
शैक्षणिक वर्ष - २०१९-२०२०

दाते विशाल मच्छिंद्र
राज्यस्तरीय तेग सुडा - प्रथम
राष्ट्रीय तेग सुडो - द्वितीय

भोसले गौरव श्रीकृष्ण
विभागस्तरीय कुस्ती
पुणे विभाग दुसरा

कदम ऋतुजा आप्पा
राज्यस्तरीय युनिफाईट
सहभाग

ब्रागडे भारती धर्मपाल
विभागस्तरीय किक बॉक्सिंग
सहभाग

जाधव शेखर माणिक
विभागस्तरीय कुस्ती
सहभाग

रेपाळे चेतन शिवाजी
विभागस्तरीय कुस्ती
सहभाग

रेपाळे तेजस शिवाजी
जिल्हास्तरीय कुस्ती
प्रथम

होले गणेश बाळू
जिल्हास्तरीय हापकिडो
बॉक्सिंग प्रथम

कावरे आदेश लक्ष्मण
विभागस्तरीय हापकिडो बॉक्सिंग
द्वितीय

LT.Dagale B.G.
NCC Officer

SUO Pathare Sushant
R.D.C. Camp Ahmednagar
2018

JUO Auti Purushottam
R.D.C. Camp Ahmednagar
2018

CQMH Kavare Rushikesh
Best Cadet

CDT Sagar Avinash
ATC Camp A.Nagar

CDT- Jadhav Diksha
National Traking Camp
Kerla - 2018

CDT- Gangad Vishal
Army Attach Camp
2018

CDT- Jagtap Sulochana
National Traking Camp
Kerla - 2018

CDT - Thange Dnyabeshwar
ATC. Camp Ahmednagar

CDT- Sabale Pravin
ATC. Camp Ahmednagar

SGT- Chaudhari Sachin
Army Attach Camp
Ahmednagar

चेतना

युवा साहित्य संमेलन

ग्रंथ दिंडीत वारकरी वेशभूषेत भजनात मग्न विद्यार्थी

पारनेर बसस्थानकावर ग्रंथ दिंडीत सिंगण

ग्रंथ दिंडीत शालेय विद्यार्थ्यांचे झांज पथक सादरीकरण करताना

ग्रंथ दिंडीत तहसील कार्यालय येथे मर्दानी खेळांचे प्रदर्शन करताना विद्यार्थी

तहसील कार्यालय कर्मचारी व पोलीस निरीक्षक गवळी साहेब यांच्यावतीने ग्रंथ दिंडीचे स्वागत.

ग्रंथ दिंडी समारोप

आशीर्वाद आणि मार्गदर्शन

महाविद्यालयाच्या वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी उपस्थित मान्यवर

स्नेहसंमेलनास उपस्थित प्रमुख अतिथी व संस्थेचे पदाधिकारी.

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी संस्थेचे अध्यक्ष मा. नंदकुमार झावरे पाटील विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना.

वार्षिक स्नेहसंमेलनात मान्यवरांचे स्वागत करताना कार्याध्यक्ष प्रा. डॉ. दीपक सोनटक्के.

वार्षिक स्नेहसंमेलनात महाविद्यालयाचे अहवाल वाचन करताना कार्याध्यक्ष प्रा.डॉ. दीपक सोनटक्के

सिने अभिनेत्री वृषाली हाटाळकर यांचे स्वागत करताना महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहरे

चेतना

॥ एकता आणि अनुशासन ॥

राष्ट्रीय छात्रसेना स्वयंसेवकांचे अभिनंदन करताना मा.सभापती राहुल झावरे पाटील व इतर मान्यवर.

आंतरराष्ट्रीय योग दिनी योगा करताना राष्ट्रीय छात्रसेनेचे विद्यार्थी.

प्लास्टिक बंदी शपथ घेताना एन.सी.सी.चे विद्यार्थी व नगर पंचायत कर्मचारी

जिल्हास्तरीय चर्चासत्रात मान्यवरांचे स्वागत करताना एन.सी.सी.चे विद्यार्थी.

कवायत करताना राष्ट्रीय छात्रसेना पथक

क्रीडेतून गुणवत्तेकडे

महाविद्यालयातील आयोजित आंतरमहाविद्यालयीन सॉफ्टबॉल स्पर्धेचे उद्घाटन प्रसंगी मा. उपप्राचार्य डॉ. दिलीप तुबे

महाविद्यालयांतर्गत क्रिकेट स्पर्धेचे उद्घाटन प्रसंगी फलंदाजी करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर

खेळांडूना शुभेच्छा देताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर व उपप्राचार्य डॉ. दिलीप तुबे

वार्षिक स्नेहसंमेलनाप्रसंगी क्रीडा दिनीनिमित्त महिला प्राध्यापकांसाठी संगीत खुर्ची स्पर्धेचे आयोजन.

राष्ट्रीय क्रीडा दिनी फेरी काढताना महाविद्यालयाचे विद्यार्थी.

जिल्हास्तरीय कुस्ती स्पर्धेत निवड झालेल्या विद्यार्थ्यांचे अभिनंदन करतांना संस्था पदाधिकारी

चेतना

विद्यार्थी विकास मंडळ

निर्भय कन्या अभियान कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना श्री. राजेंद्र पवार, सौ. कविता पवार व उपस्थित मान्यवर

निर्भय कन्या अभियान कार्यशाळेत विद्यार्थिनींना प्रमाणपत्र देताना डॉ. सुधा कांकरिया.

इतिहास विभाग आयोजित मोडी लिपी कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना मा. प्राचार्य व प्रा. रघुनाथ शेळके व मान्यवर.

मातृभाषा दिनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना प्रा.डॉ. दिपक सोनटक्के.

वनस्पतीशास्त्र विभागाच्या वतीने आयोजित पुष्पगुच्छ कार्यशाळेत उपस्थित प्राध्यापक वर्ग.

इंग्रजी विभाग आयोजित सेट-नेट कार्यशाळा पेपर क्र. १ मार्गदर्शन करताना प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर व तज्ज्ञ मार्गदर्शक प्रा. गिरिश कुकरेजा.

राष्ट्रीय सेवा योजना

पिंपरी जलसेन येथे विशेष श्रम संस्कार शिबीराचे उद्घाटन करताना नागपूर विद्यापीठाचे मा. कुलगुरु एस. एन. पठाण व इतर मान्यवर.

राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या शिबिरार्थींना मार्गदर्शन करताना अॅड. उदय शेळके.

पिंपरी जलसेन येथे विशेष श्रमसंस्कार शिबीरात सलग समपातळीचर खोदताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक

विशेष श्रमसंस्कार शिबीर पिंपरी जलसेन येथे दगडी बांध बांधताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक.

स्वच्छता पंधरवडा निमित्त पारनेर येथील मणकर्णिका नदीची स्वच्छता करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक

चेतना

महाविद्यालयाचा परिसर स्वच्छ करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक.

सांगली, कोल्हापूर पूरग्रस्तांना पारनेर शहरात मदत निधी जमा करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक.

पारनेर पोलीस स्टेशन येथे रक्षाबंधन साजरा करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक

तंबाखू मुक्त अभियान अंतर्गत जनजागृतीवर बस स्थानकावर पथनाट्य सादर करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक.

सांगली, कोल्हापूर येथे महाविद्यालयातील स्वयंसेवक पूरग्रस्त भागात मदत कार्य करताना.

चर्चासत्र

भारतीय अर्थव्यवस्थेसमोरील आव्हाने या राष्ट्रीय चर्चासत्रातील शोधनिबंध सी.डी.चे प्रकाशन करताना संस्थेचे अध्यक्ष मा. नंदकुमार झावरे पाटील

भारतीय अर्थव्यवस्थेतील आव्हाने या कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना डॉ. शिवाजीराव झावरे

भारतीय अर्थव्यवस्थेतील आव्हाने या कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना डॉ. अनिल वावरे

भारतीय अर्थव्यवस्थेतील आव्हाने या कार्यशाळेत प्रमाणपत्र वाटप करताना डॉ. भाऊसाहेब देशमुख, सी.ए. उमेश डोडेजा व मान्यवर

चेतना

कार्यशाळा

महाविद्यालयात आयोजित 'बेटर लिंविंग थू केमिस्ट्री' कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना आंतरराष्ट्रीय प्रख्यात वैज्ञानिक प्रा. राम मोहन.

महाविद्यालयात आयोजित 'बेटर लिंविंग थू केमिस्ट्री' कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना आंतरराष्ट्रीय प्रख्यात वैज्ञानिक प्रा. राम मोहन.

महिला डिजिटल साक्षरता कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना महिला आयोगाच्या प्रशिक्षिका मा. संध्या देशपांडे व मान्यवर.

शारीरिक शिक्षण विभाग व राष्ट्रीय छात्रसेना विभागातर्फे आयोजित कार्यशाळा सी.डी. प्रकाशन करताना मान्यवर.

शारीरिक शिक्षण विभाग व राष्ट्रीय छात्रसेना विभागातर्फे आयोजित कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना कॅप्टन संजय चौधरी.

शारीरिक शिक्षण विभाग व राष्ट्रीय छात्रसेना विभागातर्फे आयोजित कार्यशाळेत उपस्थित मान्यवर.

कार्यशाळा

महाविद्यालयात आयोजित उद्योजकता विकास कार्यशाळेचे उद्घाटन करताना मान्यवर.

महाविद्यालयात आयोजित उद्योजकता विकास कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना मा. उषा इंगोले.

इतिहास विभाग आयोजित मोडी लिपी कार्यशाळेतील तज्ज्ञ मार्गदर्शक प्रा. रघुनाथ शेळके.

इतिहास विभाग आयोजित मोडी लिपी कार्यशाळेतील तज्ज्ञ मार्गदर्शक प्रा. रघुनाथ शेळके यांचे स्वागत करताना महाविद्यालयाचे मा. प्राचार्य डॉ. रंनाथ आहेर व इतर मान्यवर.

लेखन वाचन कार्यशाळेचे उद्घाटन करताना महाविद्यालयाचे मा. उपप्राचार्य डॉ. दिलीप तुबे, कार्यशाळा तज्ज्ञ मार्गदर्शक डॉ. अतुल चौरे व मराठी विभाग.

लेखन वाचन कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना तज्ज्ञ मार्गदर्शक प्रा.प्रविण जाधव, डॉ. अतुल चौरे व इतर मान्यवर.

चेतना

तज्ज्ञ मार्गदर्शक

महाविद्यालयात आयोजित युवा साहित्य संमेलनात मार्गदर्शन करताना दिग्दर्शक व लेखक श्री. राजकुमार तांगडे व उपस्थित मान्यवर

महाविद्यालयात आयोजित युवा साहित्य संमेलनात मार्गदर्शन करताना कवी नारायण सुमंत व उपस्थित मान्यवर

महाविद्यालयात आयोजित काव्यवाचन स्पर्धेसाठी उपस्थित प्रमुख अतिथी, कवयित्री प्राचार्य. डॉ. गुंफा कोकाटे

विज्ञान मंडळ उद्घाटन प्रसंगी मार्गदर्शन करताना स्वामी रामनंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठाचे माजी कुलगुरु डॉ. पंडित विद्यासागर

वाङ्मय मंडळ उद्घाटन प्रसंगी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना ज्येष्ठ समीक्षक व कवी डॉ. मनोहर जाधव व उपस्थित मान्यवर

भारतीय अर्थव्यवस्थेतील आव्हाने या कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना डॉ. शिवाजीराव झावरे

महाविद्यालयातील शिक्षक दिन प्रसंगी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना पी.एस.आय. बाजीराव पोवार साहेब.

महाविद्यालयात आयोजित मार्गदर्शक वर्गात उद्बोधन करताना डॉ. संतोष पागिरे, टोकियो जपान.

राष्ट्रीय सेवा योजना हिवाळी श्रम संस्कार शिबिरात मार्गदर्शन करताना पी.एस.आय. मा. जयश्री काळे - घोरपडे.

महाविद्यालयात आयोजित मार्गदर्शक वर्गात उद्बोधन करताना डॉ. विकास पाडळकर, व्यवस्थापक NOCIL India Ltd, मुंबई.

स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन वर्गास उपस्थित बोर्डे करिअर अँड कॅडमी औरंगाबादचे मा. संतोष बोर्डे विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना.

निर्भय कन्या अभियान कार्यशाळेत विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना डॉ. सुधा कांकरिया.

चेतना

प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम

वनस्पतीशास्त्र विभागाच्या वतीने आयोजित पुष्पगुच्छ प्रमाणपत्र कोर्स सहभागी विद्यार्थी व वनस्पतीशास्त्र विभागाचे प्राध्यापक.

रसायनशास्त्र विभाग आयोजित ग्रीन केमिस्ट्री प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमाचे प्रमाणपत्र विद्यार्थ्यांना वितरीत करताना प्रा.डॉ. राम मोहन

गणित विभाग आयोजित मॅक्सिमा प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमातील सहभागी विद्यार्थी.

इंग्रजी विभाग आयोजित इंग्रजी संभाषण कौशल्य प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमाचे प्रमाणपत्र वितरण करताना इंग्रजी विभागाचे प्रमुख प्रा. अशोक मोरे व इतर प्राध्यापक वृंद

मराठी विभाग आयोजित मुलाखत तंत्र प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमात प्रत्यक्ष मुलाखत देताना मा. राहुल झावरे पाटील

मराठी विभाग आयोजित मुलाखत तंत्र प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमात प्रत्यक्ष मुलाखत देताना महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य मा. डॉ. दिलीप तुबे.

Remote Sensing & Digital Image Analysis या कोर्सचे विद्यार्थ्यांना प्रमाणपत्र देताना मा. प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर

'Compuerzed Accounting" या विषयावर Certificate Courseच्या समारोप प्रसंगी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर.

इंग्रजी विभाग आयोजित जर्मन भाषा प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमात मार्गदर्शन करताना अंकिता गायकवाड व उपस्थित मान्यवर

संगणकशास्त्र विभाग आयोजित एडोइंड एप डेव्हलपमेंट प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमात विद्यार्थ्यांना प्रमाणपत्र वाटप करताना विभागातील सर्व प्राध्यापक वृंद.

इतिहास विभाग आयोजित मोडीलिपी प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमाचे प्रमाणपत्र विद्यार्थ्यांना वाटप करताना इतिहास विभागप्रमुख डॉ. भिमराज काकडे

चेतना

शैक्षणिक सहल

प्राणीशास्त्र विभागाच्या विद्यार्थ्यांची महात्मा फुले कृषी विद्यापीठ, राहुरी येथे थेट-भेट.

वनस्पतीशास्त्र विभागाची नर्सरी व्यवस्थापन व हॉटीकल्चर प्रॅक्टिसेस यासाठी तळेगाव दाभाडे येथे शैक्षणिक सहल.

वनस्पतीशास्त्र विभागाची जायकवाडी प्रकल्पाला भेट.

कळसुबाई शिखरावर भेट देताना एन.सी.सी.चे विद्यार्थी समवेत लेफ्टनंट भरत डगळे

भूगोल विभागचे प्राध्यापक व विद्यार्थी शैक्षणिक सहली निमित्त कळसुबाई शिखर येथे भेट देताना.

भूगोल विभागचे प्राध्यापक व विद्यार्थी शैक्षणिक सहली निमित्त सुप्रसिद्ध सांधण दरीची पाहणी करताना.

भौतिकशास्त्र विभागाचे विद्यार्थी पिंपरी चिंचवड येथे विज्ञान केंद्राला भेट देताना.

वार्षिक पारितोषक वितरण

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी प्रमुख सिने अभिनेत्री वृषाली हाटाळकर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना.

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी प्रमुख अतिथी सुप्रसिद्ध कवी श्री. नारायण सुमंत विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना.

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी आयोजित महाविद्यालय अंतर्गत क्रिकेट स्पर्धेचा विजेता संघ मान्यवरांच्या हस्ते चषक स्वीकारताना.

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी आयोजित रांगोळी स्पर्धेच्या उद्घाटन प्रसंगी मान्यवर.

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी आयोजित फूड फेस्टिव्हलचे उद्घाटन प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य, उपप्राचार्य, विद्यार्थी व मान्यवर

वार्षिक स्नेहसंमेलन प्रसंगी आयोजित फूड फेस्टिव्हल मधील पदार्थाचा आस्वाद घेताना उपप्राचार्य डॉ. दिलीप टुबे व प्राध्यापक

चेतना

वार्षिक स्नेहसंमेलनाप्रसंगी आयोजित फूड फेस्टिव्हल मधील पदार्थांचा आस्वाद घेताना प्राध्यापक वृंद.

वार्षिक स्नेहसंमेलनाप्रसंगी क्रीडादिनी महिला प्राध्यापकांची संगीत खुर्ची स्पर्धेचे आयोजन.

पारंपरिक वेशभूषा दिनानिमित्त इंग्रजी विभागातील विद्यार्थ्यांची विशेष वेशभूषा

•|| पदवी ग्रहण समारंभ ||•

पदवी ग्रहण समारंभात विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचे अधिष्ठाता डॉ. मनोहर चासकर

पदवी ग्रहण समारंभात विद्यार्थ्यांना पदवी प्रदान करताना उपस्थित मान्यवर.

चेतना

पत्रकार दिनाचे औचित्य साधून बाळशास्त्री जांभेकरांच्या प्रतिमेचे पूजन

युवा साहित्य संमेलन अध्यक्ष मा. राजकुमार तांगडे

युवा साहित्य संमेलन सद्विच्छा भेट प्रसंगी मा. आमदार निलेश लंके यांचे स्वागत करताना मा. सभापती राहुल झावरे पाटील.

युवा साहित्य संमेलनात उपस्थितांना मार्गदर्शन करताना मा.सभापती राहुल झावरे पाटील.

नाविन्यपूर्ण उपक्रम

असुरा फार्मा ट्रेनिंग इन्स्टिट्यूट, सांगली यांच्या सोबत महाविद्यालयाचा शैक्षणिक करार.

संगणकशास्त्र विभागाने २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षामध्ये Invidia Software Pvt. Ltd. सुपा, ता. पारनेर या IT कंपनीशी करार केला.

विद्यार्थी उपक्रम

विद्यार्थ्यांच्या कल्पनेला वाव देण्यासाठी महाविद्यायात आयोजित दिक्षारंभ कार्यक्रम प्रसंगी मनोगत व्यक्त करताना विद्यार्थिनी.

संगणकशास्त्र विभाग आयोजित IT idol विभागीय स्पर्धा

भौतिकशास्त्र विभागाच्या वतीने नेट-सेट परिक्षा उत्तीर्ण विद्यार्थ्यांचा सत्कार.

मराठी विभागांतर्गत विद्यार्थ्यांना अभ्यासक्रमपूरक चित्रफितीचे आयोजन.

विज्ञान मंडळ आयोजित महाविद्यालयीन विद्यार्थी पोस्टर प्रदर्शन स्पर्धा.

जर्मन भाषा प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम उद्घाटन प्रसंगी मा. प्राचार्य रंगनाथ आहेर मनोगत व्यक्त करताना.

चेतना

विद्यार्थी उपक्रम

विज्ञानमंडळ आयोजित शालेय विद्यार्थी पोस्टर प्रदर्शन स्पर्धेत सहभागी विद्यार्थी

राज्याशास्त्र विभागामार्फत मतदार नोंदणी अभियानाचे उद्घाटन करताना महाविद्यालयाचे उपप्राचार्य डॉ. दिलीप तुबे

विज्ञान मंडळांतर्गत शालेय विद्यार्थ्यांना विविध रंगांच्या रसायनांची ओळख करून देताना महाविद्यालयाच्या विद्यार्थिनी

गणित विभाग आयोजित पोस्टर व मॉडेल प्रेसंटेशन पाहताना उद्घाटक डॉ. एस. जी. पुराणे

गरुड झेप

महाविद्यालयाच्या राष्ट्रीय सेवा योजनेस तंबाखू मुक्त अभियान अंतर्गत शासनाचे सूवर्ण व रौप्य पारितोषिक प्राप्त

आंतरराष्ट्रीय योग दिन प्रसंगी विद्यार्थी व प्राध्यापक वृंद.

सर्वपल्ली राधाकृष्णन यांच्या स्मरणार्थ शिक्षक दिन प्रसंगी संगणकशास्त्र विभागाचे प्राध्यापक व विद्यार्थी

हिंदी दिवसानिमित्त महाविद्यालयामध्ये हिंदी विभागाचे सामान्य ज्ञान Online exam प्रसंगी उपस्थित डॉ. हनुमंत गायकवाड व विद्यार्थी

महात्मा फुले जयंती साजरी करताना प्रा. आबासाहेब गंडाळ व डॉ. गोविंद देशमुख.

संविधान दिनी विद्यार्थ्यांना शपथ देताना महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद

गणित दिवसानिमित्त आयोजित पोस्टर आणि मॉडेल प्रेझेंटेशन बक्षिस वितरण करताना अध्यक्ष डॉ एस.जी. पुराणे, ए.पी.आई गवळी साहेब.

चेतना

मतदार दिनानिमित्त शपथ देताना राज्यशास्त्र विभागप्रमुख प्रा. विरेंद्र धनशेटी

एन.सी.सी. दिनप्रसंगी मार्गदर्शन करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर

भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती प्रसंगी इतिहास विभागप्रमुख डॉ. भिमराज काकडे व सभाजी बर्डे

महात्मा फुले जयंती प्रसंगी प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर, डॉ. रघुनाथ नजन व प्रा. आबासाहेब गडाळ

सावित्रीबाई फुले जयंती प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर, उपप्राचार्य डॉ. दिलीप तुबे व उपस्थित मान्यवर

मराठ विभागाच्या वतीने मातृभाषा दिनाचे औचित्य साधून विद्यार्थ्यांना साधना अंकाचे वाटप करताना प्राध्यापक वृंद

सेवापूर्ती समारंभ

वाणिज्य शाखाप्रमुख प्रा. लक्ष्मण पठारे सेवापूर्ती समारंभ प्रसंगी सत्कार करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर

वाणिज्य शाखाप्रमुख प्रा. लक्ष्मण पठारे सेवापूर्ती समारंभ प्रसंगी मनोगत व्यक्त करताना.

वाणिज्य शाखेतील प्रा. दत्तात्रय दळवी सेवापूर्ती समारंभ प्रसंगी सत्कार करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर.

वाणिज्य शाखेतील प्रा. दत्तात्रय दळवी सेवापूर्ती समारंभ प्रसंगी मनोगत व्यक्त करताना.

ग्रंथालयातील सेवक श्री. कदम सेवापूर्ती समारंभ प्रसंगी सत्कार करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर

ग्रंथालयातील सेवक श्री. कदम सेवापूर्ती समारंभ प्रसंगी मनोगत व्यक्त करताना.

मराठी विभाग

पद्य व गद्य

* अनुक्रमणिका *

अ.नं.	लेखाचे नाव	विद्यार्थ्यांचे नाव	वर्ग
१	माझा आवडता सिनेमा : आनंदी गोपाळ	पवार स्नेहल संजय	एस.वाय.बी.एस्सी
२	माझा आवडता समाजसुधारक : पद्मभूषण अण्णा हजारे	ठाणगे अश्विनी बबन	एस.वाय.बी.एस्सी
३	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर	पाचपुते प्रज्ञा संतोष	एस.वाय.बी.एस्सी
४	माझा आवडता समाज सुधारक : कर्मवीर भाऊराव पाटील	मावळे सुप्रिया शिवाजी	एस.वाय.बी.एस्सी
५	माझा आवडता समाज सुधारक: मुरलीधर देविदास आमटे	नवले शिवानी पांडुरंग	एस.वाय.बी.एस्सी
६	माझे आवडते समाज सुधारक : बाबा आमटे	चौधरी सारिका बाळासाहेब	एस.वाय.बी.एस्सी
७	माझा आवडता समाज सुधारक : अण्णा हजारे	शिंदे पूजा भाऊसाहेब	एस.वाय.बी.एस्सी
८	माझा आवडता समाज सुधारक : महात्मा ज्योतिराव फुले	लॉढे वैशाली बाळासाहेब	एस.वाय.बी.एस्सी
९	माझा आवडता समाज सुधारक : महात्मा ज्योतिराव फुले	दुधवडे पोपट अशोक	एस.वाय.बी.एस्सी
१०	वृक्षसंवर्धन काळाची गरज	झावरे विजया बाबाजी	एफ.वाय.बी.एस्सी
११	माझे वाचन	नगरे नितीन आनंदा	टी.वाय.बी.एस्सी
१२	दुष्काळ- उपाय योजना	रोकडे श्रद्धा सुर्यभान	एस.वाय.बी.एस्सी
१३	विज्ञान-तंत्रज्ञान व मानवी जीवन	कोठावळे राणी सुखदेव	एस.वाय.बी.एस्सी
१४	विज्ञान- तंत्रज्ञान व मानवी जीवन	शिंदे प्राप्ती बबन	एस.वाय.बी.एस्सी
१५	विज्ञान- तंत्रज्ञान व मानवी जीवन	पवार दिव्या प्रमोद	एस.वाय.बी.एस्सी
१६	वाचाल तर वाचाल..!	ठुबे आदित्य दत्तात्रय	एस.वाय.बी.एस्सी
१७	दुष्काळ : उपाययोजना	ठुबे आश्विनी चंद्रभान	एस.वाय.बी.एस्सी
१८	दुष्काळ : उपाय योजना	गव्हाणे निलम सुभाष	एस.वाय.बी.एस्सी
१९	माझा आवडता उद्योजक : अशोक खाडे	खोसे रोहित संतोष	एस.वाय.बी.एस्सी
२०	बदलते तंत्रज्ञान व शेती	माळवे किशोरी सुनिल	एस.वाय.बी.एस्सी
२१	बाबा तुम्ही ग्रेट आहात	जगदाळे श्रुती गणेश	एस.वाय.बी.एस्सी

माझा आवडता सिनेमा .... आनंदी गोपाळ

निर्माता : समीर विद्वांस

कलावंत : ललित प्रभाकर, भाग्यश्री मिलिंद, अंकिता गोस्वामी, गीतांजली कुलकर्णी, क्षिती जोग, योगेश सोमण, जयंत सावरकर, अथर्व फडणीस, गॅरी जॉन, सोनिया अलिबिझुरी.

लेखन : करण श्रीकांत शर्मा

संवाद : इरावती कर्णिक

दिग्दर्शक : समीर विद्वांस

गीतकार : वैभव जोशी

संगीत : सौरभ भालेराव, जसराज जोशी

कलाकार : योगेश सोमण

सिनेमा प्रकार : बायोपिक (एखाद्या व्यक्तींच्या जीवनावर आधारलेला चित्रपट)

एकोणिसाव्या शतकात हिंदुस्तानी महिलांना जिथे साधं स्वखुशीने उंबरठ्याबाहेर पडण्याचं स्वातंत्र्य नव्हतं, तिथे आनंदी गोपाळ जोशी नावाची अवघ्या १८ वर्षांची तरुणी बोटीने अमेरिकेला गेली. तिथे चार वर्षे राहून तिने वैद्यकीय अभ्यास पूर्ण केला आणि ती पुन्हा हिंदुस्थानात परतली. ती पहिली भारतीय महिला डॉक्टर म्हणून..! हा क्षण केवळ महाराष्ट्रातच नव्हे, तर संपूर्ण हिंदुस्तानाच्या इतिहासातील 'सुवर्णक्षण' होता. मात्र या क्षणाच्या पूर्तीसाठी आनंदी आणि गोपाळ जोशी दाम्पत्याने आपल्या आयुष्याचा जो होम केला, तो क्वचितच कुणाला दिसला असेल. किंबहुना त्यांच्या घुसमटीची कल्पना आज आपल्याला एकविसाव्या शतकात येणंही अशक्य. पण तो काळ आणि आनंदी-गोपाळ या दाम्पत्याचा परिस्थिती-बरोबरचा झगडा अनुभवायचा असेल तर 'आनंदी गोपाळ' हा सिनेमा अवश्य बघा.

प्रसिद्ध लेखक श्री. ज. जोशी यांच्या 'आनंदी गोपाळ' याच नावाच्या कादंबरीवर हा सिनेमा बेतलेला आहे. १९७० च्या दशकात प्रकाशित झालेली ही कादंबरी चांगलीच वाचकप्रिय ठरली होती. त्यात लेखकाच्या ओघवत्या शैलीचा मोठा वाटा होताच, परंतू विक्षिप्त स्वभावाचे आणि सुधारणावादी गोपाळराव जोशी

आणि त्यांनी आपल्या बायकोला आनंदीला शिकवण्याचा अहोरात्र घेतलेला ध्यास...हे कथानक जोशींनी असं काही रचलेलं की, त्याने वाचकांवर जबरदस्त गारुड केलं होतं. मात्र 'आनंदी गोपाळ' कादंबरीतील पात्रं ही फक्त साहित्यकृतीतील आभासी पात्रं नव्हती. १९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात होऊन गेलेली खरीखुरी पात्रं होती आणि त्यांना तत्कालीन सनातनी प्रवृत्तीशी जोरदार लढा द्यावा लागला. कारण त्या काळात बाईने घराबाहेर पडणं, शिकणं, एवढंच काय स्वतःच्या नवऱ्याबरोबर बाहेर फिरणं देखील धर्म बुडवण्याइतकं जहाल मानलं जायचं. पण हे सारं गोपाळराव जोशी नावाच्या एका माणसाने आपल्या बायकोच्या संदर्भात केलं. तिला उंबरठाच ओलांडायला लावला एवढंच नाही, तर आधी स्वतः शिकवून नंतर तिला अमेरिकेतही वैद्यकीय शिक्षणासाठी पाठवलं आणि तेही एकटीला !

एकोणिसाव्या शतकाच्या उत्तरार्धातला काळाचा हा महत्त्वाचा तुकडा समीर विद्वांस यांनी 'आनंदी गोपाळ' या सिनेमात अक्षरशः उजळून काढलाय. सिनेमा सुरु झाल्यापासून संपेपर्यंत आनंदी (छोटी-अंकिता गोस्वामी, मोठी भाग्यश्री मिलिंद) आणि गोपाळराव (ललित प्रभाकर) यांच्याबरोबर त्यांचेच सहप्रवासी म्हणून प्रेक्षकांचाही प्रवास सुरु होतो. हे पटकथाकार-संवादलेखक आणि दिग्दर्शकाचं मोठे यश आहे. महत्त्वाचं म्हणजे एकविसाव्या शतकात एकोणिसाव्या शतकाची वातावरणनिर्मिती करायची मोठीच जबाबदारी या चमूवर होती. ती त्यांनी अतिशय जबाबदारीने पार पाडलेली आहे. कारण त्या काळाचं सामाजिक-सांस्कृतिक चित्र सिनेमात अतिशय नेमकं उतरलं आहे. 'आनंदी गोपाळ' हा सिनेमा म्हणजे चरित्रपट किंवा डॉक्युमेंट्री नाही, त्यामुळे आवश्यक तिथे लेखक-दिग्दर्शकाने स्वातंत्र्य घेतलं आहे. मात्र त्यामुळे १९ व्या शतकाचा कालखंड किंवा आनंदी आणि गोपाळराव जोशी, यांबाबत कुठेही स्थळ-काल-व्यक्तीविपर्यास होत नाही. इतकंच नव्हे, तर गरज म्हणून घातलेली गाणीही सिनेमात चपखल बसलीत. मुळात सिनेमाला

दिलेली गतिमान ट्रिटमेंट, पार्श्वसंगीत आणि प्रसंगाची रचलेली नेमकी चळत. यामुळे सिनेमा उत्तरोत्तर ठसत जातो. प्रेक्षकांच्या मनाची पकड घेतो.

छायाचित्रणासारख्या तांत्रिक बाजूंमुळे सिनेमा उत्तम झाला आहेच, परंतु सगळ्यात उत्तम गोष्ट कुठली असेल तर ती म्हणजे या सिनेमातील कलाकारांचा अभिनय. विक्षिप्त आणि तिरपागड्या स्वभावाच्या गोपाळरावांची भूमिका ललित प्रभाकरने अप्रतिम केली आहे. त्याला आनंदीच्या भूमिकेतील भाग्यश्रीची अतिशय उत्तम साथ मिळालेली आहे. मात्र विशेष दखल घ्यायला हवी, ती गीतांजली कुलकर्णी (गोपाळरावांच्या मृत्यु पावलेल्या पहिल्या बायकोची आई) यांची फार मोठी भूमिका नसतानाही. त्यांनी आपला ठसठशीत प्रभाव पाडलाय. त्याचं काम असलेल्या प्रसंगाची फ्रेम न फ्रेम लक्षात राहते. गेल्या काही वर्षांत गाजलेल्या, साहित्यकृतींवर बेतलेले सिनेमे मोठ्या प्रमाणावर प्रदर्शित होत आहेत. त्यातले बहुतेक सिनेमे गंडलेले आहेत. कारण साहित्यकृती आणि सिनेमा यांच्यात

समतोल राखणं अनेकदा कठीण जातं. हा तोल ' आनंदी गोपाळ' मध्ये अचूक राखला गेलायं.

काळाच्या आणि जिद्दीच्या जोरावर अभ्यासक्रम पूर्ण करून मार्च इ.स. १८८६ मध्ये आनंदीबाईना एम.डी.ची पदवी मिळाली. एम.डी. साठी त्यांनी जो प्रबंध सादर केला त्याचा विषय होता ' हिंदू आर्य लोकांमधील प्रसूतिशास्त्र'. एम.डी. झाल्यावर व्हिक्टोरिया राणीकडूनसुद्धा त्यांचे अभिनंदन झाले. हा खडतर प्रवास करताना त्यांना गोपाळरावांचा पाठिंबा होता. एम.डी. झाल्यावर आनंदीबाई जेव्हा भारतात आल्या तेव्हा त्यांचे स्वागत व अभिनंदन झाले. त्यांना कोल्हापूरमधील अल्बर्ट एडवर्ड हॉस्पिटलमधील स्त्री- कक्षाचा ताबा देण्यात आला.

निर्मिती संस्था : नमह पिक्चर्स, झी स्टुडिओ
फ्रेश लाइम फिल्मस्

प्रसन्नता आणि समाधान शोधण्यासाठी सारे जग पालथे घालतात, पण हाती असलेल्या वर्तमानकाळात चांगले काम करण्यातूनच प्रसन्नता आणि समाधान फुलत असते.

- यदुनाथ थत्ते

तुमचे ध्येय विशाल असू द्या. ते जगताच्या मंगलाचे असावे, लोककल्याणाचे असावे. उच्च ध्येयाची माणसं त्या प्रयत्नातच स्वतः उच्च होतात, आणि आदराचे स्थान बनतात.

- प. महादेवशास्त्री जोशी

भारतासमोर आजचा प्रश्न राजकीय ऐक्यापेक्षा मानसिक एकात्मतेचा आहे. प्रांतवाद, जातीयवाद वगैरे देशाच्या ऐक्यावर हल्ला करणारे वाद नष्ट करून देशाची एकात्मता बळकट करायला हवी.

- पं. जवाहरलाल नेहरू

तरुणास दृढ इच्छाशक्ती पाहिजे. तो आपल्या निश्चयावर हिमालयासारखा दृढ, निश्चल राहिला पाहिजे. हजारो संकटे आली तरी त्यांनी हाती घेतलेले काम तडीस नेले पाहिजे

- यदुनाथ थत्ते

माझा आवडता समाजसुधारक : पद्मभूषण अण्णा हजारे

किसन बाबुराव हजारे उर्फ अण्णा हजारे हे आपल्यातीलच म्हणजे भारतातील एक ज्येष्ठ महाराष्ट्रीय समाजसेवक आहेत. १९९० साली त्यांना त्यांच्या समाज सेवेच्या कार्याबद्दल भारत सरकारने पद्मश्री आणि १९९२ साली पद्मभूषण या पुरस्कारांनी सन्मानित केले. त्यांनी ग्रामस्थांच्या सहकार चळवळीद्वारे आपल्याला माहित असणारे गाव राळेगण सिद्धी या गावाचा कायापालट घडवून आणला आहे. स्वच्छता, पाणी व्यवस्थापन व सामाजिक सलोखा यावर त्यांनी जास्त भर दिला होता. या कामाबद्दल राळेगण सिद्धी या गावाला अनेक पारितोषिके मिळाली आहेत. या नंतर अण्णा हजारे यांनी माहितीच्या अधिकारासाठी आंदोलन केले. त्यानंतर त्यांनी माहितीच्या अधिकारावर पुस्तकाचे लेखनही केले. त्यांच्या या आंदोलनामुळे व समाजकार्यामुळे सरकारला सर्वसामान्यांना माहितीचा अधिकार देण्याचा कायदा लवकर संमत करावा लागला.

अण्णा हजारे यांनी १९७८ पासून समाजसेवा करण्यास सुरुवात केली. वेळोवेळी भ्रष्टाचाराविरुद्ध आंदोलने करून जनजागृतीची कामे केली आहेत. त्यांच्या या आंदोलनांमुळे महाराष्ट्राच्या अनेक मंत्र्यांना राजीनामे द्यावे लागले आहेत. अण्णा हजारे हे भारतीय लष्करात कारकिर्द करत होते. त्यांचा कारकिर्दीचा काळ १९६२-१९७८ असा होता. या कारकिर्दीच्या काळात पाकिस्तानी वायुसेनेने भारतीय ठाण्यांवर हल्ले सुरु केले. ह्या हल्ल्यात त्या तांड्यातील अण्णा हजारे हे स्वतः सोडून बाकी जवान शहीद झाले. हे विषण्ण झालेल्या हजारेंनी सर्व पाहून त्यांनी त्यांच्या जगण्यातील अर्थ शोधण्यास सुरुवात केली. अशा बऱ्याच हल्ल्यातील घटना पाहून त्यांना वाटले की, आपल्या उरलेल्या आयुष्याचा सदुपयोग करण्यासाठी जणू काही दैवत त्यांना इशारे देत आहे. वयाच्या ३८ व्या वर्षी किसन हजारेंनी आपले उरलेले आयुष्य इतरांच्या सेवेसाठी वेचण्याचा संकल्प सोडला. १९७८ मध्ये त्यांनी भारतीय लष्कराचा राजीनामा दिला. १९७८ पासून आपल्या समाजकार्याला सुरुवात केली. आपण उरलेले आयुष्य गरीबांची दुःखे दूर करण्यात घालवावे असे त्यांना वाटू

लागले. यानंतर फावल्या वेळेत त्यांनी महात्मा गांधी, स्वामी विवेकानंद आणि विनोबा भावे यांचे साहित्य वाचण्यास सुरुवात केली.

अण्णा हजारे हे मध्य महाराष्ट्रातील अहमदनगर जिल्ह्याच्या पारनेर तालुक्यातील आहेत. जवळजवळ कायमच्या दुष्काळी प्रदेशात असलेल्या या गावात त्यावेळी गरिबी आणि निराशेचा सुकाळ होता. आर्थिक आणि सामाजिक अशा दोन्ही आघाड्यांवर त्यांनी परिस्थिती सुधारली. अशाचप्रकारे त्यांनी गावाबरोबर अनेक समाजकार्ये केली व प्रसंगी करावसाही स्वीकारला. १९८० पासून आतापर्यंत अण्णा हजारे यांनी १६ उपोषणे केली. अशाचप्रकारे त्यांनी भ्रष्टाचाराविरुद्ध जनजागृती केली.

अण्णा हजारे यांनी सन २००३ - ९ दिवसाचे उपोषण राज्यात काँग्रेस-राष्ट्रवादी या आघाडीचे सरकार होते. हे उपोषण माहितीच्या अधिकारासाठी होते. ९ ऑगस्ट या क्रांतिदिनाच्या दिवशी या आंदोलनाला सुरुवात झाली. सरकारने माहितीचा अधिकार दिला. अण्णांचे उपोषण यशस्वी झाले. अशाच प्रकारे विविध राज्यांमध्ये झालेल्या आंदोलनात तरुणांचा मोठ्या प्रमाणावर सहभाग होता. देशभरात गावोगावी, शहरांमध्ये निदर्शने, मोर्चे, रॅली, कॅन्डल मार्च काढून लहान मुलांपासून ते तरुण, महिला, विद्यार्थी, ज्येष्ठ नागरिक अशा समाजाच्या सर्व थरांतील घटकांनी अण्णांना भक्कम असा पाठिंबा दिला. त्यामुळे अण्णा हजारे यशस्वी झाले.

अशा या ज्येष्ठ थोर अण्णा हजारे सारख्या व्यक्तीमत्त्वाचा सर्वांना पाठिंबा असल्यावर सर्व समाजकीय गोष्टी पूर्ण होतील. अण्णा हजारे सारख्या समाजसुधारकांचा या काळात व पुढील येणाऱ्या काळात अत्यंत गरज आहे. अशा समाजसुधारकांचा मोलाचा वाटा असल्यामुळे समाज हा प्रत्येक गोष्टीमध्ये पुढे आहे.

अण्णा हजारे सारख्या समाजसुधारकाला माझा कोटी-कोटी प्रणाम..!

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे थोर समाजसुधारक होते. त्यांचा जन्म गरीब कुटुंबात झाला. आतोनात कष्ट घेऊन ते शिकले. डॉ. बाबासाहेब यांचे मूळनाव भीमराव व यांचे पूर्ण नाव डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर असे होते. त्यांचा जन्म १४ एप्रिल १८९१ रोजी मध्यप्रदेशातील इंदूर जिल्ह्यामधील महू या गावात झाला.

डॉ. बाबासाहेबांचे वडिल रामजी व्यासंगी व शिक्षणाविषयी आस्था असणारे होते; म्हणून त्यांनी बाबासाहेबांना शिक्षण घेण्यास प्रोत्साहन दिले. त्यासाठी त्यांनी अपार कष्ट केले. बाबासाहेबांच्या प्रगतीवर त्यांचे बारीक लक्ष असायचे. वडिलांच्या विचारांचा पगडा आंबेडकर यांच्यावर होता. डॉ. बाबासाहेब यांचे सर्वात जवळचे मित्र म्हणजे पुस्तके. ते पुस्तकात खूप रमायचे. वाचनामुळेच त्यांना मनन, चिंतन करण्याची सवय जडली. कुशाग्र बुद्धिमत्ता, उत्तुंग ज्ञान व अखंड वाचन यांमुळे ते आपल्या भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार झाले. या थोर कर्तृत्ववान घटनेच्या शिल्पकाराचे आभार मानावेसे वाटते.

डॉ. बाबासाहेबांना दलित समाजाविषयी खूप कळकळ होती. दलितांची सुधारणा व्हावी म्हणून ते झटले. अस्पृश्यता नाहिशी व्हावी, असे त्यांना वाटे. त्यासाठी दलित समाजातील लोकांनी शिकले पाहिजे, असे त्यांना वाटे. यासाठी त्यांनी शाळा काढल्या, महाविद्यालये काढली. शिक्षणाचा प्रसार केला. अशा या भारताच्या सुपुत्राला भारत सरकारने “ **भारतरत्न** ” ही पदवी बहाल केली. त्यांच्या आईचे नाव भिमाबाई असे होते. १९०७ मध्ये ते मॅट्रीक पास झाले.

चवदार तळ्याचे पाणी,
नवशक्ति मानवा आणि या शक्तीमागे मूर्ती,
भीमकाय देई स्फूर्ती ।

जणू मुक्यास दिधली वाणी,
चवदार तळ्याचे पाणी ॥

भीमराव जवान झाले हे लक्षात येताच त्यांच्या वडिलांनी रमाबाई नावाच्या मुलीसोबत त्यांचा विवाह १९०८ मध्ये करून दिला. रमाबाई ह्या गरीब घराण्यातल्या होत्या. त्यांनी बाबासाहेबांच्या खांद्याला खांदा देवून त्यांच्या शिक्षणात मदत केली. रमाबाईने सोन्याचांदीची कधी आशा केली नाही. कपाळाचं कुंकू हेच ती आपली दागिना समजे. आपल्या भारत देशात सर्वात जास्त शिक्षणाच्या डिग्री त्यांनीच घेतल्या. वकिल बनून गरिबांना न्याय मिळवून

दिला. समाजाच्या कल्याणाकरिता त्यांनी स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतला, नाही महाडच्या चवदार तळ्याचे पाणी पिण्याची मनाई हिंदू धर्माने केली म्हणून म्हणावेसे वाटते..

देण्यान्याने देत जावे, घेण्याने घेत जावे,
घेता घेता एक दिवस, देणाऱ्याचे हात घ्यावे..!

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्यावर संत कबीर, महात्मा फुले, राजर्षी शाहू महाराज, या व्यक्तिमत्त्वांचा, त्यांच्या कार्याचा, विचारांचा प्रभाव होता. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी सन १९२७ साली रायगड जिल्ह्यातील महाड येथील तळ्यावर पाणी भरता यावे यासाठी नाशिक येथे काळाराम मंदिर प्रवेशाचा सत्याग्रह केला. त्यांचा सत्याग्रह केवळ तळे व मंदिर यांच्यापुरते नव्हते तर तो लढा समाजामध्ये सन्मानाने जगण्याच्या हक्कासाठी होता. तो लढा तत्कालीन अस्पृश्यांमधील आत्मविश्वास वाढविण्यासाठी व मानवी हक्कांसाठी होता. याचसाठी त्यांनी, वर्णव्यवस्थेचे समर्थन करणाऱ्या ‘ मनस्मृती ’ या ग्रंथाचे दहन केले. त्यांनी हिंदू धर्मात राहूनच अस्पृश्यता नष्ट करण्याचा प्रयत्न केला. त्यांचे हे प्रयत्न कमी पडत अहोत व अयशस्वी ठरत आहेत हे त्यांच्या लक्षात आले. म्हणूनच त्यांनी सन १९३५ मध्ये ‘ मी हिंदू ’ म्हणून जन्माला आलो तरी हिंदू म्हणून मरणार नाही अशी घोषणा त्यांनी येवला येथे केली.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांनी शिक्षण, अंधश्रद्धा, राजकीय किंवा प्रशासकीय व्यवस्था, स्त्रियांची स्थिती, अर्थकारण अशा विविध मुद्द्यांकडे देखील लक्ष दिले. १९३० ते १९३२ मध्ये झालेल्या गोलमेज परिषदांमधून अस्पृशांच्या न्याय व हक्कासाठी स्त्रियांना सामाजिक प्रतिष्ठा, संपत्तीमधील हक्क इत्यादीबाबत ही ते लढले. स्वातंत्र्योत्तर भारतात अस्पृशांच्या स्वातंत्र्याला काहीच किंमत नसेल तर त्यातून अधिक गुंतागुंतीच्या समस्या निर्माण होतील असे होऊ नये यासाठी त्यांनी अस्पृश्यता निवारणाचे कार्य हाती घेतले. १९३० सालच्या गोलमेज परिषदेच्या वेळी त्यांनी ब्रिटिशांना भारत सोडावा असा सल्ला दिला होता. अस्पृश्यांनी राखीव मतदारसंघ निर्माण करून आपल्या जातीबांधवांचे हितदेखील पाहिले. जेव्हा त्यांनी धर्मांतर करायचे ठरवले तेव्हा त्यांनी सखोल अभ्यास व चिंतन करून अहिंसा, सत्य, मानवता यांना प्राधान्य देणारा बौद्ध धर्म निवडला.

“ एक महान कर्मयोगी : कर्मवीर भाऊराव पाटील ”

कर्मवीरांचे पूर्ण नाव भाऊराव पायगोंडा पाटील व आईचे नाव गंगाबाई. कर्मवीरांचे मूळ घराणे कर्नाटक राज्यातील दक्षिण कन्नड जिल्ह्यातील मूडबिद्री गावचे. देसाई हे त्यांचे आडनाव. पुढे त्यांच्या घराण्यात पाटीलकी आली. त्यामुळे देसाई हे आडनाव जाऊन पाटील हे रूढ झाले.

कोल्हापूर जिल्ह्यातील कूंभोज या छोट्या गावी २२ सप्टेंबर १८८७ रोजी कर्मवीर भाऊराव पाटील यांचा जन्म झाला. या टुमदार गावी त्यांचे बालपण गेले. लहानपणापासून भाऊराव बेडर वृत्तीचे होते. विविध नेतृत्वाचे गुण मित्र मंडळीसमवेत खेळत असताना त्यांच्या अंगात उपजत होते. भाऊरावांच्या बालपणी दलितांना सार्वजनिक ठिकाणी पाणी भरता येत नसे. इतरांकडून ते मागून घ्यावे लागे. पाण्यासाठी तासन्तास विनवणी करावी लागे. एकदा ते दृश्य पाहून भाऊरावांचे अंतःकरण कळवळले. त्यांनी दलितांना पाणी देण्याची विनवणी केली. कोणीच ऐकत नाही, हे पाहून त्यांनी रहाट मोडून आडात टाकला. “ प्या, आता पाणी ! ” असे म्हणून भाऊराव निघून गेले. जातीभेद भाऊरावांना लहानपणापासूनच मान्य नव्हता. माणूस ही एकच जात व मानवता हाच एक धर्म आहे, असे ते नेहमी म्हणत.

कर्मवीरांचे प्राथमिक शिक्षण दहिवडी, विटा या वडिलांच्या बदलीच्या गावी झाले. तेथे पुढील शिक्षणाची सोय नसल्याने कोल्हापूरला शिक्षणासाठी गेले. तेव्हा कोल्हापूर संस्थानचे राजे राजर्षी शाहू महाराज होते. कर्मवीर तालमीसह विविध खेळांत पारंगत होते. कर्मवीरांना तेथील राजवाड्यात राजाश्रय मिळाला. शाहू राजांच्या सहवासात. राज्याच्या कार्याचा, समाज सुधारणेचा ठसा कर्मवीरांवर उमटला. कर्मवीरांना आपल्या आयुष्यात ग्रामीण शैक्षणिक, कार्याचा जो प्रचंड वटवृक्ष केला. त्याचे स्फूर्तीस्थान छत्रपती शाहू महाराज हे आहेत. किंबहुना शाहू महाराज या रयतेच्या राज्याने कर्मवीर आणणांच्या रुपाने महाराष्ट्रालाही अमोल देणगी बहाल केली असे म्हणावे लागेल. कर्मवीर राजाराम हायस्कूल मध्ये शिक्षण घेत होते. पण त्यांना शिक्षणामध्ये

अजीबात रस नव्हता. त्यांचा ओढा सामाजिक कार्याकडे होता. त्याचा परिणाम असा झाला की, इंग्रजी सहावी (आताची दहावी) परीक्षेत त्यांना अपयश आले आणि तेथेच कर्मवीरांनी शिक्षणाला रामराम ठोकला.

कर्मवीर अण्णांचे लग्न त्यांच्या वयाच्या पंचवीसाव्या वर्षी लक्ष्मीबाई यांच्या बरोबर झाले. त्यावेळी त्यांचे वय १२ वर्षांचे होते. त्यांचे माहेर कुभोज. आडनाव पाटील. हे एक प्रतिष्ठित व श्रीमंत घराणे होते. लग्नात त्यांनी सौ. लक्ष्मीबाई यांना १२० तोळे सोन्याचे दागिने केले होते. शिक्षण सोडल्यानंतर भाऊराव कोरेगावला आले. एकदा त्यांच्या घरी पाहुणे मंडळी जेवायला बसली. लक्ष्मीबाई वाढत होत्या. पाहुण्यांनी विचारले आपले चिरंजीव काय करतात ? त्यावेळी भाऊरावांचे वडिल म्हणाले, “ काही नाही काम करत, तो एकच काम करतो दोनवेळा जेवणाचं व गावभर फिरण्याचं. ” त्याचवेळी वाढत असताना लक्ष्मीबाईंच्या अश्रूंचा थेंब भाऊरावांच्या ताटात पडला. बायकोच्या देखत झालेला अपमान त्यांच्या जिव्हारी लागला. ते त्या क्षणी जेवत्या ताटावरून उठले व काहीतरी करुन दाखविण्याचा निश्चय केला. तडक कोरेगाव ते सातारा अंतर पायी चालत गेले. खिशात पैसा नसतानाही त्यांनी शिकवणी देण्याचे काम सुरु केले. तेथेच त्यांनी ‘ दुधगाव शिक्षण प्रसारक मंडळ ’ या संस्थेची स्थापना आपल्या सहकार्यांसह केली. हेच रयत शिक्षण संस्थेचे मूळ रोपटे होते.

कर्मवीरांचे महात्मा फुले यांनी स्थापन केलेल्या सत्यशोधक चळवळीचे काम चालूच होते. ४ ऑक्टोबर १९१९ रोजी (विजयादशमी) काले जि. सातारा येथे सत्यशोधक समाजाची मोठी परिषद भरली होती. या परिषदेत कर्मवीरांनी ‘ रयत शिक्षण संस्था ’ स्थापण्याची घोषणा केली. त्यासाठी वसतिगृह सुरु केले. त्यावेळी कर्मवीरांनी संस्थेच्या मागासलेल्या वर्गातील विद्यार्थ्यांना सर्व प्रकारच्या शैक्षणिक, आर्थिक सुविधा उपलब्ध करुन देण्याचे उद्दिष्ट ठरविले.

ग्रामिण जनता अडाणी असल्यामुळे कर्जबाजारी

पणा, अंधश्रद्धा, जुन्या चालीरिती यात अडकली होती. शिक्षणाबद्दल उदासीन होती. त्यांना शिक्षणाच्या प्रवाहात आणावयाचे असेल तर अगोदर त्यांच्या राहण्या-जेवणाची सोय केली पाहिजे. हे लक्षात घेऊन कर्मवीरांनी वसतिगृहापासून शैक्षणिक कार्याची सुरुवात केली. त्यांनी पालकांना चिंतामुक्त केल्यामुळे त्यांची मुले शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आली. कर्मवीरांनी सोमवार पेठेत, आपल्या राहत्या घरी १९२४ साली वसतिगृह सुरु केले. या वसतिगृहात विविध जातीची व धर्माची मुले दाखल करून घेतली. हे करताना त्यांच्यापुढे महात्मा फुले व राजर्षी शाहु महाराजांचा आदर्श होता. १९२७ साली राष्ट्रपिता महात्मा गांधी यांच्या शुभहस्ते या वसतिगृहाचे 'छत्रपति शाहू बोर्डिंग हाऊस' असे नामकरण झाले. कर्मवीर अण्णांच्या कायनि महात्मा गांधी अत्यंत प्रभावित झाले. त्यांनी कर्मवीरांना शुभाशिर्वाद दिला.

मुलांना त्यांच्या गरजा भागविण्यासाठी सर्व सोयी सुविधा उपलब्ध करून देणे गरजेचे होते. विविध मार्गांद्वारे मदत गोळा करीत असताना अनेक वेळा अडचणी निर्माण होत. अशा वेळी भाऊराव सौ. लक्ष्मीबाईकडून एखादा दागिना मागून घेत. ते विकून टाकीत व वसतिगृहाची अडचण दूर करीत. बोलता

बोलता सौ. लक्ष्मीबाईचे १२० तोळे सोने वसतिगृहासाठी व भाऊरावांच्या शैक्षणिक कार्यासाठी वापरले गेले. एका प्रसंगी तर सौ. लक्ष्मीबाईचा सौभाग्यालंकार (मंगळसूत्र) विकावा लागला. सौ. लक्ष्मीबाई या असीम त्यागाचे प्रतिक ठरल्या. त्या रयतेच्या माऊली झाल्या.

कर्मवीरांनी मुलांना 'कमवा आणि शिका' 'श्रम करा व शिका' हा मंत्र दिला. त्यांनी श्रमाच्या प्रतिष्ठेची दीक्षा सर्वांना दिली. आजही रयत शिक्षण संस्थेच्या प्रत्येक महाविद्यालयात हा मंत्र संस्थेच्या 'ब्रिदवाक्य' म्हणून वापरला जातो. 'वटवृक्ष' बोधचिन्ह मानले जाते.

रयत शिक्षण संस्था ही आशिया खंडातील एक सर्वात मोठी शिक्षण संस्था आहे. या संस्थेच्या महाराष्ट्रातील १४ जिल्ह्यात व कर्नाटक राज्यात मिळून ६७५ शाखा आहेत. त्यामध्ये २० पूर्व प्राथमिक, २७ माध्यमिक, ४३८ माध्यमिक, ८ आश्रमशाळा, ८ अध्यापक विद्यालये, २ आय.टी.आय व ४१ महाविद्यालयांचा समावेश आहे. या संस्थेत सुमारे १७ हजार सेवक काम करतात व ४ लाख ४२ हजार विद्यार्थी शिक्षणाचा लाभ घेतात. अशा या महान शिक्षण संस्थेची स्थापना थोर शिक्षण संस्थेची स्थापना थोर शिक्षणमहर्षी पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांनी ४ ऑक्टोबर १९१९ रोजी केली.

- मावळे सुप्रिया शिवाजी

* सुविचार *

कोणतेही ध्येय घेतले तरी ते साध्य होण्याकरिता उद्योग करावा लागतो. ध्येय आपण होऊन निरुपयोगी माणसाच्या हातात पडत नाही.

- लो. टिळक

आपल्या भोवतालच्या समाजाशी आपले जे रक्ताचं नातं आहे, मातीचं नातं आहे, याची जाण तरुण मनाला असली पाहिजे. ही जाण असली तरच कर्तव्याचं भान राहतं आणि ते कर्तव्य पार पाडण्याकरिता त्याला ज्ञान-विज्ञानाची जोड देण्याची इच्छा होते.

- वि.स. खांडेकर

* सुविचार *

माणसानं जीवनात प्रथम ध्येय निश्चित करावं अन् मग त्याच्या मागे धावावे. कशाचीही फिकीर न बाळगता लोकनिंदेकडेही दुर्लक्ष करून...

माझा आवडता समाजसुधारक : मुरलीधर देवीदास आमटे

समाजसेवक श्री. मुरलीधर देवीदास आमटे ऊर्फ बाबा आमटे हे एक मराठी समाजसेवक होते. कुष्ठरोग्यांच्या शुश्रूषेसाठी त्यांनी चंद्रपूर महाराष्ट्र येथे आनंदवन नावाचा आश्रम सुरु केला. ते कुष्ठरोग्यांसाठी आणि समाजातील इतर उपेक्षितांसाठी खूप झटत. याशिवाय वन्य जीवन संरक्षण, नर्मदा बचाओ आंदोलन अशा इतर सामाजिक चळवळींमध्येही त्यांनी सक्रीय सहभाग घेतला आहे. बाबा आमटे यांना आधुनिक भारताचे संत या नावाने गौरवले जाते.

बाबा आमटेचा जन्म महाराष्ट्रातील वर्धा जिल्ह्यातल्या हिंणघाट येथील जमीनदार कुटुंबात डिसेंबर २६, इ.स. १९१४ रोजी झाला. वरोड्यापासून पाच-एक मैलांवरील गोरजे गावाची जमीनदारी आमटे घराण्याकडे होती. घरच्या सुबत्तेमुळे त्यांचे बालपण सुखात गेले. त्यांना रेसर कार चालवण्याची व वृत्तपत्रांतून चित्रपट पाहणे लिहिण्याची आवड होती. त्यांचे महाविद्यालयीन शिक्षण नागपूरमध्ये झाले. त्यांनी नागपूर विद्यापीठातून इ.स. १९३४ साली बी.ए व इ.स. १९३६ साली एल.एल. बी ह्या पदव्या संपादन केल्या. आपण स्वतः डॉक्टर बनावे असे बाबांचे विचार होते. परंतु वडिलांच्या आग्रहाखातर ते वकील झाले. यानंतर त्यांनी काही काळ वकिलीही केली. इ.स. १९४९-५० या कालावधीत त्यांनी जवाहरलाल नेहरुंच्या शिफारसीमुळे फक्त डॉक्टरांना करता येणारा कुष्ठरोगनिदानावरील आणि चिकित्सेवरील अभ्यासक्रम पूर्ण केला.

गांधीजींच्या सेवाग्राम आश्रमात राहत असताना गांधीजींच्या विचारांनी प्रभावित होऊन बाबांनी स्वातंत्र प्राप्तीच्या चळवळीत स्वतःला झोकून दिले. इ.स. १९४३ मध्ये वंदेमातरम्ची घोषणा दिल्याबद्दल त्यांना २१ दिवसांची तुरुंगवासाची शिक्षा झाली होती.

स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतरही कुष्ठरोग निर्मूलनाच्या कार्यासह त्यांनी इतरही राष्ट्रीय महत्त्वाच्या प्रश्नांवर विविध मार्गांनी आंदोलने केली व आपली प्रतिक्रिया नोंदवली. पंजाब दहशतवादाने वेढलेला असताना तेथील नागरिकांना इतर राज्यातील भारतीय त्यांच्याबरोबर असल्याचा आत्मविश्वास देण्यासाठी बाबांनी पंजाबला भेट देण्याचे धाडस केले होते. त्यावेळी त्यांनी अनेक नेत्यांशी व प्रत्यक्ष नागरिकांशी संवाद साधला होता. राष्ट्रीय एकात्मतेचा

प्रसार करण्यासाठी बाबांनी इ.स. १९८५ मध्ये ' भारत जोडो ' अभियान योजले होते. या निमित्त त्यांनी भारत भ्रमण करून जनतेपर्यंत एकात्मतेचे तत्त्व पोहोचवण्याचा प्रयत्न केला. नर्मदा बचाव आंदोलनात तब्बल १२ वर्षे नर्मदाकाठी मुक्काम करून त्यांनी आंदोलनाला पाठबळ दिले होते.

इ.स. १९४९ सालामध्ये त्यांनी महारोगी सेवा समितीची स्थापना केली. याशिवाय आमटेंनी कुष्ठरोग्यां-साठी काही संस्था स्थापन केल्या.

- * आनंदवन- वरोरा (चंद्रपूर)
- * सोमनाथ प्रकल्प- मूल (चंद्रपूर)
- * अशोकवन - नागपूर
- * लोकबिरादरी प्रकल्प - होमलकसा

बाबांनी आनंदवनाच्या मूळच्या खडकाळ जमिनीत शेतीविषयक विविध प्रयोग केले. ते राष्ट्रीय एकात्मतेचे कट्टर पुरस्कर्ते होते. इ.स. १९८५ साली शंभर दिवसांच्या भारत छोडो आंदोलनात त्यांनी सहभाग घेतला. मेधा पाटकर यांच्या सोबत ते नर्मदा बचाव आंदोलनातही सक्रीय होते. सामाजिक व पर्यावरण क्षेत्रांत त्यांनी भरीव कार्य केले आहे. त्यांचे पुत्र प्रकाश आमटे व विकास आमटे त्यांचे कार्य पुढे नेत आहेत.

बाबा आमटे यांना आंतरराष्ट्रीय व भारतीय पुरस्कार देखील मिळाले.

काही आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार खालील प्रमाणे.

* सामाजिक सुधारणांसाठीचा डॉ. आंबेडकर आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार इ.स. १९९९

* पर्यावरण विषयक कामासाठी संयुक्त राष्ट्रे यांचा रोल ऑफ ऑनर, इ.स. १९९१

इतर काही आंतरराष्ट्रीय पुरस्कार देखील त्यांना मिळाले. भारताकडून त्यांना प्रदान करण्यात आलेले काही पुरस्कार खालील प्रमाणे..

- * पद्मश्री इ.स. १९७९
- * पद्मविभूषण इ.स. १९८६
- * अपंग कल्याण पुरस्कार इ.स. १९८६
- * महाराष्ट्र सरकारचा आदिवासी सेवक पुरस्कार इ.स. १९९१.

- नवले शिवानी पांडुरंग

माझा आवडता समाजसुधारक : बाबा आमटे

“ या संसारातील काही लोक स्वतःसाठी जगतात तर काही देशासाठी आपले सर्वस्व अर्पण करतात. काही लोक समाजासाठी जगतात, असे जीवन जगणारे फार थोडे व्यक्ती या जगात आहेत. ” मुरलीधर देवीदास आमटे यांनाच बाबा आमटे म्हणून ओळखतात. हे महाराष्ट्राचे एक थोर सुपुत्र असून भारतातील समाजिक कार्यकर्ते होते. विशेषतः ते कृष्णरोग्यांची सेवा व गोरगरीबांची व्यथा ऐकून त्यांना मदतीचा हात देणारे एक थोर सक्रीय सामाजिक कार्यकर्ता होते. गरीबांच्या कल्याणासाठी त्यांनी नेहमीच सकारात्मक भूमिका घेतली. बाबा आमटे यांचा जन्म २६ डिसेंबर १९१४ रोजी वर्धा जिल्ह्यात हिंगणघाट या शहरात झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव देविदास व आईचे नाव लक्ष्मीबाई आमटे होते. त्यांचे वडील मोठे सावकार होते. घरी संपत्तीचा अंभार होता. बालपणीचा मुरलीधर यांचे टोपण नाव बाबा ठेवले गेले होते. बालपणापासून बाबा फार दयाळू होते.

गरिबांचे दुःख त्यांना असह्य व्हायचे. परिवाराचे ते एकुलते एक अपत्य होते. त्यामुळे त्यांचे फार लाड व्हायचे. वयाच्या १४ व्या वर्षी वडिलांनी त्यांना एक बंदूक भेट दिली होती. त्या बंदुकीने बाबा छोट्या-मोठ्या जंगली प्राण्यांची शिकार करत होते. जेव्हा ते १८ वर्षांचे झाले त्यांना वडिलांनी एक ॲम्ब्रेसिटर गाडी भेट दिली होती व नंतर शालेय शिक्षण पूर्ण केल्यानंतर त्यांनी वर्धा येथून कायद्याचे महाविद्यालयीन शिक्षण पूर्ण केले. महात्मा गांधी जेव्हा वर्धातील सेवाग्राम येथे आले होते. तेथे ते गांधीजींना भेटले त्यांच्या मनात याचा फार प्रभाव पडला. पुढे त्यांनी भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात सक्रीय सहभाग दर्शविला. त्यांनी गांधीजींच्या खादी बनवण्याच्या चरख्याचा स्वीकार केला व खादी कपडेच घालायचे ठरविले. अनेक नेत्यांच्या तुरुंगवासा दरम्यान त्यांची कायद्याची बाजू बाबा सांभाळत. गांधीजींनी त्यांचे अभय साधक असे नामकरण केले होते.

बाबांनी कृष्णरोगांची खूप सेवा केली. कृष्णरोग समाजात फार तेजीने पसरत चालला होता. अनेक लोक या रोगामुळे बाधित झाले होते. यामुळे ते सामान्य जीवनापासूनच नाही तर त्यांचे कुटुंबही कुष्ठ रोग्यांना त्याग करून घराबाहेर काढू लागले होते. कृष्णरोग पापी माणसाची निशाणी बनली होती. बाबांनी अशाच निराधार लोकांची सेवा करायचे ठरविले. लोकांना ते या आजाराबद्दल जागरुक

करून याची लक्षणे व प्रतिबंध कसा करायचा याचीही माहिती देत होते. कृष्णरोग्यांना योग्य सामाजिक स्थान मिळविण्यासाठी त्यांनी आपली कंबर कसली. त्यांनी १५ ऑगस्ट १९४९ रोजी महाराष्ट्रात तीन आश्रमांची स्थापना केली. त्यांना त्यांनी नंदनवन असे नाव दिले. येथे कृष्णरोग्यांना राहण्या व उपचाराची सोय उपलब्ध होती. त्यासोबत त्यांना रोजगाराची सोयही उपलब्ध करून दिली.

बाबा आमटे यांच्या पत्नीचे नाव इंदु घुले. ज्यांना ते साधना असे म्हणत. त्यांनी फार सोबत केली. नेहमी त्या बाबांच्या पाठीशी राहिल्या. त्यांचे दोन मुलं आहेत. डॉ. विकास आमटे व डॉ. प्रकाश आमटे यांनीही आपल्या व्यवसायातून मोलाचा वेळ काढून बाबांना मदत केली. बाबांच्या दोन्ही सुना डॉ. मंदाकिनी आणि डॉ. भारती ह्या देखील कार्यत सहभागी होत्या. प्रकाश आमटे यांची पत्नी मंदाकिनी आमटे यांना सामाजिक कार्यासाठी मॅगसेस अवॉर्ड मिळाला आहे. बाबांचे थोरले पुत्र विकास आमटे व त्यांची पत्नी भारती आमटे आनंदवनातील हॉस्पिटल ची जबाबदारी सांभाळतात.

वर्तमानात हेमलकसा येथे एक मोठी शाळा व हॉस्टिपल आहे. तर आनंदवन येथे एक युनिव्हर्सिटी, एक अनाथाश्रम आणि अंध व गोर गरीबांच्या मुलांसाठी शाळा आहे. आजही स्वयंसंचालित आनंदवन आश्रमात जवळपास ५००० हजार लोक राहतात. महाराष्ट्रातील आनंदवन सामाजिक विकास प्रकल्प आज जगात जाणल्या व प्रशंसेचे पात्र ठरले आहे. बाबा आमटे हे आपल्या जीवनाच्या अखेरपर्यंत सामाजिक एकता व समभाव निर्माण होण्यासाठी त्यांनी प्रयत्न केले. जंगली जनावरांच्या कत्तली व तस्करी करण्यापासून रोखवण्यास लोकांना प्रेरित केले.

मी एक महान नेता बनवण्यासाठी काम करीत नाही तर मी गरजू गोरगरीबांची मदत करू इच्छितो. असे बाबा आमटे यांचा संदेश आहे. बाबा आमटे यांनी आपले संपूर्ण जीवन गोरगरीब व कृष्णरोग्यांची सेवा करण्यासाठी समर्पित केले. त्यांची आदिवासीविषयी आदरभाव व उत्कंठा त्यांच्या कार्यातून दिसून येते. त्यांचे कृष्णरोग्यांसाठी चे कार्य जागतिक आरोग्य समघटनेद्वारेही प्रशंसीत आहे.

- चौधरी सारिका बाळासाहेब

माझा आवडता समाजसुधारक : अण्णा हजारे

किसन बाबूराव हजारे ऊर्फ अण्णा हजारे (जून १५ इ.स. १९३७, भिंगार, अहमदनगर जिल्हा. (महाराष्ट्र) मुळचे सैन्यात वाहनचालक असणारे किसन बाबूराव तथा अण्णा हजारे हे भारतातील एक ज्येष्ठ महाराष्ट्रीय समाजसेवक आहेत. १९९० साली त्यांना त्यांच्या सेवेच्या कार्याबद्दल भारत सरकारने पद्मश्री आणि १९९२ साली पद्मभूषण या पुरस्कारांनी सन्मानित केले. त्यांनी ग्रामस्थांच्या सहकार चळवळीद्वारे राळेगण सिद्धी या गावाचा कायापालट घडवून आणला आहे. स्वच्छता, पाणी व्यवस्थापन व सामाजिक सलोखा यावर त्यांनी भर दिला होता. या कामाबद्दल गावाला अनेक पारितोषिके मिळाली आहेत. या नंतर अण्णा हजारे यांनी माहितीच्या अधिकारावर त्यांनी पुस्तकाचे लेखनही केले आहे. या आंदोलनामुळे सरकारला सर्वसामान्यांना माहितीचा अधिकार देण्याचा कायदा लवकर संमत करावा लागला. अण्णा हजारे यांनी वेळोवेळी भ्रष्टाचाराविरुद्ध आंदोलने करून जनजागृतीची कामे केली आहेत. त्यांच्या आंदोलनामुळे महाराष्ट्राच्या अनेक मंत्र्यांना राजीनामे द्यावे लागले आहेत.

इ.स. १९६२ च्या सुमारास चीनने भारतात आक्रमण केलेले असताना भारतीय सैन्याने धडाक्यात भरती सुरु केली होती. त्यावेळी २५ वर्षांचे असलेले हजारे लष्कराच्या किमान शारीरिक क्षमतेस पात्र नव्हते. पण कोणत्याही परिस्थितीत नवीन जवान भरती करणे आवश्यक असल्याने लष्कराने त्यांना भरती करून घेतले. औरंगाबाद येथे सुरुवातीचे प्रशिक्षण घेतल्यावर १९६३ मध्ये त्यांना वाहनचालकाचे पद दिले गेले.

त्यानंतर दोन वर्षांतच पाकिस्तानने भारतातवर चाल केली. त्यावेळी हजारेचा मुक्काम पंजाबमधील

खेमकरण क्षेत्रात होता. नोव्हेंबर १२, इ.स. १९६५ रोजी पाकिस्तानी वायुसेनेने भारतीय ठाण्यांवर हल्ले सुरु केले. हजारे त्या तांड्यातील ते स्वतः सोडून एक जवान शहीद झाले. हे पाहून विषत्र झालेल्या हजारेंनी जगण्यातील अर्थ शोधण्यास सुरुवात केली. आपल्या प्रवासात नवी दिल्ली रेल्वे स्थानकावरील एका दुकानात त्यांच्या हाती राष्ट्रनिर्मितीसाठी युवा पिढीला आवाहन हे स्वामी विवेकानंद यांनी लिहिलेले पुस्तक पडले. हे वाचताना त्यांना समजले की अनेक संतांनी इतरांच्या सुखासाठी आपल्या सर्वस्वाचा त्याग केलेला आहे. आपण आपले उरलेले आयुष्य गरीबांची दुःखे दूर करण्यात घालवावे असे त्यांना वाटू लागले. यानंतर फावल्या वेळात त्यांनी महात्मा गांधी, स्वामी विवेकानंद आणि विनोबा भावे यांचे साहित्य वाचण्यास सुरुवात केली. यानंतर काही वर्षांनी १९७० च्या दशकात त्यांची मृत्युशी पुन्हा एकदा जवळून गाठ पडली. वाहन चालवित असताना भीषण अपघातातून ते बचावले. याक्षणी त्यांना वाटले की आपल्या उरलेल्या आयुष्याच्या सदुपयोग करण्यासाठी जणू काही देवच त्यांना इशारे देत आहे. वयाच्या ३८ व्या वर्षी किसन हजारेंनी आपले उरलेले आयुष्य इतरांच्या सेवेसाठी वेचण्याचा संकल्प सोडला. १९७८ मध्ये त्यांनी भारतीय लष्कराचा राजीनामा दिला.

लष्करी सेवा सोडल्यावर हजारे राळेगणसिद्धी या आपल्या मूळ गावी परतले. हे गाव मध्य महाराष्ट्रातील अहमदनगर जिल्ह्याच्या पारनेर तालुक्यात आहे. जवळजवळ कायमच्या दुष्काळी प्रदेशात असलेल्या या दुर्लक्षित गावात त्यावेळी गरिबी दूर करण्यात यश मिळवले.

सैन्यातील नोकरी सोडल्यावर अण्णांनी गावातील युवकांना संघटित केले व तरुण मंडळाची स्थापना केली. यादवबाबा मंदिरात सर्वांना दारु न पिण्याची शपथ देण्यात आली. मद्यपींना मंदिराच्या खांबाला बांधून तरुणांनी फटकेही मारले व त्याचाच परिणाम म्हणून व्यसनमधील राळेगण व्यवसनमुक्त झाले.

अण्णांनी पहिले आंदोलन १९७९ मध्ये केले.

शासकीय यंत्रणेकडून हेळसांड होऊन गावास वेठीस धरणान्या प्रशासनाविरुद्ध गावातील शाळेला मान्यता मिळण्यासाठी, या आंदोलनादरम्यान अहमदनगर जिल्हा परिषदेसमोर अण्णांनी १९८० आली. पहिले यशस्वी उपोषण केले. अण्णांच्या उपोषणाने एका दिवसातच सरकारी यंत्रणेला झुकविले. अण्णांची मागणी मान्य झाली. अण्णांच्या सक्रीय सामाजिक चळवळीच्या जीवनातील पहिला प्रसंग होता. सत्याग्रहाच्या आणि अहिंसेच्या मार्गाच्या लढ्याने अण्णांना पहिल्यांदाच मोठे यश मिळविता आले होते. उपोषण केले, प्रशासन झुकले आणि शाळेला मान्यता मिळाली. 'नापासांची शाळा' म्हणून ही शाळा प्रसिद्ध आहे.

महाराष्ट्रात सरकारतर्फे राबविल्या जाणाऱ्या वीस कलमी कार्यक्रमांची अंमलबजावणी होण्याकरिता राळेगणसिद्धी येथील संत यादवबाबा मंदिरात अण्णांचे दुसरे यशस्वी उपोषण ७-८ जून १९८३ साली झाले.

ग्रामविकास योजना अंमलात आणत असताना सरकारी अधिकाऱ्यांची टाळाटाळ आणि निवडणूक यांच्या विरोधातील हे आंदोलनही यशस्वी झाले. दोषी अधिकाऱ्यांवर कारवाई करण्यात आली. ग्राम विकास योजनांच्या मंजुरीबद्दल जिल्हा परिषदेचा मुख्य अधिकाऱ्यांनी लिखित आश्वासन दिले. उपोषण केले याचा परिणाम म्हणून ग्रामविकासात सरकारचा मोठा सहभाग मोठ्या प्रमाणात वाढला.

अशाच प्रकारे अण्णांनी अजूनही खूप उपोषणे केली. खूप काही चांगल महाराष्ट्रात अण्णांनी घडवून आणले. अण्णांनी खूप महत्त्वाची कामगिरी केली व समाजात नवीन बदल घडवून आणले. अण्णा हजारे यांच्यासारख व्यक्तीमत्त्व महाराष्ट्राला मिळाल ज्यांनी समाज बदलवला व खूप महत्त्वपूर्ण कामे केली.

- शिंदे पूजा भाऊसाहेब

* सुविचार *

प्रसन्नतेशिवाय कोणतेही काम करू नये. प्रसन्नतेशिवाय केलेल्या कामाला अपयश ठेवलेलेच. चित्ताची प्रसन्नता म्हणजे यश. प्रसन्नचित्त म्हणजे धंदा यशस्वी करण्यासाठी परमेश्वराने मोफत लुटावयास दिलेले भांडवल.

- यदुनाथ थत्ते

राष्ट्रीय एकात्मतेची उभारणी विटा, माती आणि हातोड्याने होत नाही. लोकांच्या मनात आणि हृदयात या भावनेचा संथपणे विकास झाला पाहिजे. ही प्रक्रिया मंद आहे पण ती संथ आणि कायम स्वरूपाची आहे.

- डॉ. सर्वपल्ली राधाकृष्णन्

* सुविचार *

Life is not a something to put up with, but a gift to be enjoyed with zest.

आयुष्य म्हणजे नाईलाजाने जगण्यासाठी नाही तर उत्साहाने उपभोग घेण्यासाठी मिळालेली देणगी आहे.

* सुविचार *

Love is that extraordinary thing that takes place when there is no 'me'.

प्रेम ही अशी एक अलौकिक गोष्ट आहे की मी पणाचा अहंकार नाहीसा झाल्यावरच घडते.

Life is like riding a bicycle. To keep your balance you must keep moving.

आयुष्याचा समतोल साधण्यासाठी, फिरत्या सायकलीप्रमाणे माणसाने सतत काहीतरी करित राहिले पाहिजे.

- अलबर्ट इलिस्टिन

माझा आवडता समाजसुधारक : महात्मा जोतीराव फुले

“ महात्मा जोतीराव फुले ” हे उच्च कोटीचे मानवतावादी समाजसुधारक होते. संपूर्ण आयुष्यभर त्यांनी केवळ मानवाच्या हिताचा विचार केला. जीवनात सत्याचा मूलमंत्र काया, वाचा -मने जपणाऱ्या, जोतीरावांचा जन्म १८२७ साली माळी समाजातील गोन्हे यांच्या घरात झाला. बालवयातच आईच्या मायेचे छत्र हरपलेल्या जोती नावाच्या बालकाला गोविंदराव फुले यांनी मोठ्या प्रेमाने वाढवले. शाळेत घातले. जोतीरावांना इंग्रजी शिक्षणाचे वेध लागले होते. मार्गात अनंत अडचणी आल्या. तरीही त्यांनी इंग्रजी शालान्त शिक्षण पूर्ण केले.

‘ ज्ञान ही एक शक्ती आहे ’ अशी ठाम श्रद्धा बाळगणाऱ्या जोतीरावांनी आपल्या यासंबंधीच्या विचारांचा सारांश सुत्रबद्ध पद्धतीने असा सांगितला आहे..

“ विद्येविना मति गेली । मतीविना नीति गेली ।

नीतिविना गति गेली । गतीविना वित्त गेले ।

इतके अनर्थ एका अविद्येने केले ॥ ”

जोतीराव फुले हे ‘ कर्ते सुधारक ’ होते. समाजातील शुद्र, अतिशुद्र, शेतकरी स्त्रिया यांना दरम्यान मुक्त करायच्या हेतूने प्रेरित होऊन जोतीरावांनी पत्नीला सावित्रीबाईना सुशिक्षित केले आणि त्यांच्याकडे विद्यार्थिनीच्या अध्यापनाचे काम सोपवले. जोतीराव व सावित्रीबाई यांचे ज्ञानदानाचे हे सत्र अविरत चालू राहिले.

त्या काळी हिंदूच्या जातींमध्ये विधवेचा पुनर्विवाह निषिद्ध मानला जात होता. जपन न केलेली विधवा ही अपवित्र स्त्री मानली जात असे. विधवांच्या केशवपनाची अमानुष चाल बंद व्हावी म्हणून जोतीरावांनी चळवळ उभी केली. ‘ बालहत्या प्रतिबंधक गुन्हा ’ ची स्थापना केली. स्त्रियांसाठी तसेच अगदी तळागाळातल्या लोकांसाठीही जोतीरावांनी बहुमोल सेवाकार्य केले. सार्वजनिक पाणवठ्यावरही दलिताना पाणी भरण्यास मज्जाव केले जात असे. म्हणून त्यांनी त्यांच्यासाठी आपल्या घराचा पाण्याचा हौद खुला केला. १८७३ मध्ये फुले यांनी “ सत्यशोधक समाजा ” ची स्थापना केली. सर्व धर्मांचे व जातींचे नागरिक या सत्यशोधक समाजाचे सदस्य व्हावेत, अशी त्यांनी योजना केली होती.

दलित समाजावर होणाऱ्या अन्यायाला वाचा फोडण्यासाठी महात्मा फुलेंनी अहिंसक सत्याग्रह केला. अस्पृश्यांना मंदिर प्रवेश मिळावा म्हणून त्यांच्या

नेतृत्वाखाली प्रवेशासाठीही सत्याग्रह करण्यात आला. उच्चवर्णीयांकडून वर्षानुवर्षे होणाऱ्या पिळवणुकीने दलित समाज भरकटला जात होता अशा निद्रिस्त समाजाला जागृत करण्याचे अवघड कार्य महात्मा फुले यांनी केले.

“ आधी केले । मग सांगितले ॥ अशा वृत्तीची जी माणसे असतात त्यांचा उल्लेख फुले हे कर्ते सुधारक म्हणून करतात. अशा या सुधारकांत ज्यांचे नाव अग्रभागी येईल असे विचारवंत म्हणजे महात्मा जोतीराव फुले. तसेच त्यांनी मुलींची पहिली शाळा काढली तसेच त्यांनी पुणे येथील भिडे वाड्यात पहिली शाळा काढण्यात आली तेव्हा मुलींना घराबाहेर सुद्धा जाता येत नव्हते. पण सावित्रीबाईनी आणि महात्मा फुले यांनी शिक्षणाचे महत्त्व सांगितले तेव्हा एक-दोन मुली येऊ लागल्या. सावित्रीबाई त्यांनाच शिकू लागल्या. महात्मा फुले यांनी सावित्रीबाईना आधी शिकविले मग त्या मुलींना शिकू लागल्या.

जोतीराव फुले यांनी अनेक मौलिक, विचारप्रवर्तक पुस्तके लिहिली. समाजातील पीडित-श्रमिकांच्या विदारक आर्थिक स्थितीचा जोतीरावांनी बारकाईने अभ्यास केला आणि त्याचे उत्कृष्ट चित्र त्यांनी आपल्या ‘ शेतकऱ्यांचा असूड ’ या ग्रंथात रेखाटले आहे. शेतकऱ्यांची स्थिती सुधारण्यासाठी त्यांनी काही विधायक उपायही या आपल्या लेखांतून सुचवले आहेत. १०० वर्षापूर्वी लिहिलेले हे मौलिक विचार आजच्या ग्रामीण अर्थव्यवस्थेलाही बऱ्याच प्रमाणात लागू पडतात. ही गोष्ट जोतीरावांच्या अलौकिक दृष्टेपणाची साक्ष देणारी आहे.

जोतीरावांनी आपल्या जीवनातील प्रत्येक क्षण समाजासाठी वेचला आणि म्हणूनच लोकांनी त्यांना ‘ महात्मा ’ असे यथार्थपणे गौरवले. तसेच आपल्या कॉलेजमध्ये किंवा शाळेमध्ये महात्मा फुले यांची दरवर्षी जयंती साजरी करित असतो. म्हणूनच त्याचे यथार्थपणे नाव जगभरात गाजले आहे.

“ महाराष्ट्राच्या पुज्य-पावन

अहमदनगर जिल्ह्यात

निसर्गाच्या पारनेर तालुक्यात

सुंदर असेल ते माझे

न्यू आर्ट्स, कॉमर्स अँड

सायन्स कॉलेज, पारनेर ”

क्रांतीसूर्य महात्मा फुले नावाने प्रसिद्ध होते.

मराठी, लेखक, विचारवंत होते. महात्मा फुले यांचे पूर्ण नाव जोतीराव गोविंदराव फुले यांचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी पुणे येथे झाला. जोतिबांच्या वडिलांचे नाव गोविंदराव आणि आईचे नाव चिमणाबाई होते. त्यामुळे शेवटच्या पेशव्यांच्या काळात महात्मा फुले यांचे वडिल व दोन चुलते फुले पुरवण्याचे काम करीत होते. त्यामुळे गोन्हे हे त्यांचे मुळ आडनाव असले तरी पुढे ते फुले म्हणून ओळखले जाऊ लागले व तेच नाव पुढे रुढ झाले. त्यांचे मूळ गाव कटगुण हे होते.

महात्मा फुले हे मराठी लेखक, विचारवंत आणि समाजसुधाकर होते. त्यांनी सत्यशोधक समाज नावाची संस्था स्थापन केली. शेतकरी आणि बहुजन समाजांच्या समस्यांना केंद्रस्थानी ठेवून पुरोगामी विचारांची मांडणी केली आणि महाराष्ट्रातील स्त्री शिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवली. जनतेने त्यांना महात्मा ही उपाधी बहाल केली होती. महात्मा फुलेवर थॉमस पेन यांच्या या पुस्तकांचा प्रभाव होता.

जोतिबा फुले यांचे मूळ गाव सातारा जिल्ह्यातील कटगुण हे होते. त्याच गावी महात्मा फुले नऊ महिन्यांचे होते तेव्हा त्यांच्या आईचे निधन झाले. त्यांचा विवाह वयाच्या बाराव्या वर्षी सावित्रीबाई यांचेशी झाला. प्राथमिक शिक्षणानंतर काही काळ त्यांनी भाजी विक्रीचा व्यवसाय केला. इ.स. १८४२ मध्ये माध्यमिक शिक्षणासाठी पुण्याच्या स्कॉटिश मिशन हायस्कूलमध्ये त्यांनी प्रवेश घेतला. बुद्धी अतिशय तल्लख, त्यामुळे पाच-सहा वर्षांतच त्यांनी अभ्यासक्रम पूर्ण केला.

महात्मा फुले यांनी मानवास सत्यधर्माचा जो बोध केला त्यातील ही काही वचने आपण वाचली की लक्षात येते ज्योतीरावाचा आवाका किती मोठा होता. त्यांना अखिल विश्वाला कवेत घेणाऱ्या माणसाला माणूस म्हणून प्रतिष्ठा देणारा धर्म साकार करायचा होता. माणूस म्हणून वर्तनात म्हणजेच व्यवहारात आमूलाग्र बदल घडवून आणायचा होता. जोतीरावांनी विपुल लेखन केले आहे. 'अखंड; या काव्यप्रकारात त्यांनी 'मानवाचा धर्म' आत्मपरीक्षण, नीती, समाधान, साहिष्णूता, सदसद्विवेक, उद्योग, स्वच्छता, गृहकार्यदक्षता, इत्यादी गोष्टीवरही भाष्य केले आहे. ज्योतीरावांनी वेगवेगळ्या अखंडातून जे विचार मांडले ते मानवी जीवनाला दिशा देणारा जो उपदेश केला त्यातील काही निवडक भाग येथे विचारात घेतला पाहिजे.

जोतीराव आपल्या अखंडात म्हणतात,

सर्वाचा निर्मिक आहे एक धनी । त्याचे भय मनी ॥

धरा सर्व ॥ १ ॥

न्यायाने वस्तूंचा उपयोग घ्यावा । आनंद करावा ॥ भांडू नये ॥ २ ॥

धर्म राज्य भेद मानवा नसावे ॥ सत्याने वतवि ॥ ईशासाठी । सर्व सुखी व्हावे भिक्षा जी मागतो ॥ आर्यास सांगतो ॥ जोती म्हणे ॥ ४ ॥

“सर्वजनिक सत्यधर्म” हा सत्यशोधक समाजाचा प्रमाण ग्रंथ मानला जातो. या समाजाचे मुखपत्र म्हणून “दीनबंधू” हे साप्ताहिक चालविले जात असे. बहुजन समाजाचे अज्ञान, दारिद्र्य आणि समाजातील जातिभेद वाहून त्यांनी ही सामाजिक परिस्थिती सुधारण्याचा निश्चय केला. त्यांनी इ.स. १८४८ साली पुण्यामध्ये बुधवार पेठेतील भिडे यांच्या वाड्यात पहिली मुर्लीची शाळा काढून तेथील शिक्षिकेची जबाबदारी सावित्रीबाईवर सोपविली. महाराष्ट्रातील स्त्रीशिक्षणाची मुहूर्तमेढ ठरली. तसेच अस्पृश्य मुलांसाठी त्यांनी पुण्याच्या वेताळ पेठेत इ.स. १८५२ मध्ये शाळा स्थापन केली. त्यांच्या या कार्याला सनातन्यांकडून सतत विरोध होत असे. पण जोतीराव आपल्या भूमिकेवर ठाम असत. जोतीरावांनी पत्नी सावित्रीबाईंना शिक्षण देऊन शिक्षणकार्यास प्रवृत्त केले. शाळेच्या मुख्याध्यापकपदी आरुढ झालेली भारतातील पहिली महिला म्हणजे सावित्रीबाई, त्याचप्रमाणे स्वतंत्रपणे फक्त स्त्रियांसाठी शाळा काढणारे महात्मा फुले हे पहिले भारतीय होते. जनतेने त्यांना महात्मा ही उपाधी बहाल केली होती. ही पदवी त्यांना इ.स. १८८८ या साली मिळाली. “शेतकऱ्यांचे आसूड” हा ग्रंथ महात्मा फुले यांनी लिहिला होता.

आधुनिक भारतातले पहिले समाज क्रांतिकारक म्हणून त्यांना ओळखले जाते. कारण ते सामान्यांतील असले तरी विचाराने व कर्तृत्वाने असामान्य होते. सामाजिक विषमतेविरुद्ध जोतीबांनी बंड पुकारले. “शिक्षण व समता” या दोन शब्दांतच त्यांच्या या कार्याचे यथोचित वर्णन करता येईल. महाराष्ट्रातील सर्वसामान्यांसाठी रात्रंदिवस झटणारे ते सेवक होते.

- कोठावळे राणी सुखदेव

माझा आवडता समाजसुधारक : महात्मा जोतिबा फुले

आज आवश्यकता आहे ती सामाजिक समतेची कारण त्यातूनच सामाजिक एकता व राष्ट्रीय एकात्मता निर्माण होईल. समाजाला ही दिशा सुधारकांनी मिळवून दिलेली आहे. संतानी नव्हे. आज भारताबाहेर किती व कसे बदललेले जग आहे. जे संतांना कधी दिसले नाही ते जग व ती परिस्थिती सुधारकांना व बुद्धिवानांना मात्र दिसलेली आहे.

एकोणीसाव्या शतकाच्या सुरुवातीपासून भारतभर ब्रिटिशांचे राज्य स्थिरस्थावर होऊ लागले. इंग्रजांनी भाषा व वेगळी शिक्षणपद्धती आणली आणि सर्व शिक्षण सर्व जातीवर्णांना खुले ठेवले. त्यामुळे भारताबाहेरही काही जग आहे अशी जाणीव भारतीयांना नव्याने प्रथमच होऊ लागली. फ्रेंच राज्यक्रांतीने निर्मिलेल्या व नंतर जगभर पसरलेल्या स्वातंत्र्य समानता व बंधुता या मुल्यांचे महत्त्व भारतीय सुशिक्षितांना (नवशिक्षितांना) हिंदू धर्मातिक, अंधश्रद्धा, अस्पृश्यता व जन्मजात उच्च-नीचता वगैरे अनेक दोषांवर बोट ठेवून जोरदार प्रचार केला. त्यामुळे देवभक्तीभोवती फिरणाऱ्या संतांच्या स्थिती प्रिय प्रभाव कमी झाला.

महात्मा जोतिबा फुले यांचे पूर्ण नाव जोतिबाव गोविंदराव फुले. यांचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी पुणे येथे झाला. जोतिबांच्या वडिलांचे नाव गोविंदराव आणि आईचे नाव चिमणाबाई होते. शेवटच्या पेशव्यांच्या काळात महात्मा फुले यांचे वडील आणि दोन चुलते फुले पुरवण्याचे काम करीत होते. त्यामुळे गोन्हे हे त्यांचे मूळ आडनाव असले तरी, पुढे ते फुले म्हणून ओळखले जाऊ लागले व तेच नाव पुढे रुढ झाले. त्यांचे मुळगाव कटगुण

हे होते.

महात्मा फुले हे मराठी लेखक, विचारवंत आणि समाजसुधारक होते. त्यांनी सत्यशोधक समाज नावाची संस्था स्थापन केली. शेतकरी आणि बहुजन समाजांच्या समस्यांना केंद्रस्थानी ठेवून पुरोगामी विचारांची मांडणी केली आणि महाराष्ट्रातील स्त्री शिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवली. जनतेने त्यांना महात्मा ही उपाधी बहाल केली होती. महात्मा फुलेवर थॉमस पेन यांच्या The Right of Man या पुस्तकाचा प्रभाव होता. जोतीबा फुले यांचे मुळ गाव सातारा जिल्ह्यातील कटगुण होते. त्याच गावी महात्मा फुलेचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ रोजी झाला. जोतीराव केवळ नऊ महिन्यांचे होते तेव्हा त्यांच्या आईचे निधन झाले. त्यांचा विवाह वयाच्या बाराव्या वर्षी सावित्रीबाई यांचेशी झाला. प्राथमिक शिक्षणानंतर काही काळ त्यांनी भाजी विक्रीचा व्यवसाय केला. इ.स. १८४२ मध्ये माध्यमिक शिक्षणासाठी पुण्याच्या स्कॉटिश मिशन हायस्कुलमध्ये त्यांनी प्रवेश घेतला. बुद्धी अतिशय तल्लख त्यामुळे पाच-सहा वर्षातच त्यांनी अभ्यासक्रम पूर्ण केला.

महात्मा फुले यांनी समाजासाठी समाजात अनेक कार्ये केले. त्यामध्ये ऑगस्ट १८४८ मध्ये पुणे येथे बुधवार पेठेत भिडे यांच्या वाड्यात मुलांची पहिली शाळा सुरु केली. १७ सप्टेंबर १८५१ रोजी रस्ता पेठेतील मुलींची दुसरी शाळा सुरु केली. १५ मार्च १८५२ रोजी वेताळपेठेत भिडे यांच्या वाड्यात मुलींची तिसरी शाळा सुरु केली. १८६३ मध्ये बालहत्या प्रतिबंधक गृहाची स्थापना आपल्याच घरी केली. १८६४ मध्ये पुण्यात एक पुनर्विवाह घडवून आणला. १८६८ मध्ये स्वतःच्या घरातील पिण्याच्या पाण्याचा हौद अस्पृश्यांना खुला करून परंपरागत रुढींना धक्का दिला. यातच त्यांनी शिक्षण, वसतिगृह, सिंचन, धरणे, तलाव, विहिरी यांसारखे उपाय सुचविले. सुधारणावादी विचारांचा प्रसार करण्यासाठी कृष्णराव भालेकर यांच्या मदतीने पुण्यातून दीनबंधू हे वृत्तपत्र १८७७ मध्ये सुरु केले. महात्मा फुलेंनी विद्या शिकविण्याकरिता मंडळ नावाची संस्था स्थापन

केली. २४ सप्टेंबर १८७३ रोजी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली. १८८० मध्ये महात्मा फुले यांनी कामगारांच्या प्रश्नांची वाचा फोडण्यासाठी नारायण लोखांडे यांचे माध्यमातून बॉम्बे मिल असोसिएशन या संघटनेची स्थापना केली. महात्मा फुले यांनी हंटर कमिशनपुढे प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे करावे अशी आग्रही मागणी केली. यामुळेच जनतेने त्यांना १८८८ साली महात्मा हि पदवी दिली.

एके दिवशी दुपारी उन्हाचा तीव्र चटका बसत असताना देखील काही बायका, पुरुष मडकी घेऊन पुणे शहरात पाण्याची भिक मागत हिंडत होते. लोकांच्या हातापाया पडत होते. तहानेने त्यांचा जीव व्याकुळ होऊन गेला होता. जवळच एका हौदावर लोक स्नान करत होते. बायका एका हौदावर धुणभांडी करत होत्या. पण या गरीब लोकांकडे लक्ष कोण देणार ? ते बिचारे तहानेने व्याकुळ थेंबभर पाण्याची अपेक्षा करीत दीनपणे, आशेने पाहत होते. पण कोणीही त्यांच्याकडे लक्ष द्यायला तयार नव्हते. अशावेळी महात्मा फुले त्या रस्त्यावरून जात होते. तेव्हा त्यांनी त्या दीन लोकांची अवस्था पाहिली. त्यांना दया आली हे पाहून ते पुढे गेले.

एकाच्या हातातील बादली घेवून त्यांनी त्यांना हौदातले पाणी दिले. एवढंच नव्हे तर आपल्या घराजवळील हौदातील पाणी घेवून जाण्याची परवानगी दिली. गरीबांचे दुःख यातना पाहून ते दुःखी व्हायचे. गरिबांवर झालेल्या अन्याय त्यांना खपत नव्हते. त्यांच्या या अन्यायाविरुद्ध त्यांनी लढा दिला. १८४८ मध्ये वयाच्या २३ व्या वर्षी ज्योतिबा फुले ख्रिश्चन मिशनरीने चालवलेल्या अहमदनगरमधील पहिल्या मुलींच्या शाळेला भेट दिली. १९४८ मध्ये त्यांनी थॉमस पेन यांचे ' राईट्स ऑफ मॅन ' वाचले आणि सामाजिक न्यायाची तीव्र भावना यांच्या मनात निर्माण झाली. १८६३ मध्ये त्यांनी विधवा पुनर्विवाहासाठी मोठे कार्य केले. तसेच गर्भवती विधवांसाठी अनाथाश्रम सुरु केले. त्यांच्या अनाथाश्रमांची स्थापना बालहत्येचे प्रमाण कमी करणाऱ्या प्रयत्नातून झाली. त्यांनी सामाजिक अस्पृश्यतेचा कलंक दूर करण्याचा प्रयत्न केला. त्यांच्या या महान कार्यामुळे महात्मा फुले या नावाने ओळखले जावू लागले व कर्तृत्वाने अमर झाले.

- दुधवडे पोपट अशोक

* सुविचार *

वाईट कारागीर आपल्याच अवजाराशी भांडत बसतो. जो करारी आहे, कष्टाळू आहे व जो श्रद्धेने, नेकिने काम करावयास तयार आहे, त्यास कशाचीही ददात नसते. तो नेहमीच यशस्वी होतो. तो कधीच कुरकुरत नाही, की हिरमुसला होत नाही.

- कर्मवीर भाऊराव पाटील

* सुविचार *

I do not care for liberation. I would go to a hundred thousand hells, doing good to others (Silently) like the spring. This is my religion.

मला मोक्षाची पर्वा नाही. शंभर काय हजारो वेळा नरकात जावे लागले तरी हरकत नाही. निरंतर शांतपणे वाहणाऱ्या झऱ्याप्रमाणे मी मानवाच्या कल्याणाचे काम करीत राहीन आणि हाच माझा धर्म आहे.

- स्वामी विवेकानंद

वृक्षसंवर्धन....कालाची गरज..!

महाराष्ट्रात भिषण दुष्काळ सध्या जाणवू लागला आहे. दुष्काळ हा निसर्ग निर्मित नसून मानवाच्या नियोजन शून्य कृतीचा परिणाम आहे असे बोलले जाते. दुष्काळ निवारण आणि महाराष्ट्राचा समृद्ध शाश्वत विकास करण्यासाठी वनलागवडीचे कार्यक्रम राबविले गेले, त्यावर मोठ्या प्रमाणात निधी खर्च झाला. परंतु वन लागवडीचे क्षेत्र किंवा जंगल क्षेत्र म्हणावे तेवढे वाढू शकले नाही हे खेदाने नमूद करावे लागते.

राज्याच्या एकूण भौगोलिक क्षेत्राच्या २०.३ % क्षेत्र वन विभागाच्या ताब्यात आहे. त्यापैकी ५० % क्षेत्रावर जंगल आहे. बीड जिल्ह्याचा विचार केला तर एकूण २५५६८ हेक्टर जंगल व्याप्त क्षेत्र आहे. हे एकूण भौगोलिक क्षेत्राचा विकास केल्यास फक्त २.३९ टक्के एवढे असून महाराष्ट्रातील जंगल व्याप्त क्षेत्रापेक्षा खूपच कमी आहे. पर्यावरणाचा समतोल राखण्यासाठी जंगलव्याप्त क्षेत्र ३३% असणे गरजेचे आहे. या महत्त्वाच्या वन संपत्तीचे संरक्षण अभावी महाराष्ट्रातील वृक्षतोड आणि जंगलावरील अनधिकृत अतिक्रमण यामुळे राज्यात अवर्षण, तापमान वाढ, हवामान बदल, पाणी टंचाई दुष्काळ यासारखी संकटे वाटत आहेत. याकडे त्वरीत गांभियाने न पाहिल्यास येत्या काही वर्षात महाराष्ट्रात वाळवंट होण्यास वेळ लागणार नाही.

वृक्ष आणि वन यांच महत्त्व संत तुकाराम महाराजांनी चारशे वर्षापूर्वी त्यांच्या ' वृक्षवल्ली आम्हां सोयरे वनचरे ' या अभंगाच्या माध्यमातून सांगितले आहे. त्यासाठी प्रत्येकाने एक झाड लावून त्यांच्या संवर्धनासाठी जाबाबदारी स्विकारली तर महाराष्ट्रात

भेडसावू लागलेले संभाव्य धोके रोखण्यात मानवाला यश मिळेल आणि त्यातूनच चिरंतन शाश्वत विकासाचे स्वप्न प्रत्यक्षात उतरू शकेल. त्यासाठी महाराष्ट्राच्या वन विभागाने सकारात्मक पावले टाकण्याची आवश्यकता आहे. गेल्या काही वर्षापूर्वी महाराष्ट्रातील झोपडपट्ट्यांवर वृक्षलागवडी झाल्या असल्या आणि त्यांच्या संवर्धन, संरक्षणाची जबाबदारी आपल्या राज्यकर्त्यांनी घेण्याचे प्रयत्न केले असते तर आजची दुष्काळाची परिस्थिती उद्भवली नसती. परंतु विकास आणि समृद्धतेची दृष्टी नसलेल्यामुळे आहे. त्या वनक्षेत्राचा भाग कमी होऊ लागला आहे. वाढते औद्योगिक क्षेत्र आणि त्याच्या अतिक्रमणामुळे अजून किती वृक्षतोड होऊन वनक्षेत्राला आपल्याला मुकावे लागेल हे सांगता येणार नाही.

वनसंपदा आणि नैसर्गिक साधनसंपत्ती ही जीवसृष्टीला लाभलेली देणगी आहे. जलसंपदा ही मानवी संपत्ती आहे. तेव्हा ' वनश्री हीच धनश्री । वृक्ष लावू घरोघरी। ' हा ध्यास प्रत्येकाने घेणे गरजेचे आहे. औद्योगिककरण व प्रदूषणामुळे आज मानवी समाजापुढे अनेक समस्या उभ्या राहू लागल्या आहेत. वृक्षतोडीमुळे तापमान वाढ होत आहे. त्यामुळे बाष्पीभवनाचे प्रमाण वाढत आहे. परंतु पर्जन्यवृष्टी त्याप्रमाणावर होत नाही. ही समस्या आपण समजावून घेण्यात का कमी पडत आहोत हे सरकारने आत्मचिंतन करावे आणि वनसंवर्धन व संरक्षण यासाठी प्रभावी उपाय योजना करण्याची काळजी घेण्यात यावी.

ताडोबा व्याघ्रप्रकल्प, पश्चिमघाट आणि इतर वनक्षेत्र यात होणारी घट कमी करून जंगलाचे क्षेत्र वाढवणे आवश्यक आहे हे ओळखून वृक्षारोपन सामाजिक वनीकरण या योजनांची अंमलबजावणी करून महाराष्ट्रातील डोंगरपट्टा आणि पडीक वनजमीन क्षेत्रावर मोठ्या प्रमाणात वृक्ष लागवड हाती घेऊन तिचे रक्षण करण्याची जबाबदारी घेण्यासाठी व्यापक प्रमाणात वृक्षदिंडी प्रचार मोहिम राबवणे आवश्यक आहे. तरच वनीकरणाचे, निसर्गाचे संवर्धन आणि रक्षण होईल हीच काळाची गरज आहे हे लक्षात घेणे.

शहर परिसरात सुरु असलेल्या वृक्षतोडीचा फटका तापमान वाढीस कारणीभूत ठरत आहे. शासनातर्फे होणारी वृक्षतोडही अनेक समस्यांचे कारण बनत आहे. मात्र याकडे गांभिर्याने लक्ष देण्यात येत नाही. अनेक भागात रस्ता रुंदीकरण, मोठे प्रकल्प, धरण बांधणे, उद्योगधंदे उभारताना होणारी वृक्षतोड मोठ्या प्रमाणात असते. या आधीही वृक्षतोड झाली आहे, होत आहे आणि होत राहणार यात शंका नाही. पण याचा फटका पर्यावरण तसेच वन्यजीवांनाही सहन करावा लागत आहे. अनेक संघ संस्थांनी वृक्षसंवर्धनासाठी रोपटी लावण्याचा प्रकल्प हाती घेतला. काहींनी केलेली वृक्ष लागवड ही यशस्वीही ठरली. मात्र खरेच हे वृक्ष मोठे झालेत का ? यांचे संवर्धन होते का ? याची दखल कोण घेणार असा प्रश्न उपस्थित होत आहे.

झालेल्या वृक्षलागवडीच्या झळा आपल्याला जाणवत असल्या तरी आम्ही त्यासाठी काहीच करू शकत नाही, ही दुर्दैवाची बाब आहे. शासनातर्फे मोठ्या प्रमाणात वृक्ष लागवड करण्यात येते. मात्र लावलेली झाडे जगतात की मरतात याची काळजी घेण्याकडे शासनाने पाठ फिरवली आहे. शासनाने लावलेल्या झाडांच्या संवर्धनासाठी काळजी घेतली असती तर आता आपल्या परिसरात जंगलमय वातावरण निर्माण झाले असते. मात्र शासनाच्या दुर्लक्षामुळे बेळगाव शहरालाही उन्हाची तीव्रता वाळवंटात असण्याचा प्रयत्न करून देते. आतातरी शासन याकडे लक्ष देणार का ? असा प्रश्न उपस्थित होत आहे. यासाठी घेण्यात यावयाची काळजीही शासनाने हाती घेऊन त्यावर अंमलबजावणी करणे गरजेचे आहे.

शासनाने वृक्ष लागवडीसाठी योग्य नियोजन करणे गरजेचे आहे. त्याबरोबरच त्या जमीनीत कोणत्या प्रकारचे रोपटे येते याची दक्षता घेणे गरजेचे आहे. ज्या ठिकाणी पाणी कमी आहे तेथे कडुनिंब चिंच बाभूळ यासारख्या झाडांची लागवड केल्यास त्यांचे संवर्धन होऊ शकते. पाणथळ भागात योग्य त्या रोपट्यांची निवड करून त्यांची लागवड केल्यास या वृक्षांचे संवर्धन होऊ शकते. मात्र नियोजनाच्या अभावी कोठेही आणि कोणत्याही प्रजातीची रोपटी लावली तर ती बाद

करण्यातच अधिकतर प्रशासन धन्यता मानत असते. अनेक ठिकाणी रोपट्यांच्या संवर्धनातही दुर्लक्ष होते.

शहराचा विस्तार वाढत आहे तसे वृक्षांची तोडही वाढत चालली आहे. यामुळे निसर्गाच्या सौंदर्यीकरण आणि पर्यावरण तसेच हवामानावर याचा विपरीत परिणाम होताना दिसून येत आहे. जेथे नवीन वसाहती उभ्या होत आहेत तेथील वृक्षांची संख्या कमी होत आहे. अशामुळे वृक्ष नष्ट होत असून इमारतींची संख्या मोठ्या संख्येने वाढ होत आहे. अशी परिस्थितीत वृक्ष संवर्धन करण्यासाठी प्रत्येकाने किमान दरवर्षी एकतरी वृक्ष लावल्यास इमारतींच्या जंगलातही वृक्षांची संख्या वाढल्याशिवाय राहणार नाही. प्रत्येक माणसाला दिवसागणिक दोन झाडांचा तीन किलो ऑक्सिजन दररोज लागतो. त्यामुळे दरवर्षी एक झाड लावून त्यांचे संवर्धन केले पाहिजे.

“व्हावया पर्जन्यवृष्टी, वृक्षांनी सजवा सृष्टी.”

- झावरे विजया बाबाजी

God has given us supreme power to smile through tears.

अश्रुबरोबर आपल्याला स्मित हास्याची देवदत्त देणगी मिळाली आहे.

- बाबा आमटे

God wants spiritual fruit not religious nut.

परमेश्वराला आध्यात्मिक फळ आवडते. धार्मिकतेच्या कठीण कवचाचे बी आवडत नाही.

माझे वाचन

जगद्गुरु संत श्रेष्ठ संत तुकाराम महाराज यांनी केलेली वाचनाविषयी शब्दसंपदा...

“ आम्हा घरी धन शब्दांचीच रत्ने ॥

शब्दांचीच शस्त्रे यत्न करु ॥१॥

शब्दचि आमुच्या जीवाचे जीवन ।

शब्द वाटू धन जन लोका ॥२॥

तुका म्हणजे पाहा शब्दचि हा देव ।

शब्देंचि गौरव पूजा करु ॥३॥

संत तुकाराम महाराजांनी म्हटले आहे की वाचन केल्यामुळे व्यक्तीजवळ शब्दसंपदा वाढते व त्यांनी केलेल्या ओवीचे भावदर्शन पुढील प्रमाणे.....

या शब्द रूप रत्नांचीच आम्ही प्रयत्न पूर्वक शस्त्रे करु. शब्द हे आमच्या जीवाचे जीवन आहे. शब्द हे धन असून तेच आम्ही जन लोकांत वाटणार आहे. शब्द हाच देव आहे अशा शब्द रूपी देवाची पूजा आम्ही शब्दांनीच गौरव करुन करु या.

मला लहानपणापासून ते आत्तापर्यंत समाजात वावरताना असे निर्देशनास आले की, जे जे व्यक्ती आयुष्यात यशस्वी झाले किंवा त्यांनी काही समाजात परिवर्तन घडवून आणले ते वाचनामुळेच समाजात ग्रेट ठरले आहे. उदा. भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचा जन्म एका दलित अस्पृश्य समाजात झाला होता. परंतू वाचनामुळे त्यांची आज जागतिक पातळीवर दखल घेतली जाते. तसेच महात्मा फुले, महात्मा गांधी, यांनीही वाचनामुळेच समाजात क्रांती घडवून आणली.

मला व आम्हां विद्यार्थ्यांमध्ये अवांतर वाचनाविषयी आवड निर्माण केली ती मराठी विभागप्रमुख आदरणीय डॉ. हरेश शेळके सरांनी. ते नेहमी सांगत असत की जे मी आज घडलो आहे ते केवळ नी केवळ वाचनांमुळेच ! अशा प्रकारचे मुर्तीमंत उदाहरण देवून त्यांनी आम्हांला नेहमी वाचनाविषयी प्रेरणा दिली आहे. तसेच ते म्हणत असत की, कोणत्याही व्यक्तीचे आयुष्य हे नेहमी दोन गोष्टीमुळेच घडू शकते. १) त्या व्यक्तीला भेटलेल्या व्यक्ती व २) त्या व्यक्तीने वाचलेली पुस्तकेच त्याला आयुष्यात यशस्वीपणे उभे करु शकतात.

वाचनातून माझ्यात असा बदल झाला की,

शिक्षकांशी, आई-वडिलांशी, मित्रांशी, समाजातील प्रसिद्ध व्यक्तीशी कशा प्रकारे बोलावे, वागावे व त्यांच्यात कशा प्रकारे मिळून मिसळून राहावे याचे ज्ञान वाचनातून प्राप्त झाले. माझ्यात वाचनामुळे विचार करण्याची क्षमता निर्माण झाली. माझी वैचारिक पातळी वाढली. तसेच सततच्या वाचनामुळे माझे शब्दसामर्थ्य वाढले. तसेच भाषण करता येवू लागले आणि दररोजच्या वाचनामुळे लेखनही करता येवू लागले.

वाचन केल्यामुळे माझ्यात संघर्ष करण्याची जिद्द निर्माण झाली. वाचनातून लेखकाला कोणत्या प्रकारच्या अडचणीचा सामना करावा लागतो व तो त्यातून यशस्वी झाला. वाचन केल्यामुळे त्या पुस्तकात लेखकांनी कोणती भूमिका घेतली आहे, लेखकाचे अंतिम उद्दिष्ट कोणते आहे. हे लक्षात येते. वाचन केल्यामुळे शब्दसामर्थ्य वाढते. त्यामुळे लेख, कविता, लिहिता येतात.

वाचनातून माझ्यात सकारात्मकता वाढीस आली. वाचनातून मी प्रत्येक गोष्टीकडे सकारात्मकतेने पाहू लागलो आणि त्या गोष्टीकडे सकारात्मकतेने पाहिल्यामुळे त्या गोष्टीत यश मिळू लागले. वाचनातून असे लक्षात आले की, उत्तम जीवन कशा प्रकारे लेखकाने घडविले व आपण तसे जीवन घडविण्यासाठी काय काय करणे गरजेचे आहे ते लक्षात आले व त्या दिशेने वाटचाल सुरु झाली. वाचन केल्यामुळे मन शांत व प्रसन्न होते. वाचनामुळे मानवी शरीराला कोणत्याही प्रकारे मानसिक व शारिरीक इजा होत नाही.

वाचन केल्यामुळे आपल्या मनातील एकटेपणा दूर होतो. आपल्याला वाचनामुळे समाजातील चौकस अंदाज येतो. वाचनामुळे आपली एकाग्रता वाढते व आपले लक्ष त्या ठिकाणी केंद्रित होते ते केवळ वाचनानीच. वाचन केल्यामुळे किंवा वाचनाची सवय झाल्यामुळे माझा वेळ वाया जात नाही.

वाचनामुळे समाजातील अंधश्रद्धा, रुढी-परंपरा, चालीरिती याचे ज्ञान मिळाले व समाज कशा प्रकारे अंधश्रद्धा, रुढी-परंपरा कशा पाळतो हे वाचनातून निर्देशनास आले. तसेच समाजात जात-पात धर्मांमुळे एखाद्या व्यक्तीस कशा प्रकारे सोई-सुविधापासून वंचित ठेवले जाते आणि अस्पृश्य समाजाला कशा प्रकारे मुख्य

प्रवाहापासून वंचित ठेवले जाते याचे आकलन वाचनातून झाले.

वाचनामुळे तणाव कमी होतो. एखाद्या गोष्टीचा सारखा विचार केल्यावर त्याबद्दल तणाव निर्माण होतो परंतु वाचनानी तणाव हलका होतो आणि प्रवासवर्णने वाचन केल्यामुळे एखाद्या प्रसिद्ध पर्यटनस्थळाची माहिती मिळते व आपल्याला त्या ठिकाणी गेल्यावर त्याबद्दल अचूक माहिती असल्यामुळे वेळ वाया जात नाही व प्रमुख स्थळाबद्दल पूरेपूर माहिती घेता येते. त्यासाठी त्या ठिकाणचे वाचन केलेले पाहिजे.

वाचन केल्यामुळे असे लक्षात आले की, माणूसच परिस्थिती घडवितो किंवा माणूसच परिस्थिती बिघडतो. केवळ व्यक्तीच्या विचारावर त्याचे आयुष्य अवलंबून आहे. वाचन केल्यामुळे माणूस घडतो व माणसातूनच इतिहास घडतो.

व्यक्तीला जशी जगण्यासाठी श्वसनाची गरज असते तसेच आयुष्यात यशस्वीपणे उभे राहण्यासाठी वाचन करण्याची अत्यंत महत्त्वाची गरज असते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांना वाचनाचे महत्त्व लक्षात आल्यामुळे त्यांनी वाचनासाठी व पुस्तक ठेवण्यासाठी 'राजगृह' नावाचे घर बांधले होते. ज्यात हजारो पुस्तके होती.

वाचन केल्यामुळे माझ्या असे लक्षात आले की एक व्यक्ती यशस्वी झाला तर तो संपूर्ण कुटुंबाचे भविष्यच उज्वल करू शकतो. वाचनातून मला असे समजले की, पुस्तक वाचनातून जे व्यक्ती घडले त्यात अब्राहम लिंकन हा तर पुस्तक वेडाच माणूस होता. एकदा तर त्यांनी शेजाऱ्याकडून वाचनासाठी घेतलेले पुस्तक पावसात भिजले तर त्यांनी पुस्तकाची मजुरी म्हणून पुस्तक देणाऱ्याकडे काम केले. अशा प्रकारे व्यक्तीची असणी वाचनाविषयी आवड दिसून येते.

वाचनातून लक्षात आले की, माणसाला एखादी गोष्ट करायची असेल तर मार्ग सापडतो आणि करायची नसेल तर कारण सापडते. वाचनामुळे लक्षात आले की जगातील थोर पुरुषांना कशामुळे यश आले तर अविश्रांत परिश्रम करण्याचा उत्साह, अपरिमित हालअपेष्टा सहन करण्याची शक्ती आणि उच्च विचार यामुळे जगातील थोर पुरुषांना यश लाभले.

सतत वाचन केल्यामुळे मला असे समजले की,

माझ्या वयातील ऑयकॉन विद्यार्थी कशा प्रकारे यशस्वी झाली. त्यांनी यशस्वी होण्यासाठी कोणत्या प्रकारचे प्रयत्न केले. त्यांना कोणत्या अडचणींना सामोरे जावे लागले व ते त्या परिस्थितीतून कशा प्रकारे बाहेर पडले व यशाला गवसणी घातली याची माहिती मला वाचनामुळे मिळाली.

तसेच मला साधना साप्ताहिकांच्या युवा दिवाळी अंक व बालकुमार अंकाच्या वाचनामुळे असे लक्षात आले की, आपल्या वयाचे विद्यार्थी जगात कशा प्रकारे आयकॉन बनले. त्यांनी कशा प्रकारे सुरुवात केली व त्यांनी किती कष्ट घेतले याची माहिती वाचनातून मिळाली व या वाचनातून आयुष्याला एक नवीन दिशा मिळाली.

वाचनामुळे मला अनेक निसर्गरम्य परिसरांची माहिती मिळाली. त्या परिसरातील लोक कसे आहेत त्या परिसरातील प्रमुख व्यवसाय तसेच तेथील संस्कृती, चालीरिती, वेशभूषा इत्यादी माहिती मला वाचनातून मिळाली. वाचनामुळे मला अनेक देशांची माहिती मिळू लागली. उदा. अमेरिका, इंग्लंड, चीन, फ्रान्स, या देशातील शिक्षणपद्धती, अर्थव्यवस्था, राजकारण, सामाजिक सुधारणा यांची माहिती वाचनातून मिळाली. तसेच वाचनातून मला समजले की पाण्याचे दुर्भिक्ष, वाळवंटी भूभागाचा मोठा पट्टा, अत्यंत कमी पाऊस अशा प्रतिकूल गोष्टींशी टक्कर देत इस्त्राईलने उपलब्ध पाण्याचे योग्य नियोजन करून कृषी क्षेत्रात अत्यंत उंचीची प्रगती गाठली याची माहिती वाचनामुळे झाली.

वाचनामुळे लिखानामध्येही बदल होत गेला व आज चांगल्या प्रकारे लेखन करता येवू लागले. " वाचन ही एक अशी गोष्ट आहे की, ज्यामुळे आपल्याला समाजासमोर व्यक्त होता येते. "

माहात्मा जोतीराव, माहात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर या महान पुरुषांना समाजाचा विकास करण्याचा दृष्टीकोन हा केवळ नी केवळ वाचनातूनच मिळाला. अशा प्रकारे वाचन केल्यामुळे नकळत माझ्यात अनेक बदल झाले.

- नगरे नितीन आनंदा

दुष्काळ....उपाय योजना...!

“ आजच्या घडीला मराठवाड्यात आणि विदर्भाच्या काही भागात दुष्काळ पडलेला आहे...याच्या बातम्या रोजच टिळी वर दाखविल्या जातात. आपल्याला त्या बातम्या पाहूनही मन खिन्न होतं. तेव्हाच त्या वातावरणात जगत असतील. त्यांची काय अवस्था असेल ? खरं तर खेड्यातला दुष्काळ हा फारच भयान असतो... पण दुष्काळ हा यावर्षीच पडला असंही नाही. तो चार-पाच वर्षांत हा या महाराष्ट्रातल्या एखाद्या भागाला भेट देतो. मग अशा दुष्काळात कसं जगायचं हे गरीब जनतेला माहिती असतं. ”

गावात सगळ्यात आधी पिण्याच्या पाण्याची गैरसोय होते. त्यासाठी लांबून डोक्यावर घागरीने पाणी आणावं लागतं किंवा गावात ज्या विहिरी आटायला आल्या आहेत. त्याच आणखी खोल खोदाव्या लागतात. गावात घरातलं पाणी भरण्याचं काम सहसा स्त्रीयांनाच करावं लागतं.

माणसापेक्षाही वाईट परिस्थिती जनावरांची होते. कारण गोठ्यातले मुके प्राणी, तहान लागली, खायला चारा नसला तरी बोलूही शकत नाही. जनावरांचा चारा खूपच महाग झालेला असतो. झाडाचा हिरवा पाला खावू घालायला झाडाला पालाही राहत नाही. मग ती रोड दिसू लागली की शेतकरी त्यांना बाजाराचा रस्ता दाखवतात. ज्या जनावरांना बाजारात कोणी विकत घेत नाही ते उपाशीच मरतात.

शिवारात कुठेच हिरवळ दिसत नाही. त्यामुळे तापमानात वाढ झालेली असते. आता पाणीच नाही म्हटल्यावर सगळीकडे फुफाटा उडत असतो. पाण्या अभावी झाडांची पानझड होते. हातांना काम नाही, खिशात दाम नाही, मग अशा लोकांना बाजारातही कोणी विचारत नाही. गावातल्या मुजरीवर जगणाऱ्या लोकांचे चेहरे उदासवाने होतात. मग ते सतत दुष्काळाची चर्चा करतात. तसेच शेतात काहीच काम नसल्याने ते सावली मिळेल तेथे जुगार खेळत बसतात. पिक काहीच झाले नाही तरी गावातले सावकारी करणारे ज्यांच्यावर कर्ज आहे त्यांच्याकडे तगादा लावतात. अशा परिस्थितीत माणूसकीला काळीमा फासणाऱ्या घटना घडतात. अशा परिस्थितीचा फायदा घेऊन सावकार जमीन हडपण्याच्या प्रयत्नात असतात.

कोणत्याही गावात पाण्याचं एवढं संकट निर्माण होण्याचं कारण एवढंच की शेती बागायती करण्यासाठी खोदलेल्या विहिरी, विक्रेत्याकडून झालेल्या पाण्याचा भरमसाठ उपसा, यामुळे जमिनीतील पाण्याची पातळी एवढी खाली गेली ती कधीच पुन्हा भरून निघणार नाही. अशीच

काहीतरी परिस्थिती आहे. जी गावे विहिरीचे पाणी आटल्याने त्यांना इतर ठिकाणाहून पाणी आणल्याशिवाय पर्याय नाही.

शहराप्रमाणे गावातही लोकसंख्या भरमसाठ वाढली आहे. जंगल नष्ट झाली आहेत. पडीक जमीन लागवडीसाठी आणल्या जात नाही. पडीक जमिनी मोठ्या शेतजमिनीची विभागणी होऊन लहान-लहान तुकडे पडलेले आहेत. अशा एका कोरडवाहू तुकड्यावर एक संसार चालवणे जिकरीचं झालंल आहे.

राज्याच्या या भागात शेतीला कोणताही पूरक व्यवसाय नाही. नद्या आहेत पण त्यावर धरणे बांधलेली नाहीत. एखादा व्यवसाय करायला कर्ज दिलं गेल तर परत फेड होईलच याची काही शाश्वती नाही. कारण कर्जाची परतफेड व्हायला तो व्यवसाय फायद्यात चालयला हवा.

अशा पुरोगामी म्हटल्या जाणाऱ्या महाराष्ट्रात आजही लाखो लोक अशा परिस्थितीत जगत आहेत की त्यांना दोन वेळचं जेवण मिळण्याची अडचण आहे. कारण स्वार्थी राजकारणीवृत्तीने महाराष्ट्राच्या सगळ्या भागात सारखी विकासाची गंगा वाहीली नाही. त्याचेच हे फळ आहे. तेव्हा त्यातून या दुष्काळग्रस्त लोकांना सरकारकडून मदतीचा हात देण्यात यावा अशाही बातम्या येतात..परंतू दुष्काळ पडत नाही...हे तर शक्य नाही, पण पडला तर त्याची तिव्रता कमी करण्यासाठी आपण त्यासाठी काय-काय करू शकतो ?

स्वातंत्र्य मिळाल्यापासून आजपर्यंत महाराष्ट्राने अनेक दुष्काळ पाहिले आहेत. पण यावर्षीच्या दुष्काळाने कहर केला आहे. पिण्यासाठी पाण्याचा अभाव, जनावरांचा चारा छावणीत नेऊन ठेवण्याची पाळी, ग्रामीण भागात रोजगारीचा अभाव व त्यामुळे जवळच्या शहरांकडे ग्रामस्थांची होणारी वाटचाल, या गोष्टीची तुलना करू नये. १९७२ चा दुष्काळ या दुष्काळाच्या मानाने सुसह्य होता. कारण त्या दुष्काळात पिण्याचा पाण्याची परिस्थिती आजच्या मानाने बरी होती.

याचे प्रमुख कारण म्हणजे स्वतःचे पोट भरण्याच्या हव्यासापायी मानवाने जमिनीचे पोट आजच्या सारखे रिकामे करून ठेवले नव्हते. ७ वर्षापूर्वी आम्ही जेव्हा शिकत होतो तेव्हा आम्हांला शिकवले गेले की ५ वर्षातून १ हंगाम चांगला, १ बरा अशी कष्टदायक परिस्थिती असते. दुष्काळ दुर करण्यासाठी झाडे लावणे आवश्यक आहे. पाणी आडवल्याने निचरा होईल व तेच पाणी पुढच्या काळात वापरण्यास मदत होईल.

- रोकडे श्रद्धा सुर्यभान

विज्ञान-तंत्रज्ञान व मानवी जीवन..!

विज्ञानयुगातील माणूस हा त्याच्या पूज्यांपेक्षा फार वेगळा आहे. पूर्वी आपली आजी जात्यावर दळण दळत असे आणि चूल पेटवून गरम-गरम भाकरी करत असे. आता अगदी खेडोपाडीही विजेवर चालणाऱ्या पिठाच्या गिरण्या व गॅसच्या शेगड्या आल्या आहेत.

पूर्वी एका गावाहून दुसऱ्या गावाला निरोप पाठवायचा म्हणजे माणूस पाठवावा लागे. श्रीमंतांच्या बाबतीत निरोप पोचवण्याचे काम घोडेस्वार करत असे. परंतु आजच्या या विज्ञान युगात दुरध्वनीवरून महत्त्वाची बातमी त्वरीत कळवली जाते अन् विज्ञानाने ऐवढी प्रगती केली की टेलिफोनवरून बोलणारी माणसे एकमेकांना दिसू लागली आहेत.

विज्ञानयुगातील माणूस चंद्रावर जावून पोहोचला आहे. तेथील वातावरणाचा शोध घेवून तेथे प्रगती करत आहे. तेथील चित्र कॅमेऱ्यात एकत्रीत करून तो पृथ्वीवर दाखल झाला आहे. वेगवेगळ्या देशांत होणारे ऑलिम्पिक सामने तो आपल्या घरी बसून दूरदर्शनवर पाहू लागला आहे.

विज्ञानामुळे माणसाच्या जीवनाला विलक्षण गती लाभली आहे. संगणकामुळे त्या गतीचा वेग प्रचंड प्रमाणात वाढला आहे. अशक्य वाटणाऱ्या असाध्य आजारांवर माणसाने मात केली आहे. कृषीक्षेत्रातही विज्ञानामुळे विलक्षण समृद्धी आली आहे.

विज्ञानयुगातील माणसाने अक्षरशः गगनाला गवसणी घातली आहे. अथांग आकाशात तो पक्ष्याप्रमाणे मुक्तपणे संचार करू लागला आहे. खोल सागरातून पाणबुडीच्या मदतीने जलप्रवास करू लागला आहे. हृदयपरिवर्तन शक्य नसले तरी हृदयाचे आरोग्य यशस्वीपणे करू लागला आहे. चित्रपटाद्वारे तसेच ध्वनीफितीद्वारा असंख्य कलावंतांच्या कलाकृतींना चिरंजीवित्व देऊ लागला. त्याने केलेल्या कृतींना प्रोत्साहन देऊ लागला आहे. त्यामुळे त्याला नवनवीन हेतू निर्माण करण्यासाठी मोठा आनंद निर्माण होत आहे.

उगवणारा प्रत्येक दिवस मानवापुढे नवनव्या समस्या निर्माण करत असतो. पण या एकविसाव्या शतकात पृथ्वीपुढे जी भयावह समस्या निर्माण झाली आहे. निसर्गाबरोबर सुखात रमलेल्या या माणसाच्या स्वार्थी वृत्तीला पंख फुटले. स्वतःच्या बुद्धीमत्तेचा गर्व झालेला हा माणूस दूरदृष्टी न ठेवता भोवतालच्या निसर्गाचा नाश करू लागला आणि त्यामुळे पर्यावरणाचा समतोल बिघडला.

आज विज्ञानयुगात माणूस आपली बहुतेक कामे यंत्राच्या साहाय्याने मोठ्या प्रमाणात करतो आहे. पण त्यामुळे कष्ट करण्याची, परिश्रम करण्याची त्याची सवय कमी झाली आहे. परिणामी आज या माणसाचे वजन वाढते आहे. मधुमेह, रक्तदाब, कॅन्सर, यांसारखे आजार वाढत्या प्रमाणात होताना आढळतात. अशा वेळी प्रश्न पडतो की विज्ञान हे मानवाच्या आरोग्यास चांगलेही तितकेच आहे आणि वाईटही तितकेच आहे.

विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने अनेक वाहणे निर्माण करून जीवन अधिक गतिमान बनवले. जळी, स्थळी आणि आकाशी तो सर्वत्र सहजतेने संचार करू लागला आहे. वेग वाढला तसे अपघाताचे प्रमाणही वाढले. पण त्याचबरोबर प्रदूषणाचे संकट ओढवले. या वाहनांतील इंधनामुळे हवा दूषित होत आहे. ध्वनीवर्धकांमुळे ध्वनीप्रदूषण होते व कारखान्यातील दूषित द्रव्ये नद्यांमध्ये सोडल्याने जलप्रदूषणही मोठ्या प्रमाणात होत आहे. विदेशात अनेक ठिकाणी या सर्व प्रदूषणांवर नियंत्रण ठेवण्याचे प्रयत्न केले जात आहेत.

विज्ञानाच्या साहाय्याने अनेक रोगप्रतिबंधक औषधे निर्माण करून अनेक आजारांवर मात केली आहे. पूर्वी अवघड वाटणारी कोणतीही शस्त्रक्रिया, आज विज्ञानाच्या मदतीने शल्यविशारद सहजपणे करतात. ' अवयवांचे आरोग्य ' केले जाते. पण यामुळे मानव सुखी झाला आहे का ? विज्ञानाने मानवाची शक्ती वाढवली, ऐश्वर्य वाढवले, पण बुद्धिमान माणसाने विज्ञानाचा वापर विधायक कामांपेक्षाही विध्वंसक कामांसाठी केला आहे.

अनुविज्ञानाने अनेक भयानक रोगांवर मात केली, पण अणुबॉम्बच्या निमित्ताने लक्षावधी निरापराध जीवांचा बळीही घेतला आहे. मानवाने निर्माण केलेल्या तंत्रज्ञानाचा वापर तो वाईट कृतींसाठी करत आहे. विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या वरदानामुळे माणूस अधिक स्वार्थी व अधिक संहारक बनला आहे. विज्ञान-तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने विध्वंसक शस्त्रास्त्रे बनवली आहेत. विज्ञान-तंत्रज्ञानाने जग जवळ आले आहे. पण एक माणूस शेजारच्या माणसापासून कित्येक योजने दूर गेला आहे. हीच तर या प्रगत मानवाच्या जीवनाची शोकांतिका आहे.

- कोठावळे राणी सुखदेव

विज्ञान तंत्रज्ञान व मानवी जीवन..!

विज्ञान, मानवाला मिळालेले एक वरदानच आहे. विज्ञान हे मानवजातीच्या विकासाचे साधन आहे. अस म्हणायला काही हरकत नाहीये. आपल्याला योग्य-अयोग्य विषयक अनेक गोष्टींची पूर्वकल्पना होते. आपल्याला उदा. रोगांचे ज्ञान, गरोदरपणाची काळजी इत्यादी गोष्टी विज्ञानामुळे साध्य झाल्या आहेत. कृषीविषयक प्रगती त्याचबरोबर विद्युत, यांत्रिक, तांत्रिक अवजारे इत्यादींचा होणारा उपयोग, यामुळे मानवी गरजा तत्काळ पूर्ण होण्यास मदत होते. यांत्रिक युगाने माणसालाही गतिमान बनवले आहे. दूरदर्शन, सिनेमा इत्यादींच्या रुपाने मनोरंजन करणे हे सोपे झाले आहे. कॉम्प्युटर, दूरसंचार आदींमुळे दळवळणात आश्चर्यकारक प्रगती घडून येऊ लागली आहे. पण विज्ञानाचा विकृत वापरामुळे माणसालाच धोका निर्माण होऊ लागला आहे.

संस्कृत भाषेत एक सुंदर सुभाषित आहे. याचा अर्थ असा आहे की, विज्ञान हा मानवाला मिळालेला एक प्रभावी डोळा आहे. त्याचा उपयोग जो करणार नाही तो खरोखरच आंधळा आहे. अस म्हणण्यास काही हरकत नाही. खरे पाहता मनुष्य हा इतर प्राण्यांपेक्षा दुबळा आहे. त्याच्याजवळ हिंस्त्र प्राण्यांसारखे नखे वा दात नाहीत. त्याला पक्षांसारखे उडता येत नाही. वाघासारखे त्याचे घ्राणेंद्रियही तीक्ष्ण नाही. पण हा माणूस सर्व प्राण्यांना आपल्या बुद्धीच्या बळाने विज्ञानाच्या किमयेवर श्रेष्ठ व प्रबळतम ठरला आहे.

विज्ञानाचे माणसाला चाकाचे रहस्य सांगितले आणि माणसाची गती वाढली. पूर्वीच्या काळी बैलगाडी, रथ वापरणारा माणूस आता विजेचा शोध लागल्यावर आगगाडी-विमानातून फिरू लागला. तो रॉकेटच्या साहाय्याने अंतराळात चंद्रावर जाऊन पोहोचला आहे.

बदलत्या युगात जगात शेतीवर खुप प्रयोग केले जात आहेत. आपल्याकडेही त्याच्यासाठी कृषी संस्था, कृषी विद्यापीठे आहेत. तेथे पिके, खते, माती, औषधे, रोगराई यांबाबत सतत संशोधन चालू असते. हे सर्व विज्ञानामुळेच घडू लागले आहे. शेतीचे कामे हलके व्हावे म्हणून नवी नवी अवजारे शोधली जातात. शेतकऱ्यांच्या

कच्च्या मालावर प्रक्रिया करणारे कारखाने, शेतमालाची साठवणूक करणारी यंत्रणा इत्यादी गोष्टी विज्ञान तंत्रज्ञानामुळे उपलब्ध झाल्या आहेत.

विज्ञानामुळे शेती ही सोप्या पद्धतीने करू लागलो आहे. पण आपण शेतीवर अधिक व्यवस्थापन केले पाहिजे. तरच आपला देश खऱ्या अर्थाने 'सुजलाम् सुफलाम्' होईल. एक गोष्ट नक्की ध्यानात घेतली पाहिजे की, 'शेतकरी सुखी, तर जग सुखी !'

मानवाच्या जीवनातील प्रत्येक क्षेत्राला विज्ञानाने स्पर्श केला आहे. विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने अनेक खते, संकरित बी-बियाणे आणि अनेक कृषी-अवजारे शोधून काढली. त्यामुळे कृषी-उत्पादनांत प्रचंड क्रांती झाली आहे. श्वेत क्रांती करून माणसाने दुध-दुधत्याची चंगळ केली आहे. आता अनेक उपकरणे शोधून त्याने नाशिवंत अन्न टिकाऊ स्वरूपात आणले आहे.

विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने आपले आयुर्मानही खूप वाढवले आहे. आज माणसाने वैद्यकीय क्षेत्रात अनेक प्रयोग केले आहेत. त्यामुळे माणूस दीर्घायुषी झाला आहे. अनेक असाध्य आजारांवर त्याने विज्ञानाच्या साहाय्याने मात केली आहे. विविध अवयवांचे आरोपणही आता माणूस करू शकतो. त्वचारोपण, रक्तबदल, मूत्रपिंडबदल अशा अशक्य गोष्टी माणसाला आज विज्ञानाच्या साहाय्याने शक्य झाल्या आहेत.

वैद्यकीय क्षेत्रातील बहुतेक शोध हे अशा आव्हानातूनच लागले आहेत. रणांगणावर जखमी झालेला सैनिक हा जखमेत विषाणू निर्माण झाल्याने मृत पावतो, हे उमगले तेव्हा डॉ. फ्लेमिंगने पोनीसीलिनचा शोध लावला. हे जीवजीवाणू पण चिवट. पुढे पुढे ते डॉक्टरांच्या औषधांना धूप घालेनासे झाले. पुन्हा वैज्ञानिकांपुढे नवी औषधे निर्माण करण्याचे आव्हान ठाकले. परिस्थिती आव्हाने उभी करते आणि वैज्ञानिक ती आव्हाने स्वीकारतात.

आजच्या संगणकाच्या युगात तर तांत्रिक क्षेत्रात नित्यनवे आव्हान निर्माण केले जाते. 'रोबो' च्या मदतीने माणसाने आपले कर्तृत्व अमर्याद विकसित केले. आता

अनंत अवघड कामे रोबो चुटकीसरशी पार पाडतो. माणसाने विज्ञानाच्या साहाय्याने आपल्या सर्व इंद्रियांची शक्ती अमर्याद वाढवली आहे. तो चंद्रावर जातो. अंतराळाता विहार करतो. अंतराळात स्थानके बांधतो. अथांग सागराचा तळ त्याने शोधून काढला आहे.

पण म्हणून वैज्ञानिकांपुढची आव्हाने संपली आहेत का ? तर नाहीत ! वैज्ञानिक आता जाणले आहे की, सध्या जागतिक तापमान प्रचंड वाढत आहे. माणसांनी प्रगती केली. नाना वस्तू तयार केल्या. मानव व निसर्ग ही दोन्ही सृष्टीची लेकरे आहेत. त्यांच्यात समतोल निर्माण करण्याचे फार मोठे आव्हान वैज्ञानिकांपुढे आहे. त्यासाठी वैज्ञानिक आपल्या परीने झटतही आहेत. वेळोवेळी माणसाला त्याच्या चुका दाखवून इशारे देतात आणि त्याला ताळ्यावर आणण्याचा प्रयत्न करतात. एकही क्षेत्र राहिले नाही की जेथे संगणकाने प्रवेश केला नाही. मग विज्ञानाला आपल्या जीवनातून दूर ठेवणे कसे शक्य आहे ?

माणसाने विज्ञानाच्या साहाय्याने अनेक चमत्कार साध्य केले आहेत. 'टेस्ट-ट्यूब बेबी' हा त्यांपैकी एक प्रकार. वैज्ञानिकांचे प्रयोग सतत चालू असतात. 'क्लोनिंग हे त्यांतील एक पुढचे पाऊल आहे. डॉली मेंढीपासून त्यांनी तशीच डॉली तयार केली आहे. संगणक आणि इंटरनेट ही आजच्या युगातील विज्ञानाची फार मोठी किमया आहे. हजारो किलोमीटरवर असलेल्या प्रियजनांशी आपण घरबसल्या गप्पा मारू शकतो. आज इंटरनेटने माणसांना ज्ञानाचा धबधबा खुला केला आहे. चार देशांतील राष्ट्रप्रमुख आपल्या देशात बसून एकत्र चर्चा करू शकतात, ते केवळ विज्ञानामुळेच. विज्ञानाने सारे जग जवळ आले आहे.

असे हे विज्ञान मानवाला मिळालेले वरदान आहे. पण त्याचा अतिरेक वा दुरुपयोग वाईटच. एक युग अस येणार आहे की संगणक सगळ्या युगात कणाकणात येणार आहे. गेल्या ५० वर्षात जगात विविध शोधांची नुसती खैरात झाली आहे. जस जादूचा दिवाच हातात सापडल्यासारखे झाले आहे. जिची कधी कल्पनाही केली नव्हती, अशी अद्भुत शक्ती जणू माणसाला भेटत असल्यामुळे प्रत्येकाने संगणक शिक्षण घेणे ही काळाची गरज झाली आहे. पण माणवाची क्रियाशिलता कमी

होण्याचा धोका निर्माण होऊ लागला आहे.

मानव हा आळशी होऊ लागला आहे. हे सर्व विज्ञानामुळेच घडत आहे. रासायनिक खतांमुळे पिके चांगली येतात हे दिसू लागताच आपण त्यांचा भरमसाठ वापर करू लागलो. त्यामुळे पिके चांगली येता येता जमिनच नापीक बनू लागली. आपण हिंस्त्र श्वापदांना मारण्याकरिता अस्त्रे तयार करता करता माणसांना मारण्यासाठी अस्त्रे तयार करू लागलो. अतिरेक वा दुरुपयोग शेवटी माणसाला नाशाकडेच नेतो. म्हणून आपण विज्ञानाकडे कसे पाहतो, त्याचा कसा उपयोग करून घेतो, यावरच विज्ञान हे लाभदायक आहे की नुकसानकारक आहे, हे ठरणार आहे.

गणकयंत्रेही सौरशक्तीवर चालवली जातात. पुण्याच्या इंजिनिअरिंग कॉलेजमध्ये संशोधन करून तेथील शास्त्रज्ञांनी सौरपट्टीकांचा उपयोग करून सूर्यकिरणांपासून दोन हजार सेल्सियस उष्णतापमान मिळवण्यात यश प्राप्त केले आहे. इतक्या उच्च उष्णतापमात पोलादासारखे अत्यंत कठीण धातूही वितळता येतील. सूर्यकिरणांमुळे तापलेल्या समुद्राच्या पाण्याचा उपयोग करून त्यापासून विद्युतनिर्मिती करता येईल का, यावर सध्या प्रयोग चालू आहेत. हा शोध मानवानेच लावला आहे.

वैज्ञानिकांना आव्हाने नेहमीच हवीशी वाटतात आणि वैज्ञानिक जीवनात अशी आव्हाने नेहमीच स्विकारली जातात. त्यातून मानव नव-नवीन शोध लावू लागतो. सहा महिने अंतरात यशस्वीरित्या राहून परतणाऱ्या सुनीता विल्यम्सला पृथ्वीच्या कक्षेत यायला ठरल्या वेळेपेक्षा २४ तास उशीर झाला. संबंध जग श्वास रोखून वाट पाहत होते की हे आव्हान कसे पार होणार ? सुनीता सुखरूप घरी येईल का ?

वैज्ञानिकांपुढे अशी अनंत आव्हाने नेहमीच असतात आणि ती सोडविण्यासाठी ते आपली मती कामाला लावतात. अशा प्रकारे विज्ञान तंत्रज्ञान हे हमेशा मानवाच्या जीवनासोबत जोडलेले असते. आजच्या युगात मानव विज्ञानावर व विज्ञान तंत्रज्ञान मानवी जीवनावर घडू लागले आहे.

- शिंदे प्राप्ती बबन

विज्ञान- तंत्रज्ञान आणि मानवी जीवन...!

संस्कृत भाषेत एक सुंदर सुभाषित आहे ते असे की, विज्ञान हा मानवाला मिळालेला एक प्रभावी डोळा आहे. त्याचा उपयोग जो करणार नाही तो खरोखरच आंधळा आहे. खरे पाहता, मनुष्य हा इतर प्राण्यांपेक्षा दुबळा आहे. त्याच्याजवळ हिंस्त्र प्राण्यांसारखे नखे वा दात नाहीत. त्याला पक्ष्यांसारखे उडता येत नाही. वाघासारखे त्याचे ज्ञानेंद्रिय ही तीक्ष्ण नाही, पण आज हा माणूस सर्व प्राण्यांत आपल्या बुद्धीच्या बळाने विज्ञानाच्या किमयेवर श्रेष्ठ व प्रबळतम ठरला आहे.

विज्ञानाने माणसाला चाकाचे रहस्य सांगितले आहे. माणसाची गती वाढली. विजेचा शोध लागल्यावर, बैलगाडी, रथ वापरणारा माणूस आगगाडी, विमानातून फिरू लागला. तो रॉकेटच्या साहाय्याने अंतराळात चंद्रावर जाऊन पोहचला आहे. स्वतः जवळ नसलेले उडण्याचे सामर्थ्य त्याने विज्ञानाच्या साहाय्याने मिळवले. माणसाने आता विज्ञानाचा उपयोग करून आपल्या शस्त्रांना प्रबळतम केले आहे.

मानवाच्या जीवनातील प्रत्येक क्षेत्राला विज्ञानाने स्पर्श केला आहे. माणसाच्या उपजीविकेसाठी शेतीही आवश्यक आहे. विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने अनेक खते, संकरित बी-बियाणे आणि अनेक कृषी-अवजारे शोधून काढली. त्यामुळे कृषी-उत्पादनात प्रचंड क्रांती झाली आहे. श्वेत क्रांती करून माणसाने दूध-दुभत्याची चंगळ केली आहे. आता अनेक यंत्रे शोधून त्याने नाशिवंत अन्न टिकाऊ स्वरूपात आणले आहे.

विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने आपले आयुर्मानही खूप वाढवले आहे. आज माणसाने वैद्यकीय क्षेत्रात अनेक प्रयोग केले आहेत. त्यामुळे माणूस दीर्घायुषी झाला आहे. अनेक असाध्य आजारांवर त्याने मात केली. विविध अवयवांचे आरोग्य आता माणूस करू शकतो. त्वचारोपण, रक्तबदल, किडनीबदल अशा अशक्य गोष्टी माणसाला आज विज्ञानाच्या साहाय्याने शक्य झाल्या आहेत.

विज्ञानयुगातील माणूस हा त्याच्या पूर्वजांपेक्षा फार वेगळा आहे. पूर्वी आपली आजी जात्यावर दळण दळत असे आणि मग चूल पेटवून गरम-गरम भाकरी

करत असते. आता अगदी खेडोपाडीही विजेवर चालणाऱ्या पिठाच्या गिरण्या व गॅसच्या शेगड्या आल्या आहेत.

पूर्वी एका गावाहून दुसऱ्या गावाला निरोप पाठवायचा म्हणजे माणूस पाठवावा लागे. श्रीमंताच्या बाबतीत निरोप पोचवण्याचे काम घोडेस्वार करत असे. विज्ञानयुगात तार करून किंवा शक्य असल्यास दूरध्वनीवरून महत्त्वाची बातमी त्वरीत कळवली जाते. थोड्याच दिवसांत टेलिफोनवरून बोलणारी माणसे एकमेकांना पाहू पण शकतील.

विज्ञानयुगातील माणूस चंद्रावर जाऊन पोचला आहे. वेगवेगळ्या देशांत होणारे ऑलिम्पिक सामने तो आपल्या घरी बसून दूरदर्शनवर पाहू शकतो. विज्ञानाने माणसाच्या जीवनाला विलक्षण गती लाभली आहे. संगणकामुळे त्या गतीचा वेग प्रचंड प्रमाणात वाढला आहे. अशक्य वाटणाऱ्या असाह्य आजारांवर विज्ञाननिष्ठा माणसाने मात केली आहे. कृषिक्षेत्रातही विज्ञानामुळे विलक्षण समृद्धी आली आहे.

विज्ञानयुगातील माणसाने अक्षरशः गगनाला गवसणी घातली आहे. अथांग आकाशात तो पक्ष्याप्रमाणे मुक्तपणे संचार करू शकतो. खोल सागरातून पाणबुडीच्या मदतीने जलप्रवास करू शकतो. हृदयपरिवर्तन शक्य नसले तरी हृदयाचे आरोग्य यशस्वीपणे करू शकतो. चित्रपटाद्वारे तसेच ध्वनिफितीद्वारा असंख्य कलावंतांच्या कलाकृतींना चिरंजीवित्व देऊ शकतो.

माणसाने विज्ञानाच्या साहाय्याने अनेक चमत्कार साध्य केले आहेत. 'टेस्ट-ट्युब बेबी' हा त्यांपैकी एक प्रकार. वैज्ञानिकांचे प्रयोग सतत चालू असतात. 'क्लोनिंग' हे त्यांतील एक पुढचे पाऊल आहे. डॉलीपासून त्यांनी तशीच डॉली तयार केली आहे. संगणक आणि इंटरनेट ही आजच्या युगातील विज्ञानाची फार मोठी किमया आहे. हजारो किलोमीटरवर असलेल्या प्रियजनांचा आवाज घरबसल्या आपण स्पष्ट ऐकू शकतो.

पुण्यात आजोबांनी गणपतीला आरती केली आणि त्याच वेळी अमेरिकेतील नार्तीनी आरती म्हटली. हे शक्य झाले विज्ञानानेच ! आज इंटरनेटने माणसांना

ज्ञानाचा धबधबा खुला केला आहे. चार देशांतील राष्ट्रप्रमुख आपापल्या देशात बसून एकत्र चर्चा करू शकतात. ते केवळ विज्ञानामुळेच. विज्ञानाने सारे जग जवळ आले आहे.

असा हा विज्ञानयुगातील प्रगत माणूस सुखी आहे का ? याबद्दल मात्र ' नाही' असेच उत्तर द्यावे लागेल. विज्ञानाच्या वरदानामुळे माणूस अधिक स्वार्थी व अधिक संहारक बनला आहे. विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने विध्वंसक शस्त्रात्रे बनवली आहेत. विज्ञानाने जग जवळ आले आहे. पण एक माणूस शेजारच्या माणसापासून कित्येक योजने दूर गेला आहे. हीच तर या प्रगत मानवाच्या जीवनाची शोकांतिका आहे.

आज विज्ञानयुगात माणूस आपली बहुतेक कामे यंत्राच्या साहाय्याने करतो आहे; पण त्यामुळे कष्ट करण्याची, परिश्रम करण्याची त्याची सवय कमी झाली आहे. परिणामी आज या ऐदी मानसाचे वजन वाढते. मधुमेह, रक्तदाब, यांसारखे आजार वाढत्या प्रमाणात होताना आढळतात. अशा वेळी प्रश्न पडतो की, विज्ञान-शाप की वरदान ?

विज्ञानाच्या साहाय्याने माणसाने अनेक वाहने निर्माण करून जीवन अधिक गतिमान बनवले. जळी स्थळी आणि आकाशी तो सर्वत्र सहजतेने संचार करू लागला. वेग वाढला तसे अपघाताचे प्रमाणही वाढले. पण त्याचबरोबर प्रदूषणाचे संकट ओढवले. या वाहनांतील इंधनामुळे हवा दूषित होत आहे. ध्वनिवर्धकांमुळे ध्वनिप्रदूषण होते व कारखान्यांतील दूषित द्रव्ये नद्यांमध्ये सोडण्याने जलप्रदूषणही होत आहे. विदेशांत अनेक ठिकाणी या सर्व प्रदूषणांवर नियंत्रण ठेवण्याचे प्रयत्न केले जात आहेत.

विज्ञानाच्या साहाय्याने अनेक रोगप्रतिबंधक औषधे निर्माण करून अनेक आजारांवर मात केली आहे. पूर्वी अवघड वाटणारी कोणतीही शस्त्रक्रिया, आज विज्ञानाच्या मदतीने शल्यविशारद सहजपणे करतात. 'अवयवांचे आरोपण' केले जाते. पण यामुळे मानव सुखी झाला आहे का ?

विज्ञानाने मानवाची शक्ती वाढवली. ऐश्वर्य वाढवले, पण बुद्धिमान माणसाने विज्ञानाचा वापर

विधायक कामांपेक्षाही विध्वंसक कामांसाठी केला आहे.

अणुविज्ञानाने अनेक भयानक रोगांवर मात केली, पण अणुबॉम्बच्या निमित्ताने लक्षावधी निरपराध जीवांचा बळीही घेतला आहे. विज्ञान-शाप की वरदान ? हा प्रश्न खरे तर कुणीही विचारूच नये ? कारण विज्ञान हे एक साधन आहे. त्याचा वापर कसा करावा, यावरून ते शाप आहे की वरदान आहे हे ठरणार आहे. अन्न शिजवण्यासाठी मदत करणारा अग्नी हे वरदान आहे, तर अनेक झोपडपट्ट्या भस्मसात करणारा अग्नी हा शाप आहे.

रासायनिक खतांमुळे पिके चांगली येतात, हे दिसू लागताच आपण भरमसाठ वापर करू लागलो. त्यामुळे पिके चांगली येता येता जमीनच नापीक बनू लागली. आपण हिंस्र श्वापदांना मारण्याकरता अस्त्रे तयार करता करता माणसांना मारण्यासाठी अस्त्रे तयार करून लागलो. अतिरेक वा दुरुपयोग शेवटी माणसाला नाशाकडेच नेतो. म्हणून आपण विज्ञानाकडे कसे पाहतो, त्याचा कसा उपयोग करून घेतो, यावरच विज्ञान हे लाभदायक आहे की नुकसानकारक आहे, हे ठरणार आहे. म्हणजेच विज्ञान-शाप की वरदान ? हे ठरणार आहे.

- पवार दिव्या प्रमोद

I do not care for liberation. I would go to a hundred thousand hells, doing good to others (Silently) like the spring. This is my religion.

मला मोक्षाची पर्वा नाही. शंभर काय हजारो वेळा नरकात जावे लागले तरी हरकत नाही. निरंतर शांतपणे वाहणाऱ्या झऱ्याप्रमाणे मी मानवाच्या कल्याणाचे काम करीत राहीन आणि हाच माझा धर्म आहे.

- स्वामी विवेकानंद

“ वाचाल...तर वाचाल..! ”

वाचन आणि त्यातून मिळालेलं ज्ञान किती मोलाचं असतं याबाबत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर सांगतात की, “ वाचल, तर वाचाल ’ हाच विचार मनात घेऊन प्रत्येकाने आपल्या मनाला वाचनाची सवय लावली पाहिजे. ‘ दिसामाजी काहीतरी लिहावे । प्रसंगी अखंडित वाचित जावे. ’ असा लेखन व वाचनाचा मंत्र समर्थ रामदास स्वामींनी सांगितला आहे. तुम्ही कोणत्याही ज्ञानशाखेचे विद्यार्थी असू द्या आपल्या ज्ञानाला अद्ययावत ठेवण्यासाठी सतत वाचन हाच पर्याय आहे. जीवनातील कोणत्याही क्षेत्रात तुम्हाला यशस्वी व्हायचे असेल तर त्या क्षेत्रातील नवे ज्ञान व माहिती आत्मसात करावी लागते. त्यासाठी का होईना प्रत्येकाने वाचलेच पाहिजे.

नानाविध पुस्तकांचे जो वाचन करतो, त्यांतील विचार समजून घेतो तो जीवनप्रवासात नेहमीच इतरांच्या पुढे जातो. वाचनामुळे आपले व्यक्तिमत्त्व समृद्ध बनते. बहुश्रुत होण्यासाठी आपण सतत वाचलेच पाहिजे. ‘ वाचनानंद ’ हा एक वेगळाच अनुभव आहे. आपण वाचलेली माहिती केव्हा व कोठे उपयोगी पडेल ते सांगता येत नाही. वाचलेल्या माहितीचे आदान-प्रदान केल्यास बऱ्याचदा नवीन मुद्देही मिळतात. विद्यार्थी दशेत समजून घेऊन वाचनाची सवय मनाला लावली तर कोणताही अभ्यासविषय नक्कीच सुलभ वाटू लागतो. मन लावून अभ्यास केला तर यश नक्कीच मिळते. केवळ वरवरचे

उथळ असे वाचन काहीही कामाचे नाही. विद्यार्थी दशेतच अभ्यासाबरोबरच अवांतर वाचनाची सवय मनाला लावल्यास आपले विचार प्रगल्भ होतात. प्रगल्भ विचारांमुळे भविष्यातील जीवन वाटचाल सुकर व यशस्वी होते.

माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगात वेगवेगळ्या वेबसाईटवर एका क्लिक सरशी जगभरातल्या लेखकांची पुस्तके हव्या त्या भाषेत उपलब्ध होतात. अनेकजण ती आवडीने वाचतात. नवनवीन साईट्सवर जाऊन माहिती मिळवतात. मिळालेली माहिती ब्लॉग वा इतर सोशल मिडीयाद्वारे शेअरही करतात. म्हणूनच वाचनसंस्कृती लोप पावली नाही तर बदलत्या कालमान परिस्थितीनुसार वाचन संस्कृतीनेही आपली कूस बदलावी असे वाटते. वाचनाची माध्यमे बदलली. पूर्वीच्या पुस्तकांची जागा ई-बुक्सनी घेतली. छोट्या घरात पुस्तके ठेवायला जागा नाही हा अनेकांचा प्रश्न डिजिटल क्रांतीने, अनेक पुस्तकांच्या ऑनलाईन आवृत्त्यांनी खरोखरच सोडवला. संस्कृतात ‘ वचने किम् दारिद्रता ’ असे एक वचन आहे. बोलण्यात कंजुषी कशाला करावी असा त्याचा अर्थ आहे. ‘ वचने ’ या शब्दात (एक काना, एक मात्रेचा) बदल करून वाचन करण्यात कसली आली आहे कंजुषी असे म्हणायला हरकत नाही. जे उपलब्ध होईल ते व्यक्तीने वाचून समजावून घ्यावे. चौफेर अशा वाचनामुळेच लेखनाची प्रवृत्ती प्रबळ होते. रसिकता वाढीस लागते. सहृदयता म्हणजेच दुसऱ्याच्या दुःखाची जाणीव असणाऱ्या संवेदनक्षम मनास खतपाणी मिळते.

- तुंबे आदित्य दत्तात्रय
(एस.वाय.बी.एस्सी)

“ दुष्काळ ” उपाय योजना...!

बुरे हाल में साथ न छोडे, देंगे साथ किसानें का !
खेती में पैदल जाकर जाने दर्द किसानें का !
चलो किसानें के संग बैठे, जग चेतना जगाएंगे
सारा देश समझना चाहे कष्ट कीमती जानों का !

आत्महत्या आणि हिंसा हे कुठल्याही प्रश्नाचं उत्तर नाही... हे खरंच अगदी, कर्जमाफीसारखी योजना सरकारने राबविली असती तर अजूनही शेतकरी मोठ्या प्रमाणावर आत्महत्या करतात. शेतकऱ्यांच्या कुटुंबातील सदस्यांशी बोलताना असं जाणवलं की, दुष्काळाचं कारण फक्त १० घरांपैकी ३ घरातील शेतकरीच सांगतात. पण इतर ७ घरांमध्ये अजून वेगवेगळ्या प्रकारच्या अडचणी आढळून आल्या. त्यातील एक अडचण अशी होती की, उत्पादनास योग्य तो 'हमीभाव' मिळत नाही आणि त्यांची फार मोठी मागणी नव्हती. १०० रुपये घातले तर त्यांना १५० रुपये पाहिजेत आणि हे फार स्वाभाविक आहे. उन्हातान्हात शेतकरी राबतो, तो दरवर्षी जुगाड करतो. एकदा पेरणी चुकली तर तो दुबारा पेरणी करतो आणि दुबारा पेरणीतून आलेल्या उत्पादनास हमीभाव न मिळाल्यामुळे हा कर्जबाजारी शेतकरी आपलं जीवन एका क्षणात संपवून टाकतो. परंतु यावरही उपाय-योजना म्हणून काही संस्था कार्यरत आहेत. त्यांची मदत घेतली पाहिजे. परंतु अजून बऱ्याच शेतकऱ्यांना अजूनही या संस्था या उपाययोजनेबद्दल माहितच नाही, म्हणून या उपाययोजना प्रत्येक

गावोगावी पोहोचविण्यासाठी युवा पिढीने पुढाकार घेऊन त्यांच्यापर्यंत ही माहिती पुरवणे गरजेचे आहे.

मागील काही वर्षात ' नाम फाऊंडेशन' सारखी संस्था शेतकऱ्यांच्या समस्या सोडविण्यासाठी उभी राहिली. काही कलावंत, उद्योजक आणि लोकसहभागामुळे ही योजना सफल झाली. शेतकऱ्यांना आपल्या कष्टाचा मोबदलाही आता मिळू लागला. 'नाम' च्या वतीने शेतकऱ्यांना आपल्या उत्पादनावर योग्यरितीने हमीभाव दिला जातो. या संस्थेच्याद्वारे शेतकऱ्यांसाठी विविध उपक्रम देखील राबवले जातात. महत्वाचं म्हणजे शेतकऱ्यांना प्रोत्साहनही दिले जाते. दुबारपेरणीसाठी बी-बियाणे देऊन आर्थिक मदतही केली जाते. त्याचप्रमाणे शेतकऱ्यांना तसेच शहीद जवानांच्या कुटुंबियांनाही अर्थिक मदत केली जाते. अशी ही संस्था आणि अजून संस्था मदतीसाठी कार्यरत आहेत. पण अशा अनेक संस्था आपण सर्वांना संघटित होऊन उभ्या केल्या पाहिजे. त्यामुळे शेतकऱ्यांच्या तसेच गरजूंच्या अडचणींना हातभार मिळेल.

राष्ट्रीय पाणलोट विकास, भूमी उपयोगिता मंडळ, रोजगार योजना, शिवकालीन पाणलोट विकास इत्यादी योजना राबविण्यात येतात. अनेक सरकारी योजना येतात आणि जातात. सन २०१६ चा दुष्काळ हा महाराष्ट्राने अनुभवलेल्या अतिभयंकर दुष्काळांपैकी एक होता. पण याच २०१६ साली महाराष्ट्रातल्या गावकऱ्यांनी आपल्याला उद्ध्वस्त करणाऱ्या या दुष्काळाशी लढा देण्याचं ठरवलं. ८०० पेक्षा जास्त शेतकऱ्यांनी पाणी फाऊंडेशनने आयोजित केलेलं प्रशिक्षण घेतलं आणि श्रमदानातून पाणलोट विकास ही संकल्पना आणि त्याचं विज्ञान आत्मसात केलं. कमालीचा उत्साह घेऊन ते आपापल्या गावात गेले आणि हातात कुदळ, फावडं घेऊन श्रमदानाला सुरुवातच केली. बघता बघता श्रमदानाचा वाहवा असा काही चौफेर उधळला, की या

गावामध्ये थक करून टाकणारा उत्साह आणि चैतन्य पाहायला मिळाल आणि विशेष गोष्ट काय तर समाजाचा प्रत्येक स्तर डॉक्टर, इंजिनियर, वकील, विद्यार्थी, सरकारी अधिकारी, दिव्यांग, कलावंत अगदी सर्वजण या स्पर्धेच्या रणांगणात अगदी पाय रोवून भक्कम उभे राहिले.

इतके सगळे हात या पाण्याच्या कामासाठी उतरल्यावर चमत्कार झाला नसता तर नवल आणि जेव्हा २०१६ सालचा, पावसाळा आला तेव्हा या गावामध्ये बरसलेला पाऊस त्यांच्या स्वागतासाठी या गावांनी केलेली जय्यत तयारी पाहून थक झाला आणि त्यावर्षी मात्र दरवर्षीप्रमाणे या गावातून निघून जाण्याचं या पावसाच्या पाण्याचं मनच झालं नाही आणि पाण्यानं या गावात कायमचा मुक्काम ठोकला. या लोकांनी फक्त स्वतःच्या हिंमतीवर, स्वतःच्या गावाला दुष्काळमुक्त केलं, पाणीदार केलं. एका जनशक्तीचं जलशक्तीत रूपांतर झालं. हे साठवलेलं पाणी ठिबक सिंचनाच्या मदतीनं पिकांना दिलं. पिकांना रासायनिक खते घातली तर जास्त पाणी द्यावे लागले. सेंद्रिय खतांना कमी पाणी लागते म्हणून पिकांना रासायनिक खते देण्याऐवजी सेंद्रिय खते द्यावीत. त्यामुळे पाण्याची बचत होण्याबरोबरच पिकांची वाढ व गुणवत्ता ही सुधारेल. पिकांना जमिनीच्या पोतानुसार पाणी देण्याने पाण्याची मोठी बचत होते. या सर्व गोष्टींचे शिक्षण जलसाक्षरतेतून दिले पाहिजे.

वनराई बंधारा : पोत्याचा वनराई बंधारा हा वनराईने शेतकऱ्यांना दिलेले मोठे वरदान आहे. वनराईचे अध्यक्ष पद्मविभूषण डॉ. मोहन धारिया यांच्या संकल्पनेतून वनराई बंधान्याची कल्पना साकार झाली आहे. पावसाळा संपतो त्यावेळी ऑक्टोबर-नोव्हेंबर महिन्यात नदीतले झुळझुळ पाण्याचे वाहत असतात. हे पाणी वाहून वाया जाते. ते पाणी पुढच्या पावसाळ्यापर्यंत अडवून त्याचा शेतीसाठी उपयोग करण्याचे हे सोपे तंत्र आहे.

वनराई बंधारा हा तात्पुरता टिकणारा असला तरी कमी खर्चाचा व जास्त उत्पन्न देणारा आहे. या

बंधान्यात वाहून जाणारे पाणी अडते. हे पाणी जमिनीत मुरून विहिरीतील पाण्याची पातळी टिकते. शेतीची व पिण्याच्या पाण्याची टंचाई दूर होते. गुरांना प्यायला पाणी मिळते. बंधान्यातून आसपासच्या शेतीसाठी पाणी वापरता येते.

अशा प्रकारे, आपण सर्वांनी प्रयत्न करून काही कायमस्वरूपी उपयोग पडणाऱ्या अशा योजना घडवून आणल्या पाहिजेत. कारण फक्त आर्थिक मदत करून आपण शेतकऱ्यांची आजची 'भूक' मिटवू शकतो, पण उद्याचं काय ? म्हणून शेतकऱ्यांच्या बरोबरीनं सर्वांनी संघटित होऊन हे बदल घडवून आणले पाहिजेत. शेतकऱ्यांना प्रोत्साहन दिले पाहिजे. कारण दुष्काळ हा असा आहे की, 'सहनही होत नाही अन् सोडूनही देता येत नाही.' अशा प्रकारचा असल्यामुळे आपल्याला यावर एकत्र येऊन तोडगा काढणे अत्यंत गरजेचे आहे. कारण, 'शेतकरी जगला, तरच देश जगेल..!' नाहीतर एक किलो गव्हासाठी एक दिवस आपण संपुर्ण देश गहाण ठेवलेला असेल.

पुढच्या जन्मात जर मला देवाने विचारले तुला कुणाच्या घरात जन्म घ्यायचाय तर मी नक्की सांगेन. शेतकऱ्यांच्या...आता त्याची कशीही अवस्था असली तरी मला विश्वास आहे की तो नक्की श्रीमंत होईल, मनाने श्रीमंत तर तो आहेच पण आर्थिकदृष्ट्या तो नक्की श्रीमंत होईल.

- तुंबे अश्विनी चंद्रभान
(एस.वाय.बी.एस्सी)

“दुष्काळ” उपाय योजना...!

महाराष्ट्रामध्ये पडलेल्या दुष्काळामुळे जनता हवालदिल झालेली आहे. पाण्याचे दुर्भिक्ष, पिकांची झालेली नासाडी, जनावरांना पुरेसा चाराही न मिळणे. दुष्काळग्रस्तांचे रोजगारासाठी होणारे स्थलांतर अशा स्वरूपात या दुष्काळाचे चटके बसत आहेत. बेजबाबदार नोकरशाही तसेच चुकीचे नियोजन यामुळेही दुष्काळाची तीव्रता वाढते. पाऊस कमी आहे हेच फक्त दुष्काळाचे एकमेव कारण नाही. राज्यातील पाण्याचा प्रश्न कोणताही स्वतंत्र निधी न घेता केवळ सात सोप्या व सरळ उपाय योजनांची अंमलबजावणी केल्यास सुटू शकतो. या दुष्काळनिवारणांसाठी प्रयत्नांची चर्चा करण्यासाठी प्रसिद्ध केलेल्या ‘काळी पत्रिका’ या माहितीपुस्तिकेत हे पाच उपाय देण्यात आले आहेत.

उपाय पहिला : राज्यातील तसेच आपल्या भागातील विविध प्रकारे वाया जाणाऱ्या पाण्याचा एकत्रित विचार करण्यासाठी शासनाने राज्य, विभाग व जिल्हा पातळीवर आणि लोकांनी आपआपल्या स्तरावर समिती गठित करून ठोस नियोजन केल्यास सध्याचा पाणी प्रश्न सहज सुटू शकतो.

उपाय दूसरा : गावपातळीपासून ते राज्यपातळी

पर्यंत पाणी नियोजनाच्या दृष्टीने सुसूत्रता व समन्वय असणारी कोणतीही भक्कम संरचना सध्या आपणाकडे नाही. त्यामुळे सध्याचे पाणी नियोजन हे त्या-त्या भागाचे वरिष्ठ नेते व प्रशासकीय अधिकारी यांच्या मर्जीप्रमाणे चालू आहे. स्थानिक लोकप्रतिनिधी, कार्यकर्ते, अभ्यासक, शेतकरी, उद्योजक, आदि समाजघटकांचा सहभाग व पाणी व्यवस्थापनाच्या किमान चर्चेपुरतासुद्धा होत नाही. आज पाणी नियोजनाच्या दृष्टीने विचार केल्यास काय काम चालू आहे, याची नेमकी माहिती लोकांसमोर येतच नाही. त्याच बरोबर गावात आणि शहरात पाण्याची काय परिस्थिती आहे आणि नेमके काय पश्न आहेत, हे प्रशासनालाही नीट समजत नाही. त्यामुळे व्यवस्थापन नीट होत नाही. प्रश्नांचा पाठपुरावा होत नाही. संनियंत्रणही योग्य पद्धतीने होत नाही. वरिष्ठ नेते कितीही कार्यक्षम असले तरी वैयक्तिक मर्यादा येतातच, त्यामुळे प्रशासकीय अधिकारी यांच्या हातातच हे पाणी प्रश्न राहतात. यातूनच लोकांचे प्रचंड हाल, सामाजिक कुचंबना आणि आर्थिक नुकसान होते. यासाठीच गावपातळीपासून ते राज्यपातळीपर्यंत योग्य कार्यपद्धती तयार करून नियमित बैठका घेतल्या तर नेमके प्रश्न व अडचणी सोडवल्या जातील.

उपाय तिसरा : पाणी नियोजनाशी निगडित काम करणाऱ्या जलसंपदा, जलसंधारण, ग्रामविकास, कृषी, वने, सामाजिक वनीकरण, भूजल सर्वेक्षण, पाणीपुरवठा आदि शासनाच्या विभागांना पाण्याबाबत स्पष्ट उद्दिष्टच नाहीत. त्यामुळे ते काय काम करत आहेत, याची कसलीही माहिती लोकांना नाही. यासाठी आपल्या गावात, आपल्या तालुक्यात पाण्याशी निगडित काम करणाऱ्या शासनाच्या सर्व विभागाला उद्दिष्टाबाबत किमान चार प्रश्न विचारले पाहिजेत. (जे सध्या त्यांना कोणीच विचारत नाही) या प्रश्नातून पाणी नियोजनाचे

पायाभूत भान तुम्हाला आल्याशिवाय राहणार नाही. ते प्रश्न पुढीलप्रमाणे :

१) तुमच्या विभागाचे माझ्या गावासाठी, तालुक्यासाठी, जिल्ह्यासाठी/विभागासाठी, राज्यासाठी पाण्याशी निगडित नेमके काय उद्दिष्ट आहे ?

२) त्यापैकी आपल्या विभागाने आतापर्यंत तुम्ही काय उद्दिष्ट साध्य केले आहे ?

३) ते उद्दिष्ट किती कालावधीमध्ये पूर्ण करणार आहात ?

बहुतेक या प्रश्नांची उत्तरे तुमचा भ्रमनिराश करणारी फसवी आणि चीड आणणारी असतील. कारण आजची भयान परिस्थिती तर तुमच्या डोळ्यासमोरच आहे. तुम्ही या उद्दिष्टांचा जाब विचाराल तर तुम्हाला जाब मिळेल की नाही, माहित नाही, परंतु तुमचा पाणीप्रश्न आणि चान्याचा प्रश्न सुटण्यास नक्कीच सुरुवात होईल.

उपाय चौथा : पाण्याचे समन्यायी वाटप अर्थात पाण्याचे समान वितरण होणे आवश्यक आहे. पाणी उपलब्धतेपेक्षा पाणी वाटपातील दोष ही बाब पाणी प्रश्नासाठी किंवा पाणी टंचाईसाठी जास्त कारणीभूत आहे. आज राज्याच्या ११% भूभागावर ५० % पाणी व्यापले आहे. राज्यातील लागवडीयोग्य २२५ लक्ष हेक्टर क्षेत्रापैकी ४० % क्षेत्र आवर्षणप्रवण व ७ % क्षेत्र पुरप्रवण आहे. अभ्यासकांच्या मते एका कुटुंबाला दारिद्र्यरेषेच्या वर येण्यासाठी एक खरिपाचे व एक सिंचनाचे पीक घेण्यासाठी किमान ३००० घनमीटर हेक्टरी पाणी आवश्यक आहे. या बाबी पाणी नियोजन करताना आपल्याला लक्षात घ्याव्या लागणार आहेत. शेतीचे पाणी, औद्योगिक वापर व घरगुती वापर यासाठी सिंचन प्रकल्पांना पर्याय नाही.

उपाय पाचवा : भयान दुष्काळातही उत्तम प्रकारे तग धरून राहिलेली एकमेव वनस्पती आपण पाहात असाल ती म्हणजे वेडी बाभूळ. विजेची वाढती गरज,

जलसंधारणाचा प्रभावी मार्ग म्हणजे कमी पाण्यावर भरघोस येणारे व दुष्काळातही तग धरणागरे पाणी, शेतकऱ्यांना योग्य पर्यायी पीक, स्थानिक लोकांना रोजगार, औष्णीक वापर, स्थानिक नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा सुयोग्य वापर या सर्व बाबींचा एकत्रित विचार करून वेडीबाभूळीपासून वीजनिर्मितीचा पर्याय उत्तम आहे. दुष्काळातही लोकांना अनेक बाजूने उपयुक्त असणारा हा प्रकल्प दुष्काळी भागात साखर कारखाण्याला योग्य पर्याय आहे.

- निलम सुभाष गव्हाणे
(एस.वाय.बी.एस्सी)

* सुविचार *

“ अज्ञानाचा अंधकार जेवढा मोठा आहे तेवढेच मोठे ज्ञानदिप लावा. सगळे जग हाच तुमचा देश आहे. त्याचे रूप बदलण्यासाठी मनापासून प्रयत्न करा. ”

* चारोळी *

“ आईच्या पदरात झोपण्याचा आनंद पुढची पिढी घेऊ शकत नाही कारण जीन्स घातलेली आई पदर देवू शकत नाही. ”

माझा आवडता उद्योजक : अशोक खाडे

४५ वर्षापूर्वी एक अस्पृश्य म्हणून सांगलीतील पेडगावाने १०-१२ वर्षांच्या बबलूला विहिरीवर पाणी भरु दिलं नाही. मंदिरात कधी प्रवेश करु दिला नाही. त्याच गावात जेव्हा बबलू आपल्या आलिशान बी.एम.डब्ल्यू गाडीतून ४५०० लोकांना रोजगार देणारा ५५० कोटींची उलाढाल करणारा एक उद्योगपती अशोक खाडे म्हणून परतला तेव्हा मात्र गावाने त्याच्यासाठी पायघड्या आंधरल्या. गावातील लोकांना विश्वास बसत नव्हता.

दास ऑफिशियर इंजिनिअरींग कंपनीचे संस्थापक आणि व्यवस्थापकीय संचालक असलेल्या अशोक खाडेची कहाणी कुठल्याही हिंदी चित्रपटातील नायकाला शोभेशी आहे. बालपण खूप हलाखीचे गेले आहे. ५ भावडांनी उपाशी पोटी झोपणे काय असते हा अनुभव त्यांनी बालपणीच घेतला. १९७२ मधील दुष्काळामध्ये एका कुटुंबाने त्यांना २ वेळच्या जेवणासाठी दत्तक घेतले होते. शिक्षणाची आवड होती. डॉक्टर बनायचे स्वप्न होते. परंतु परिस्थितीने त्यांना माझगाव डॉकमध्ये नोकरी करणं भाग पडलं. नोकरी करता करताच त्यांनी मेकॅनिकल इंजिनिअरींग पदवी मिळवली. १९९२ मध्ये ४ मुलींना मागे सोडून त्यांच्या काकांचे निधन झाले. तेव्हा त्यांना आपल्या जबाबदारीची जाणीव झाली. आपल्या १७ वर्षांच्या नोकरीतील अनुभवाने आणि १९९१ साली सुरु झालेल्या जागतिकीकरणाने त्यांना व्यवसायात पदार्पण करायची प्रेरणा मिळाली आणि पहिलीच ऑर्डर त्यांना माझगाव डॉक मधूनच मिळाली. त्यावेळी तिथे चेअरमनपदी असलेले कॅप्टन पी.वी. नायर यांच्याकडे सल्लागार म्हणून काम करतात.

१९९३ ते २०११ पर्यंत त्यांनी प्रचंड झेप घेतली. ओ.एन.जी.सी., ब्रिटिश ग्यास अशा नामवंत कंपन्यासाठी ते भर समुद्रात प्रकल्प बांधणीचे काम करतात. दास ग्रुपच्या आज इंजिनिअरींग, डेअरी, अॅग्री फॉडक्ट्स, रस्ते, बांधणी, उड्डाण पूल अशा वेगवेगळ्या क्षेत्रात कार्यरत ७ कंपन्या आहेत. ५०० हेक्टर जागेवर द्राक्ष, उसाचे मळे आहेत. मुंबईतील पहिला स्कायवॉक वांद्रे येथे त्यांनी बांधला. सायन, घाटकोपरचे स्काय वॉकही त्यांनीच बांधलेले आहेत. आज एका मराठी उद्योगपती दुबईच्या शेखचा भागीदार आहे. ही तमाम मराठी जनांना अभिमानास्पद गोष्ट आहे. न्यूयॉर्क टाइम्सने तसेच इंग्रजी दैनिकानेही

त्यांच्या कर्तृत्वाची दखल घेतली. पण एकाही मराठी दैनिकाने मात्र कार्याची दखल घेतली नाही ही खेदाची गोष्ट आहे. त्यांच्या जीवनात अनेक प्रकारचे कठीण प्रसंग आले. या प्रसंगाना ते न घाबरता न लाजता ते सामोरे गेले. त्यांना त्यांच्या जीवनात अनेक प्रकारचे राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय व सामाजिक क्षेत्रातील पुरस्कार मिळाले आहे.

सन १९८३ मध्ये कंपनीच्या कामासाठी जर्मनीला जाण्याची संधी मिळाली. नवीन उमेद निर्माण झाली होती. गरिबी तर टोचत होतीच. स्वतःचे काही तरी करायचा ध्यास घेतला. त्यातून सन १९९२ मध्ये नोकरीचा राजीनामा दिला. तिघेही एकत्र राहत होते. त्यामुळे घरात एक प्रकारचे इंजिनिअरींगचे वातावरण होते. गरिबीत आयुष्यभर जगण्यापेक्षा थोडेच आयुष्य जगू परंतु ते चांगले असले असा ध्यास होऊन 'दास' ऑफिशियर ची निर्मिती झाली. मराठी माणूस त्यातही खाडे आडनाव म्हटल्यावर कोण काम देणार हा प्रश्न होताच. त्यामुळे तिघा भावांच्या नावाची आद्याक्षरे (दत्तात्रय, अशोक आणि सुरेश) घेऊन कंपनीला 'दास' असे नाव देण्यात आले.

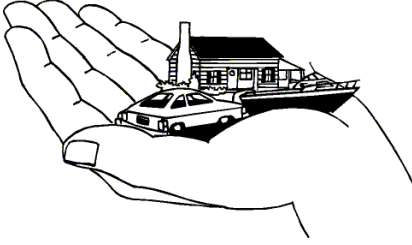
वारकरी वृत्तीचे असलेले खाडे यांचा ज्ञानेश्वरीवर गाढा विश्वास. जमशेठजी टाटा, मदर तेरेसा हे त्यांचे आदर्श. एका रुपयातील एक भाग समाजासाठी, एक भाग देवासाठी, एक भाग कामगारांसाठी आणि उर्वरित भाग स्वतःसाठी अशी त्यांनी उत्पादनाची वाटणी केलीय. वर्षभर बी.एम.डब्ल्यू मध्ये फिरणारे खाडे पंढरीची पायी वारी करतात.

“ दुसऱ्यांवर केलेले उपकार तळ हातावर लिहिण्यापेक्षा तळपायावर लिहिल की, जे फक्त मातीच वाचू शकते. ” हे समाजसेविका सिंधुताई सपकाळ यांचे शब्द खाडे यांनी त्यांच्या मनात कोरले आहे. मराठी असल्याचा त्यांना प्रचंड अभिमान आहे. अशोक खाडेचा 'गुरुमंत्र' जमेल ती भाषा, मिळाले ते काम आणि पडतील ते कष्ट ' हे ब्रीद लक्षात ठेवा. कष्ट करा, प्रामाणिक कष्टांचे फळ नक्की मिळेल. आईवडिलांना आणि समाजाला कधी विसरू नका. असे ते सांगत असतात आपण मात्र त्यांच्या कर्तृत्वाला सलाम करु या..!

- खोसे रोहित संतोष

(एस.वाय.बी.एस्सी)

बदलते तंत्रज्ञान व शेती

शेतीची सुरुवात आणि भारतीय शेतीची आजवरची वाटचाल याचा ऐतिहासिक आढावा घेणारा हा लेख. ब्रिटिशपूर्व काळातील शेतीचं स्वरूप, ब्रिटिश काळातील शेती, हरितक्रांती या मुद्यांवर चर्चा करत आजच्या परिस्थितीत शेतीसमोरील आव्हाने काय आहेत हे या लेखात विस्तृतपणे मांडल आहे. महत्त्वाचं म्हणजे शेतीच्या प्रश्नांची उत्तरे नव्या शास्त्रीय पर्यायांमधून कशी मिळू शकतील याची मांडणी या लेखात केली आहे.

शेतीचा शोध हा शिकार व अन्नसंकलनासाठी वणवण भटकण्यापेक्षा एका जागीच अन्न मिळविण्याचा मानवी इतिहासातील महत्त्वाचा टप्पा होता. एका परीने मानवाच्या स्थिर जीवनाची ती सुरुवात होती. या शोधाचे मानवी जीवनावर सामाजिक, सांस्कृतिक व अर्थिक अंगाने व्यापक परिणाम झालेत.

जगात शेतीचा शोध साधारणतः १०,००० वर्षापूर्वी प्रथम मध्यपूर्वेतील इस्त्राईल, पॅलेस्टाईन, तुर्कस्थान, कुवेत व इराक देशांमधील लगतच्या प्रदेशांचा मिळून जो अर्धचंद्राकृती आकार होतो. त्या सुपीक प्रदेशात लागला. अर्थात प्रत्यक्ष शेतीला सुरुवात करण्याआधीही माणूस (खरे तर स्त्रिया) त्यांच्या आजूबाजूच्या परिसरातील वनस्पतींचे निरीक्षण करून त्यातील खाद्ययोग्य अन्नाचे व विशेषतः बियाणांचे निरीक्षण करीत होता. पोषणमूल्य असलेली बियाणे गोळा करून ती दुसऱ्या वर्षीच्या हंगामात पेरता येऊ शकतात व एका बियाणाच्या पेरणीतून उगवलेल्या ताटातून कापणी किंवा तोडणीनंतर कितीतरी जास्त बियाणे गोळा करता येतात. समजल्यावर शेतीतील अन्ननिर्मितीचे तंत्रच त्याच्या हाती आले. सुरुवातीच्या काळात शेतीतंत्र हे

अतिशय प्राथमिक अवस्थेत होते. हातानेच शेतीची मशागत, पेरणी व इतर कामे व्हायची. पुढे गुरांच्या मदतीने शेती व्हायला लागली.

सुरुवातीच्या काळात गवतांच्या काही जातींमधून गव्हाचे ऐमर व आईनकॉर्न हे दोन प्रकार व जव असे धान्यप्रकार तर काही मसुरीसारख्या डाळींचे प्रकार शोधण्यात आले. त्यांची लागवड होऊन त्यांचा अन्न म्हणून उपयोग होऊ लागला. या सोबतच जवस व वाटाणे या पिकांचाही या प्रदेशात शोध लागला. याच भागात पशुपालनाचा शोध लागल्यानंतर दुग्धजन्य पदार्थांचाही मध्यपूर्वेतील या प्रदेशाकडून शेतीचा प्रसार हळूहळू उत्तर आफ्रिकेतील इजिप्त, भूमध्यसागरीय प्रदेशातील देश, आशिया खंडातील इतर देश आणि युरोपमध्ये झाला. मध्यपूर्वेतील शोधानंतर भारतात ही शेतीपद्धती जवळपास ३५०० वर्षांनंतर पोहचली असे मानले जाते. म्हणजे भारतीय शेतीला किमान ६५०० वर्षांचा इतिहास आहे असे समजण्यास हरकत नाही.

कृषी परिभाषा कोशात यापूर्वी केवळ ८ हजार शब्द होते. आता त्यात ३० हजार शब्दांची भर पडणार असल्याने लेखक, अभ्यासक, सोप्या भाषेत लेख लिहिण्यासाठी मदत होऊ शकेल. नवे तंत्रज्ञान, आपल्या भाषेत शेतकरी, कृषी संशोधक, शास्त्रज्ञ लेखक यांच्यासाठी मोलाचे ठरणार आहे. भौगोलिक विविधते नुसार बोली भाषेतही विविधता आढळते. त्यामुळे कृषी, संशोधन, तंत्रज्ञान शेतकऱ्यापर्यंत त्यांच्या बोलीभाषेत पोहोचविणे मोठे अवघड काम आहे. त्यात कृषी शिक्षण हे इंग्रजीमध्ये दिले जाते. इंग्रजी भाषेतील शब्दांना मराठी प्रतिशब्द वापरताना अनेकांना अडचणी येतात. आजही माध्यमांच्या प्रभावामुळे प्रमाणभाषेचा विस्तार होत असला तरी शेतीत मात्र बोलीभाषा टिकून आहे. नव्या तंत्रज्ञानामुळे तर अनेक इंग्रजी शब्द सर्रास वापरले जात आहेत. समाजात जेव्हा नवीन तंत्रज्ञान येते आणि त्यात भाषा संस्कृतीशी संबंध येतो तेव्हा परिभाषेतील तसे वापरले जातात.

राज्यपाल विद्यासागर राव यांच्या उपस्थितीत

झालेल्या बैठकीनंतर त्याला गती आली. मागील वर्षी मे महिन्यात सरकारने कृषीशास्त्र परिभाषा कोश स्थापन करून त्याकरिता राहुरीच्या महात्मा फुले कृषी विद्यापीठाच्या शिक्षण विभागाचे अधिष्ठाता डॉ. भीमराव उम्लेक यांच्या अध्यक्षतेखाली नऊ सदस्यीय समिती स्थापन करण्यात आली आहे. त्यात भाषा सल्लागार समितीचे अनिल गोरे, मराठी विज्ञान परिषदेचे विठ्ठल चापके तसेच पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठाचे केतनकुमार चौधरी तसेच आर.डब्ल्यू. गावडे, गर्जेद्र जगताप, दीपक हाडिकर हे कृषी विद्यापीठातील शास्त्रक यांचा त्यात समावेश आहे.

शेती गेल्या अर्धशतकात बदलली, पीक पद्धत बदलून उत्पादनवाढीचे नवे तंत्रज्ञान आले. त्याचप्रमाणे तंत्रे बदलली अन् तंत्रज्ञानही. या नव्या तंत्रज्ञानाचा परिणाम स्वाभाविकपणे भाषेवर झाला. तंत्रज्ञानाच्या वापरामुळे जमिनीची होत असलेली धूप, पाण्याच्या अतिउपशामुळे भूगर्भातील पाण्याची खोल चाललेली पातळी, क्षारपड होत असलेली जमीन, जमिनीतील सेंद्रिय कर्बाचे प्रमाण कमी झाल्यामुळे तिच्या नैसर्गिक सुपीकतेत झालेली घट, रसायनांच्या अतोनात वापरामुळे झालेली जमीन व पाण्याचे प्रदुषण, यामुळे विषाक्त झालेली अन्नसाखळी, या प्रदुषणाचे आरोग्यावर होणारे दुष्परिणाम असे कितीतरी प्रश्न निर्माण झालेले आहेत.

* सुविचार *

मला समजून घेणे,
प्रत्येकाला जमणार नाही.
कारण, मी एक अस पुस्तक आहे,
ज्यात शब्द कमी आणि भावना जास्त आहेत.

पंजाब हा एकेकाळी ' हरितक्रांती ' तंत्रज्ञानाच्या वापरात आणि धान्य उत्पादनाच्या बाबतीत आघाडीवर असलेला प्रांत आज ' भारताचा कॅन्सर प्रांत ' म्हणून नवी ओळख देतो आहे. कारण शेतीतील रसायनांच्या अति वापरामुळे पिण्याचे पाणी विषाक्त झाले व त्यामुळे पंजाबमधील गावागावातून कॅन्सरचे रुग्ण मोठ्या प्रमाणावर वाढत चालल्याचे दिसून येते.

आतापर्यंतच्या भारतीय शेतीच्या वाटा आणि वळणे समजून घेतल्यानंतर ती आता एका नव्या टप्प्यावर आलेली दिसते. हा टप्पा आहे जनुकीय अभियांत्रिकीद्वारा- निर्मित बियाणांच्या वापराचा.

जनुकीय अभिकीयांत्रिकी या नव्या विद्याशाखेच्या आधारे बऱ्याच सजीवांच्या पेशीमधील जनुकीय रचनेची माहिती आरेखनाद्वारे आता उपलब्ध होऊ लागली आहे. या माहितीचा उपयोग करून एखाद्या सजीवातील कोणत्या जनुकाद्वारे त्या सजीवातील कोणता गुणधर्म नियंत्रित होतो हे कळू लागले आहे. तसेच एखाद्या सजीवाच्या पेशीतील पाहिजे ते जनुक दुसऱ्या सजीवाच्या पेशीतील जनुकरचनेशी जोडता येण्याचे तंत्रही आता विकसित झाले आहे.

- मावळे किशोरी सुनिल
(एस.वाय.बी.एस्सी)

* चारोळी *

“ रक्ताची नाती जन्माने मिळतात.
मानलेली नाती मनाने जुळतात.
पण नाती नसताना ही जी
बंधन जुळतात, त्या रेशमी बंधनांना
मैत्री म्हणतात... ”

मैत्रीला कधी गंध नसतो,
मैत्रीचा फक्त छंद असतो
मैत्री सर्वांनी करावी त्यात खरा आनंद असतो.

बाबा तुम्ही ग्रेट आहात..!

काय लिहू आणि किती लिहू..चार ओळींमध्ये बंदिस्त करण्यासारखं बाबाचं व्यक्तिमत्व नाही आणि म्हणूनच आजपर्यंत बाबांवर एकही कविता नाही...

माझे बाबा.....जन्म झाल्या झाल्या ज्यांनी मला पहिल्यांदा हातात घेतल ते माझे बाबा...

माझ्या आईच्या आजारापणात रात्र जागून काढणारे आणि पुन्हा सकाळी गुड मॉर्निंग म्हणत पुन्हा ड्युटीवर जायला तयार असणारे बाबा....

आई प्रेमाचे घास भरवत असताना मला अंगा-खांद्यावर खेळवणारे माझा बाबा...

आई अभ्यास घेत असताना मी ऐकले नाही तर रागवणारे माझे कठोर बाबा...आणि नंतर ' मी जरा जास्तच रागवलो का ?' असं आईला हळूच विचारणारे माझे प्रेमळ बाबा...

जागच्या जागी वस्तू नाही ठेवल्या गेल्या आणि वेळच्या वेळेवर काम नाही झाले तर चिडणारे शिस्तप्रिय बाबा...

परिक्षेत पास झाल्यावर आई तोंडभरून कौतुक करते म्हणून ती आपली वाटते. पण गुपचूप जाऊन पेढ्याचा पुडा आणणारा बाप मात्र कोणालाच दिसत नाही.

दिवसात कमीत-कमी दोन वेळा फोनवर आमच्याशी बोलणारे माझे बाबा...

ऑफिसवरून आल्यावर मी दमलो अशी जराही तक्रार न करता ! आमच्याशी खेळणारे, गप्पा मारणारे.. आम्हांला आयुष्याचा बेस्ट देण्यासाठी धडपडणारे माझे बाबा..

कुटुंबाच्या छोट्या-मोठ्या प्रत्येक अडचणीत खंबीरपणे उभे राहून कुटुंबातल्या सगळ्यांना आधार देणारे माझे खंबीर बाबा...

बाबा नुसतं ऑफिस करतात असं म्हणताना या सगळ्या गोष्टींचा सहज विसर पडतो ना...!

पोरीचं लग्न, पोरांच शिक्षण, मुलाला मोठ्ठा करतो, हाच तो बाप...

ज्याच्या घरात बाप आहे त्या घराकडे कोणी वाईट नजरेने नाही पाहू शकत.

हाच तो बाप ज्याला जवळ घ्यायला वेळ

नाही...ज्या वेळेस बाप मुलाला ओरडतो त्यावेळेस तो मुलगा बापाचा तिरस्कार करतो पण त्याला हे कुठ माहित असतं की त्या वेड्याला आपल्या भविष्याची चिंतायं..

आमच्या मुलांना आमचे लहानपणाचे किस्से सांगताना रमून जाणारे आमचे बाबा...

आजही माहेरून निघताना भरल्या आभाळासारखं ज्याचं मनं आणि डोळे भरून घेतात ते माझे हळवे बाबा...

स्वतःसाठी कधीही काहीही घेतलं नसताना, तुझ्या आईने खूप काही केल मला काही नको तिला साडी घे, अस आम्हाला सांगणारे आणि आईची जाणीव करुन देणारे माझे बाबा...

माझी खूप आठवण घेत असताना ' आईला तुझी खूप आठवण येते आईशी बोल, असं म्हणत आईच्या भावनांना समजून घेत असे हे आपले सगळ्यांचे बाबा..

बाबा.....सतत घरच्यांच्या सुखासाठी झटणारे... घरच्यांची काळजी करणारे...आई-वडिल, बायका मुलं सगळ्यांच्या भावनांचा आदर करणारे माझे बाबा.....

कशाची उपमा दयायची बाबांना भरल्या आभाळाची जे नेहमीच पावसारख आमच्यावर प्रेमाचा वर्षाव करत असत....आमच्या जीवनात आई आणि बाबा दोघांचेही महत्त्वाचे स्थान आहे...कुठतरी वाचल होत आई घराचं मांगल्य असते तर बाप घराचे अस्तित्व..

पण या घटाच्या अस्तित्वाला आपण कधी समजून घेतलत का ? आई घरची लक्ष्मी आहे तर बाप त्या घरची तितोरी आहे.

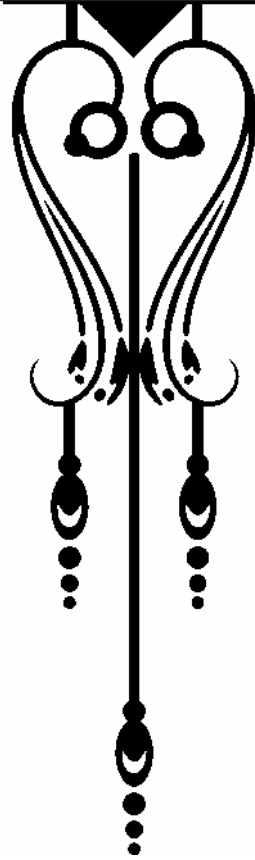
माझ्या बापाच्या कष्टाच फळ माझ्या बापाला नक्की मिळेल. जसं की तुमच्या जीवनाच सार्थक झाल अस तुम्हाला वाटेल.

- जगदाळे श्रुती गणेश

(एफ.वाय.बी.ए.)

मराठी विभाग

कविता

* अनुक्रमणिका *

अ.नं.	कवितेचे नांव	विद्यार्थ्यांचे नाव	वर्ग
१	पर्यावरण	बाबर अश्विनी कुशाभाऊ	११ वी वाणिज्य
२	त्याग क्रांतीचा	झंजाड ऋतुजा चंद्रभान	११ वी वाणिज्य
३	विद्यार्थी कसा असावा ?	साठे जयश्री मोहन	११ वी वाणिज्य
४	शिकवण	चौधरी स्नेहल राजेंद्र	११ वी वाणिज्य
५	पाऊस नाय पडला !	आढाव अनुष्का मोहन	११ वी वाणिज्य
६	जिद्द	पारनेरकर गौरी राजेंद्र	११ वी वाणिज्य
७	जीवनगाणे	रेपाळे संजीवनी बबन	११ वी वाणिज्य
८	आई	दिघे शुभांगी बाळासाहेब	११ वी वाणिज्य
९	खूप सुंदर वेळेची व्याख्या	गाजरे विशाखा भानुदास	एस.वाय.बी.एस्सी
१०	दुष्काळाच्या झळा	पवार दिव्या प्रमोद	एस.वाय.बी.एस्सी
११	आई	पवार दिव्या प्रमोद	एस.वाय.बी.एस्सी
१२	स्त्री-भुण हत्या	चौधरी सारिका बाळासाहेब	एस.वाय.बी.एस्सी
१३	आयुष्य / कधी वाटलेच नव्हते / मराठी / आठवण	गाजरे विशाखा भानुदास	एस.वाय.बी.एस्सी
१४	आयुष्य	नगरे ऋतुजा साहेबराव	११ वी कला
१५	फुलांची शिकवण	देशमाने पुजा बाळासाहेब	११ वी कला
१६	मैत्री	दरेकर श्रेया चंद्रकांत	११ वी वाणिज्य
१७	आई-बाबा म्हणजे काय असतं ?	गाडे मोनिका	११ वी वाणिज्य
१८	आई वेगळीच असते !	रेपाळे अमृता कुंडलिक	११ वी वाणिज्य
१९	जीवनाची वाट	आढाव प्रियंका केरु	११ वी कला
२०	आई	बागले सिद्धी प्रकाश	१२ वी कला
२१	दुष्काळ- उपाय योजना	दिवटे अशोक संपत	एम.एस्सी (मॅथ)
२२	संगोपन	शिंदे महेश	१२ वी विज्ञान
२३	माझा पाऊस	बेलकर सोनाली गिताराम	१२ वी विज्ञान
२४	डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम	साकुरे शहाजी अशोक	११ वी कला

पर्यावरण..!

पर्यावरण म्हणजे निसर्गाची शान
 प्रत्येकाची जबाबदारी कार्य हे महान
 फुलपाखरांच्या पंखावरती नक्षी किती छान
 निसर्गाच्या सौंदर्याची ती एक शान
 झाडांना पर्याय नाही याची वाटते जाण
 झाडाविना जीवन म्हणजे तुटलेलं हे पान
 पाखरांचा थवा आला माणसांना सांगून गेला
 कुन्हाडीच्या घावाने वृक्षाचा जीव गेला
 विद्यार्थी मित्र हो तुम्ही जपा पर्यावरण
 निसर्ग खरा सोबती ठेवा संस्मरण
 झाडे लावा झाडे जगवा..
 बाळगा हा छंद बाळगा हा छंद
 नवनिर्मितीचा मिळेल खरा आनंद
 नवनिर्मितीचा मिळेल तुम्हा खरा आनंद
 खरा आनंद.....

- कु. बाबर अश्विनी कुशाभाऊ
 (११ वी कॉमर्स)

त्याग क्रांतीचा...

संसाराचा त्याग करुनी
 भारत त्यांनी घडविला..
 अहिंसेच्या या मार्गाने
 देश त्यांनी जोडिला..
 गांधी, नेहरू, आंबेडकर
 टिळक, आगरकर, सर्वांनी
 पेटवूनी क्रांतीची ज्योती
 गाठले स्वातंत्र्याचे शिखर..
 आज करिते आठवण
 त्या धगधगत्या ज्वालांची
 त्यांनी दिलेल्या संविधानाची
 प्रजासत्ताक दिनी उभारुनी झेंडा
 सजविले अंगण हे देशाचे
 मार्ग धरुनी अहिंसेचा
 एक जुटीने झाड लाऊ प्रेमाचे...!

- कु. झंजाड ऋतुजा चंद्रभान
 (११ वी कॉमर्स)

जिद्द...!

रात्रीच्या अंधारानंतर, पहाटेचा प्रकाश असतो..
 जीवनातील निराशेनंतर आशेचा किरण असतो.
 गुलाबाच्या झाडावर देखील कापल्यानंतर फुल असते.
 डोळ्यातील अश्रुनंतर ओठावर हसू असतं
 खचलेल्या मनाला कोणीतरी दिलासा देणारं असतं
 यशाच्या उंबरठ्यावर कोणी तरी वाट पाहणं असत
 फक्त एक जिद्द असावी
 ती सतत पुढे जाण्याची
 एक पुढे घेतलेले पाऊल
 कधी न माघे घेण्याची...

- कु. झंजाड ऋतुजा चंद्रभान
 (११ वी कॉमर्स)

* सुविचार *

तुमचे ध्येय विशाल असू द्या. ते जगताच्या मंगलाचे
 असावे, लोककल्याणाचे असावे. उच्च ध्येयाची माणसं
 त्या प्रयत्नातच स्वतः उच्च होतात, आणि आदराचे
 स्थान बनतात.

- प. महादेवशास्त्री जोशी

—❧— विद्यार्थी कसा असावा...

फुलाप्रमाणे कोमल असावा
नदीप्रमाणे प्रवाही असावा
पाण्याप्रमाणे निर्मल असावा
सूर्याप्रमाणे तेजस्वी असावा
मुंगीप्रमाणे उद्योगी असावा
चांदण्याप्रमाणे शितल असावा
चंदनाप्रमाणे झिजवणारा असावा
आकाशाप्रमाणे उच्च असावा
मनाने उदार असावा
ध्रुवाप्रमाणे संयमी असावा .

जीवनात यश मिळवण्यासाठी
वादळालाच भेटावं लागतं
अपयशाने खचून न जाता
जिद्दीने पेटावं लागतं
जयजयकार करणाऱ्याला कधीच
अपयश येत नाही.

- कु. साठे जयश्री मोहन
(११ वी वाणिज्य)

* चारोळी *

“ प्राण माझा असला तरी, श्वास मात्र तुझाच आहे.
प्रेम माझे असले तरी, सुगंध मात्र तुझाच आहे..
मी वेडा असलो तरी, वेड मात्र तुझेच आहे.... ”

उठा जागे व्हा
जोपर्यंत ध्येय साध्य होत नाही
तोपर्यंत स्वस्त बसू नका

शिकवण.....! —❧—

आई माझी सांगून गेली
पोटा पुरते कमव,
जीवाभावाचे दोस्त मात्र
खुप सारे जमव,
पैशा पुढे झुकणारे
खुप सारे भेटतील,
असे तुझा खिसा गरम
तर बळे-बळेच भेटतील
तुझ्या सुखात हसणारे जे
तुझ्या दुःखात रडतील
तेच नातं खरं आहे
त्याला जीवापाड जप व
श्रीमंती नी गरिबी असतो,
खेळ ऊन सावलीचा
मनी सदा ठेव आदर
माय-माऊलीचा,
सच्चा मित्र मिळायला
खूप मोठ लागतं दैव
जपून ठेव धन मैत्रीचं
ही आयुष्यभराची ठेव.....

- कु. स्नेहल राजेंद्र चौधरी
(११ वी वाणिज्य)

पाऊस नाय पाडला....

का रं देवा, पाऊस नाय पाडला,
पाडला तर पाडला, दुष्काळाचं पाडला,
सोन्यावाणी लेकर तुझी,
उपासी बसली बघ कशी
ढगाकडं टक लावूनी
पाण्यासाठी भांडली कशी
सारा जीव कसा येशीला टांगला
का रं देवा... ॥१॥

कर्ज काढून बियाणं आणलं
डोरलं ठेवून शेत नांगरल,
सावकाराचे धरुन पाय,
खत वावरात पांघरल,
काळ्या मातीत कोंब नाय वाढला,
का रं देवा... ॥२॥

कस ओसाड माझं शिवार,
बघुन जिवाला लागतोय घर,
लई केल्यात आम्ही चुका,
अख्खा शेतकरी दुःखात मांडला,
का रं देवा पाऊस नाय पाडला.
पाडला तर पाडला,
दुष्काळाचं पाडला ॥३॥

- कु. अनुष्का मोहन आढाव
(११ वी वाणिज्य)

जिद्द

रात्रीच्या अंधारानंतर
पहाटेचा प्रकाश असतो
जीवनातील निरोपानंतर
आशेचा किरण असतो
गुलाब झाडावर देखील
काट्यानंतर फुल असते
खचलेल्या मनाला
कोणीतरी दिलासा देणारे असते.

यशाच्या उंबरठ्यावर
कोणीतरी दिलासा देणारे असते
फक्त जिद्द हवी.
ती पुढे जाण्याची
एकदा पुढे टाकलेले पाऊल
कधी न मागे घेण्याची....

- कु. पारनेरकर गौरी राजेंद्र
(११ वी वाणिज्य)

जीवन गाणे...

स्वतःसाठी सगळीच जगतात,
दुसऱ्यासाठी थाडं जगून पहावं
स्वतःच्या दुःखात सगळीच रडतात,
दुसऱ्याच्या दुःखात थोड रडून पहावं,
अपयशाने सगळीच डगमगतात,
प्रयत्नांचा आधार होऊन पहावं,
दैवावर विसंबून राहण्यापेक्षा,
मेहनतीवर भरवसा ठेवून पहावं
पैशानं श्रीमंत सगळीच होऊ शकतात,
मनानं श्रीमंत एकदा होवून पहावं,
अमृत प्यायला सगळेच असतात,
दुःखाचा एखादा घोट घेऊन पहावं,
सुखाच्या पावसात सगळेच न्हातात
दुःखाच्या सागरात एकदा पोहून पहावं...

- कु. रेपाळे संजीवनी बबन (११ वी कॉमर्स)

आई....!

जगण्याच्या धडपडीत,
घर सुटतं पण...
आठवणी कधी सुटत नाहीत...
आयुष्यातल आई नावाचं पान...
काहीही झालं तरी कधीच मिटत नाही...
तळहाताचा पाळणा करुन सांभाळते ती
आपल्याला...
आपल्या आयुष्यात आनंदाचा...
नेहमीच खुलवते ती मळा
आपण जरी विसरलो...
तरी माया तीची कधी घटत नाही
'आयुष्यातलं 'आई' नावाचं पान...
काहीही झाल तरी कधीच मिटत नाही
तीच्या अखेरच्या श्वासापर्यंत...
तीला आपलाच लळा असतो...
आपलं भलं व्हावं...
ह्यातच तीचा जगण्याचा सोहळा असतो
तीच्या पंखाखाली मन निवांत असते...
चिंता कधी वाटत नाही.
आयुष्यातलं 'आई' नावाचं पान...
काहीही झालं तरी कधीच मिटत नाही
कधी मिटत नाही.

- कु. दिघे शुभांगी बाळासाहेब

(११ वी वाणिज्य)

खुप सुंदर वेळेची व्याख्या

'वेळ' फार हळु येते जेव्हा आपण तीची
उत्कंठेने वाटत पहात असतो
'वेळ' फार लवकर जाते जेव्हा आपल्याला उशीर होतो
'वेळ' अगदीच कमी असतो जेव्हा आपण खुप
आनंदी असतो.
'वेळ' जाता जात नाही जेव्हा आपल्याला वेदना
होत असतात.
प्रत्येक वेळी 'वेळ' आपल्या सोईप्रमाणे येत नाही.
म्हणून वेळोवेळी आनंदी रहा.

* सुविचार *

ज्ञानाने, मानाने आणि मनाने
स्वतःला एवढे मोठे करा की,
भाग्य या गोष्टीचा अर्थ
तुमच्याकडे बघून समजेल.

- कु. गाजरे विशाखा भानुदास

(एस.वाय.बी.एस्सी)

“ दुष्काळाच्या झळा ”

उन्हाळ्याच्या झळा पाहुनी येतोय पोटामध्ये गोळा
सांगणारे देवा कधी संपणार या दुष्काळाच्या झळा ॥१॥

उन्हा तान्हात राब-राब राबुन माझा बळीराजा पडलाय काळा,
पण पाण्याअभावी करपून गेलाय त्याचा समदा शेत मळा,
आता पुन्हा शेती करताना त्याला लागेल का शेतीचा लळा,
सांगणारे देवा कधी संपणार या दुष्काळाच्या झळा ॥२॥

दुष्काळाच्या नादाणं सुटलं पाटी, पुस्तक आणि सुटली माझी शाळा,
आता एकच काम टँकर दिसला की बादली घेऊन पळा,
आता पुन्हा कधी आयुष्यात मला भेटेल कारे शाळा,
सांगणारे देवा कधी संपणार या दुष्काळाच्या झळा ॥३॥

या दुष्काळाच्या दिवसात कडेवरती घागर घेऊन वणवण हिंडते माझी माय,
पाण्यासाठी गोठ्यामध्ये हंबरत राहते माझी गाय,
पावसा तुझी वाट पाहून-पाहून सुजून गेलाय आमचा डोळा,
सांगणारे देवा कधी संपणार या दुष्काळाच्या झळा ॥४॥

अरे, देवा तुला आमच्या भक्तीचा लागत नाही का लळा,
मग का असा छळतोस तू दाखवून उन्हाच्या झळा,
अरे, सततच्या दुष्काळाने माझा शेतकरी होतोय फास लावून मोकळा,
पण त्याच्या मागे त्याच्या कुटुंबाने कसं किती सोसायच्या रे कळा,
सांगणारे देवा कधी संपणार या दुष्काळाच्या झळा ॥५॥

अरे, देवा आम्ही मागत नाही पैसा, अडका सोनं, नाणं ना मागतो आम्ही शहरामधला गाळा,
आम्हाला हवा आहे फक्त पाऊस जो फुलवेल आमचा शेत मळा,
आमच्या एवढ्याशा मागणीकडे करु नको तू काना, डोळा,
सांगणारे देवा कधी संपणार या दुष्काळाच्या झळा ॥६॥

अरे, देवा आमच्यावर एवढा नको रे रुसू पावसाला सोबत घेऊन त्या काळ्याढगा आड नको बसू,
एकदाचा तुझा पाऊस आमच्या धरतीवरती बरस,
तेव्हाच येतील जीवनात आमच्या सुखाचे चार दिवस, सुखाचे चार दिवस...

- कु. पवार दिव्या प्रमोद
(एस.वाय.बी.एस्सी)

आई...!

कोणत्या शब्दात सांगू आई
तु माझ्यासाठी काय आहेस... ?
भूकेल्या जिवाचा मायेचा घास तू वेदनेनंतरची
माझी पहिली हाक तू
अन् माझा प्रगाढ विश्वास तू
हृदयाच्या स्पंदनातील माझा
प्रत्येक श्वास तू...!
जीवनातील माझ्या सुखाची बाग तू
अधीमधी रागात सूर्याची आग तू
अंधारालाही दूर करणारा प्रकाश तू
माझी मायेची धरती अन् छायेचं आकाश तू...॥
मायेच्या पावसाचा ओलावा तू
जीवनी सुखाचा गारवा तू
आई, दुधरूपी अमृताचा गोडवा तु
अन् शेवटच्या क्षणापर्यंतचा कुशीतील
विसावा तू...॥

- कु. पवार दिव्या प्रमोद

(एस.वाय.बी.एस्सी)

आयुष्य....!

छोट्या या आयुष्यात,
खूप काही हवं असतं..
पण पाहिजे तेच मिळत नसतं,
असंख्य चांदण्यानी भरूनसुद्धा
आपलं आभाळ मात्र रिकाम असतं,
हव्या असलेल्या सगळ्याच गोष्टी,
माणसाला मिळत नसतात...
पण न मिळणाऱ्या गोष्टीच माणसाला
का हव्या असतात ??

- कु. गाजरे विशाखा भानुदास

(एस.वाय.बी.एस्सी)

स्त्रीभ्रूण हत्या..!

स्त्रीभ्रूणहत्या
आई मला जन्म घेऊ दे
तू जसे पाहिले जग मलादेखील पाहू दे
नको मारु आई मला हा जन्म घेऊ दे
परमेश्वर प्रत्येकाच्या घरी जन्म घेऊ दे
त्याच्या जागी तू आहेस कसे तुला कळत नाही
माझ्या मला आनंदाने न्हाऊ दे
नको मारुस आई मला जन्म हा घेऊ दे
हुंडा लागतो मोठा म्हणून त्रास माझा वाटतो का ?
झरा तुझ्या मायेचा म्हणून असा आटतो का ?
राखीसाठी दादाच्या निदान मला येऊ दे
तू बहिण, तू कन्या, तू एक स्त्री आहेस
काल जिथे तू होतीस आज तिथे मी आहे
तू जसे विणले नाते तसे मलाही विणू दे
नको मारु आई मला जन्म हा घेऊ दे
डोळे येता भरुन तुझे पदर मला घेऊ दे.
नको मारु आई मला जन्म हा घेऊ दे ।

- कु. चौधरी सारिका बाळासाहेब

(एस.वाय.बी.एस्सी)

कधी वाटलेच नव्हते..

कधी वाटलेच नव्हते, भेटतील मला,
पण सख्या भावांपेक्षाही चांगले भाऊ भेटले मला,
कधी वाटलेच नव्हते नशिबात भाऊ भेटतील मला पण,
जीवाला जीव देणारे भाऊ भेटलेत मला...

मित्र-मैत्रिणी तर भेटतच असतात,

पण भाऊ असायला मात्र नशीबच लागते..

इतकेही चांगले नशीब असेल

असे कधी वाटलेच नव्हते

आता भाऊ नसल्याची जाणीव कधी होतच नाही,

कारण लाखात एक भाऊ भेटलेत मला...

- कु. गाजरे विशाखा भानुदास

(एस.वाय.बी.एस्सी)

मराठी

इंग्रजीच्या नादापाई झाला मराठीचा कचरा,
अरे, मराठी माणसा आता तरी तू सुधर मराठीतूनच बोल...
इंग्रजीच्या पेपरात होतात सगळे पास,
पण मराठीच्या पेपरात मराठी मुलगाच होतो नापास..
आई झाली मॉम आणि बाबा झाला आत डॅड,
अन् पार्टीत नाचून पोर झाली मॅड..
घरात बायको करते भांडण, सोन्याला इंग्रजीच्या शाळेत
टाका,
खरं मराठी माणसापासूनच आहे खरा मराठी भाषेला धोका
पोर विसरत चालली आहेत मराठीच शिक्षण,
मराठी ऑक्सीजनवरच चालू आहे इंग्रजीचे रक्षण..
असच होत राहिल तर सगळीकडे होणार इंग्रजीचे शिक्षण,
अन् सगळे होणार मराठी भाषेचे दुश्मन..
ज्ञानोबा-तुकोबाची अभंगवाणी, आठवा मराठीचा गोडवा
मराठी माणसाचे नवीन वर्ष म्हणजे असतो गुढीपाडवा
जन्म झालाय मराठी माणसाच्या जगात,
अन् मृत्यू होईल इंग्रजी माणसाच्या युगात...
सावध व्हा..मित्रांनो, जपा आपली भाषा,
मराठीतूनच बोला सारे मराठी रक्षणासाठी...!!

॥ आठवण ॥

दोन मिनिटांसाठी येते अन् हळूच हसवून जाते,
मधेच काही क्षणांची आठवन करून जाते
मधेच थोड रडवते, मधेच थोड हसवते,
आठवण अशीच चीज आहे की सर्व काही आठवणी
देऊन जाते...
कधी प्रेमाचे शब्द आठवणीत आणून देते,
तर कधी शत्रूचे मित्र देखील बनवून जाते...

कु. गाजरे विशाखा भानुदास
(एस.वाय.बी.एस्सी)

आयुष्य...!

आयुष्याच्या वाटेवर कधी
सारख्याच नसतात वाटा
काही वाटेवर दगड तर
काही वाटेवर काटे असतात
काही वाटांवर असतात
फुलेही अंधरलेली
त्या सर्व वाटांमधून फुलांची
वाट शोधून चालायचं असतं
आयुष्यातील प्रत्येक पाऊल
हे खाली पाहूनचं टाकयचं
काटा मोडला म्हणून, रडायचं नसतं
भीती वाटली म्हणून, खचायच नसतं
आपण सावध राहायच असतं
जीवनाच्या प्रत्येक परीक्षेत पास व्हायच असतं..

- कु. नगरे ऋतुजा साहेबराव
(११ वी कला)

फुलांची शिकवण...

गुलाब सांगतो
येता जाता रडायचं नसतं
काट्यात सुद्धा हसायचं असतं
रातराणी सांगते
अंधारात घाबरायचं नसतं
परिजात सांगतो
पहाटेच्या थंडीत कुडकुडायचं नसतं
डोळे पुसायला कुणीतरी असेल तर
रुसायला बरं वाटतं ऐकणारे कुणीतरी
असेल मनातल ऐकाला तर सांगायाला बरं वाटतं....

- कु. देशमाने पुजा बाळासाहेब
(११ वी कला)

— — — मैत्री...!

तुझी माझी मैत्री
रिमझिमत गाठा
जणु रखरखत्या उन्हात
चांदण्याचा वर्षाव होण ।
तुझी माझी मैत्री
आहे जगा वेगळी
थोडीशी शहाणी
थोडी आहे खुळी ।
तुझी माझी मैत्री ठेवा
एक जपलेला ठेवा
सान्यांनाच वाटतो कसा
आपल्या मैत्रीचा हेवा ।

- कु. दरेकर श्रेया चंद्रकांत
(११ वी कॉमर्स)

कारण मी मुलगी झाले..!

जन्माला आले, सारेच नाराज झाले,
मारता येईना म्हणून पाहात राहिले
कार्टीच झाली म्हणून सांगत सुटले
स्वागत माझे असेच झाले
कारण मी मुलगी झाले....

रडतकडत बालपण सरले
पडेल ते काम करत राहिले
एरंडासारखी वाढत गेले
दिवस माझे असेच राहिले
कारण मी मुलगी झाले.

पोरगी मोठी झाली आता उरकून टाकू
डोक्यावरचा ताण उतरवून टाकू
यंदाच्या वर्षी लावून टाकू
मुलगा पाहा म्हणून फिरत निघाले
कारण मी मुलगी झाले.

अखेर शेवटी उरकून टाकून दिले
हं.....सासरी सासुने लोटले, नवऱ्याने मारले
दिराने ढकलले नंदेने छेडले,
कारण मी मुलगी झाले..

शेवटी मग मी पेटवूनच घेतले
मीच स्वतःला संपवून टाकले
जीवन अखेर असेच संपले
कारण फक्त मी मुलगी झाले....

- कु. स्नेहल राजेंद्र चौधरी
(११ वी वाणिज्य)

— — — आई-बाबा म्हणजे काय असतं.

आई-बाबा म्हणजे नेमकी काय असतं
आयुष्य जगण्यासाठी देवान दिलेली **Advance** पाठबळ
असत.
तुमच्या आयुष्यात गाडीचं योग्य दिशा देणारं असतं.
अचानक आलेल्या संकटात बाबा म्हणजे **Steering**
असतं.
बाबा म्हणजे गरजेच्या वेळी मिळणारा बोनस असतं
आई म्हणजे तुम्हाला सतत जोडणारं नेटवर्क असत
कधी नेटवर्क थकलं तर बाबा **Urgent Break**
असत
खरा परमेश्वर अध्यात्म हे सगळं
अजबं गणित असतं
त्या सगळ्यांपर्यंत पोहोचवणारा आई-बाबा असतं.

- कु. गाडे मोनिका
(११ वी कॉमर्स)

आई वेगळीच असते..

आई वेगळीच असते...
डोळे मिटून प्रेम करते, ती प्रियसी असते...
डोळे मिटल्या सारखे करते, ती मैत्रिण असते..
डोळे वटारून प्रेम करते, ती पत्नी असते.
डोळे मिटेपर्यंत प्रेम करते, ती आई असते
खरंच आई किती वेगळी असते.

- कु. रेपाळे अमृता कुंडलिक
(११ वी कॉमर्स)

आई ...!

तू चालूण चालूण
रिक्षाचे पैसे वाचवून
जेव्हा मला आईस्क्रिम आणून दयायचीस
तेव्हा मला काळालं,
इकोनॉमिक्स म्हणजे काय ?

आई

तू फाटकी चप्पल शिवून
मला जेव्हा स्पोर्ट्स शूज
घेऊन दयायचीस
तेव्हा मला कळलं
मॅनेजमेंट म्हणजे काय..!

आई

भांडी घासून घासून
राठ झालेल्या तुझ्या हातांवरून
जेव्हा मी हात फिरवला
जेव्हा मला कळाला, आयुष्याचा खरा अर्थ
कुठल्याही पुस्तकात न सापडणारा...!

- कु. सिद्धि प्रकाश बागले
(१२ वी, कला)

जीवनाची वाट..!

जीवनाची वाट
वाट चालता चालता
पाय पायाला अडखळती
सुख लवंडले सारे
भुई आसवे गाळती
थकली चालता चालता
कशी जीवनाची वाट
पझारत कसा होतो
सारा जीवनाचा माठ
शोधून सापडेना असे
इडापिडा रिते गाव
अंगी वेदिला जंजाळ
दुःख ज्याचे दुसरे नाव
चाल जीवनाची वाट
पाहू नकोस माळघाट
सुख दुःख चोहीकडे
पुन्हा होईल रे गाठ
चाले जीवनाची वाट
घेई अंधाराचा ठाव
गर्द राईच्या कुशीत
निजलेले तुझे गाव
बळ कष्टाला मिळाले
भोग दुःखाचे मिळाले
तुझ्या माझ्या जीवनाला
आले क्षण सुखाचे बहरुनी...!

- कु. आढाव प्रियंका केरु
(११ वी कला)

‘दुष्काळ- उपाय योजना’

संगोपन...!

शोध घेत पाण्याचा
सारेच चाललेत खोल खोल
भुगर्भातून आवाज येतोय
संपली बाबा आता ओल

वारेमाप उपसा करतोस
अडवत नाहीस पाणी
किती वर्षे वागणार आहेस
असाच वेड्यावाणी

पाण्यावाचून सजीव सृष्टी
सारीच येईल धोक्यात
बघ राजा, शिरतंय का
काही तरी डोक्यात

निसर्गानं दिल्या शिवाय,
भांडे भरता येत नाही
विना कारण सांडु नका,
पाणी तयार करता येत नाही...!

- चि. दिवटे अशोक संपत

(एम.एस्सी. गणित)

चल रे दादा ग ताई
परिसर स्वच्छ ठेवूया
करुन कचऱ्याचे व्यवस्थापन
आपले पर्यावरण चावु या
ओला कचरा सुका कचरा
जागेवरच निचरा करु या
दुर्गंधी पासून रोगगराई थांबवून
आपले पर्यावरण वाचवु या

साड पाण्याचा प्रवाह
नदीत जाण्यात रोखु या
नदि नाले स्वच्छ करवुन
आपले पर्यावरण वाचवु या

झाडे लावून झाडे वाढवून
कर्तव्य आपले बजावु या
वसुंधरेचे संगोपन करवुन
आपले पर्यावरण वाचवु या...!

- शिंदे महेश

(११ वी सायन्स)

माझा पाऊस....!

पाऊस सगळ्यांचा असतो
सगळ्यांनी तो भोगलेलाही असतो
मलाही पाऊस माहित आहे.
मीही कधीतरी भोगलेला आहे...
झेलेलाही आहे.
माझ्यासाठी पाऊस म्हणजे
फक्त एक आठवण
लहानपणी माझा बाप
जेव्हा मारायचा माझ्या आईला
योगयोगाने नाही..पण
पाऊस बाहेर पडत राहायचा
माझ्या आईचे पाणावलेले डोळे
मला फक्त दिसायचे
तिच्या डोळ्यातील पाऊस
तोच पाऊस मला आठवतो
तोच पाऊस मला माहित आहे
माझ्यासाठी पाऊस म्हणजे दुःख
यातना, क्लेष, अश्रू, हंबरडा आणि एक विलाप...
माझ्या आईचा पाऊस म्हणजे
माझ्यासाठी नेहमीच
पाण्याचा अर्थहीन थेंबांचा आणि
माझ्या गेलेल्या आईच्या आठवणीचा...

- कु. बेलकर सोनाली गिताराम

(१२ वी विज्ञान)

डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम

निर्मळ वाचा, विज्ञान भक्ती
अवकाशी प्रेरणा, प्रेमळ व्यक्ती
विलक्षण बुद्धी, मार्मिक विचार
हाती दानत, मुखी आधार
मृदु स्वभाव, संवेदनशीलता
देश प्रेमाशी एक निष्ठता
कठोर परिश्रम, थोर नेतृत्व
सखोल अभ्यास अद्वितीय कर्तृत्व
नव्या पिढीशी, विचार मंथन
स्वप्नाळू डोळ्यांना अविरत समर्थन
या जाज्वल्य पर्वाला
भारतचा सलाम
एक महान गुरु....डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम

- साकुरे शहाजी अशोक

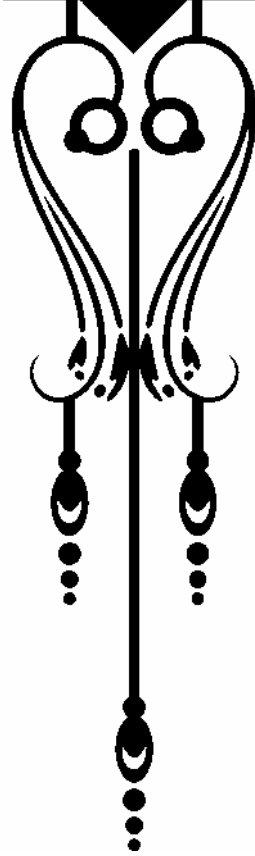
(११ वी कला)

हिंदी विभाग

पद्य व गद्य

* अनुक्रमणिका *

अ.नं.	लेखाचे नाव	विद्यार्थ्याचे नाव	वर्ग
१	पर्यावरण का महत्व	कु. कडाळे उषा महादू	१२ वी
२	प्रदूषण एक समस्या	कु. गभाले योगेश्वरी	११ वी
३	अब्दुल कलाम एक मिसाल	कु. शिंदे अर्चना गौतम	एम.ए. द्वितीय
४	अरविंद केजरीवाल का सपना	जाधव जिजाभाऊ	एम.ए. द्वितीय
५	मेरा प्रिय समाजसुधारक	कु. साळवे विद्या	टी.वाय.बी.ए.
६	बदलता तंत्रज्ञान और खेती	थिगळे विलास	एम.ए. प्रथम
७	विज्ञान तंत्रज्ञान और मानवी जीवन	कु. मेंगाळ दिपक पोपट	एम.ए. द्वितीय
८	किसान और मानवी जीवन	कु. तांबे निकिता रामदास	एफ.वाय.बी.ए.
९	मेरा प्रिय समाजसुधारक	कु. गाडेकर वैष्णवी शामराव	एफ.वाय.बी.ए.
१०	मेरा प्रिय समाजसुधारक	कु. ठुबे पुजा आनंद	एम.कॉम, प्रथम
११	मेरा प्रिय नेता = बापू	कु. तांबे निकिता रामदास	एफ.वाय.बी.ए.
१२	समाज सुधाकर के रूप में आंबेडकर	गिन्हे संपत हारकू	एम.ए., प्रथम
१३	मेरा प्रिय समाजसुधारक	केदार सुरेश	एम.ए. प्रथम
१४	अन्न सुरक्षा एक नया विचार	कु. साळवे विद्या	टी.वाय.बी.ए.
१५	विज्ञान और मानवी जीवन	मरगळ राजेंद्र	एम.ए. प्रथम
१६	संस्कृति, विचार और पर्यावरण	कु. मुठे दिपाली	११ वी

कविता विभाग

१	पेड लगाओ	नगरे वनिता पोपट	एफ.वाय.बी.ए.
२	अकाल	तांबे योगेश	टी.वाय.बी.ए.
३	जल संरक्षण	भांडगे संग्राम	टी.वाय.बी.ए.
४	एक किसान	गाडिलकर रुपाली	टी.वाय.बी.ए.
५	धर्म और विज्ञान	सोनावळे मेघना	टी.वाय.बी.ए.
६	आया विज्ञान अनूठा	शिंदे प्रतिभा	एफ.वाय.बी.ए.
७	अकाल	शिंदे प्रतिभा	एफ.वाय.बी.ए.
८	बिन पानी सब सून	मधे सपना	१२ वी
९	पर्यावरण	भुतांबरे प्रियंका	१२ वी
१०	एक तिरंगा देश के नाम	आढाव काजल	एस.वाय.बी.कॉम.
११	स्वच्छ भारत अभियान	धराडे आरती	११ वी.

पर्यावरण का महत्त्व : पर्यावरण संरक्षण के लिए प्रेरित करती छोटी कहानी

भगवान ने हमें ये पृथ्वी रहने के लिए दी है । लेकिन हम अपनी जरूरतों और सहूलियत के लिए पेड़ काट रहे हैं, प्रदूषण फैला रहे हैं । इन सबका कारण बढ़ती हुयी आबादी है । हमें पर्यावरण का महत्त्व समझाना चाहिए । यदि हमने अपने पर्यावरण को साफ-सुथरा न रखा तो आनेवाले समय में हमारा अस्तित्व ही खतरों में पड़ सकता है । जैसे इस कहानी में एक चिड़िया के साथ हुआ । कैसे ? आइये पढ़ते हैं. ” पर्यावरण का महत्त्व कहानी में ।

* पर्यावरण का महत्त्व *

जून का महिना था । गर्मी के मौसम में चिलचिलाती धूप चारों ओर पसरती थी और साथ ही पसरा था चारों ओर सन्नाटा । ऐसा लग रहा था मानो मातम छाया है । सूर्य देवता ठीक बीच सिर पर थे । तभी अचानक किसी ओर से उड़ता हुआ एक पक्षी आया । वो वहाँ लगे खम्भे की तार पर बैठ गया ।

गर्मी से उसका बुरा हाल पड़ा था । पसीने से तरबतर, चक्कर खा कर गिरने ही वाला था कि उसने खुद को संभाला । ऐसा मालूम होता था कि वो शहर के बाहर उस जंगल से आई थी जहाँ पेड़ों की कटाई का काम चल रहा था ।

तभी वह ऊपर देखते हुए बोला,

“ हे भगवान ! मेरे साथ इतना अन्याय क्यों ? मेरा घर भी छीन लिया और पीने को एक बुँद पानी भी नसीब नहीं हो रहा । आखिर क्यों ? ”

“ हाहाहाहा.....”

एक भयानक जोरदार आवाज हुयी । आसमान में काले रंग के बादल छा गए और उनमें एक मुख की आकृति बन गयी और हँसते हुए बोली, “ ए नादान पक्षी, इसमें भगवान का कोई कसूर नहीं । ये तो खुद को समझदार समझनेवाले इंसानों की बेवकूफी का नतीजा है । ”

पक्षी उसे देख घबरा गया और हकलाते हुए बोला,

“ त.....त.....तुम कौन हो ? ”

“ मैं कलयुग का दैव्य ब्लॉक स्मोक हूँ । ”

“ लेकिन इंसान मेरी बर्बादी का कारण कैसे हैं ? वो तो अपने रहने के लिए ही जंगल काट कर घर बना रहें । ”

हा...हा...हा...हा... वही तो, आबादी को बढ़ने से रोकने की जगह वो पेड़ काट रहे हैं और जब जगह खतम हो जाएगी तो आपस में लड़ मरेंगे ये सब । ” पक्षी इस बात पर हैरान होकर आगे बोला,

“ चलो रहने के लिए घर नहीं कम से कम पीने को दो घूँट पानी तो मिले । ”

तभी दैव्य ने इशारा करते हुए हुए पक्षी से कहा,

“ पानी...!.....वो शहर के उस किनारे पर वो फॅक्ट्री दिख रही है ? ” “ वहाँ से निकलनेवाले केमिकल ने पासवाली नदी का सारा पानी विषैला कर दिया है । तुम्हें पानी तो मिलेगा लेकिन वो पीने लायक न होगा । ” अचानक पक्षी को कुछ ईब महसूस होने लगा, “ ये मेरा दम क्यों घुट रहा है ? ” “ मेरी मौजूदगी के कारण...हा...हा...हा...हा.. ‘ लेकिन तुम मेरे साथ ऐसा कर रहे हो ? मैंने तुम्हारा क्या बिगाडा है ? ”

“ हा.....हा.....हा.....हा.....मैं तो जन्मा ही इस सब के विनाश के लिए हूँ । इस संसार के अंत के लिए । ये मनुष्य पेड़-पौधे काट-कर और प्रदूषण फैलाकर मेरी ताकत बढ़ा रहे हैं । लेकिन ये इस बात को भूल रहे हैं की एक दिन मेरी ये ताकत इतनी बढ़ जाएगी कि जिस तरह आज तुम्हारा अंत होने वाला है, इसी तरह सब इंसानों का अंत हो जाएगा । हा.....हा.....हा.....”

उस दैव्य के इस हाहाकार के बीच उस पक्षी ने प्राण त्याग दिए और मानव जाति के लिए एक सवाल खड़ा किया । क्या यही हमारा भविष्य है ? आज के दौर में बढ़ते प्रदूषण और पेड़ों की कटाई ने पर्यावरण के लिए खतरा पैदा कर दिया है । इसी कारण ग्लोबल वार्मिंग की समस्या बढ़ रही है । यदि ऐसा ही चलता रहा तो वह दिन दूर नहीं जब हम पानी या फिर पर्याप्त ऑक्सीजन न मिलने के कारण विलुप्त होने के कगार पर पहुँच जाएँगे । लेकिन उस समय हमें बचाने वाला कोई नहीं होगा ।

- कडाळे उषा महादू

(१२ वी कला)

प्रदूषण एक समस्या.....!

प्रदूषण की समस्या आज मानव समाज के सामने खड़ी सबसे गंभीर समस्याओं में से एक है। उसने भविष्य में जीवन के अस्तित्व पर ही प्रश्नचिन्ह लगाना शुरू कर दिया है। संसार के सारे देश इससे होनेवाली हानियों को लेकर चिंतित है। संसार भर के वैज्ञानिक आए दिन प्रदूषण में संबंधित रिपोर्ट प्रकाशित करते रहते हैं। और आनेवाले खतरे के प्रति हमें अगाह करते हैं।

आज से कुछ दशकों पहले तक कोई प्रदूषण की समस्या को गंभीरता से नहीं लेता था। प्रकृति से संसाधनों को प्राप्त करना मनुष्य के लिए सामान्य बात थी। उस समय बहुत कम लोग ही यह सोच सके थे कि, संसाधनों का अंधाधुंध उपयोग हानि भी पहुँचा सकता है। हम जितना भी प्रकृति से लेते प्रकृति उतने संसाधन दोबारा पैदा कर देती। ऐसा लगता था। जैसे प्रकृति का भंडार असीमित है, कभी खत्म ही नहीं होगा। लेकिन जैसे-जैसे जनसंख्या बढ़ने लगी, प्राकृतिक संसाधनों का दोहन, बढ़ता गया। वनों को काटा गया, अयस्कों के लिए जमीनों को खोदा गया। मशीनों ने इस काम में और तेजी ला दी। औद्योगिक क्रांति का प्रभाव लोगों को पर्यावरण पर दिखने लगा। जंगल खत्म होने लगे। उसके बदले बड़ी-बड़ी इमारतें, फल कारखाने खुलने लगे। इससे प्रदूषण की समस्या हमारे सर पर आकर खड़ी हो गई।

आज प्रदूषण के कारण शहरों की हवा इतनी दुषित हो गई की मनुष्य के लिए साँस लेना मुश्किल हो गया है। गाड़ियों और कारखानों से निकलने वाला धुआँ हवा में जहर घोल रहा है। इससे तेजी से वायुप्रदूषण बढ़ रहा है। देश की राजधानी दिल्ली में तो प्रदूषण ने खतरे का निशाण पार कर लिया है। कारखानों से निकलनेवाला कचरा नदियों और नालों में बहा दिया जाता है। इससे होनेवाले जलप्रदूषण के कारण लोगों के लिए अब पीने लायक पानी मिलना मुश्किल हो गया है। खेत में खाद के रूप में प्रयोग होने वाले रासायनिक खादों ने खेत को बंजर बनाना शुरू कर दिया है। इससे भूमि प्रदूषण की समस्या भी गंभीर हो गयी है। इस तरह

प्रदूषण तो बढ़ रहा है किन्तु प्रदूषण दूर करने के लिए जिन वनों की जरूरत है वो दिन-ब-दिन कम हो रहे हैं।

प्रदूषण के कारण धरती का तापमान बढ़ रहा है। नदियों और समुद्रों में जीव-जंतु मर रहे हैं। कई देशों का मौसम बदल रहा है। कभी बेमौसम बरसात हो रही है तो कभी बिलकुल वर्षा नहीं हो रही। इससे खेती को बहुत नुकसान हो रहा है। धुवों की बर्फ पिघल रही हैं। जिससे समुद्र के किनारे जो देश और शहर हैं, उनके डूबने का खतरा बढ़ रहा है। हिमालय के ग्लेशियर पिघल रहे हैं। जिससे गंगा यमुना और ब्रह्मपुत्र जैसी नदियों के लुप्त होने की संभावना आ गई है।

ऐसे गंभीर समय में यह आवश्यक हो गया है कि संसार के सारे देश मिलकर प्रदूषण की इस समस्या पर लगाम लगाए। उद्योगों के लिए प्रकृति को नष्ट नहीं किया जा सकता। जब जीवन ही खतरे में पड़ रहा है तो जीवन को आरामदायक बनानेवाले, उद्योग क्या काम आएँगा। अभी हाल ही में (१२ दिसंबर २०१५) संसार के ११६ देश प्रदूषण पर नियंत्रण के लिए फ्रान्स की राजधानी पेरिस में इकट्ठा हुए थे। सबने मिलकर यह निश्चय किया है धरती के तापमान को मौजूदा तापमान से दो डिग्री से ज्यादा बढ़ने नहीं दिया जाएगा। देर से ही सही पर सही दिशा में बढ़ाया हुआ कदम है। यदि इसपर वास्तव में अमल किया गया तो पेरिस अधिवेशन मनुष्य जाति के लिए आशा की स्वर्णिम किरण साबित होगी। उम्मीद है कि हम, पर्यावरण की रक्षा के लिए सही कदम उठाएँगे और आनेवाली पीढ़ी को प्रदूषण के दुष्परिणामों से बचाएँगे।

- गभाले योगेश्वरी

(११ वी कॉमर्स)

अब्दुल कलाम एक मिसाल..!

अब्दुल कलाम का पूरा नाम अबुल पाकिर जैनुलब्दीन अब्दुल कलाम था। उनका जन्म १५ अक्टूबर १९३१ को धनुषकोडी, रामेश्वरम, तमिलनाडू (भारत) में हुआ। मृत्यु २७ जुलाई २०१५ में हुई। राष्ट्रीयता से भारतीय थे। सबसे पहले वे अपनी उच्च शिक्षा के बाद India's Defense department से जुड़े।

उन्होंने भारत के ११ वे राष्ट्रपति के रूप में वर्ष २००२ से २००७ तक अपना कार्यकाल संभाला। अपने राष्ट्रपति कार्यभार को संभालनेसे पहले भी कलामजी को सराहा जाता था। राष्ट्रपति बनने के लिए चार दशकों से वे भारत के कई बड़े Science और Scientist आर्गनाइजेशन से जुड़े थे। वे जिन संस्थानों से जुड़े उनके नाम हैं रक्षा अनुसंधान एवं विकास संगठन (Defence Research and Development Organisation DRDO) भारतीय अंतरिक्ष अनुसंधान संगठन (Indian space Research Organisation / SRO) उनका जन्म एक बहुत ही नम्र परिवार में एक मछुआरे के घर में हुआ।

उनका जन्म एक बहुत ही नम्र परिवार में एक मछुआरे के घर में हुआ। उन्होंने अपनी Aerospace engineering की शिक्षा Madrs Institute of Technology से पूरी की। उनका सपना था की वे भारतीय वायु सेना में पायलट बनें पर वे उसमें सफल नहीं हो पाये। DRDO और ISRO में कार्य करते हुए उन्हें मुख्य वैज्ञानिक सलाहाकार के रूप में चुना गया।

भारत के Nuclear Pokhram-II

केसफल विस्फोट परिक्षण में APJ Abdul Kalam जी का मुख्य वैज्ञानिक सलाहाकार के रूप में श्रेय जाता है। यह परिक्षण अटल बिहारी वाजपेयीजी के प्रधानमंत्री कार्य काल के समय किया गया था।

जब २००२ में वे राष्ट्रपति के रूप में चुने गए तो वे Annd University में एयरोस्पेस इंजिनियरिंग के प्रोफेसर बने और वे भारत के कुछ बड़े में लेक्चर भी देने के लिए जाते थे। अब्दुल कलामजीने अपने ५ भाई-बहनों में सबसे छोटे थे। उनका जन्म पिता जैनुलब्दीन जो की एक नौका मालिक और मछुआरे थे उनके घर में हुआ। उनकी माँ का नाम आशिमा था। उनका जन्म १५ अक्टूबर १९३१ को धनुषकोडी, रामेश्वरम तामिलनाडू (भारत) में हुआ। उनके घर में उतने पैसे नहीं थे की अब्दुल कलाम जी को पढा सके। इसलिए अब्दुल कलामजी पढाई करने के साथ-साथ काम भी करते थे। वे अपने स्कूल शिक्षा की जरूरत पूरा करने के लिए हर दिन अखबार बेचकर पैसे कमाते थे और उस पैसे से अपनी पढाई की सामग्री खरीदते थे।

उन्होंने अपने स्कूल की शिक्षा रामनाथापूरम के Schwartz Matriculation School में पूरी की और ग्रॅज्युएशन की पढाई Saint Joseph's College, Tiruchirappalli से पुरी की।

उसके बाद उन्होंने प्रौद्योगिकी संस्थान मद्रास से १९६० में अंतरिक्ष इंजिनियरिंग की शिक्षा पूरी की। अपनी शिक्षा के पश्चात ही वे DRDO से वैज्ञानिक के रूप में जुड़े और शुरुवात उन्होंने हेलीकाप्टर डिजाइन करने में अपना अहम योगदान दिया। Indian National Committee for Space Resarch INCOSPAR) का हिस्सा होने के कारण उनको भारत के महान वैज्ञानिक जैसे विक्रम अम्बलाल साराभाई जैसे लोगों के साथ काम करने का मौका मिला। १९६९ में उन्हें ISRO भेज दिया गया जहाँ उन्होंने परियोजना निदेशक (Project Director) के पद पर काम किया।

१९८० में भारत सरकार ने एक आधुनिक मिसाइल प्रोग्राम (Advanced missile Program) अब्दुल

कलामजी डायरेक्शन से शुरू करने का सोचा इसलिए दोबारा DRDO में भेजा। राष्ट्रपती कार्यकाल वर्ष २०२ में वे भारत के ११ वें राष्ट्रपती के रूप में चुने गए। भारत के सबसे बड़ी राजनैतिक दलों ने उनकी सराहना की। वे भारत के पहले ऐसे वैज्ञानिक बने जो राष्ट्रपती चुनाव जीते और साथ ही उन्हें सबसे सम्मानित राष्ट्रपती भी माना जाता है।

उन्होंने दोबारा राष्ट्रपती के चुनाव को लड़ने से मना कर दिया और २५ जुलाई २००७ को अपना राष्ट्रपती काल छोड़ दिया।

नीजी जीवन : उन्होंने विवाह नहीं किया और आजीवन स्नातक रहे। कलामजी के तिन भैया और एक दिदी थी।

लिखी किताबे : India 2020 : A Vision for the New Millennium 1198.

* Wings of fire : An Autobiography (English)/ Agni ki Udaan (Wings of fire) (Hindi)

1999

* Lgnited Minds : Unleashing the power Within India 2002

* Transcendence : My Spiritual Experiences with Pramukh Swamiji.

सन्मानित पुरस्कार :

पद्मभूषण १९८१

पद्मविभूषण १९९०

भारत रत्न १९९७

वॉन ब्राउन अवार्ड २०१३

साथ ही तामिलनाडू में १५ अक्टूबर को Youth Renaissance Day यानी की युवा पुनजागरण दिवस के रूप में माना जाता है।

मृत्यू : २७ जुलाई २०१५ को भारतीय प्रबंधन संस्था, शिलोंग मेघालय (Indian Institute of Management -IIM) में उनके एक लेक्चर के दौरान हार्ट अटॉक से उनकी मृत्यू हो गयी।

अरविंद केजरीवाल का सपना

अरविन्द केजरीवाल की यह किताब व्यवस्था परिवर्तन और भ्रष्टाचार के खिलाफ लिखी गई है। उनके आंदोलन का घोषणापत्र है और देश में असली स्वराज्य लाने का प्रभावशाली मॉडल भी है।

अरविन्द केजरीवाल एक सामाजिक कार्यकर्ता है जो व्यवस्था परिवर्तन द्वारा शासन में पारदर्शिता एवं जनता की भागीदारी के लिए संघर्षरत है। वह अन्ना हजारे द्वारा संचलित भ्रष्टाचार मुक्त भारत के लिए जन लोकपाल आंदोलन जिसमें देश को २०११ में झकजोरा वे एक प्रमुख वास्तुकार है। इन्होंने १९८१ में आई आई टी खडकपूर से मैकेनिकल इंजिनियरिंग में स्नातक करने के बाद टाटा स्टीम में नोकरी की। सन १९९२ में इन्होंने सरकार से एक लम्बी छुट्टी लेकर सामाजिक संस्था 'परिवर्तन' का गठन किया। इस संस्था की माध्यम से दिल्ली के झुग्गी बस्ती के लोगों की जिंदगी में बदलाव लाने के लिए सक्रिय रहे। सन २००६ में इन्होंने सरकारी नोकरी से इस्तीफा दे दिया। सन २००६ में अरविंद केजरीवाल के इनके 'सूचना के अधिकार' पर किये गये कार्य के लिए रेमन मॅसेस पुरस्कार' से नवाजा गया। अरविंद केजरीवाल ये किताब स्वराज्य की राह देख रही देश की आम जनता को समर्पित है।

अरविंद केजरीवाल ने कहाँ है कि यह पुस्तक आगे की भारत का घोषणा पत्र है। उम्मीद है कि, बेरोजगारी महँगाई, भ्रष्टाचार, आर्थिक विषमता, उँच-नीच हिंसा, नक्सलवाद जैसी समस्याओं के जटील समाधान खोज रही है। दुनिया इस पुस्तक के माध्यम से इन समस्याओं के सरल समाधान खोज सकेगी। वर्ष २०११ 'भ्रष्टाचार विरोधी आन्दोलन' के नाम से भारतीय इतिहास में लिखा जायेगा।

२०११ में महाराष्ट्र के एक गाँव राळेगणसिद्धी के मन्दिर में रहनेवाले एक फकीर अन्ना हजारे ने भ्रष्टाचार के खिलाफ आवाज लगाई तो पूरा देश उनके नेतृत्व में भ्रष्टाचार से लड़ने के लिए सड़को पर उतर आया। अन्ना हजारे की माँग थी कि भ्रष्टाचार के खिलाफ जनलोकपाल कानून लागू किया जाए। जिससे भ्रष्टाचार करनेवालों को जल्द से जल्द सजा मिल सके। भ्रष्टाचारीयों को जेल हो, उनकी सम्पत्ति जप्त की जाए और उन्हें नोकरी से निकाला

जाए। आज हमारे देश में भ्रष्टाचार करनेवालों को सजा मिलना लगभग नामुमकिन है।

सारा देश चाहता था कि अन्ना के नेतृत्व में जनता द्वारा बनाया गया जनलोकपाल बिल आये। देशभर में कई जगह जनमत संग्रह करवाया गया। स्वराज्य जिसके लिए आजादी की लड़ाई लड़ी गयी थी। उसका दूर-दूर तक नाम नहीं था। हमें स्वराज्य चाहिए। उन्होंने कहाँ है कि हमारे देश को कौडियों के नाम इन औद्योगिक घरानों को बेचा जा रहा है। हम अपने संगठन 'परिवर्तन' के जरिये पिछले दस सालों में विभिन्न मुद्दों पर काम करते रहे। कभी राशन व्यवस्था पर कभी पानी के निजिकरण पर, कभी विकास कार्यों में भ्रष्टाचार को लेकर इत्यादी। फिर भी आंशिक भी सफलता मिली। लेकिन जल्द ही यह आभास होने लगा यह सफलता क्षणिक और भ्रामक है। क्योंकि इन सब मुद्दों पर अधिकतर पाटीयों और अधिकतर नेता भ्रष्ट और आपराधिक तत्वों के साथ है।

जिन्हें हमने वोट डालकर चुना था जनता का पुरी व्यवस्था पर किसी तरह का नियंत्रण नहीं है। गाँव के अंदर लोगों की समस्याएँ कुछ और है लेकिन जितना पैसा वहाँ जाता है। दिल्ली और राज्यों की राजधानियों में बैठकर तय होता है कि इस देश की १२० करोड जनता की समस्याएँ क्या है। हमारी क्या जरूरत है और सरकारी पैसा हमारे इलाके में कहाँ और कैसे इस्तेमाल होना चाहिए? जैसे वृद्धावस्था पेंशन, नरेगा, राशन इत्यादी। और ये सारी योजनाएँ दिल्ली में बैठे, भोपाल में बैठे राजधानियों में बैठे अफसर और नेता बनाते है। उन्होंने यह भी कहा की गाँव का पानी गाँव में ही संचयन करना चाहिए।

उन्होंने यह कहा है कि, हमारी सरकारो इतनी कानून बनाती हैं, इतनी कानून बनाती है। इस सारे कानूनों के बनने पर, इन सारी नीतियों के बनाने पर भी हमारा कोई नियंत्रण नहीं है। प्राकृतिक संसाधनों पर भी कोई नियंत्रण नहीं हैं। जाहीर है कि देश की खनिज केंद्र और राज्यों की सरकारों में बैठे कुछ नेताओं और अफसरों के हाथों में बिलकुल सुरक्षित नहीं है। इन पार्टियों के भ्रष्ट नेता पुरे देश को उठाकर बेच डालेंगे। दुसरी बात ये है, इन कम्पनिओं की जब इन खदानों के परमिट दिये जाते है। तो जो लोग

वहाँ रह रहे है वहाँ से उन्हें उजाडा जाता है । उडीसा, झारखण्ड और छत्तीसगड की सरकारे खनन के लिये है । जिनके तरह कई लाख एकर भूमि आदिवासियों से छीन कर इन कम्पनियों को दी जा रही है । इन खदानों से ये कम्पनियाँ भारी मुनाफा कमाती है । लेकिन आदिवासी बेरोजगारी और भूखमारी का शिकार हो जाते है । उनके गाँव और समाज टुट जाते है ।

एक तरफ तो आदिवासियों को जंगलो से बेदखल किया जाता है । दूसरी तरफ वनविभाग के ऑफिसर, ठेकेदार और नेता मिलकर जंगलों को खुलेआम लुट रहे है । देश के कई शहरों में पानी की व्यवस्था विदेशी कम्पनियों को बेची जा रही है । हमारे देश की नदीयाँ तक बेची जा रही है । इसको जन आन्दोलन से रोकना चाहिए ।

उन्होंने यह भी कहाँ है कि जल, जंगल, जमीन सहित जितने प्राकृतिक संसाधन है । बिना सोचे समझे इनको बेचा जा रहा है । इस पर भी जनता का कोई नियंत्रण नहीं है । क्या यही जनतंत्र है ? अब ये पाँच साल में एक बार वोट डालने की राजनीती नहीं चलेंगी । अब सीधे-सीधे जनता को सत्ता में भागीदारी चाहिए । जनता निर्णय ले और नेता औ सफसर उन निर्णयों का पालन करे । हमारी पंचायती राज व्यवस्था में ठेरों कमीयाँ है, पर मोटे तौर पर निम्न बाते इस व्यवस्था का गला घोट रही है ।

नरेगा के कानून के मुताबिक ४ प्रतिशत पैसा कंटिनजैसी का होता है । मतलब कि इस पैसे से नरेगा के प्रोजेक्ट के उपर काम करनेवाली महिलाओं के बच्चों के लिए सुविधा केंद्र बनाया जाय । वहाँ पर मजदूरों के पानी की उनकी सुविधाओं की व्यवस्था की जाए । इन सब चीजों के लिए और प्रशासनिक खर्चों के लिए या वहाँ के मजदूरों के भले के लिए ४ प्रतिशत कंटिन जैसी का पैसा दिया जाता है । लेकिन अधिकारी उस पैसे को अपने स्तर पर ही खर्च करने पर तुला है ।

देशभर में ऐसे डेरों उदाहरण दिए जा सकते है कि आज की पंचायती राज व्यवस्था किसी भी तरह से प्रशासन और राजनीती में लोगों की सीधी भागीदारी सुनिश्चित नहीं करती । लोगों को सीधे सत्ता देने के लिए राज्य सरकार, कलेक्टर और सरपंच की ताकत छीन कर, कानूनन निर्णय लेने की ताकद ग्राम सभाओं को देनी होगी ।

उन्होंने कहाँ है कि ब्राझील के गलियाँ में तैयार होता है बजट । स्विट्झरलैंड में जनता की इशारे पर चलती है संसद ।

जब फसल निकलती है तो कईबार किसानों के पास फसल रखने के लिए जगह नहीं होती है । फसल निकलने वाली होती है तो बारीश आ जाती है और सारी फसल बर्बाद हो जाती है । अगर गाँव के लोग फसलों के रखने के लिए गोदाम बनाना चाहे तो वो ग्रामसभा के स्थायी फण्ड से बना सकेंगे ।

उन्होंने कहाँ है कि, कानूनों और नीतियों पर जनता की राय ली जाये । 'हाई कमाण्ड' की इस दादागिरी को बन्द करना होगा । जो जनता कहेगी वही हमारे विधायक को या सांसद को विधानसभा में या संसद में रखना पडेगा । इससे संसद और विधान सभाओं में बननेवाले कानूनों पर सीधे जनता का नियन्त्रण बनेगा । पंचायती राज और अन्य कानूनों में व्यापक फेरबदल की जरूरत है । देश के विभिन्न इलाको में स्थानिक नेतृत्व के प्रयास से प्रत्यय लोकतन्त के कई सफल प्रयोग हुए है । इन प्रयोगों से स्थानीय शासन में कैसे गुणात्मक सुधार आया है । ये एक महाराष्ट्र का हिवरे बाजार गाँव की अनुभूती है ।

स्वस्थ सेवाओं में सुधार होना चाहिए । नक्सलवाद से छुटकारा पाना चाहिए । नशाबंदी में सफलता आनी चाहिए । गरीबी, भुखमरी और बेरोजगारी का निदान होना चाहिए । दलितों का अत्याचार बन्द होना चाहिए । अच्छे लोग सत्ता में आने चाहिए । व्यक्ती निर्माण और व्यवस्था में सुधार आना चाहिए । ग्राम स्वराज्य के लिए कानून बनना चाहिए । ग्रामसभा सर्वोच्च होना चाहिए । सरकारी कर्मचारीयों पर नियंत्रण होना चाहिए । लोकपाल की व्यवस्था अच्छी चाहिए । राज्य सरकार की हस्तक्षेप पर रोक लगाना चाहिए । लाभार्थी सभाओं का गठन होना चाहिए । नगर स्वराज्य भी जरूरी है ।

इसी तरह देश की तस्वीर बदलनी चाहिए ।

- जाधव जिजाभाऊ

(एम.ए.-२)

मेरा प्रिय समाजसुधारक.....!

“ जीवन को अगर बदलना है, तो सिर्फ चिंता मत करो, कही ऐसा काम करो, जो तुम सबको एक नयी उम्मीद दे जाएगा। सिर्फ जीना यह बात मेरी तरफसे बिल्कुल झुठी है, अगर सच्चाई से कोई भी छोटा-मोठा काम करना हो, तो एक सोच जरूर याद रहेनी चाहिए। सच्चाई यह मानवता का पूरा जीवन एक क्षण में बदल देती है। इसी के कारणों से हमारा जीवन व्यथित बन जाता है। और यही समझ हर व्यक्ति याद रखना चाहिए। ताकि बड़ा होने के ख्वाइश सिर्फ एक सिधा-साधा मनुष्य ही देखता है, और यह बदल उनके परिवर्तन से दिखाई देता है। इसिलिए सोच बडी होने चाहिए। मुफ्त कुछ भी नहीं मिलता। अगर सबकुछ पाना है, तो प्रयत्न करके और कोई कठीण काम पुरा करने के बाद ही मिल सकता है।

मैं तो मेरा जीवन ऐसा मतलब एक ‘सच्चाई’ से जीना चाहती हूँ। ताकि घर में कोई बडे है, तो वह सिर्फ हमारे माँ और बाप जिन्होंने पालपोसकर बड़ा किया है। उनको कभी भुलना नहीं ताकि उन्होंने जन्म देकर हमारी जबाबदारी ली है। यह बाते हम बचपन से जानते है। एक माँ-बाप ही ऐसे होते है, जिनको हमारे और हमारे सभी परिवारकी चिंता है। यदि कारणोंसे जीवन जिने का सारा फल प्राप्त होता है। मगर जो सोचने में कम पडेगा वह तो हर चीज में कम ही पड जाता है। इसिलिए सोच को बदलों आने वाला हरदिन हमारे जीवन को फलित करेगा

यह कभी भुलना नहीं, मनुष्य का जीवन का सरल अर्थ है, की इस संसाररूपी जीवन में तेरा कुछ भी नहीं है। जो सबकुछ है! वह तो सिर्फ तुम्हे भगवान ने दिया है, फर्क सिर्फ इतना है कि भगवान ने सबको एक हिरा ही बनाया है, शर्त सिर्फ इतनी है की, जो घिसेगा। वही चमकेगा, इस वाक्य में ही कही सारे अर्थ जुडने लगते है और यही अर्थ हमारे नाम को एकदिन रोशन कर देता है।

ऐसा ही एक समाजसुधारक जो मुझे और आप सबको बहुत प्यारा लगता है। जिन्होंने बहुत सी बारे में लोगों को जिंदा रखने का काम किया और सबके मन में उम्मीद जगा दी। आज यही महान व्यक्तिमत्व जिनका नाम सुनकर आँख में पानी भर आता है, मन को स्वस्थता मिलती है, पैरे और तेज गतीसे चलने लगते है। हाथों में नया अक्षर लिखने का प्रयास होता है। अंधकार तो जीवन में आता-जाता रहता है, पर कभी आशा और निराशा का अंत नहीं देखना चाहिए। ऐसे ही जीवन को निभाने वाला जिस समाजसुधारक का नाम डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, ऐसा व्यक्तिमत्व है कि हम सब मरते दम तक नहीं भुल सकते।

“ भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यह नाम जग में कही विद्वान पंडिताओंसे अलग है। यह सिर्फ एक व्यक्ति नहीं, तो विचारों का संच बनानेवाले है। ऐसी व्यक्ति की पुरी जानकारी तो दुनिया के सभी लोग जानने के लिए तरस रहे होंगे। तो मैं आपको बताती हूँ। कि जो ऐसा व्यक्तिमत्व जिसने अपना घरदार, संसार, अपने बच्चे, अपनी पत्नी यह सबकुछ छोडकर समाज का परिवर्तन करने का काम करने का फैसला किया है, हाँ यह सच है।

“ जिनका पूरा नाम भीमराव रामजी आंबेडकर यह रत्नागिरी जिल्हे में ‘महू’ यह छोटासा गाँव में रहते है। ‘आंबवडी’ यह वस्ती में रहता था। बहुत प्यारा, नटखट, हसरे चेहरेवाला, किसी चिज में याद करकर पढनेवाला, यह तो जिज्ञासा होती है, ऐसा ही महामानव

डॉ. बाबासाहब आंबेडकर । जीवन का नया प्रयास सुरु करते समय तेज गती से मन को बदलाने वाला, जरूरत पड़ेगी तो किसी को भी मदद करनेवाला, जिसके मन में अच्छे विचार होते है । उसका सब नेतृत्व समाज के कल्याण के लिए जाता है । जिन्होंने पढ-लिखकर बहुत सारे पदवी प्राप्त कि है, विलायत जाकर सारा शिक्षा का अनुमान किया, सयाजीराव गायकवाड जिन्होंने ऐसा प्रखर काम किया की, आंबेडकर को दुसरे देश में भेजने के लिए कुछ पैसो की जरूरत पड़ेगी तो, इसिके कारण, उनके नाम से शिष्यवृत्ती प्रदान कर दी । ज्ञान का उपयोग करके वह ' बॅलिस्टर' पदवी धारण कि है । यह सब जीवन को बदलने का रुप था, ताकि वह बचपन से एक ऐसे जगह में पैदा हुए थे, कि जिनको किसी चीज की जरूरत पड गयी, तो वह बहुत कठिनाइसे प्राप्त हो सकती थी । एक गरीब समाज में जनम लिया इसमें मेरी क्या गलती है, यह तो सारा विश्व भगवान के हाथों में है । यह जानने के बाद-बदलने का खुदने विचार किया, और पुरे जग का ज्ञान लेकर मन का ही नया संसार बढा लिया ।

“ आज ऐसे महान नेतृत्ववादी, विचार मनवादी का जन्म १४ एप्रिल १८९१ में हुआ । मुझे तो ऐसा ही व्यक्तिमहत्व चाहिए जो मुझे सच्चाईसे बदल देगा । यहाँ यह सच्चा मानव जिसने भारतीयों के राजकारण, अर्थकारण एवंम् बडे से बडे संविधान का ज्ञान पढकर मिलाया । आज यह बहुतसे लोक सिर्फ ढोलताशे बजाकर शोर करते है । पर यहीं अच्छी बात नहीं है, उनको तो जग में आकर नाम रोशन करकर सारा जीवन सभी का सुखमय मनाना था ।

“ ऐसे बहुत सारे समाजसुधाकर है , जिन्होंने हमारे जीवन को बदल ने का विचार किया । जैसे की, महात्मा फुले- आदर्शवादी व्यक्तिमत्व जिन्होंने अपने ही घर में अपने पत्नी को पढाया और समाज में अलग सा ज्ञान प्राप्त करने का फैसला लिया । लोकमान्य टिळक

जिन्होंने केशरी और मराठा यह दो वृत्तपत्र छपाकर लोगों को एक नयी सोच दी है, ताकि तैसे गणपती महोत्सव में सभी लोगोंको मिलजुलकर उनके सवालों का जवाब देकर उनकी खुशीयाँ में समाधान मानना, हाँ मै तो उनको सभी समाजसुधारक को सलाम करती हूँ । अगर करना ही है, कोई अलग तो मन को पहले बदल, जीवन दो खुशी से भरता है, जब तु अपनी बात बदले ।

“ आंबेडकर उन सभी लोगोंसे बहुत मिलजुलकर रहते है, ताकि हम सब एक होंगे, तभी तो समाज बढेगा और जीने में नया सन्मान मिलेगा । बहुत से ऐसे उदाहरण है, जो जीवन को बदल ने काम करता है । जैसे कि ' महाड का सत्याग्रह ' लोगों को पानी पिने का अधिकार नहीं था । “ पार्वती मंदिर” का सत्याग्रह- जैसे कि मंदिर में प्रवेश नहीं मिलता था । २ मार्च १९३० ' काळाराम मंदिर' में सबसे बडा सत्याग्रह किया । स्वतंत्र भारत का पहला कार्यमंत्री जिन्होंने मानव के हक्क और सामाजिक न्याय का संवर्धन किया और यही संवर्धन दुनिया कि कोई भी ताकत नह छुटा सकती ।

स्वातंत्रता, बंधुता और न्याय इसीके कारण इसी के समझने से लोगोंका ' भवितव्य' घडता है । ऐसे महानविचारों के आंबेडकर की मृत्यू ६ डिसेंबर १९५६ में हुई । यह दिन सबके लिए एक महानिर्वाहन दिन मनाया जाता है ।

- साळवे दिव्या रामदास
(टी.वाय.बी.ए.)

बदलते तंत्रज्ञान....और खेती

जैविक खेती कृषि की वह विधी है । जो सश्लेषित उर्वरको एवं संश्लेषित कीटकनाशको के अप्रयोग या न्यूनतम प्रयोग पर आधारित है । तथा जो भूमि की उर्वरा शक्ति को बनाए रखने का सफल चक्र, हरी खाद कम्पोस्ट आदि का प्रयोग करती है । सन १९९० के बाद से विश्व में जैविक उत्पादो का बाजार काफी बढ़ा है ।

ऐसी खेती जिसमें दीर्घकालीन और स्थिर उपज प्राप्त करने के लिए कारखानो में निर्मित रसायनिक उर्वरको कीटकनाशियो व खरपतवारनाशियो तथा वृद्धि नियन्त्रक का प्रयोग किया जाता है । तथा मृदा एवं पर्यावरण प्रदूषण पर नियंत्रण होता है । कार्बनिक खेती की विधी की तुलना में बराबर या अधिक उत्पादन देती है अर्थात जैविक खेती मृदा की उर्वरता एवं कृषको की उत्पादकता बढ़ाने में पूर्णतः सहायक है । वर्षा आधारित क्षेत्रों में जैविक खेती की विधी और भी अधिक लाभदायक है । जैविक विधी द्वारा खेती करने से उत्पादन की लागत तो कम होती ही है । इसके साथ ही कृषक भाईयों को आय अधिक खरे उतरते है । जिसके फलस्वरुप सामान्य उत्पादन की अपेक्षा मे कृषक भाई अधिक लाभ प्राप्त कर सकते है । आधुनिक समय मे निरन्तर बढ़ती हुई जनसंख्या, पर्यावरण प्रदूषण भूमि की उर्वरा शक्ति का संरक्षण एवं मानव जीवन के सर्वांगिन विकास के लिए नितान्त आवश्यक है ।

ड्रिप प्रणाली सिंचाई की उन्नत विधी है , जिसके प्रयोग से सिंचाई जल की पर्याप्त बचत की जा सकती है । यह विधी मृदा के प्रकार, खेत के ढाल, जल के स्रोत के अनुसार अधिकतर फसलो के लिए अपनाई जा सकती है । इस विधी का उपयोग पुरे विश्व में तेजी से बढ़ रहा है । सीमित जल संसाधनों और दिनोदिन बढ़ती हुई जलवश्यकता और पर्यावरण की समस्या को कम

करने के लिए ड्रिप सिंचाई तकनिक बहुत कारगर सिद्ध होगी । जिन क्षेत्रों मे व्यावसायिक फसलो को सफलतापूर्वक उगाने के लिए ड्रिप सिंचाई तकनिक से बसे अच्छी विधी है । ड्रिप तंत्र एक अधिक आवृत्ति वाला ऐसा सिंचाई तंत्र है । जिस से जल को पौधो के मुलक्षेत्र के आसपास दिया जाता है । ड्रिप सिंचाई के द्वारा पौधो को आवश्यकतानुसार जल दिया जाता है । ड्रिप आवश्यकतानुसार जल दिया जाता है । ड्रिप सिंचाई के द्वारा ३०-४० प्रतिशत तक उर्वरक की बचत ७० प्रतिशत तक जल की बचत होती है ।

स्प्रिंकलर / फव्वारा द्वारा सिंचाई एक ऐसी पद्धती है । जिसके द्वारा पानी का हवा में छिडकाव किया जाता है और यह पानी भुमि की सतह पर कृत्रिम वर्षा के रुप मे गिरता है । पानी का हि दबाव पम्प द्वारा भी प्राप्त किया जाता है । पानी का दबाव छोटी नोजल या ओरीफिस मे प्राप्त किया जाता है । कृत्रिम वर्षा धीमे-धीमे की जाती है । इसलिए न तो कही पर पानी का जमाव होता है और न ही सिहटी दबती है । इससे जमीन और हवा का सबसे सही अनुपात बना रहता है । इससे बीजो मे अंकुर भी जलदी फुटते है । देश मे लगभग सात लाख हेक्टर भुमि को इसका प्रयोग हो रहा है । यह विधी बल्की मिट्टी उंची-नीची जमीन तथा जहा पर पानी कम उपलब्ध है । वहाँ पर प्रयोग की जाती है । इस विधी के द्वारा सिंचाई करने पर पौधो की देखरेख पर खर्च कम लगता है तथा रोग भी कम होते है ।

रेनगन खेतो मे सिंचाई के लिए बूंद-बुंद और फौव्वारा तकनिक के बाद अब रेमगन आ गयी है । जो प्राकृतिक बरसात की के बाद अब रेनगन आ गया है । जो प्राकृतिक बरसात की तरह सिंचाई करती है । इसमें

कम पानी से अधिक क्षेत्रफल को सिंचाई करती है। सब्जी तथा दलहन फसलो के लिए यह माइक्रो स्पिंकलर सेट बहुत उपयोगी है। इससे ढाई मीटर के व्यास में बसरत जैसी बुंदों से सिंचाई होती है। रेनगन फसलो के सिंचाई का नया साधन है। इसे एक स्टैंड के सहारे ४५ से ३६० डिग्री के कोण पर खेत की सिंचाई वाले भाग में खड़ा कर दिया जाता है। इसका दुसरा सिरा पंपसेट से जुड़ा होता है। रेनगन पानी का दबाव बढ़ते ही इसके उपर भाग में लगे फैव्वारे से १७० फीट की परिधि में चारों ओर

भारत के अर्थशास्त्रियों की अग्रणी संस्था इंडियन इकोनामिक एसोसियेशन का ९६ वा वार्षिक सम्मेलन २७ से २९ दिसम्बर को तामिलनाडू में मिनाक्षी विश्वविद्यालय से सम्पन्न हुआ। वैसे हुआ तो सम्मेलन में १२ वी पंचवार्षिक योजना एवं उसके बाद विकास सभावनाएं- भारतीय अर्थव्यवस्था में असंगठित गैर-कृषि क्षेत्र, क्षेत्रीय कृषि विकास तथा डॉ. भीमराव आंबेडकर से असंगठित के विचारधाराओं पर चर्चा की गई, किन्तु ये सम्मेलन के अध्यक्ष डॉ. एल. के. मोहनरावने अपना अध्यक्षीय उद्बोधन में जैविक खेती पर दिया। चूंकि जैविक खेती कृषि विज्ञान का विषय है। इसलिए परम्परागत आर्थिक सम्मेलनों एवं सेमिनारों में जैविक खेती सरीखे विषय चर्चा नहीं की जाती है। इस प्रकार डॉ. एल.के. मोहनराव का उद्बोधन लोक से हटकर था। उन्होंने बताया कि भारत सहित विश्व के अन्य देशों में प्रयोगों एवं खेती करनेवाले किसानों के अनुभव से सिद्ध हो चुका है। कि जैविक खाद के

उपयोग को भूमि की जल धारणा क्षमता बढ़ती है कि जैविक खाद के उपयोग हटकर जल धारण क्षमता बढ़ती है। पर्यावरण दृष्टी उत्पादकता बढ़ती है। तथा किसानों को उत्पादन लागत कम जाती है। डॉ. मोहनराव ने समय की मांग को देखते हुए राष्ट्र के व्यापक हित में जैविक खेती को बढ़ावा देने का सुझाव दिया।

सामान्यता जैविक खाद के प्रयोग से की जानेवाली खेती को जैविक खेती कहा जाता है। वृहत अर्थों में जैविक खेती की वह विधि है। जो जैविक खाद फसलच परिपक्व होती है।

- पिंगळे विलास

(एम.ए.-१)

विज्ञान तंत्रज्ञान और मानवी जीवन

भारतीय विज्ञान की परंपरा विश्व की प्राचीनतम वैज्ञानिक परंपराओं में एक है। भारत विश्व की प्राचीनतम में विज्ञान का उद्भव ईसा से ३००० वर्ष पूर्व हुआ है। हडप्पा तथा मोहनजोदड़ो को खुदाई से प्राप्त सिंधु घाटी के उपकरणों के प्रयोग का पता चलता है। प्राचीन काल में चिकित्सा विज्ञान के क्षेत्र में चरक और सुश्रुत, खगोल विज्ञान के क्षेत्र में आर्य भट्ट, ब्रह्मगुप्त और आर्यभट्ट द्वितीय और रसायन विज्ञान में नागार्जुन की खोजों का बहुत महत्वपूर्ण योगदान है। इनकी खोजों का प्रयोग आज भी किसी न किसी रूप में हो रहा है।

आज विज्ञान का स्वरूप काफी विकसित हो चुका है। पुरी दुनिया में तेजी से वैज्ञानिक खोजें हो रही हैं। इन आधुनिक वैज्ञानिक खोजों की दौड़ में भारत के जगदिशचंद्र बोस, प्रफुल्लचन्द्र राय, सी.वी. रमन, सत्यन्द्रनाथ बोस, मेघनाद साह, प्रकाशचन्द्र महलनोविस, श्रीनिवास रामाजुन, हरणोविन्द खुराना आदि का वनस्पती, भौतिक, गणित, रसायन, यांत्रिकी, चिकित्सा विज्ञान, खगोल विज्ञान, आदि क्षेत्रों में महत्वपूर्ण योगदान है।

* भारतीय विज्ञान : विकास के विभिन्न चरण तथा उपलब्धियाँ :

भारतीय विज्ञान का विकास प्राचीन समय में ही हो गया था। अगर यह कहा जाए कि भारतीय विज्ञान की परंपरा दुनिया की कहा, परंपरा है तो अतिशयोक्ति न होगी। जिस समय युरोप में घुमकूड जातीयाँ अभी अपनी बस्तियाँ बसाना सीख रही थी। उस समय भारत में सिंधु बस्तियाँ बसाना सीख रही थी। उस समय भारत में सिंधु घाटी के लोग सुनियोजित ढंग से नगर बसा कर रहने लगे थे। उस समय तक भवन-निर्माण, धातु-विज्ञान, वस्त्र-निर्माण, परिवहनव्यवस्था आदि उन्नत दशा में विकसित हो चुके थे। फिर आर्यों के साथ भारत में विज्ञान की परंपरा और भी विकसित हो गई। इस काल में अगणित ज्योतिष, रसायन, खगोल चिकित्सा, धातु आदि क्षेत्रों में विज्ञान ने खुब उन्नती की। विज्ञान की यह परंपरा ईसा के जन्म से लगभग २०० वर्ष पूर्व से शुरु होकर ईसा के जल के बाद लगभग ११ वी सदी तक काफी उन्नत अवस्था में थी। इस बीच आर्यभट्ट, वराहमिहिर, सवाई जयसिंग तक वैज्ञानिकों

की भारतीय वैज्ञानिक परंपरा दूर देशों तक पहुँची जिसने सभी को भारतीय वैज्ञानिक परंपरा दूर देशों तक पहुँची जिसमें सभी को प्रभावित किया। भारतीय वैज्ञानिक परंपरा के विकास का यह एक नया आयाम था। दूसरे देशों की वैज्ञानिक परंपराओं के साथ मिलकर इससे नया रूप ग्रहण किया।

मुगल शासन के बाद जब अंग्रजी शासन स्थापित हुआ तो भारत में एक फिर से विज्ञान की परंपरा तेजी से विकास की ओर उन्मुख। अब तक विभिन्न संस्कृतियों के साथ मिलकर भारतीय वैज्ञानिक परंपरा काफी प्रौढ हो स्रोत और संसाधन विकसित हुए। जिसे खुब उर्वर भूमि प्राप्त हुई और इसमें विविध क्षेत्रों में उपलब्धियाँ हासिल की। समग्र भारतीय वैज्ञानिक को निम्नलिखित दो चरणों में बाँटकर विस्तार से अध्ययन किया जा सकता है।

१) प्राचीन भारतीय विज्ञान और

२) मध्यकालीन तथा आधुनिक भारतीय विज्ञान

भारत में वैज्ञानिक अनुसंधानों और अविष्कारों की परंपरा आदिकालीन से चली आ रही है। जिस समय युरोप में घुमकूड जनजातियाँ बस रही थी उस समय सिंधु घाटी के लोग सुनियोजित नगर बसाकर, रहते थे। मोहन जोदड़ो, हडप्पा, काबी बंगा, लोयल, चहुंदड़ो, बनवाली, सुरकोटडा, आदि स्थानों पर हुई खुदाई में मिले नगरों के खंडहर इसके प्रत्यक्ष प्रमाण हैं। नगरों के भवन, सड़के, जातीयाँ, स्थानागार, कोठार आदि पक्की ईले से बनाकर थे। माप-तौल का ज्ञान उन्हे था। परिवहन के लिए बैलगाडी का उपयोग करते थे। कृषी उन्नत अवस्था में थी, वे काँसे का उपयोग करते थे। काँसे के बने हथियार और औजार इनका प्रमाण हैं। नुसार सोने-चाँदी और बहुमुल्य रत्नों के आभुषण बनाते थे। इसका अर्थ यह हुआ कि ये लोग खनन विद्या में पारंगत था। कठोर रत्नों को काटने, गढने छेद करने के लिए उनके पास उन्नत कोटी के उपकरण थे। ये लोग उनी और सूती, वस्त्र बताना जानते थे। इन लोगों की संस्कृति को इतिहासकार हडप्पा संस्कृति के नाम से जानते थे।

वैदिक काल के लोग खगोल विज्ञान का अच्छा ज्ञान रखते थे। वैदिक भारतीय को २७ नक्षत्रों का ज्ञान था

। वे वर्ष महीनों और दिनों के रूप में समय के विभिन्न से परिचित थे । लगघ नाम के ऋषी ने ज्योतिष वेदाम में तत्कालीन खगोलीयज्ञान को व्यवस्थित कर दिया था । गणित और ज्यामिती का वेदिकयुग में पर्याप्त में विकास हुआ था । वैदिककालीन भारतीय तक गणना कर सकते थे । वैदिक युग की विशिष्ट उपलब्धि चिकित्सा के क्षेत्र में थी । मानव शरीर के सूक्ष्म अध्ययन के लिए वे शव विच्छेदन (पोस्ट मार्टम) प्रक्रिया का कुशलता से उपयोग करते थे । प्राकृतिक जडी-बुटियों और उनके औषधीय गुणों के बारे में लोगों को विशद ज्ञान (रीढ की हड्डी) के महत्त्व से भली-भाँती परिचित थे । मैसम-परिवर्तन शरीर में सूक्ष्मजीवों की उपस्थिति तथा रोग पैदा करनेवाले आनुवांशिक करकों आदि के सिद्धांतों को वहां से मान्यता प्राप्त थी । आयुर्वेद चिकित्सा पद्धती का बहुतायत में उपयोग होता था । आवश्यकता पडने पर शल्यचिकित्सा भी की जाती थी । बाद में तो अरब तथा युनायियों ने भी शल्य चिकित्सा को अपनाया । फिर तो रोम साम्राज्य में भारतीय जडी-बुटियों की माँग चिकित्सा के क्षेत्र में होने लगी । उसी समय वनस्पतियों और जंतुओं के बाह्य तथा आंतरिक संरचनाओं के अध्ययन भी किए गए । कृषि के क्षेत्र में मिट्टी की अवरित बढ़ाने के लिए फसल चक्र की पद्धती तब भी अपनाई जाती थी । भारत में वैज्ञानिक प्रगती का स्वर्ण काल ईसा से पूर्व चौथी शताब्दी से लेकर ईसा के बाद छठी या सातवीं शताब्दी तक रहा । धातु-कर्म, भौतिकी, रसायनशास्त्र जैसे विज्ञानों का विकास भी इस में हुआ था । मौर्याकाल में युद्ध के लिए अस्त्रों का विकास किया गया था । कुछ यांत्रिक अस्त्रों, जैसे प्रेक्षकों का विकास तथा सिंचाई में अभियांत्रिकी का उपयोग उल्लेखनीय है । इस काल में भू-सर्वेक्षण की तकनीक अत्यंत विकसित थी । विशालकाय प्रस्तर स्तंभों के अनेक प्रकार के वैज्ञानिक कौशलों का उपयोग इस युग की एक अन्य विशेषता है ।

* प्राचीन भारतीय विज्ञान की उपलब्धियाँ :- भारत में आधुनिक वैज्ञानिक परंपरा का विकास मुख्य रूप से ईस्ट इंडिया कंपनी की स्थापना के बाद से सुरु हुआ । यहाँ एक बात मुख्य रूप से ध्यान देने की है । वह यह की आधुनिक वैज्ञानिक परंपरा प्राचीन वैज्ञानिक परंपरा से बहुत आधुनिक भिन्न नहीं है । बल्कि उसी को आगे बढ़ाते

वाने वाली एक कड़ी के रूप में विकसित हुई है । दोनों परंपराओं के विकास में एक मुलभुत अंतर है । वह है यांत्रिकी का विकास । प्राचीन भारतीय परंपरा ने विज्ञान के विकास प्राचीन भारतीय परंपरा ने विज्ञान के विभिन्न क्षेत्रों में तो काफी तेजी से विकास कर लिया था । किंतु यांत्रिकी यानी मशीनी स्तर पर कई महत्त्वपूर्ण उपलब्धि हासिल नहीं की । आधुनिक वैज्ञानिक परंपरा यही से प्राचीन वैज्ञानिक परंपरा से खुद को अलग कर लेती है । पुरे आधुनिक परिदृश्य को देखे तो आधुनिक वैज्ञानिक परंपरा की सबसे बड़ी उपलब्धि रही है । यांत्रिकी का विकास अब तक जो भी प्राचीन वैज्ञानिक उपलब्धियाँ थीं उन्हें को आधार बनाते हुए यांत्रिकी का विकास किया गया और यह परंपरा पुरी दुनिया में प्रचलित हो गई । फिर यांत्रिकी के विकास से विज्ञान में नए अनुसंधानों के अनेक रास्ते खुले, जैसे कंप्यूटर के विकास से रसायन, भौतिक, जीव विज्ञान आदी हर क्षेत्र में नए-नए प्रयोगों में असानी हो गई । आधुनिक वैज्ञानिक परंपरा के एक साथ पुरी दुनिया में प्रसार के पीछे, मुख्य कारण था दुनिया के ज्यादातर देशों में अंग्रेजी का राजा । इसी प्रकार जिस भी यांत्रिकी अथवा वैज्ञानिक का विकास हुआ वह थोड़ेसे पर अथवा बँक साथ पुरी दुनिया में प्रचलित हो गई । अतः आधुनिक वैज्ञानिक परंपरा ने देश और काल की सीमाएँ भी तोड़ी वैज्ञानिक परंपरा ने देश और काल की ने तो अपनी स्तर पर वैज्ञानिक उपलब्धियाँ हासिल की है, दुसरे वैज्ञानिकों को खोजों से प्रेरणा लेकर कई नई खोजें भी की और ही दुसरो की खोजों की भी आगे आगे बढ़ाया । इस भारतीय आधुनिक वैज्ञानिक परंपरा के विकास का अध्ययन करते समय हमें मुख्य रूप से दो पक्षों पर ध्यान रखना आवश्यक होगा ।

- मंगल दिपक पोपट

(एम.ए. -१)

विज्ञान और मानवी जीवन

विकास और विज्ञान मानव जीवन के परिप्रेक्ष्य में एक-दूसरे के पूरक समझे जाते हैं। किसी भी विषय के अवलोकन, अध्ययन और प्रयोग से मिले विचार, विज्ञान है। तथ्यपूरक और क्रमबद्ध होना इसकी अनिवार्यता है। इस आधार पर विज्ञान ज्ञान का भंडार न होकर वैज्ञानिक विधि से प्रतिपादीत विचार है। अब बात विकास की, विकास का अर्थ आखिर है क्या? सैद्धांतिक रूप से, कोई वस्तु या विचार अस्तित्व में आकर अपनी आरम्भिक अवस्था से अपनी प्रकृति के अनुसार बढ़ती हुई पूर्ण अवस्था तक पहुँचती है उस क्रमिक वृद्धि की विकास कहते हैं। विकास वृद्धि के साथ साथ परिपक्वता की और अप्रसर होने का सिद्धांत है। यह गुणात्मक परिवर्तन की प्रक्रिया है।

दुनिया में एक अजूबा,
आया विज्ञान अनूठा,
जिसने रची एक माया,
सारा संसार जिसमें समाया,
अविष्कार की लाग दी लंडी।

यह परिवर्तन मानव जीवन के प्रत्येक आयाम में सतत विकास के रूप में हो, तभी सतत विकास को अवधारणा साकर हो सकेगी। इन सारे परिभाषाओं के बीच एक प्रश्न उठता है कि क्या मानव जीवन के सतत विकास है। में वैज्ञानिक क्रांती और अनुसव्यान ही सहचर है? निःसंदेह वर्तमान युग 'विज्ञान युग' है। जीवन का कोई भी क्षेत्र विज्ञान, तकनीक और यंत्र विज्ञान से उठता नहीं है। आधुनिक विज्ञान एवं तकनीकी ने सुरक्षा अर्थ भौतिक चिकित्सा, मनोरंजन, कृषी, शिक्षा, कला, संगीत आदि लगभग प्रत्येक क्षेत्र में पहुँच कर हमारे जीवन की प्रभायकारी और दुतगामी बना दिया है।

आधुनिक विज्ञान : भावना और प्रमाण :- विज्ञान सुव्यवस्थित अध्ययन है, जो वैज्ञानिक प्रयोगों से सिद्ध नियमों पर आधारित होता है। आधुनिक विज्ञान का जन्म मध्य युग में अंधविश्वास के विरुद्ध हुआ था। पिछले कुछ ३००-४०० वर्षों में हमने तकनीकी के क्षेत्र में अप्रतिम सफलता पायी है। यातायात के सावान, कृषी उपकरण, दूरसंचार माध्यम, मनोरंजन के उपकरण, अंतरिक्ष स्टेशन, न्यूक्लियर पोलर आदि अनेकों उपलब्धिया आज विज्ञान

और मानव संस्कृती के बढ़ते संबंधो से वैज्ञानिक स्वस्कृती विकसित हुई है। जिसे हम विकास से जोडकर देखते हैं। इस भूमिका ने वैज्ञानिकों को भी उत्साहित किया है। परन्तु पिछले कुछ समय में हमने विज्ञान एवं तकनीक को नैतिकता, संवेदना और विवेक से उपर स्थान दे दिया है। आज की नयी वैज्ञानिक खोज क्या है और भविष्य में क्या होनी चाहिए। दुसरे बाताबर सारे विचार केन्द्रित होकर चलते जा रहे हैं। अनुसंधान और तकनीकी विकास, वैज्ञानिक सिद्धांती और तथ्यों पर आधारित होता है। जो अपरिवर्तनीय होते हैं। यहाँ भावनात्मक नहीं, परीक्षण आधारित निष्कर्ष होता है।

वर्तमान में मानव मांत्रिक को भी किसी घटना, वस्तु, स्थिती के संबंध में स्पष्ट निल्यक्ष और वस्तुनिष्ठ बनाने का प्रशिक्षण दिया जा रहा है। हम अब मस्तिक और मानवीय समस्याओं की अधिक प्रभावी रूप से सुलझाने को कोशिश कर रहे हैं।

मनुष्य कि जिंदगी बदली,
हर मुश्किल कर दी आसान,
जिंदगी को दिया नया आधार,
नयी उम्मीद है चमत्कार,
किया कल्पना को साकार।

सतत विकास की अवधारणा उपभोक्तावादी संस्कृति के साथ मानवीय मूल्यों पर भी आधारित है। इसमें पर्यावरण, पीढीगत अंतराल, आर्थिक सुधार, गरीबी, लैंगिक समानता, सामाजिक, सांस्कृतिक, विविधता, जैय विविधता इन सभी पहलुओं को ध्यान में रखकर विकास के मूल्यांकन की नयी विवेकपूर्ण, वैश्विक साझेदारी की गयी है। आज का समय पुनः मानव के आंतरिक विकास पर ध्यान देकर भौतिक एवं मानवीय मूल्यों के आधार पर विकास को संतुलित करने का है। परन्तु यह अब पुरानी परंपरागत रुढियों का नहीं बल्की शोध पूरक मानवीय मूल्यों की प्रगति का सिद्धांत है। विज्ञान ने हमारे जीवन में भारी परिवर्तन ला दिया है। वे दिन बीत गए जबकी व्यक्ति ही ऐश्वर्य का मजा ले जाते थे। विज्ञान ने उन्हें सस्ता, सहज और सुलभ बना दिया है। विज्ञान की सहायता से माल का उत्पादन बडे पैमाने पर होने लगा है, अब ये वस्तुएं सस्ती

किमतों में बाजार में बिकती है। पुस्तकें, संगीत और मनोरंजन के अन्य साधन आज आसानी से मिल जाते हैं। रेडिओ, टेलिविजन और सिनेमा ऐसे साधन हैं, जिनसे हम अपना समय आनंदपूर्वक गुजार सकते हैं। निसंदेह आज साधारण व्यक्ति के जीवन में पहले से बहुत अधिक अंतर आ गया है। चिकित्सा के क्षेत्र में भी विज्ञान हमारा निष्ठावान सहचर है। वह प्रत्येक दृष्टी से हमारे स्वास्थ्य का ध्यान रखता है। विज्ञान द्वारा मानव की विभिन्न असाध्य रोगों के इलाज की शक्ति प्राप्त हो गई है। चचेक है जा तथा प्लेग आदि के विनाश से अब मानवता अपने आपकी सुरक्षित पाती है। किसान की सहायता से हम रोगों की फैलानेवाले किटाणुओं को जड़ से उखाड़ फेंकने में समर्थ हो जाते हैं। आज संभवता एक दो रोगों को छोड़कर, कोई ऐसा रोग नहीं है, जिसकी असाध्य कहा जा सके। विज्ञान का शाब्दिक अर्थ है- विशेष ज्ञान आज विज्ञान इतनी उन्नती कर चुका है कि इसे विज्ञान का युग कहा जाता है। जीवन की मुलभूत आवश्यकताओंकी पूर्ति में विज्ञान का बहुत योगदान है। विज्ञान को सहायता से ही शिक्षा, कृषी, चिकित्सा, उद्योग व्यापार यातायात आदि सभी क्षेत्रों में अभूतपूर्व उन्नति हुई है। सुख-सुविधाओं से परिपूर्ण जीवन विज्ञान की ही देन है।

बुद्धि और ज्ञान से,
बना उसका संसार,
नवयुग का ऐसा अवतार,
लाया विज्ञान ज्ञान आपार।

तीव्रगामी वायुयानों द्वारा कुल ही घंटों में पूरे विश्व की परिक्रमा की जा सकती है। अंतरिक्षयान करोडो किलोमीटर दूर शुक्र, मंगल, शनि आदि ग्रहों की यात्रा कर वहाँ के चित्र भेज रहे हैं। सिनेमा, दूर वैज्ञानिक उपलब्धियों के सहयोग से इतनी उन्नती कर ली है अब किसी रोगी का ऑपरेशन उससे हजारों मील दूर बैठे डॉक्टर वही से करने लगे हैं। हमें यह नहीं भूलना चाहिए कि विज्ञान ने जीवन को आसान कर दिया है।

हमारे दैनंदिन जीवन में विज्ञान की उपयोगिता और असक्त दखल लगातार बढ़ता जा रहा है। पहले हम बिजली और यातायात के साधनों के लिए विज्ञान पर अधिक निर्भर थे, अब तो खाना पकाने से लेकर कपडे

सुखाने तक का काम मशीन करने लगी है। लगभग हर व्यक्ति के पास अपना एक नीजी मोबाईल फोन है। मोबाईल और इंटरनेट अपने से दूर बैठे व्यक्ति से संपर्क के साधन हो गया है। सुख साधन और उन्नति के साथ-साथ विज्ञान ने घातक, हाथियारों, परमाणु बमों का भी अविष्कार किया है जो क्षणभर में पूरे विश्व को भस्मीभूत करने की क्षमता रखते हैं। जापान आज तक अणुबम को विनाशलीला का दुष्परिणाम भोग रहा है। आज भी विभिन्न देशों में परमाणुशक्ति बनाने को हो ? मची हुई है। कई विकासशील देशों की अर्थव्यवस्था का बड़ा भाग घातक हाथियारों के निर्माण पर खर्च हो रहा है। यातायात के साधन और कल कारखाने, तेल के बिना नहीं चल सकते, इसलिए तेल उत्पादक देशों पर कब्जा करने के नए-नए बहाने तलाशे जा रहे हैं। मशीनी संस्कृति ने मानव के नैतिक मूल्यों तथा संस्कारों का हनन कर दिया है। ऐसी स्थिती में मनुष्य का विवेक हो उसे सतर्कता से विज्ञान के सदुपयोग की और प्रेरित कर सकता है और उसके अभिशापित अंश से छुटकारा मिल सकता है।

ताजी हवा में फूलों की महक हो,
पहली किरण में चिड़ियों की चहक हो...
जब भी खोली विज्ञान अपनी पलके
उन पल्लकों में बस खुशियों की झलक हो...

रखकर विकास के मूल्यांकन की नयी विवेकपूर्ण, वैश्विक साझेदारी की गयी है। आज का समय पुनः मानव के आंतरिक विकास पर ध्यान देकर भौतिक एवं मानवीय मूल्यों के आधार पर विकास को संतुलित करने का है। परन्तु यह अब पुरानी परापरागत रुढ़ियों का नहीं बल्कि शोधपूर्क मानवीय मूल्यों का प्रगति का सिद्धांत है।

- तांबे निकीता रामदास
(एफ.वाय.बी.ए.)

मेरा प्रिय समाजसुधारक अण्णा हजारे

* **अण्णा हजारे जी का परिचय :** किसन बाबुराव हजारे, जिन्हें आज हम अन्ना हजारे के नाम से जानते हैं। उनका जन्म १५ जून १९३७ में हुआ था। वह एक भारतीय सामाजिक कार्यकर्ता हैं। उन्होंने २०११ के भारतीय भ्रष्टाचार विरोधी आंदोलन में एक बड़ी अहम भूमिका निभायी थी।

* **आरंभिक जीवन :** सन १९९२ में भारत सरकार द्वारा उन्हें पद्मभूषण से सम्मानित किया गया था। सूचना के अधिकरण के लिए कार्य करनेवालों में वे प्रमुख थे। जनलोकपाल विधेयक को पारित कराने के लिए अण्णाने १६ अगस्त २०११ से आमरण अनशन आरंभ किया था। अन्ना हजारे महाराष्ट्र के अहमदनगर के रालेगणसिद्धी में किसान परिवार में हुआ था। उनके पिता का नाम बाबुराव हजारे और माँ का नाम लक्ष्मीबाई हजारे था। उनका बचपन बहुत गरीबी में गुजरा। पिता मजदूर थे तथा दादा सेना में थे।

अन्ना के छह भाई हैं। परिवार में तंगी आलम देखकर अन्ना की बुआ उन्हें मुंबई ले गई। वहाँ उन्होंने सातवी तक पढाई की। परिवार पर कष्टों तक बोझ देखकर वे दादर स्टेशन के बाहर एक फूल बेचनेवाली की दुकान में ४० रुपये के वेतन पर काम कराने लगे। इसके बाद उन्होंने फूलों की अपनी दुकान खोली और अपने दो भाईयों को भी रालेगन से बुलाकर लिया।

* **व्यवसाय :** वर्ष १९६२ में भारत-चीन युद्ध के बाद सरकार की युवाओं से सेना में शामिल होने की अपील पर अन्ना १९६२ में सेना की मराठा रेजीमेंट में ड्राइव्हर के रूप में भर्ती हो गए। अन्ना की पहली नियुक्ति पंजाब में हुई। १९६५ में भारत-पाकिस्तान युद्ध के दौरान अन्ना हजारे खेमकरण सीमा पर नियुक्त थे। २२ नवम्बर १९६५ को चौकी पर पाकिस्तानी हवाई बमबारी में वहाँ तैनात सैनिक मारे गए। इस घटना ने अन्ना के जीवन के सदा के लिए बदल दिया। इसके बाद उन्होंने सेना में १३ वर्षों तक काम किया। उनकी तैनाती मुंबई और काश्मीर में भी हुई। १९७५ में जम्मू में तैनाती के दौरान सेना में सेवा के १५ वर्ष पूरे होने पर उन्होंने स्वैच्छिक सेवा निवृत्ति ले ली। वे पास के गाँव रालेगनसिद्धी में रहने लगे और इसी गाँव को

उन्होंने अपनी सामाजिक कर्मस्थल बनाकर समाजसेवा में जुट गए।

* **सामाजिक कार्य :** १९६५ के युद्ध में मौत से साक्षात्कार के बाद नई दिल्ली रेलवे स्टेशन पर उन्होंने स्वामी विवेकानंद की एक पुस्तक 'कॉल टू दि युथ फॉर नेशन' खरीदी। इसे पढकर उनके मन में भी अपना जीवन समाज को समर्पित करने की इच्छा बलवती हो गई। उन्होंने महात्मा गांधी और विनोबा भावे की पुस्तकें भी पढी। १९७० में उन्होंने आजीवन अविवाहित रहकर स्वयं को सामाजिक कार्यों के लिए पूर्णतः समर्पित कर देने का संकल्प कर लिया।

* **रालेगणसिद्धी :** मुम्बई पदस्थापन के दौरान यह अपने गाँव रालेगण आते-जाते रहे। वे वहाँ चट्टान पर बैठकर गाँव को सुधारने की बात सोचा करते थे। १९७८ में स्वैच्छिक सेवा निवृत्ति लेकर रालेगन आकर उन्होंने अपना सामाजिक कार्य प्रारंभ कर दिया। इस गाँव में बिजली और पानी की जबरदस्त कमी थी। अन्ना के गाँव को नहर बनाने और गडढे खोदकर बारिश का पानी इकट्ठा करने के लिए प्रेरित किया और स्वयं भी योगदान दिया। अन्ना के कहने पर गाँव में जगह-जगह पेड लगाए गए।

* **महाराष्ट्र भ्रष्टाचार विरोधी जन आंदोलन १९९१ :** १९९१ में अन्ना हजारे ने महाराष्ट्र में शिवसेना-भाजपा की सरकार के कुछ 'भ्रष्ट' मंत्रियों को हटाए जाने की माँग को लेकर भूख हडताल की। ये मंत्री थे- शशिकांत सुतार, महादेव शिवांकर और बबनराव घोलप। अन्ना ने उन पर आय से अधिक संपत्ति रखने का आरोप लगाया था। सरकार ने उन्हें मनाने की बहुत कोशिश की लेकिन अंततः उन्हें दागी मंत्रियों शशिकांत सुतार और महादेव शिवांकर को हटाना ही पडा। घोलप ने अन्ना के खिलाफ मानहानि का मुकदमा दायर दिया। अन्ना अपने आरोप के समर्थन में न्यायालय में कोई साक्ष्य पेश नहीं कर पाए और उन्हें तीन महीने की जेल हो गई। तत्कालीन मुख्यमंत्री मनोहर जोशी ने उन्हें एक दिन की हिरासत के बाद छोड दिया। एक जाँच आयोग ने शशिकांत सुतार और महादेव शिवांकर को निर्दोष बताया। लेकिन अन्ना हजारे ने कोई शिवसेना और भाजपा नेताओं पर भी भ्रष्टाचार में लिप्त होने

के आरोप लगाए।

* सूचना का अधिकार आंदोलन १९९७-२००५ : १९९७ में अन्ना हजारे ने सूचना का अधिकार अधिनियम के समर्थन में मुंबई के आजाद मैदान से अपना अभियान शुरू किया। ९ अगस्त २००३ के मुंबई आजाद मैदान में ही अन्ना हजारे आमरण अनशन के दौरान पर बैठ गए। १२ दिन तक चले आमरण अनशन के दौरान अन्ना हजारे और सूचना का अधिकार आंदोलन को देशव्यापी समर्थन मिला। आखिरकार २००३ में ही महाराष्ट्र सरकार को इस अधिनियम के एक मजबूत और कड़े विधेयक को पारित करना पड़ा बाद में इसी आंदोलन ने राष्ट्रीय आंदोलन का रूप ले लिया। इसके परिणामस्वरूप १२ अक्टूबर २००५ को भारतीय संसद ने भी सूचना का अधिकार अधिनियम पारित किया।

* महाराष्ट्र भ्रष्टाचार विरोधी आंदोलन २००३ : जनलोकपाल विधेयक के निर्माण के लिए जारी यह आंदोलन अपने अखिल भारतीय स्वरूप में ५ अप्रैल २०११ को समाजसेवी अन्ना हजारे एवं उनके साथियों के जंतर-मंतर पर शुरू किए गए अनशन के साथ आरंभ हुआ। जिनमें मॅसेस पुरस्कार विजेता अरविंद केजरीवाल, भारत की पहली महिला प्रशासनिक अधिकारी किरण बेदी, प्रसिद्ध लोकधर्मी वकील प्रशांत भूषण, आदि शामिल थे। संचार साधनों के प्रभाव समूचे भारत में फैल गया। और इसके समर्थन में लोग सड़कों पर भी उतरने लगे। इन्होंने भारत सरकार से एक मजबूत भ्रष्टाचार विरोधी लोकपाल विधेयक बनाने की माँग की थी। और अपनी माँग के अनुरूप सरकार को लोकपाल बिल का एक मसौदा भी दिया था। किंतु मनमोहन सिंह के नेतृत्ववाली तत्कालीन सरकार ने इसके प्रति नकारात्मक खैय्या दिखाया और इसकी उपेक्षा की। इसके परिणामस्वरूप शुरू हुए अनशन के प्रति भी उनका रवैया अपेक्षा पूर्ण ही रहा। लेकिन इस अनशन के आंदोलन का रूप लेने पर भारत सरकार ने आनन-फानन में एक समिती बनाकर संभावित खतरे को टाला और १६ अगस्त तक संसद में लोकपाल विधेयक पारित कराने की बात स्वीकार कर ली। अगस्त से शुरू हुए मानसून सत्र में सरकार ने जो विधेयक प्रस्तुत किया वह कमजोर और जन लोकपाल के सर्वथा विपरीत था। अन्ना हजारे ने इसके

खिलाफ अपने पूर्व घोषित तिथि १६ अगस्त से पुनः अनशन जाने की बात ठहराई। १६ अगस्त को सुबह साढ़े सात को जब वे अनशन पर जाने के लिए तैयारी कर रहे थे, तब दिल्ली पुलिस ने उन्हें घर से ही गिरफ्तार कर लिया। उनके टीम के अन्य लोक भी गिरफ्तार कर लिए गए। इस खबर ने आम जनता को उद्वेलित कर दिया और वह सड़कों पर उतरकर सरकार के इस कदम का अहिंसात्मक विरोध करने लगी।

* कुछ शायरी *

* करो कुछ समाजसेवा बड़ा नहीं तो छोटा ही सही खुशी मिले किसी को हमारे वजह से फिर हो वो कोई भी कही भी।

* समाज के लिए बड़ो..लड नहीं सकते तो बोलो, बोल नहीं सकते तो साथ दो, साथ भी नहीं दे सकते तो जो लिख, बोल और लड रहे है, उनका मनोबल बढ़ाओ।

* मैने आरती भी सुनी है, मैने नमाज भी पढा है। मैने यहाँ हर 'शख्स' के लिए इंसाफ भी लडा है। 'नफरत की आग' लगाकर लोग वोट पा गए और मेरे स्वागत मे पत्थर उठाये, पूरा समाज खडा है।

* भूला होना प्रकृती है, मान लेना संस्कृती है और सुधार लेना प्रगति है।

* गदारी के बूते पाले सपने, सुख के ऐश के मद्दगार बन गए दोगले, देखो दुश्मन देश के।

* जुर्म वही बस किरदार बदल गया।

खबर वही बस अखबार बदल गया।

सत्ता आज भी सुरेआम नीलाम है,

कीमत वही बस ठेकेदार बदल गया।

* अण्णाजी नहीं...ये आंधी है।

देश के दूसरे ...गांधी है।

* आण्णा आप संघर्ष करो हम तुम्हारे साथ है।

चाहे खुन की नदियाँ ही क्यो ना बहानी पडे।

करप्शन खतम करना है।

- गाडेकर वैष्णवी शामराव

(एफ.वाय.बी.ए.)

मेरा प्रिय समाजसुधारक : स्वामी विवेकानंद

स्वामी विवेकानंद वेदान्त के विख्यात और प्रभावशाली आध्यात्मिक गुरु थे। उनका वास्तविक नाम नरेन्द्र नाथ दत्त था। उन्होंने अमेरिका स्थित शिकागो में सन १८९३ में आयोजित विश्व धर्म महासभा में भारत की ओर से सनातन धर्म का प्रतिनिधित्व किया था। भारत का आध्यात्मिकता से परिपूर्ण वेदान्त दर्शन अमेरिका और युरोप के हर एक देश में स्वामी विवेकानन्द की वक्तृता के कारण ही पहुँचा। उन्होंने रामकृष्ण मिशन की स्थापना की थी जो आज भी अपना काम कर रहा है। वे रामकृष्ण परमहंस के सुयोग्य शिष्य थे। उन्हें प्रमुख रूप के उनके भाषण की शुरुआत “ मेरे अमरीकी भाइयों एवं बहनों ” के साथ करने के लिए जाना जाता है। उनके संबोधन के इस प्रथम वाक्य ने सबका दिल जीत लिया था।

कलकत्ता के एक कुलीन बंगाली कायस्थपरिवार में जन्में विवेकानंद आध्यात्मिकता की ओर झुके हुए थे। वे अपने गुरु रामकृष्ण देव से काफी प्रभावित थे जिनसे उन्होंने सीखा कि सारे जीवा में स्वयं परमात्मा का ही अस्तित्व है। इसलिए मानव जाति की सेवा द्वारा परमात्मा की भी सेवा की जा सकती है। रामकृष्ण की मृत्यु के बाद विवेकानंद बड़ें पैमाने पर भारतीय उपमहाद्वीप का दौरा किया।

एक बार स्वामी विवेकानंद जी अपने आश्रम में सो रहे थे। कि तभी एक व्यक्ति उनके पास आया जो कि

बहुत दुखी था और आते ही स्वामी विवेकानंदजी के चरणों में गिर पड़ा और बोला, “ मैं अपने जीवन में खूब मेहनत करता हूँ। हर काम खूब मन लगाकर भी करता हूँ फिर भी आज तक मैं कभी सफल व्यक्ति नहीं बन पाया। ”

उस व्यक्ति की बातें सुनकर स्वामी विवेकानंद ने कहा ठीक है। आप मेरे इस पालतू कुत्ते को थोड़ी देर तक घुमाकर लाये तब तक आपके समस्या का समाधान ढूँढता हूँ। इतना कहने के बाद वह व्यक्ति कुत्ते को घुमाने के लिए चल गया। और फिर कुछ समय बीतने के बाद वह व्यक्ति वापस आया। तो स्वामी विवेकानंदजी ने इस व्यक्ति से पूछा कि यह कुत्ता इतना हॉफ क्यों रहा है। जबकि तुम थोड़े से भी थके नहीं लग रहे हो आखिर ऐसा क्या हुआ।

इस पर उस व्यक्ति ने कहा कि मैं तो सीधा अपने रास्ते पर चल रहा था जबकि यह कुत्ता इधर उधर रास्ते भर भागता रहा और कुछ भी देखता तो उधर ही दौड़ जाता था।

इसपर स्वामी विवेकानंदजी मुस्कराते हुए कहा बस यही तुम्हारे प्रश्नों का जवाब है। तुम्हारी सफलता की मंजिल तुम्हारे सामने ही होती है। यह बात सुनकर उस व्यक्ति को समझ में आ गया था। कि यदि सफल होना है तो हमें अपने मंजिल पर ध्यान देना चाहिए।

स्वामी विवेकानंदजी के इस कहानी से यही शिक्षा मिलती है कि हमें जो करना है। जो कुछ भी बनना है। हम उस पर ध्यान नहीं देते हैं और दूसरों को देखकर वैसा ही काम करने लगता है। जिसके कारण हम अपने सफलता के मंजिल के पास होते हुए दूर भटक जाते हैं। इसलिए अगर जीवन में सफल होना है। तो हमेशा हमें अपने लक्ष्य पर ध्यान केंद्रित करना चाहिए।

स्वामी विवेकानंद का जन्म १२ जनवरी १८६३

को हुआ था। उनका जन्मदिन हर साल युवा दिन के रूप में मनाया जाता है। उनके विचार ऐसे हैं कि निराश व्यक्ति भी अगर उसे पढ़े तो उसे जीवन जीने का एक नया मकसद मिल सकता है। स्वामी विवेकानंद के ऐसे अनमोल विचार, जो आपके जीवन की दिशा को बदल सकते हैं।

१) जब तक जीना, तब तक सीखना, अनुभव ही जगत में सर्वश्रेष्ठ शिक्षक है।

२) जितना बड़ा संघर्ष होगा जीत उतनी ही शानदार होगी।

३) पवित्रता, धैर्य और उदयम ये तीन गुण में एक साथ चाहता हूँ।

४) ध्यान और ज्ञान का प्रतीक है भगवान शिव, सीखे आगे बढ़ने के सबक सीखाते हैं।

स्वामी विवेकानन्द अपना जीवन अपने गुरुदेव स्वामी रामकृष्ण परमहंस को समर्पित कर चुके थे। गुरुदेव के शरीर-त्याग के दिनों में अपने घर और कुटुंब की नाजुक हालत की परवाह किए बिना, स्वयं के भोजन

की परवाह किए बिना स्वयं के भोजन की परवाह किए बिना गुरु सेवा में सतत हाजिर रहे। गुरुदेव का शरीर अत्यंत रुग्ण हो गया था।

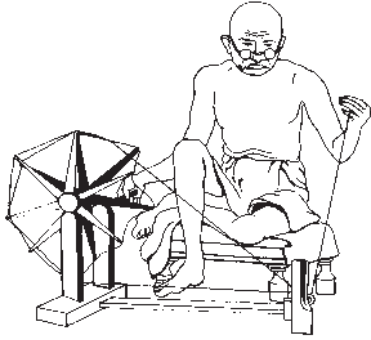
एक बार किसी ने गुरुदेव की सेवा में घृणा और लापरवाही दिखाई तथा घृणा से नाक भौंहे सिकोड़ी। यह देखकर विवेकानंद को गुस्सा आ गया। उस गुरुभाई को पाठ पढाते हुए और गुरुदेव की प्रत्येक वस्तु के प्रति प्रेम दर्शाते हुए उनके बिस्तर के पास रक्त, कफ आदी से भरी धूकदानी उठाकर पुरी पी गए।

स्वामी विवेकानंदजी की ओजस्वी और सारगर्भित व्याख्यानों की प्रसिद्धी विश्वभर में है। जीवन के अंतिम दिन उन्होंने शुक्ल यजुर्वेद की व्याख्या की और कहा “ एक और विवेकानंद चाहिए, यह समझने के लिए कि इस विवेकानंद ने अब तक क्या किया है। इसलिए स्वामी विवेकानंद एक महान समाजसुधारक थे।

- टुबे पुजा आनंदा
(एम.कॉम-१)

मेरा प्रिय नेता- बापू

आज जिस और देखो, नेताओं की धूम मची हुई है । एक बार लोगों की नजर में बस गए और चुनाव जीत गए कि बस् फिर तो पाँचो अगुलियाँ घी में है । चूडीदार पाजामा, रेशमी कुर्ता और सफेद टोपी पहनकर बन गए नेता । किंतु मेरा प्रिय नेता ऐसा न था । वह तो था जनसेवा की साक्षात् मूर्ति, त्याग की साकार प्रतिमा और देश पर मर मिटनेवाला-एक सच्चा सैनिक । तभी तो लोगों ने उसे 'बापू' कहा, दुनिया ने ' महात्मा' कहा और इतिहासकारों ने राष्ट्रपिता कहकर उसका अभिनंदन किया ।

गाँधीजी आज के नेताओं से बहुत भिन्न थे । वे लोकसेवा करके नेता बने थे । उनके कार्यों को देखकर लोग स्वयं उनके पिछे चल पड़े थे । उन्हें अपने कार्यों का प्रचार या चुनाव में जीतने की जरूरत नहीं पडी थी । भारत की स्वतंत्रता और प्रगती के लिए उन्होंने जीवनभर कार्य दिया, सचमुच, वे एक आदर्श नेता थे ।

सदियों से गुलाम बने भारत को स्वतंत्र कराना गाँधीजी का सबसे महान कार्य था । पच्चीस वर्षों से भी अधिक समय तक उन्होंने अंग्रेजी हुकूमत के विरुद्ध अहिंसक आंदोलन चलाए और अंत में अंग्रेजी लाठीयाँ, बंदूकों, तोपों और बमों पर अहिंसा ने विजय पाई । दुनिया के इतिहास में यह एक नया प्रयोग था । इसलिए गाँधीजी ' युग पुरुष ' कहलाए ।

गाँधीजी पवित्र हृदय के महापुरुष और महान समाज- सुधारक थे । उन्होंने नए समाज की नींव डाली । अछूतों की दुर्दशा उनसे देखी न गई और उन्होंने उनका उद्धार करने का बीडा उठाया । गरीब भारत को उन्होंने तकली और चरके द्वारा रोजी रोटी दी । मद्य निषेध, निरपेक्षता निवारण, स्त्री शिक्षा, ग्रामोद्धार आदि के लिए

उन्होंने अथक प्रयत्न किए । देश को एक सूत्र में बाँधने के लिए उन्होंने राष्ट्रभाषा का प्रचार किया और हिंदू-मुस्लिम एकता के लिए वे आजीवन प्रयत्न करते रहे ।

भारत का भूतकाल गौरवपूर्ण, वर्तमान प्रगतिशील और भविष्य उज्ज्वल है, इसलिए हमारा देश हमें प्राणों से भी प्यारा है ।

कवि इकबाल कहते हैं...

सारे जहाँ से अच्छा, हिंदोस्ताँ हमारा,
हम बुलबुले है इसकी, यह गुलिस्ताँ हमारा,
मेरा भारत मुझे प्राणों से भी प्यारा है,
जय भारत ! वंदे मातरम् ...!!

मर्यादा पुरुषोत्तम राम, भगवान, श्रीकृष्ण और करुणानिधी बुद्ध ने यही अवतार लिया था । कबीर नानक, नरसिंह, ज्ञानेश्वर, तुकाराम, आदि भारत के महान संत थे ।

जहाँ हर बालक एक मोहन है,
और राधा हर एक बाला
जहाँ सूरज सबसे पहले
आकार लगाता अपना देश
वो भारत देश है मेरा ।

अशोक और चंद्रगुप्त, शिवाजी और राणा प्रताप जैसे नरवीर इसी देश में पैदा हुए थे । राष्ट्रपिता बापू, लौह पुरुष सरदार पटेल, वीर सुभाष और जवाहर तथा लाल बहादूर शास्त्री जैसे नररत्नों ने भारत माता की कीर्ति में चार चाँद लगा दिए हैं । सी.वी. रामण, जगदिशचंद्र बोस, जैसे वैज्ञानिकों तथा योगी अरविंद और विवेकानंद के कारण भारत का मस्तक आज संसार में उँचा है । व्यास, वाल्मिकी, कालिदास, ठाकूर जैसे महाकवियों ने विश्व-प्रतिभाओं के बीच में स्थान पाया है । भारत के वेदग्रंथों की गणना संसार के श्रेष्ठ एवं प्राचीनतम साहित्य में होती है ।

तन में हिंदुत्व, मन में हिंदुत्व,
रग रग में हिंदुत्व मेरा परिचय है ।

अंग्रेजो ने भारत की वर्षों तक गुलाम

बनाए रखा, लेकिन वे भारतवासियों के स्वतंत्रता प्रेम को दबा न सके । अंत में भारतवासियों ने अहिंसक

राज्यक्रांति से पुर्ण स्वतंत्रता लेकर ही चैन की साँस ली ।
आज हमारा देश विश्व शांती और मानवता का पहरी है ।

दे दी हमें आजादी, बिना खडग, बिना ढाल ॥

साबरमति के संत तुने कर दिया कमाल,
आँधी में भी जलती रही गाँधी तेरी मशाल,
साबरमति के संत तुने कर दिया कमाल ॥

भारत की संस्कृति बहुत प्राचीन, भव्य और श्रेष्ठ है
। संसार का आचार-विचार, व्यापार, व्यवहार, ज्ञान-
विज्ञान आदि की शिक्षा-दीक्षा भारत से ही मिली है ।

सूरज से दिन का प्रारंभ करनेवाली,
सूरज की उपासना करनेवाली,
सूरज के पास तेज की माँग करनेवाली
ऐसी है हमारी संस्कृति ।

जिसके स्वातंत्र्य संग्राम की अमर गाथा संसार के
इतिहास में स्वर्णक्षरों में लिखी गई है । ऐसा भारत हमारा
देश है । नगधिराज हिमालय इसके उत्तर में मुकुटमणि की
तरह शोभायन है । गाँधीजी सत्य और अहिंसा के पुजारी
थे । उनके जीवन में सादगी झलकती थी । दुर्बल शरीर और
घुटनों तक ऊँची एकमात्र धोती पहननेवाले गाँधीजी भारत
की गरिबी के प्रतिक थे । दया, धर्म और प्रेम की त्रिवेणी
उनके हृदय से लगातार बहा करती थी । अँग्रेजों के प्रति भी
वे सदा क्षमाशील रहे । दक्षिण अफ्रिका में जिस मीर आलम
पठान ने उनके दाँत तोड़ दिए, उसे ही उन्होंने जेल से
छुड़ाया और अभयदान दिया । वे अन्याय को दूर करने के
लिए अपने जीवन को भी छोड़ पर लगा देते थे ।

सचमुच गाँधीजी ने अपना सर्वस्व न्यौछावर करके
वर्तमान भारत का नवनिर्माण किया । वास्तव में हमारे राम
थे, कृष्ण थे, महावीर और बुद्ध थे । ऐसे महामानव को
छोड़कर अन्य किसी को मैं अपना प्रिय नेता कैसे मान
सकती हूँ ।

दे दी हमें आजादी, बिना खडग, बिना ढाल ।
साबरमति के संत तूने, कर दिया कमाल ।
आँधी में भी जलती रही, गाँधी तेरी मशाल,
साबरमति के संत तूने, कर दिया कमाल ।
सृष्टी कर्ता इश प्यारे, एक हो तुम एक हो
रुप रखकर भी उनको, एक हो तुम एक हो,

तुम हो अल्ला, तुम हो इसा बुद्ध ओहरा हो तुम्ही
दे दी हमें आजादी, बिना खडग बिना ढाल ।
साबरमति के संत तूने, कर दिया कमाल ।

* गाँधी प्रार्थना *

सृष्टी कर्ता इश प्यारे, एक हो तुम एक हो
रुप रखकर भी अनेको, एक हो तुम एक हो,
तुम हो अल्ला, तुम हो इसा, बुद्ध ओहरा हो तुम्ही ।
तुम हो शंकर, तुम हो विष्णू, रामकृष्ण हो तुम्ही ॥
सृष्टी कर्ता.....

मंदिरो में तुम को दिखा, मज्जीदों में तुम को देखा ।
गिरी जो में भी तुमको देखा एक हो तुम एक हो ॥

सुष्टी कर्ता इश प्यारे.....

वेदी ने जो तुमको गाथा,
बाह्य बलाने तुमको पाया ।
कुराण की है तुम्हारी काया
एक हो तुम एक हो ॥

सुष्टी कर्ता .....

जो मैं आपस में है

लडते, सबको भाईजी है कहते ।

वे ही सच्चे है, तुम्हारे एक हो तुम एक हो ॥

सृष्टी कर्ता इश प्यारे ॥

- तांबे निकिता रामदास

(एफ.वाय.बी.ए)

समाज सुधारक के रूप में डॉ. आंबेडकर

* आंदोलनकारी समाज सुधारक : डॉ. आंबेडकरजी के जीवन में एक महत्त्वपूर्ण बात हमको दिखाई देती है वह यह है कि वे पुरानी सभी मान्यताओं आदर्शों और व्यवस्थाओं को ध्वस्त करना नहीं चाहते तथा किसी जाति या वर्ण के वे शत्रु नहीं है। जो अच्छा है वह संभालकर रखना और जो अनावश्यक है उसे हटाना ही उन्हें अभीष्ट है। इस दृष्टि से वे एक 'आंदोलनकारी झेंडा, आंबेडकर यह जानते थे की भारतीय दर्शन के मौलिक तत्व बहुत उदात्त है। किन्तु विकृतियों, रुढ़ियों, ढोंग, पाखण्ड, कर्मकाण्डी एवं परंपराओं का अनावश्यक अतिरेक जिसने उसे समस्त दर्शन जो सभी मनुष्यों को समान मानता है तथा करुणा, प्रेम, ममता, बन्धुत्व, दया, क्षमा, श्रद्धा आदि सद्गुणों का सन्देश देता है। एवं उसका संरक्षण भी करता है। को ढंक लिया है, वही हमारे परिवर्तन का मूलाधार बना रहे। सुधारवादी आंदोलन को टालने का समय हर क्षण यह बात स्मरण रखनी होगी कि यदि किसी भी कारण से आपसी प्रेम, ममता और बन्धुत्व का भाव समाप्त हो गया तो परिवर्तन का यह संघर्ष एक क्रूर वैमनस्य में बदलकर अधिकतम अधिकारों को पाने की इच्छा रखने वाले गृहयुद्ध में बदल जायेगा। अतः वे कहते थे कि हम यह बात ध्यान में रखे कि हमारे देश में सभी सद्गुणों का दाता धर्म है।

डॉ. भीमराव आंबेडकर का जीवन अनेक प्रकार की विविधताओं से परिपूर्ण है। उनकी सर्वाधिक ख्याती एक संविधान निर्माता तथा समाज के उपेक्षित और वंचित वर्ग के अधिकारों की रक्षा हेतु संघर्षरत योद्धा के रूप में ही अधिक है। किन्तु आश्चर्य की बात यह है कि उनके जीवन और कार्य के अनेक महत्त्वपूर्ण आयाम और भी है। जिनके बारे में अध्ययन चिन्तन तथा विश्लेषण आवश्यकतानुरूप नहीं हो पाया है।

* विलक्षण क्षमता और प्रतिभा :- एक बात हम सभी को सदैव ध्यान में रखनी होगी कि अति सामान्य परिवार में जन्मे डॉ. भीमराव आंबेडकर, सभी प्रकार के अभाव, उपेक्षा, अपमान, एवं तिरस्कार सहते हुए अपनी विलक्षण क्षमताओं और प्रतिभा के बल पर आज एक महत्त्वपूर्ण स्थान पर विराजमान है। उनकी प्रतिभा को

देशने स्वीकार किया था।

* योगदान : भारत रत्न डॉ. आंबेडकर ने अपने जीवन के ६५ वर्षों में देश को सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक, शैक्षणिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, साहित्यिक, औद्योगिक, संवैधानिक इत्यादी विभिन्न क्षेत्रों में अनगिनत कार्य करके राष्ट्र निर्माण में महत्त्वपूर्ण योगदान दिया उनमें से मुख्य निम्नलिखित है।

* सामाजिक एवं धार्मिक योगदान : मानवाधिकार जैसे दलितों एवं दलित आदिवासियों के मंदिर प्रवेश, पानी पीने, छुआछुत, जातिपाति, ऊँच-नीच जैसी सामाजिक कुरीतियों को मिटाने के लिए मनुस्मृति दहन (१९२७), महाड सत्याग्रह (१९२८), नासिक सत्याग्रह (१९३०), येवला की गर्जना (१९३५) जैसे आंदोलन चलाये। बेजुबान शोषित और अशिक्षित लोगों को जगाने के लिए वर्ष १९२७ से १९५६ के दौरान मूक नायक बहिष्कृत भारत, समता जनता और प्रबुद्ध भारत नामक पांच साप्ताहिक एवं पाक्षिक पत्र पत्रिकाओं का संपादन किया।

* आर्थिक, वित्तीय और प्रशासनिक योगदान : भारत में रिजर्व बैंक ऑफ इंडिया की स्थापना डॉ. आंबेडकर द्वारा लिखित शोध ग्रंथ रुपये की समस्या-उसका उद्भव तथा उपाय और भारतीय चलन व बैंकिंग का इतिहास ग्रंथों और हिल्टन यंग कमीशन के समक्ष उनकी साक्ष के आधार पर १९३५ से हुई। उनके दूसरे शोध ग्रंथ ब्रिटिश भारत में प्रांतीय वित्त का विकास के आधार पर देश में वित्त आयोग की स्थापना हुई। कृषि में सहकारी खेती के द्वारा पैदावार बढ़ाना, सतत विद्युत और आपूर्ति का उपाय बताया। औद्योगिक विकास, जलसंचय सिंचाई, श्रमिक और कृषक की उत्पादकता और आय बढ़ाना, सामूहिक तथा सहकारिता से प्रगत खेती करना जमीन के राज्य स्वामित्व तथा राष्ट्रीय करण से सर्वप्रभुत्व सम्पन्न समाजवादी गणराज्य की स्थापना करना।

- गिन्हे संपत हारकू

(एम.ए-१)

मेरा प्रिय समाज सुधारक

महात्मा ज्योतिबा फुले का जन्म १८२७ ई. में पुणे में हुआ था। एक वर्ष की अवस्था में इनकी माता का निधन हो गया इनका लालन-पालन एक बायीने किया। उनका परिवार कई पीढ़ी पहले सातारा से पुणे आकर फूलों के गजरे आदि बनाने का काम करने लगा था। इसलिए ओ माली के काम में लगे थे। लोग फुले के नाम से जाने जाते थे। ज्योतिबा ने कुछ समय पहले तक मराठी में अध्ययन किया, बीच में पढाई छूट गई और बाद में २१ वर्ष की उम्र में अंग्रेजी की सातवी कक्षा की पढाई पूरी की। इनका विवाह १८४० में सावित्रीबाई से हुआ। जो बाद में स्वयं एक प्रसिद्ध समाजसेवी बनी। दलित व स्त्रीशिक्षा के क्षेत्र में दोनों पति-पत्नी ने मिलकर काम किया।

उन्होंने कार्यक्षेत्र में भी विधवाओं और महिलाओं के कल्याण के लिए काफी काम किया। उन्होंने इसके साथ ही किसानों की हालत सुधारने और उनके कल्याण के लिए भी काफी प्रयास किये। स्त्रियों की दशा सुधारने और उनकी शिक्षा के लिए अध्यापिका नहीं मिली तो उन्होंने कुछ दिन स्वयं यह काम करने अपनी पत्नी सावित्री को इस योग्य बना दिया। उच्च वर्ग के लोगों ने आरंभ से ही उनके काम में बाधा डालने की चेष्टा की, किंतु जब फुले आगे बढ़ते ही गए तो उनके पिता पर दबाव डालकर पति-पत्नी को घर से निकालवा दिया। इससे कुछ समय के लिए उनका काम रुका अवश्य, पर शीघ्र ही उन्होंने एक के बाद एक बालिकाओं के तीन स्कूल खोल दिए।

उन्होंने विद्यालय की स्थापना की। ज्योतिबा की संत-महात्माओं की जीवनियों पढ़ने में बड़ी रुची थी। उन्हें ज्ञान कि जब भगवान के सामने सब नर-नारी समान है तो उनमें उच्च-नीच का भेद क्यों होना चाहिए। स्त्रियों की दशा सुधारने और उनकी शिक्षा के लिए ज्योतिबा ने १८४८ में

एक स्कूल खोला। यह इस काम के लिए देश में पहला विद्यालय था। लड़कियों को पढ़ाने के लिए अध्यापिका नहीं मिली तो उन्होंने कुछ दिन स्वयं यह काम करके अपनी पत्नी सावित्री को इस योग्य बना दिया। कुछ लोगों ने आरंभ से ही उनके काम में बाधा डालने की चेष्टा की, किंतु जब फुले आगे बढ़ते ही गए तो उनके पिता पर दबाव डालकर पति-पत्नी को घर से निकालवा दिया। इससे कुछ समय के लिए उनका काम रुका अवश्य, पर शीघ्र ही उन्होंने एक के बाद एक बालिका के तीन स्कूल खोल दिए।

गरीबों और निर्बल वर्ग को न्याय दिलाने के लिए ज्योतिबा ने 'सत्यशोधक' देखकर समाज १८७३ में स्थापित किया। उनकी समाजसेवा देखकर १८८८ ई. में मुंबई के एक विशाल सभा में उन्हें महात्मा की उपाधी दी। ज्योतिबा ने ब्राह्मण, पुरोहित के बिना ही विवाह संस्कार आरंभ कराया और इसे मुंबई हाईकोर्ट भी मान्यता मिली। वे बाल-विवाह के समर्थक थे। अपने जीवन काल में उन्होंने कई पुस्तकें भी लिखीं। गुलामगिरी, तृतीय रत्न, छत्रपति शिवाजी, राजा बोंसला का पखडा, किसान का कोडा अश्रू तो की कैफियत, महात्मा ज्योतिबा और उनके संगठन के संघर्ष के कारण सरकारने अंग्रीक्लचर एक्ट पास किया। धर्म समाज और परम्पराओं के सत्य को सामने लाने हेतु उन्होंने अनेक पुस्तकें भी लिखीं। गुलामगिरी, तृतीय रत्न, छत्रपति आदि..।

स्त्री शिक्षा को अनिवार्य रूप से जोड़नेवाली अवधारणा है। इसका एक रूप शिक्षा में स्त्रियोंको पुरुषों की ही तरह शामिल करने से संबंधित है। दूसरे रूप में यह स्त्रियों के लिए बनाई गयी विशेष शिक्षा पद्धति को संदर्भित करता है। भारत में मध्य और पुर्नजागरण काल देने की धारणा विकसित हुई थी। वर्तमान दौर में यह बात सर्वमान्य है। कि स्त्री को भी उतना शिक्षित होना चाहिये जितना कि पुरुष हो। यह सिद्ध सत्य है कि यदि माता शिक्षित न होगी तो देश की सन्तानों का कदापि कल्याण नहीं हो सकता।

- केदार सुरेश बारकु

(एम.ए.-१)

अन्न सुरक्षा एक नया विचार..!

“ भारत की अर्थव्यवस्था जो है, उसे पता चलता है की, हमारे देश में जैसे जीवन को महत्व देते है वैसा ही सबसे महान महत्व हम खेती में देते है । अगर कोई जान पहचान सी बात होती है, तो हमारे मन में कोई नया विचारोंका माध्यम है । जैसे हम सब इस घटक से जीवन बीता रहे है । यही घटक सबसे महत्वपूर्ण बनाते है । जैसे की हम सब कहते है की, मेरा भारत महान है । इस वाक्य को लेकर यह कितना महान है और कैसा हो गया । यह जाणना महत्वपूर्ण है । भारत में सभी घटक है, जिनसे हमारा जीवन परिपूर्ण हो सकता है । इसलिए माननीय मोदीजी जो हमारे देश के पंतप्रधान जिन्होंने भारत के पुरे कोने-कोने में एक ऐसा उपक्रम दिया था की जैसे भारत के हर बालक से लेकर बूढे व्यक्ति के घर में ऐसा अनाज जाएगा, जो सबसे अच्छा होगा ।

“ केवल मनुष्य ही ऐसा वक्ता है जो अपना जीवन बदलता है । कोई खाना-पिना के बारे में खयाल रखता है । कही संगणक या दूरदर्शन से संपर्क करते है, ताकि उन सबको पता है, की हम ऐसे भारत देश के नागरिक है, की हम एक दिन अच्छा कायदा या विचार प्रेरित कर सकते है । ये तो हर व्यक्ति का कार्य है । भारत सरकारने हमारे जीवन को जीन चीजोंकी जरूरत है, वही सभी चीजे हमको देने का एक अच्छा काम करती है । इसलिए मेरे भारत का नाम सबसे उचित है । भारत तो ऐसा देश है, कि उसको हरीभरी खेती का एक नया नाम दिया है । जैसे की भारत यह खेतीप्रधान देश है, इसलिए हर व्यक्ति को एक अच्छा अनाज और सभी सब्जीयाँ मिलती है ।

“ भारत के जनसंख्या का विचार करनेके बाद आपसभी को ऐसा लगता है, की इतना बडा जो भारत है, और इस भारत देश में सिर्फ ६०% लोग खेती करते है, पर फिर भी वह ऐसी खेती है, की जो दुनिया के सबलोग हमारे देश का अन्न ग्रहण करते है । इसलिए कोई संत कबीर

कहते है की,

हम तो जिस देश में रहते है,
वह तो हमारा जीवन है,
जिस देश की मिट्टी, हमारे लिए
मरने के बाद भी, जीवंत है ।
हर किसी का घर,
भारत का महान है ॥धृ॥

“ ऐसा जीवन रुपी, घर जो भारत में नजर आजाता है । भारत तो खेतीप्रधान देश है । इसलिए हरा-भरा जीवन हमारा बदल जाता है । कोई ऐसी चीज नहीं है, जिसका उत्पन्न भारत में नहीं होता है । जो भारत का सरकार है, उन्होंने भारत के राजकारण और अर्थकारण अच्छा विचारोंका सन्मान किया है । भारत के कृषीमंत्री यह कहते है, “ की अन्नसुरक्षा कायदा हर व्यक्ति के जीवन महत्वपूर्ण काम करता है, ताकि अगर हम सभी मानव प्राणी को अगर अन्न नहिं मिला तो, हम कैसे जिवीत रह सकते है । अगर जिंदा है, तो जो घटक को हम सबसे उचित स्थान देते है, यह अन्नसुरक्षा ही है ।

भारत एक विकसनशील राष्ट्र है । जो हर वक्त के साथ निभाना पडता है । आज ही वह अन्न सुरक्षा में वह पहला देश है और आगे जाकर भी रहेगा । यह सबने सोचना तो चाहिए । कही बार सिर्फ सोचना जरुरी नहि होता है । तो एक सन्मान, कहिं अच्छे बाते । एक नयी उम्मीद जो हमारे मन को सफलता देती है । बहुत सारे लोग दिन रात की खयाल न करता खेती करता है । यह खेती में सबसे ज्यादा उत्पन्न निकलते है । एक दिन सबसे बडे स्टेज पर आकर पहुँचता है । मतलब यही है, की हम सब भारत के रहनेवाले है, वो हमारी जो उम्मीद होती है । वह बडी होनी चाहिए । ताकि हमको जो ताकत मिलती है, लडनेका बल है । यह तो अन्न खाने के बाद ही मिलती है ।

इसलिए तो कहा जाता है...

जय-जवान जय-किसान
मेरा भारत सबसे महान...!

- साळवे विद्या रामदास

(टि.वाय.बी.ए.)

विज्ञान और मानवी जीवन

श्रेष्ठ से श्रेष्ठतर होता ही मानव जा रहा है। आप-विद्युत-ताप हाथ जैसे-जैसे आ रहा है। विज्ञान की ये देन भी क्या देन है। अग्नि हाथों में लगती जैसे कोई केन है। सृष्टी के जीवों में मानव एक मात्र प्राणी है, जिसे यह योग्यता प्राप्त है, कि वह आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक और तकनीकी क्रिया के द्वारा पर्यावरण के भौतिक परिवेश में परिवर्तन करके सांस्कृतिक परिवेश की रचना करता है।

भारतवर्ष समान विकसनशील राष्ट्र में भी पिछले कुछ दशकों में इस व्याधि के रोगियों में निरंतर वृद्धि हो रही है। ग्रामिण आँचल की अपेक्षा शहरी आँचल के लोगों में अधिक पाया जाता है। यह रोग प्रायः सामाजिक तथा आर्थिक दृष्टी से विकसित लोगों में अधिक पाया जाता है। चिकित्सा के क्षेत्र में भी विज्ञान ने हमारे लिए बहुत सुविधाएँ जुटाई है। आज कई असाध्य बिमारियों का इलाज मामुली गोलियों से हो जाता है। कैंसर और एड्स जैसे बीमारियों के लिए डॉक्टरों और चिकित्सा विशेषज्ञ लगातार प्रयास्त है। नई-नई कोशिकाओं के निर्माण में भी सफलता प्राप्त कर ली गई है।

विज्ञान का अर्थ है विशेष ज्ञान। मनुष्य में अपनी आवश्यकताओं के लिए जो नए-नए अविष्कार किए हैं। तो सब विज्ञान की ही देन है। आज का युग विज्ञान का युग है। विज्ञान के अनगिनत अविष्कारों के कारण मनुष्य का जीवन पहले से अधिक आरामदायक हो गया है।

आज भले ही पुरी दुनिया विज्ञान पर नाज कर रही है।

मगर, इंसान की ही बनाई वस्तु, इंसानो पर राज कर रही है।

मोबाईल, इंटरनेट, ईमेल, मोबाईल पर ४ जी और इंटरनेट के माध्यम से फेसबुक, इस्टाग्राम और ट्विटर ने तो कई की जिंदगी को बदलकर ही रख दिया है। जितनी जल्दी वह सोच सकता है। लगभग उतनी ही देर में जिस व्यक्ती चाहे मैसेज भेज सकता है। उससे बात कर सकता है। चाहे वह दुनिया के किसी भी कोने में क्यों न हो।

यातायात के साधनों से आज यात्रा करना अधिक

सुविधाजनक हो गया है। आज महिनों की यात्रा दिनों में तथा दिनों की यात्रा चंद घंटों में पुरी हो जाती है। इतने द्रतगति की देन है। हवाई जहाज यातायात के रूप में काम में लाए जा रहे हैं। दिन-ब-दिन इनकी गति और उपलब्धता में और सुधार हो रहा है।

विज्ञान और औद्योगिकी आधुनिकरण के हर पहलू को प्रत्येक राष्ट्र में लागू किया गया है। जीवन के हरेक क्षेत्र को सही ढंग से संचालित करने और लगभग आधुनिक उपकरणों की खोज की गई है। इसे चिकित्सा, शिक्षा, बुनियादी ढांचा, ऊर्जा निर्माण, सुचना प्रौद्योगिकी और अन्य क्षेत्रों में लागू किए बिना सभी लाभों को प्राप्त करना संभव नहीं या यदी हम विज्ञान में प्रगती नहीं करते तो आज भी हमारा जीवन पहले की तरह दुष्कर और कठीन होता।

आज मानवी जीवन विफलता से ग्रस्त हुआ है। अगणित सम्पदा करने पर भी मानव शाश्वत सुख-शान्ति से वंचित रहा है। साक्षर सुशिक्षित सभ्य और सुसंस्कृत माने जाने वाले लोग भी यथार्थ ज्ञान में व्यर्थ ही भ्रमित हो रहे हैं। धर्म और विज्ञान इन दो अवधारणाओं के कारण सारे विश्व में भयानक वाद छिड़ गया है। धर्म का सत्य-स्वरूप और विज्ञान की यथार्थ अवगत न होने के कारण मानव-समाज बहुत बड़े दुःख को भुगत रहा है। विश्व आज अनेक सांस्कृतिक परिमंडलों में विभक्त है। जैसे आग्ल-अमेरिकी, पश्चिमी युरोपीय परिमंडल, पूर्वी रशियाई परिमंडल। इन सभी सांस्कृतिक परिमंडलों में मानव समाज के स्वरूप में आधारभूत अंतर देखने को मिलता है। इसी अंतर के कारण मानव समाज विकसित, विकसनशील और अतिविकसित वर्गों में बाँट गया है। विकसित समाज को आर्थिक समाज कहा जा सकता है। भौतिक सुख-सुविधा का संचयन जीवन का परम् लक्ष्य है। भले इसके कारण पर्यावरण नष्ट हो जाए। विकसित समाज ने सबसे अधिक संसाधनों को दोहन किया है और प्रकृती के रूप को विकृत किया है।

२१ वीं सदी का इंसान ग्रह पर मानव जीवन के प्रभावों को शारिरीक रूप से कमजोर कर रहे हैं। अगर

कोई संतुलन कर रहे हैं। अगर कोई संतुलन नहीं है, तो क्षुद्रग्रह विज्ञान मानव जाति के लिए हानिकारक होगा। कई वैज्ञानिकों के अथक प्रयासों से भी कोई भी प्रयोगशाला में पानी नहीं बना सका है।

विज्ञान का उपयोग मानवी जीवन में जिस स्तर पर जिस क्रम से चलता है उससे कहीं अधिक, कहीं पहले ज्ञान का विभिन्न रूपों में प्रयोग चल पड़ता है। छोटे शिशुओं को मलमुत्र त्यागने की, भूख, सर्दी-गर्मी आदि को बताने के लिए रोने का संकेत करने की आदत डालनी पड़ती है। इसके बाद भाषा ज्ञान का अपने-पराये का भेद करने का ज्ञान विकसित होता है। शिष्टाचार निर्वाह, समय का पर्याप्त उपयोग आहार में रुचिकर-अरुचिकर का वर्गीकरण ग्रहण करने की मात्रा का अनुमान जैसी अनेक जानकारियाँ अभिभावकों और परिजनो से प्राप्त होती है। इन सबकी गंभीरता, आवश्यकता एवं उपयोगिता पर विशेष ध्यान नहीं दिया जाता। जो सीखा और सिखाया जाता है उसका अधिकांश भाग अनुपयुक्त होता है। यही कारण है की, अधिकांश भाग अनुपयुक्त होता है। यही कारण है कि अणुपयुक्त को चरितार्थ के करते रहने के कारण बालकों में से अधिकांश बीमार पड़ते और बेमौत मरते हैं। आदतें आरम्भ से ही ऐसी पड़ जाती हैं। जिनके कारण सदा सर्वदा कठिनाइयों आपदाओ का सामना करना पड़ता है। यदी शिशुपालन की उनके विकास की सही जानकारी अभिभाव को परिजनों में हो तो बच्चा विकास के क्रम पर सही रीति-नीति से चलता रह सकता है। उसका शरीर स्वभाव और विधि-निषेध करने का निर्णय करने वाला मन सुसंस्कारी ढाँचे में ढल सकता है। किन्तु कठिनाइयाँ प्रत्यक्ष हैं।

- नाव

(टि.वाय.बी.ए.)

संस्कृति, विचार और पर्यावरण

विचार और कर्म में समन्वय और पवित्रता भारतीय संस्कृति की आधारशिला रही है। किसी भी मनुष्य या समाज का परिचय उनकी संस्कृति से, उनके विचार और आचारण से ही प्राप्त होते हैं। सामान्य दृष्टि से देखने पर आचारण और नैतिकता का भौगोलिकता, भौतिक, संपदा परिस्थितिकी और पर्यावरण से कोई सह-संबंध नहीं दिखता है। पर गंभीर पर्यवेक्षण करणे पर यह ज्ञात होता है कि नैतिकता और सद्आचरण ही वह आधारशिला है, जो सही अर्थों में पर्यावरण संरक्षण के लिए कारगर सिद्ध हो सकता है।

प्राणिमात्रा के प्रति संवेदनशीलता भावनात्मकता, कर्मनिष्ठा, सत्यनिष्ठा आदि गुण हैं। जो अपनाए जाने पर व्यक्ति विशेष में उत्साह, आनंद, सुख और शांति की आबवृद्धि तो करते ही हैं साथ ही पुरे वातावरण को प्रफुल्लता एवं दिव्यता से भर देते हैं। फिर एक नैतिक सच्चरित्र व्यक्ति जानकर कोई ऐसा कृत्य भी नहीं कर सकता जिससे सहचर प्राणिवर्ग का अनिष्ट हो या भावी पीढ़ी के लिए समस्याएँ पैदा हो जाएँ।

वैचारिक और सांस्कृतिक प्रदूषण के चलते ही मनुष्य-मनुष्य के बीच और समुदाय-समुदाय के बीच की दूरियाँ बढ़ी हैं। सीमित स्वार्थपरता, संकिर्णता तथा अधिक से अधिक सुविधा, साधन बटोर लेने की प्रवृत्ति से जहाँ ऊर्जा स्रोतों क अत्याधिक दोहन, विलास के साधनों का अमर्याद उपयोग, प्रलयंकर शस्त्रों का निर्माण तथा विभिन्न राष्ट्रों के बीच परस्पर प्रतिस्पर्धा में वृद्धि हुई है।

मानव के इस एकांगी और स्वाथी दृष्टिकोन और तदनुरूप क्रियाकलाप के कारण ही सृष्टी के स्वयंचलित इको बैलेंस की प्रक्रिया भी गडबडा गई है। आणाविक विकिरण जल, मुद्रा और वायु प्रदूषण जैसे संकट महाप्रलय की चुनौतियाँ लेकर सामने आ खडे हैं।

- मुठे दिपाली

(११ वी कॉमर्स)

पेड लगाओ..!

धरती की बस यही पुकार,
पेड लगाओ बारबार ।
आओ मिलकर कसम ये खाएँ,
अपनी धरती हरित बनाएँ ।
धरती पर हरियाली हो,
जीवन में खुशहाली हों ।
पेड धरती की शान है,
जीवन की यही निशानी है ।
आओ पेड लगाएँ हम,
जीवन सुखी बनाएँ हम,
आओ पेड लगाएँ हम ।

- नगरे वनिता पोपट

(एफ.वाय.बी.ए.)

अकाल

अकाल
जब आता है
अपने साथ लाता है
अडियल बेल से बुरे दिन ।
अकाल भेद नहीं करता,
खेत, पेड, पशु और आदमी में ।
बाज की तरह आकाश से उतरता है,
हरे-भरे खेतों की छाती पर,
फसल को जकडता है पंजो में
खेत से खलिहन तक सरकता है ।
अँधेरे की तरह लद जाता है
पुट्टेदार गाठियाएँ शरीर पर,
खिंचते हैं नथुने, फूलता है दम
धीरे-धीरे दिखाता है हाथ, उस्ताद
धुंध की तरह गिरता है
थके हुए उदास पिले चेहरों पर
लोगों की आँखों में उतर आता है
पेट पर हल्ला बोलता है शैतान ।
जब भी आता है
लाता है बुरे दिन
काल बन जाता है अकाल ।

- तांबे योगेश आप्पासाहेब

(टी.वाय.बी.ए.)

— जल संरक्षण...!

जल जीवन के लिए बहुत ही
आवश्यक है तत्व,
पंच महाभुतों में इसका
सबसे अधिक महत्त्व ।
अगर नहीं होता जल जग में
कहीं न होते जीव,
हरियाली की पड ना पाती
इस वसुधा पर नीव ।
नहीं रहेगा जल तो सारे
सूखे होंगे खेत,
धूल उडेगी धरती ऊपर
या फिर होगी रेत ।
नहीं अन्न का दाना होगा
भुखे होंगे लोग
तडपाएँगे तब मानव को
तरह-तरह के रोग ।
तरसेंगे हम बूँद-बूँद को
सुख का होगा अंत,
पतझर ही तब दीख पड़ेंगे
होंगे नहीं बसन्त ।
सभी दिशा में फैले होंगे
सूखा और अकाल,
यहाँ वहाँ जीवों के बिखरे
होंगे तब कंगाल ।
अगर बचाना है जीवन तो
करें न जल बर्बाद,
जल ही हे आधार जीव का
बात रहे यह याद

- मांडगे संग्राम विलास

(टी.वाय.बी.ए.)

— एक किसान...!

आकाश का साफा बाँधकर
सूरज की चिलम खींचता
बैठा है पहाड,
घूटनो पर पडी है नही चादर सी
पास ही दहक रही है
पलाश के जंगल की अंगीठी
अंधकार दूर पुर्व में
सिमटा बैठा है भेडों के गल्ले सा ।
अचानक- बोला मोर
जैसे किसी ने आवाज दी
' सुनते हो ' ।
चिलम आँधी
धुआँ उठा
सूरज डुबा
अँधेरा छा गया ।

- गाडिलकर रूपाली

(टी.वाय.बी.ए.)

धर्म और विज्ञान...!

धर्म का विज्ञान से, भक्त का भगवान से,
क्या रिश्ता हम जान लें, गीता का कुरान से ।
धर्म जीने की कला, मजहबों का सार है,
जीवित कैसे हम रहे, विज्ञान पर ये भार है ।
धर्म से ही मान, विज्ञान से अभिमान है ।
कुदरत से मिली ये दो आँखे, मानवता की शान है ।
धर्म दुःख की है दवा, विज्ञान मरहम दर्द का,
जिसने भी समझी ये हकीकत, समझो गुणों की खान है ।
धर्म सुख का जन्मदाता, विज्ञान मां आनंद की,
जिसने भी जानी ये पहेली, वही सुखी इंसान है ।
धर्म मन का है निवंता, विज्ञान तन का दास है,
धर्म निर्मल हास्य तो, दुजा निरा परिहास है ।
धर्म से जीवन खिला, विज्ञान से संसार है,
धर्म से पावन धरा, विज्ञान से आकाश है ।
धर्म मन की भूख तो, विज्ञान तन की प्यास है,
धर्म में आशा जगत की, विज्ञान तन की आस है ।
धर्म पढता, पाठ मर्म का, कर्म धुरी विज्ञान की,
धर्म भरता प्रेम जगत में, रक्षा करता ज्ञान की ।

- सोनावळे मेघना रामदास

(टी.वाय.बी.ए.)

आया विज्ञान अनूठा

दुनिया मैं एक अजूबा,
आया विज्ञान अनूठा,
जिसने रची एक माया,
सारा संसार जिसमे समाया,
अविष्कार की लगा दी लंडी
मनुष्य कि जिंदगी बदली,
हर मुश्किल कर दी आसान,
जिंदगी को दिया नया आधार,
नयी उम्मीदे चमत्कार,
किया कल्पना को साकार,
बुद्धि और ज्ञान से,
बना उसका संसार,
नवयुग का ऐसा अवतार,
जैसे भगवान का सतकार,
लाया विज्ञान ज्ञान आपार ।

- शिंदे प्रतिका रावसाहेब

(एफ.वाय.बी.ए.)

अकाल

कही दिनों तक चूल्हा रोया, चक्की रही उदास
कही दिनों तक कानी कुतिया सोई उनके पास
कही दिनों तक लगी दिवार पर छिपकलियों की गस्त
कही दिनों तक चूहों की भी हालत रही शिकस्त
दाने आए घर के अंदर कही दिनों के बाद
धुआँ उठा आँगन से उपर कही दिनों के बाद
चमक उठी घर भर की आँखे कही दिनों के बाद
कौए ने खजलाई पाँखे कही दिनों के बाद ।

- शिंदे प्रतिका रावसाहेब

(एफ.वाय.बी.ए.)

—•— बिन पानी सब सून..!

सूखी नदियाँ
 शून्य तालाब, पोखर, नहर
 तडप रहा शहर
 सूखों आँखों का पानी
 शून्य आत्मा, ईमान हर पहर
 हर रिश्ते में जहर
 सूख गये खेत-खलिहान
 आह ! मर रहे किसान
 तडप-तडप निकल रहे प्राण
 वीरान गाँव चौपाल
 हर तरफ कहर
 सुखी हज्जत
 शून्य मानवता
 ठह रहा सभ्य समाज
 सुखी जवानी
 शून्य उदर, खून
 बिन पानी सब सून ।

- मधे सपना लहू

(१२ वी, कला)

पर्यावरण..!

तब तक जीव है जगत में
 जब तक जग में पानी
 जब तक वायू शुद्ध रहती है,
 सोंधी मिट्टी रानी
 तब तक मानव का जीवन है,
 यह सबको समझाओ
 पर्यावरण.....

- भुतांबरे प्रियंका वामन

(१२ वी, कला)

एक तिरंगा देश के नाम... —•—

इस साल मेरी आँखें नम हैं..
 दिल में बहुत गम है..।
 गुस्से से भरा मेरा मन है,
 कितने भी मोर्चे निकालूं..
 मोमबत्तियाँ जलाऊँ, कम हैं..।
 हर रंग में, हर शकल में मुश्किलें बहुत हैं,
 लेकिन हौसला फिर भी बुलंद है...।
 इस बरस कसम है मुझे,
 न भ्रष्ट बनूंगी, ना भ्रष्टाचार सहूंगी,
 हर इनसान का सम्मान करूंगी,
 अन्याय के आगे नहीं झुकूंगी...।
 देश में बदलाव लाने की जिद्द आज मैं करूंगी,
 नया भारत बनाऊंगी, झंडा मैं फहराऊंगी..।।

- आढाव काजल शिवाजी

(एस.वाय.बी.कॉम)

स्वच्छ भारत अभियान..! —•—

भारत को स्वच्छ बनाना है, भारत को ऊँचा उठाना है,
 हम सबको ही मिल करके, सम्भव हर यत्न करके
 बीडा यही उठाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
 भारत को ऊँचा उठाना है, होगा जब ये भारत स्वच्छ
 सब जन होंगे तभी स्वस्थ, सबको यही समझाना है
 भारत को स्वच्छ बनाना है, भारत को ऊँचा उठाना है
 गंगा माँ के जल को भी, यमुना माँ के जल को भी
 मोती सा फिर चमकाना है, भारत को स्वच्छ बनाना है
 भारत को ऊँचा उठाना है ।

- भुतांबरे प्रियंका वामन

(१२ वी, कला)

English

INDEX

No	Topic	Student Name	Class
1	Life of Accoutancy (Poem)	Dhage Tonuja Machindra	11 th (Commrce)
2	Nature (poem)	Parnerkar Gouri Rajendra	11 th (Commrce)
3	i) Life, ii) Sucess	Arti Raju Kaware	11 th (Commrce)
4	Our India	Kaware Priyanka	11 th (Commrce)
5	College Life (Passage)	Shaikh Taslim Hanif	11 th (Arts)
6	Nature and its beuty (Passage)	Shate Akshay Subhash	11 th (Arts)
7	Thoughts on Success	Ched Vaishnavi Baburao	12 th (Com.)
8	Nature Knows	Shinde Mahesh G.	12 th (Sci)
9	Qutoes Inspirational	Bagle Siddhi Prakash	12 th (Arts)
10	Nature (Poem)	Ghavate Rutuja Sambhaji	12 th (Sci)
11	In Sahyadri Hills a lesson of humanity	Gulve Komal Balu	F.Y.B.A.
12	The Model Millionaire	Gulve Komal	F.Y.B.A.
13	My Favourite Singer : Arjit Singh	Anjali Auti	F.Y.B.A.
14	My favourite Season : Winter	Pathare Kalyani	F.Y.B.A.
15	Abdul Kalam	Chitalkar Mohini Bhausheb	F.Y.B.A.
16	My Favourite Tourist Place	Nandkhile Aswini	F.Y.B.A.
17	Save Girls	Latamale Divya Mahadev	S.Y.B.A.
18	Advantages of the Mobile Phone	Sabale Anisha Nana	S.Y.B.A.
19	Women in India	Raskar Mayuri Anil	S.Y.B.A.
20	Social Media	Zarekar Ankita Sambhaji	S.Y.B.A.
21	Sports ! Best physical Activity	Mapari Swapnali Sunil	S.Y.B.A.
22	Yoga	Powale Rutuja	T.Y.B.A.
23	Urban Pollution	Deshmukh Pooja Sanjay	T.Y.B.A.
24	Save the Girl Child	Tote Harshal Nagesh	T.Y.B.A.
25	Everyday Scince	Dongare Sayali Jalindar	
26	Memorable event	Thube Pooja Balasahed	M.Sc.

Life of Accountancy

What Come on is .....Debit
 What goes out is .....Credit
 My birth is my .....opening balance
 My ideas are my .....Assets
 My aims are my .....Liabilities
 My hoppiness is my.....profit
 Sorrow is my.....Loss
 Soul is my .....Goodwill
 Working is my .....Prepaid expences.
 Friendship is my .....Hidden Adjustment
 Heart is my.....Fixed assets management
 Beauties are my.....Outstanding expenses
 Character is my.....capital
 Bad things I always .....depreciate
 Patience is my.....Interest.
 My mind is my.....Bank balance.
 Thinking is my.....current Account
 Behaviour is my .....ledger Entry
 Death is my .....closing stock.
 I want to tally the balance sheet my Life.

- Dhage Tanuja M.
 (11 th Com.)

Nature

Look at the nature
 It looks like a pictures
 Green plants blue sky.
 and the shinning Sun high....
 the birds are Singing
 the flower are blooming
 and the leaves are falling
 the colorful inseds are bazzing around
 oh ! I Can't Count them at all
 the beautiful nature
 the colorful Creatures.

- Parnerkar Gauri R.
 (11 th Com.)

Life

You know what is life ?
 The rich man say's, life is pleasure.
 Flower say's, life is perfume.
 The Poor man say's, life is nature
 The singer say's, life is music.
 God say's, life is love
 And all student say's, life is fun
 But I know, life is nothing.
 But only struggle....

- Arti Raju Kaware
 (11 th Com.)

Success

See you goal
 And set a purpose
 understand the problem and difficulties.
 Clear you doubts and fears
 create Positive attitude
 And atmosphere
 Embrace the challenge- and task
 Stay on track- and chase the goal
 show the world you can do it
 \and winner.

- Arti Raju Kaware
 (11 th Com.)

My India

Kshmir for romance
 Kerala for Dance
 Mysore for looking
 Karnataka for cooking
 Gujarat for weath
 Rajestan for majesty
 Bihar for mines
 Himachal for pines
 Ahmadabad for mills
 Darjiling for Hills
 Lucknow for music
 Andhra for Magic
 Bengol for lifor rature
 Maharashtra for culture
 Assam for forest
 Goa for rest
 Such in our India
 I Love my India.....

- Kaware Priyanka
 (11 th Com.)

College Life

I didn't know that the happiest moment of life happened during my college life. in which made me realized a lot of things about school life. At fist I thought it would just be a normal life and I did not expect something happened in disguise. I thought I'll continue to hide in my beehive but it seems that the happenings made me alive ! so, I thank those people who made my collage life complete. The friends in which I can say, bring out the real me, the family in which completes my family tree and the teachers who saw the best in me, college life was lot of fun, though problems come as fast as the cheetah runs, but its what motivates me to do the best I can and brought me to the end of my college life

- Shaikh Taslim Hanif
 (11 th Arts)

QUOTES

Strength comes from struggle.
 When you learn to see your struggles as opportunities to become stronger, better, wiser, then your thingking shifts from ' I can't do this' to I must do this.

• ~~~~~ • Nature its beauty

Beauty is nature in all it's glory
 Preaching us a lot of start
 Fall. winter, summer & spring
 The site of the nature is a beautiful & thing
 As the sun sets my heart did rise
 The stars shined lrlith in the skies
 My soul glowed as the wind stirred
 My breath caught at a sound of a bear
 Little animals moving through in night
 Climbing slithering, roaring in flight
 Darknes's an wrapped me
 With a Comforling though
 oh ! I Love this Nature so Much
 Filled with happiness & desperate love
 Nature has a drone this beatiful earth
 Helping us as a gift of god.
 Nalure provide us love of all sort
 For all its goodness
 We have altered it by & by
 So much so that the Nalure would my
 It's time for us to pay nalures dew.
 Not for me & Not for you
 Just do you bit to regin
 So let us save this huge creature.

- Shete Akshay Subhash

(11 th Arts)

Thouts on Success • ~~~~~ •

- 1) " Success consists of going from failuore to failure without toss of enthusiasm "
- 2) " Success is never final foilure is never fatal courage is what counts.
- 3) " Greatness lies not in being strong, but in the right use of strength."
- 4) " Nothing will ever be attempted if all possible objection s must first be overcome."
- 5) " Prosperity doth best discover vice, but adversity doth best discover virture."
- 6) " Do what you can, with what you have, where you are "
- 7) " Foot prints on the sands of time are not made bu sitting down."
- 8) " One never notices what has been done. one can only see what remains to be remains."
- 9) " A leader is one who knows the way, goes the way and shows in the way."
- 10) " The art of being wise the is knowing what to over lock "
- 11) " Life is eather a daring adventure or nothing. "
- 12) " Success is not final, failure not fatal it is the courage to countinue that counts."

- Chede Vaishnavi Baburao

(12 th Arts)

• Nature knows

Do you know ?
 Do you understand ?
 Do I know ?
 Do I understand
 Nature known, nature understands
 That every time you rob her & her very own-
 her plants, her animals her games
 she gives her best-fresh air, water & all
 But you give back to her chemicals & poisons
 in the air & water.
 Take form her so much & theres little or
 nothing left.
 She than gets angry- the storms, typhoons,
 tsunamis cyclones
 She aries, she weeps-the ctrizels, venqefvl
 downpours, floods
 She starves- the drough, famines & deserts
 Now you & I know & understand
 Then help her, save her !!

- Shinde Mahesh
 (12 th Sci.)

1) Fxllent statement by Swami Vivekananda

" Everything is Easy, When you
 are Busy, But Nothing is Easy
 When you are Lazy "
 Two simple formula of life; Don't
 make any close relation without
 full under standing and don't
 brek any close relation with
 small understanding.

2) Great Message written at the reception
 of a corporate company...

We don't pay you for having " brains"

We only reward "you"

For using them " intelligently "

3) Do not retire but frefire

So that you can acquire

what you desire for your future

Remember, if your past is greater

then your future, then you're

aleready dead.

4) Roger fedarer to an Indian : you

People play cricket with tennis balls ?

Indian : Yes

Roger federer : Then what do you do

with your tennis recquets ?

Indian : We connect batteries to it

and kill mosquitos !

5) This is Baap of all Creqtivity...

Teacher : How many letters are in English

Alphabets

Me : 23 without GST

20 with GST

- Siddhi Bagle

(12 th Arts.)

In Sahyadri Hills, A lesson in Humility

" In sahyadri hills a lesson in Humility. " the story begins with a visual treat describing sahyadri hills a densely forested region in karnataka. Through her description, " Mild smell of exotic trees, shrubs and flowers, the chirping of different kinds of birds, the gentle whistle of the unpolluted breeze, " sudha murthy kindles the readers senses. The poet and writer in her is excited with the scenic beauty of the woods. The story is all about Mrs. Murthy's contribution to the rural school students in sahyadri hills.

The writer asked the children who were standing around her, what they wanted. Few youngsters told her they have heard of computers but they have not seen them except on Tv, so they wanted to learn computers. They asked for books about computers that were written in kannada. Sudha Murthy promised them that She would look for those books in Bangalore and if she does not find any, she would write a book in Bangalore, and if she does not find any she would write a book herself. This made the children happy. Thandappa is a tribal village elder, who highlights the problems faced by children in his village. But when the teacher goes back to gift a few essentials to the children, in thandappa refuse to accept them unless the author accepted their gift first. The story underlines the importance of reciprocity in respect of caste creed or stature.

At this point of time Thandappa, gave her a bottle of juice made from dried fruit. sudha murthy was hesitant to accept it as she had gone there to give what she could and not

accept. Moreover, she looks at herself and hardly anything to eat and drink. When she hesitated politely she was surprised that Thandappa. also declined her gift. He explained that as a matter of principle set upon them but their ancestors, they could only accept gifts from someone when they had something to offer in return and it was accepted.

Undoubtedly, Sudha Murthy and old tribal man with no schooling.

Humility : Sudha Murthy writes about a lesson on humility in accepting gifts at the hands of the underprivileged like the tribal chief in the starvian sahyadri hills the story teaches a philosophy of life which says, give when you take to enlighten the grace of accepting a gift sudha murthy says that a gift should not be valued on its price as it is the thought, which is more important. This story teaches a lesson of humility in the workers. who bless Sudha Murthy with good health and prosperity.

She empathizes with those gifted students who, due to poverty, are unable to afford a proper education despite their intelligence. Sudha Murthy feels that such students can think of heights of success if helped financially to pursue their studies and has made it one of her life's missions to help deserving and needy students.

- Gulave Komal Balu
(F.Y.B.A.)

The Model Millionaire - Oscar wilde

Oscar Wilde in his story the model millionaire writes about Hughie Erskine, a very handsome and good natured young man- Hughie was a simple minded person who never realised the importance of money in the modern world.

This however did not deter him from enjoying himself. Though a poor person he had never been successful at anything he had tried from being a share market investor to venturing in to the tea business. thus, he remained unemployed.

To top it all he was in love with Laura Merton the daughter of an ill tempered retired colonel. The colonel liked Hughie, but did not consent to their marriage as he wanted Hughie to have at least ten thousand pounds to his name.

The writer introduces us to Allan Trover a painter friend of Hughie. who was very charmed by Hughie while visiting Allan, finds him painting a life size portrait of a beggar, a very old man with haggard features, in a pitiable condition. As the story progresses Hughie greatly pitying the beggars condition hands over some change to him, and then leaves.

It is only later that Hughie comes to know from Allan that the so called beggar was in fact...Baron Hausberg. one of the richest men in Europe. Hughie embarrassed, feels that would not be thinking good things about him. Allan

Trover however tells him that Baron was very amused and had shown a great amount of interest in Hughie.

An unhappy Hughie, disconcerted at the turn of events, is visited by an old gentleman the next morning. This man, an employee of Baron's, offers a cheque to Hughie which he explains is a wedding gift.

Thus, Hughie's unselfish deed of helping out a beggar was rewarded.

- Gulave Komal Balu
(F.Y.B.A.)

QUOTES

Struggling is not the identity. You must learn to live while you struggle, such that anyone who sees you can separate the struggle from your life.

Don't be stuck on the struggle that you refuse to be a part of life, there's so many people waiting on you to show them that they deserve to live, so breathe a bit and live life even in the struggles.

My Favourite Singer - Arijit Singh

My favorite Singer is Arijit Singh. Arijit was born on 25 April 1987 in Jagonj, Murshidabad West Bengal to a Panjabi father and Bengali mother. He began his music training at a young age at home. His maternal aunt trained in Indian classical music and his maternal uncle played the tabla and his mother also sang and played the tabla. He studied at Raja Bijay Singh High College, a university of Kalyani affiliate. According to him, "He was a decent student, but cared more about music" and his parents decided to train him professionally. He was taught Indian classical music by Rajendra Prasad Hazari and trained in tabla by Dhirendro Prasad Hazari, Birendra Prasad Hazari taught him Rabindra Sangeet (Songs written and composed by Rabindranath Tagore) and pop music at the age of three. He started training under the Hazari brothers and at the age of nine. He got a scholarship from the government for training in vocals in Indian classical music.

Growing up, he listened to Mozart, Beethoven and Bangali Classical music. He idolised musicians like Bade Ghulam Ali Khan, Ustad Rashid Khan, Zakir Hussain and Anand

Chatterjee and enjoyed listening to Kishore Kumar, Hemant Kumar and Manna Dey. In 2014 Singh married Koyal Roy, a childhood friend and a neighbor of his. They have two children. Singh currently resides in Andheri Mumbai. Arijit Singh's early career is Singh's musical career began. When his guru Rajendra Prasad Hazari who felt that "India Classical Music was a dying tradition, in sisterd he leave his home town and participate in the reality show fame Gurukul (2005) at the age finishing in sixth place.

During the show, film maker Sanjay Leela Bansali recognised his talent and had him sing "Yun Shabnam" a song scheduled to be used in his upcoming film Sawariya. During production the script changed and the song was no longer required, it was never released. After the fame Gurukul, Kumar Taurani the head of tips signed him for an album which was never released. He participated in another reality show Dus ke Dusle Gaye Dil and won. He chose to move to Mumbai in 2006 to freelance, staying in a rented room in the Lakhandwala area of the city. He invested the prize money of Ten lakh from Dus ke Dusle Gaye Dil to build his own recording studio. He became a music producer and singing pieces for advertisements, news channels and radio stations.

Singh spent part of his early musical career as a music programmer and music producer for music directors such as Shankar-Ehsan-Lay, Vishal-Shekhar, Mithoon, Monty Sharma and Pritam, while working with and other

composers. He supervised the vocals, and the chorus section, but it was while working with pritam that he began to produce and programme music by himself.

In 2010 Singh started with pritam on three films. Golmaal 3, Crook and Action Replay. He started with singing scratches in the Telgu film industry with the 2010 film Kedi with the song " Neeve Na Neeve No " composed by sandeep chawta in 2011, Singh made his Bolly wood musical debut with the mithoon composition " Phir Mohabbat " from Murder-2, which though he recorded it in 2009 was released in 2011. The same year when he was programming for the song " Pabata " from Agent Vinod (2012) pritam asked him to sing as well. The part was retained in all four. Versions of the song and he was made to sing the entire composition in one of the versions a part from Agent Vinod. Arijit babbled for pritam in three other films released during the year. Players cocktail and Barfi.

He also sang for chirantan Bhatt in 1920 Evil Returns for the song " uska hi Banana. " Glamsham in its review of the song, " uska His Banana " wrote the Arijit had sung the song in tensely, emotionally and passionately and at a very high pitch He sang on Vishal-Shekhar's composition " Duaa" in the film Shanghai it won him the Mirchi Music Award for upcoming Male Playback singer award. He was nominated in the same category for " Phir le Aya Dil " from Barfi : Arijit's major breakthrough came in Aashiqui. Where he was a lead and key vocalist and came to prominence with the release of the song " Tum Hi Ho " from

the movie the song won him several awards and nominations including filmfare award for Best Male playback singer Arijit continued to work with pritam singing " Dilli wali Girlfriend " Kabira and ilahi for " yeh jwani hai Diwani " other than singing the encore version of " kabira " he was the music producer of the track along with " Balam pichkari " from the same film as like a lot of songs are sung by Arijit this song it.

Arijit's favorite Actor is Salman Khan, Akshay Kumar and Manoj Bajpayee & Actress Priyanka Chopra and Deepika Padukone and his favorite singer is Lata Mangeshkar, Mohammed Rafi, Kishore Kumar and favorite sports and cricketer is Sachin Tendulkar, Sourav Ganguly and sport is cricket, football.

Phata poster Nikla Hero titled Main rang sharbaton ka is this film song. Dhokha Dhadi, Kashmir Main tu Kanya Kumare, Har kisi Ko, To she Naina, Kabhi Jo badal, Laal is, Tera Fitoor, bada pachtavoge, Thode jagahve mahi, Tuze kitana chahne lage, Hamari Aadhari kahani, Ik vaari Aa, Main phir bhi Tumko, Salmat, Naina as like a lot of songs are sung by Arijit.

- Anjali Auti
(F.Y.B.A.)

My favourite Season .....Winter

One of the four major Seasons In India is winter. It's duration from November to January. Winter is one of my favourite Seasons as I like the feelings of chill and fog that lasts everywhere around in my city, i.e., Delhi. This season is the time when the days are short and nights become very long. Winter solstic on December 21, Falls during this Season. In this season, people lunches enjoy outside and picnics. In the evenings, we can have bonfires at home with all the family gathered together munching pop corns and other tid bits and sipping hot coffee. I believe that winter is most wonderful and colourful of all the seasons. it's warmth is amazing, making us wait eagerly for it's arrival the coming year.

The winter season comes after the rainy season. It begins from November and last till the end of January. It is a pleasant season, it is not as beautiful as the spring but its own charms. When the winter season comes, we like to bask in the warm Sunshine. The sunshine is pleasant. We sit in the Sun for hours, we put on warm clothes to protect our selves from cold. During winter, days are much shorter than nights. The days are very pleasant. Sometimes the nights are very cold. In the morning the earth is often covered with fog.

At night we like to sit round the fireplace. we need quilts and blankets. The winter season has its own beauty and charms in the morning the dewdrops shine like pearls. When we walk in a garden we see many flowers. They are many kinds of beautiful flowers. The winter flower with their dazzling colours are veery attractive. The rose, Sunflower marigold, dahila and other

flowers present a beautiful Sight.

The winter season has several advantages. It gives us a lot of fruits and vegetables. It is good for health, we do not get tired soon. The winter evenings are very pleasant. The winter season is very painful for poor, the poor people do not have warm clothes. They shiver with cold at night, it is difficult for them to sleep at night. Many people died from cold during winter. In spite of these disadvantages the winter season is charming.

Winter is one of four seasons and the coldest time of the year. Winter comes after autumn and before spring. Winter begins at the winter solstice. In the Northern Hemisphere the winter solstice is usually December 21 or December 22. In the southern Hemisphere the winter solstice is usually June 21 or 22 June.

Some animals hibernate during this season. In temperate climates there are no leaves on deciduous tree people wear warm clothing and eat food that was grown earlier. Many places have snow in winter, and some people use sleds or skis. Holidays is winter for many countries in clude christmas and New year's Day.

The name comes from an old Germanic word that means " time of water " and refers to the rain and snow of winter in middle and high latitudes. Winter is the coldest season of the year in some parts of the northern and southern hemisphere, this season is characterized by falling snow and freezing by strong winds.

The season which usually lasts about three months is caused by the winter stricken area being far the staway from the sun in the earth's orbit around it. Most schools take breaks during this periods. Whilest business in offices slows

and schedules are rearranged according to the whims of the season. Around this time, the days are short and nights longer, this usually reverse slowly as the season progresses. The sun comes out very late on winter mornings and when it does is not hot. People rarely come outdoors untill daylight most sit indoors by the fireside in the mornings and evenings. Everyone sees the essence of the weather report during winter, this service assumes added importance as the information they present can be the difference between having proper protective clothing and freezing to death, knowing it the roads would be navigate-able tomorrow morning, or it the night's blizzard has called off engagements on their behalf.

Most people wake up to shovel snow out of their paths on winter mornings. On some particularly severe occasions, snow and strong winds has blacked roads and grounded flights, even frozen rivers for days, week and months. People clothe themselves in thick apparels during winter to ward off the cold and keep their bodies warm, over the year's winter clothing has evolved, today styles and designs are incorporated into them, far from the tattered animal skin that early man in these areas used to protect himself from the same grim weather.

In winter affected areas of the world, several outdoors and sporting activities have been designed to take advantage of the weather and give the people a chance to exercise and bring themselves some joy. These activities, taken as tradition and practiced at every winter (Some depending on the ice level) includes, curling, ice skating, ice racing, ice sculpture, ice hockey, ice fishing, ice climbing, ice boating and more.

Plants and animals life respond to winter in

varying ways. Some animals such as birds migrate when the winter season is approaching and only return during the Summer, this is to ensure food supply as most of their food sources freeze in the winter.

Others go into hibernation, a state resembling sleep where the animal remains inactive, usually housed in a shell, remaining so until summer arrives. Some animals profusely gather and store food, in preparation for winter months when the sources are dead and gathering impossible. In response to the weather most animals have also adapted themselves, by developing thick furs that keep them warm during this season, others such as the snowshoe hare changes colour to white and becomes indistinguishable from the snow as a Survival tactic.

Whilst some plants completely die of in winter, others actually need the season to complete their life cycle. Some plants buried in snow are as a result insulated by it and survive the weather, some trees lose all their leaves during this season, but their roots are active, protected by the thick layers of snow that covers the earth surface. Winter is also a time of fruits, many fruits such as guava and oranges as well as many vegetables become available during winter. Often times people complain of winter, cursing the cold and praying for the Summer, but if we did not have winter, can we truly appreciate Summer and vice versa ?

- Pathare Kalyani
(F.Y.B.A.)

Abdul Kalam

People, for our students and even for all the parents, as the teachers lay the foundation for creating enlightened citizens for the nation on this day. I would like to recall three teachers who helped me in shaping my life.

To begin with I am going to talk to you about my father Janab Aval Pakir Sainulabdeen, as a teacher Mr. father taught me a great lesson. When I was a young boy. What was that lesson ? It was just after India got Independence. At that time panchayat board elections took place at Rameswaram. My father was elected panchayat Board member and on the same day he was also elected the President of the Rameswaram Panchayat Board. Rameswaram Island was a beautiful place with 30,000 populations. At that time they elected my father as panchayat Board president not because he belonged to a particular religion or a particular caste or spoke a particular language or for his economic status. He was elected only on the basis of his nobility of mind and for being a good human being. Dear listeners I would like to narrate one incident that took place on the day he was elected president of the panchayat Board.

I was at that time studying in school. Those days we did not have electricity and we used to study under ration kerosene lamps. I was reading the lessons loudly and I heard a knock at the door. We never used to lock the door in Rameswaram in those days. Somebody opened the door, came in and asked me where my father was ? I told him that father had gone

for the evening hamaz. Then he said, I have brought something for him, can I keep it here? Since my father had gone for namaz, I shouted for my mother to get her permission to receive the item. Since she was also on the amaz there was no response. I asked the person to leave the item on the cot. After that I continued my studies.

I used to learn by reading aloud in my younger days. I was reading loud and fully concentrating on my studies. At that time my father came in and saw a tambalam kept in the cot. He asked me " What is this ? Who has given that ? " I told him " somebody came and has kept this for you " He opened the cover of the tambalam and found there was a costly dhoti and he could see the slip that the person had left behind. I was the youngest child of my father. He really loved me and I also loved him a lot. He was upset at sight of the tambalam and gifts.

That was the first time I saw him very angry and also that was the first time. I had got a thorough beating from him. I got frightened and started weeping. My mother embraced and consoled me. Then my father came and touched my shoulder lovingly with affection and advised me not to receive any gift, without his permission. He quoted an Islamic Hadith. Which states that. " When the Almighty appoints person to a position, He takes care of his provision. If a person take poison in turn. This lesson stands out always in my mind even when I am in my seventies. This incident, taught me a very valuable lesson for

my life. It is deeply embedded in my mind.

I would like also to mention the writings in Manu Smriti which states that " By accepting gofte the divine light in the person gets extinguished. " Manu warns every individual against accepting gifte for the reason that it places the acceptor under an obligation in favour of the person who gave the gift and altimately whic are not permitted according to law.

I am sharring this thought, with all of you, particularly the young ones, do not be carried away by any gift which one loses his personality greatly. Do you think, you can follow this in your life ? I will be very happy if you can practice this sincerely.

When i think of my second teacher, I am reminded of my second teacher, I was stadying in 8 th class at the age of 13. I had a teacher shri Siva Subramania Iyer. He was one of the very good teachers in our school. All of you loved to attend his class and hear him. One day he was teaching about a bird's flight. He drew a diagram of a bird on the blackboard the wings, tail and the body structure with the head. He explained how birds create the lift and fly. He also explained to us how they change direction while flying. For nearly 25 minutes he gave the lecture with various information sach as lift, drag, how the bords fly in a formation of 10, 20 or 30. At the end of the class, he wanted to know whether we understood how birds fly. I said, I did not understand. When I said this, the teacher asked the other students whether they also did not understand. He did not get upset by

our response since he was a committed teacher.

Our teacher said that he would take all of us to the Sea shored. That evening the whole class was at the sea shore of Rameswaram. We enjoyed the roaring sea waves knocking at the sandy hills in the pleasant evening. Birds were flying with sweet chirping voice. He showed the sea birds in formations of 10 to 20 numbers. We saw that marvellous formations of birds with a purpose and we were all amazed. He showed us the birds and asked us to see that when the birds fly, what they looked like. We saw the wings flapping. He asked as to look at the tail portion with the combination of flapping wings and twisting tai;. We noticed closely and found that the birds in that condition flew in the direction desired. Then he asked us a question. " Where the engine is and how it is powered ? "

The bird is powered by its own life and the motivation of what it wants. All these thinge were explained to us within fifteen minutes. We all understood the dynamics from this practical example.

- **Chitalkar Mohini Bhausahed**
(F.Y.B.A.)

My favourite Tourist Place - Aurangabad

When I was in 10 th standard we were going in Aurangabad City. This city is in state of Maharashtra. Aurangabad city is known as a major production center cotton textile and artistic silk fabrics.

In this city, Several prominent educational institutions including Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University is located in this city.

In Aurangabad City, popular tourism hub, with tourist destinations like the Ajanta and Ellora caves lying on it's outskirts, both of which have been designafed as UNESCO world Heritage sites since 1983. Another tourist destination is the Bibi ka Magbara, also known as Dakkhani Taj or the " Taj Mahal of the Deccan ". Which was commissioned in 1660 by the Mughal emperor, Aurangzeb, to house the tomb of his favourite wife Dilras Banu Begum.

Other tourist attractions include Auranga-bad caves, Daulatabad fort, Grishneshuar Temple, Jama mosque, Himayat Bagh, Panchakki and salim Ali lake.

Historically, there were 52 Gates in Aurangabad, some of them extant because of which Aurangabad is nicknamed as the " City of Gates ". In 2019, the Aurangabad Industrial City (AURIC) become the first greenfield industrial smart city of India

under the country's flagship smart Cities Mission.

Paithan the imperial capital of the satavahana dynasty, as well as Daulatabad or Devagiri, the capital of the Yadava dynasty, are located within the limits of modern Aurangabad.

In 1308, the region was onnexed by the Delhi sultanate during the rule of Sultan Alauddin Khalji. In 1327, the capital of the Delhi Sultante was Shifted from Delhi to Daulatabad during the rule of Sultan Muhammad bin Tughlug, Who ordered a mass migration of Delhi's population to Daulatabad.

Then now we see the one by one places-

1) Ajanta Caves :- The Ajanta caves in Maharastra, India are 31 rock-cut cave monuments whihc date from the 2 nd century BC. The caves include paintings and Sculptures considered to be masterpieces of both Buddhist religious art as well as frescos which are reminiscent of the Sigiriya paintings in Sri Lanka.

2) Ellora Caves :- Ellora is an archaeologi-cal site. 30 km bulit by the Rashtrakuta rulers. Well known for its monumental caves, Ellora is a world Heritage site Ellora represents the epitome of Indian rock-cut architecture. The 34 " Cabes " actually structures excavated out

of the vertical face of Charanandri hills, being Buddhist, Hindu & Jain rock-cut temples & Monasteries, were built between the 5th & 10th centuries.

3) Daulatabad Fort :- Dawatabad, meaning " City of Prosperity " is a 14th century fort city in Maharashtra, about 16 kilometers northwest of Aurangabad. The place was once as known as Deogiri. Starting in 1327, it famously remained the capital of Tughlag dynasty, under Muhammad bin Tughlug. Who also changed its name, and forcibly moved the entire population of Delhi here for two years, before it was abandoned due to lack of water.

4) Jayakwadi Dam :- The Jayakwadi project is one of the largest irrigation projects in Maharashtra. It is a multipurpose project its water is used mainly to irrigate agricultural land in the drought-prone Marathwada region of Maharashtra. It also provides water for drinking and industrial usage to nearby towns and villages and to the municipalities and industrial areas of Aurangabad and Jotna. The surrounding area of the dam has a garden and a bird sanctuary.

5) Dnyaneshwar Udyan :- Dnyaneshwar Udyan is the largest garden in Maharashtra, resembling the Vrindavan Gardens of Mysore, situated on the banks

of Nathasagar lake which formed due to Jayakwadi Dam. It is located in the ancient town of Paithan, 40 km South of Aurangabad. Out of the 125 hectares, orchards cover 26 hectares, 28 are laid out as parks, and is hectares of floriculture.

Thus, the above places are very beautiful in the Aurangabad city. It is situated at near by the main Aurangabad City.

When you go in Aurangabad City. You will definitely go in that places.

- Nankhile Ashwini
(F.Y.B.A.)

Save Girls.....!

The existence of human life on the earth is impossible without the equally participation of both women and men. They are equally responsible for the survival of the human race on the earth. They are also liable for the development and growth of a nation. However, the existence of the woman is for more important than men without her we cannot think about our existence. So to save humans from extinction we have to take measures to save girl child.

It's common practice in india where people aborth or kill girl child on birth. but they shoud be saved given equal opportunity and respect and opportunity to go and in life. Apart form that, the fate of Grilization lies in their hand as they are the root of our creation.

There is raiaus evil in our society . one of which happens to be the desire to have a

boy in indin society, eveeryone wants and ideal mother, sister, wide and daughter but they never want that girl to be his blood relative. Besides ther are other social evits in socity. That forcoss many parents to avid in society that forces many parents to avoid having a girl child. These othere social evilts are dowry detaths female feticide and some others.

At though girls are ahead of boys in many fields but still people pre for boy child. Girls have proven them selves better in every for the family and their and loring towards their parents above all they give 100 % in every work.

For saveing girl child the government has taken many initives and lanuched many compaign to save them beti bachao, Beti padhao (Save the girl child) is the most recent initiative started by the government to actively e nourage people to save the girl. A part form that many NGO's comp anies corporate groups human rights commission run various campaign to save girl child.

- Latambale Divya Mahadev
(S.Y.B.A.)

Advantages of the Mobile Phone Mobile Phones Good.

Phones can carry bacteria that make people sick. The danger of radiation from mobile phones is not fully understood, but scientists believe such radiation can affect childrens developing brains and may even cause brain tumors. Using mobile phones. ESPE Cially for sending text messages is extremely dangerous while driving. The federal communications commission reports that more than 10 percent of 18 to 20 year. olds involved in car accidents admitted to texting while driving.

Mobile phones Good or bad :- On the positive side they help families stay connectead and are helpful in emergencies. During power outages when traditional phone servies is out mobile phones may still work. They allow older people to remain independent in their homes because help can be summoned quickly. In addition people can use them to access important information immediatly such as news and weather.

On the negative side experts worry that mobile phones cause varying levels of addiction and interfere with personal relations hips. They may negatively impact sleep and can lower concentration among children who are distracted by their phones when studying . Studies show that mobile phones can cause anxiety and depression especially in teens. Bullies sometimes use them as Bullies sometimes use them as embarrassing photos to victims.

Mobile phones are the most commonly used device in our society and there is no argument that this rapidly evolving gadget has changed our life style to different direction. Today without any age limit every body uses mobile phones and new generation mobile phone is not only a commumunication device but also a device which integrated several useful tools. However phones have good and bad effects which should be broadly analyzed.

As a hand held portable device it helps us in several ways firstly as a communication devices it changes our earth to a global village. Today culling to a diffevent country is just pressing two buttons is just pressing two- buttons and costs only to take vice calls. It has facilities to take video calls as well as sending and receiving emails.

- Sabale Anisha Nana
(S.Y.B.A.)

Women in India

The status of women in India has been subject to many changes over the span in society Indian history. Their position in society deteriorated early in India's ancient period. especially in the Indo-Aryan speaking regions & their subordination continued to be reified well into India's early modern period practises such as female infanticide dowry. Child marriage & the taboo on widoul remarriage, have had a long duration in India and have proved difficult to root out, especially in caste Hindu society in northern India.

During the British East India company rule (1757-1857) & the British Raj (1858-1947) Measures aiming at amelioration were enacted. including Bengal sati Regulation 1829, Hindu widows Remarriage act 1856, female infanticide prevention Act 1870 & age of consent Act. 1981 women's rights under the constitution of India mainly include equality, dignity & freedom from discrimination, additionally, India has various statutes governing the rights of women.

As of 2018. some women have served in various senior official positions in the Indian government. including that of the president of India the Prime minister of India. the speaker of Lok Sabha. However, many women in India continue to face significant difficulties. The rates of malnutrition are exceptionally high among adolescent girls & pregnant and lactating women in India with repercussions for children's health violence against women, especially sexual violence has been on the rise in India.

India has one of the highest number of female politicians in the world. women have held high offices in India including that of the president, Prime minister, Speaker of the Lok Sabha & Leader of the opposition. The Indian states madhya pradesh. Bihar, uttarakhnad, himachal pradesh, Andhra pradesh, chhattisgarh, Jharkhand, Kerala, Karnataka, Maharashtra, Orisa, Rajasthan & Tripura have implemented 50 % reservation for women in PRTS, Majority of candidates in these panchayats are women. Currently 100 % of elected members in kudusery panchat in Kerala are women. There are currently 2 female chief ministers in India as of sept 2018.

As of 2018, 12 out of 29 states & the union territory have had at least one female chief minister.

The status of women in India is strongly connected to family relations. In India, the family unit is patrilineal. families are usually multi. generational, with the bride moving to live with the in law's families one usually hierarchical, with the elders having authority over the younger generations & men over women.

The vast majority of marriages are monogamous but both polygyny & polyandry in India. have a tradition among some populations in India.

- Raskar Mayuri Anil
(S.Y.B.A.)

Social Media

Social Media are interactive computer mediated technologies that facilitate the creation or sharing of information, ideas, career, interests and other forms of expression via virtual communities and network. The variety of stand-alone and built in social media services currently available in feroduces challenges of definition, however, there are some common features.

:: Social media are interactive. Web 2.0 Internet based applications.

:: User-generated content, or user-shared content such as text posts are comments digital photos or videos and data generated through all online interactions, is the lifeblood of social media.

:: Users create service-specific profiles and identities for the website or app that are designed and maintained by the social media organization.

:: Social media facilitate the development of online social networks by connecting a user's profile with those of other individuals or groups.

Users usually access social media services via web-based technologies on desktops and laptops or download services that offer social media functionality to their mobile devices (e.g. smartphones and tablets). As users engage with these

electronic services they create engage highly interactive, platforms through. Which individuals, communities, and organizations can share. co-create, discuss, participate and modify user-generated content or self-curated content posted online.

Networks formed through social media change the way groups of people interact and communities between organizations, communities, and individuals. These changes are the focus of the emerging fields of techno self studies. Social media differ from paper based media. (e.g. Magazines and newspapers) and traditional electronic media such as TV Broadcasting, Radio Broadcasting in many ways. Including quality each frequency, interactivity. usability, immediacy and performance. Social media outlets operate in a dialogic transmission system (many sources to many receivers). This is in contrast to traditional media which operates under a mono-logic transmission model (one source to many receivers), such as a newspaper which is delivered to many subscribers, or a Radio station which broadcasts the same programs to an entire city. Some of the most popular social media websites. with over 100 million registered users, include facebook (and its associated facebook Messenger) you

Tube, We chat, Instagram, QQ, Q zone, Weibo, Telegram, Baidu Tieba, Linkdlr, Whats App, Line, Shapchat, pirster, viber, vk, Reddit and more.

Observers have noted a wide range of positive and negative impacts of social media use. Social media can help to improve an individual's sense of connectedness with real or online communities and can be an effective communities (or marketing) tool for corporations, entrepreners, non profit, organization, advocacy, groups, political

parties, and government.

Social media may have roots in the 1840, introduction of the telegraph, which connected the united states. The PLATO system launched in 1960, which was developed at the university of illinois and subsequently commercially marketed by control Data corporation, offered early forms of social media features with 1973. era innovations such as Notes, PLATO's message forum application, term its instant-messaging feature.

- **Zarekar Ankita Sambhaji**
(S.Y.B.A.)

Sport is Best Physical Activity

Sport includes all forms of competitive physical activity or games which through casual or organised participation. at least in part aim to use maintain or improve physical ability and skills while providing enjoyment to participants and in some cases, entertainment for spectators. Hundreds of sports exist from those between single contestants through to those with hundreds of simultaneous participants either in teams or competing as individuals. In certain sports such as racing, many contestants may compete simultaneously or consecutively. With one winner in others the contest is between two sides each attempting to exceed the other. Some sports allow a tie or draw in which there is no single winner. others provide tie-breaking methods to ensure one winner and one loser. A number of contests may be arranged in a tournament producing a champion many sports leagues make an annual champion by arranging games in a regular sports season, followed in some cases by playoffs.

Sport is generally recognised as system of activities which are based in physical athleticism or physical dexterity. with the largest major competitions such as the olympic Games admitting only sports meeting this definition, and other organisations such as the council of Europe using definitions precluding activities without a physical, element from classification as sports However, a number of competitive, but nonphysical activities claim recognition as mind sports. The international olympic

committee recognises both chess and bridge as bona fide sports and sport Accord, the international sports, federation association recognises five non physical sports. bridge, chess, draughts, Go and xiangqi and limits the number of mind games which can be admitted as sports.

Sport is usually governed by set of rules or customs, which serve to ensure fair competition and allow consistent adjudication of the winner winning can be determined by physical events such as scoring goals events such as scoring goals or crossing a line first. It can also be determined by judges who are scoring elements of the sporting performance including objective or subjective measures such as technical performance or artistic impression.

Records of performance are often kept, and for popular sports, this information may be widely announced or reported in sport news. Sport is also a major source of entertainment for nonparticipants, with spectator sport drawing large crowds to sport venues and reaching wider audiences through broadcasting.

- Mapari Swapnali Sunil
(S.Y.B.A.)

YOGA

Yoga is an ancient art that connects the mind and body. It is an exercise that we perform by balancing the elements of our bodies in addition. It helps us meditate, us keep control of our bodies as well as mind. It is a great channel for releasing our stress and anxiety. Yoga gained popularity gradually and is now spread in all regions of the world. It unites people in harmony and peace. Yoga essentially originated in the subcontinent of India. It has been around since ancient times and was performed by yogis. The term yoga has been derived from a Sanskrit word which translates to basically union and discipline.

Yoga has numerous benefits. If we look at it closely, you will get relief when you practice it regularly as it keeps away the ailments from our body and gives us a feeling of well-being and social. In addition, you can develop self-discipline since power once you do it consistently and help you lead a healthy life. Free from any problems is or whichever religion you.

21st of June is celebrated as we are made aware of the benefits of yoga. Yoga is a great gift to mankind. The benefits of yoga are great. You also develop a higher, better understanding. In short, yoga has several benefits. Everyone must keep their health maintained and also live long without the aid of shortcuts of any kind. It

we look at the history of yoga. Derived from Hinduism, Jainism, and Buddhism, it was used to practice it in the earlier days.

Yoga has not one but many benefits. It helps in keeping our mental. It helps us to connect to nature. Furthermore, your body becomes more flexible after consistent yoga practice and you also develop a great sense of self-discipline and self-awareness. In short, it improves our well-being and gives us better mental clarity.

- Pawale Rutuja
(T.Y.B.A.)

Urban Pollution

Pollution is the introduction of contaminants into the natural environment that cause adverse change. Pollution can take the form of chemical substances or energy such as noise, heat or light. Pollutants, the components of pollution can be either foreign.

Substances / energies or naturally occurring contaminants. Pollution is often classed as pointsource or non point source pollution. In 2015, pollution killed 9 million people in the world.

Major forms of pollution include air pollution, light pollution, littering, noise pollution, plastic pollution, soil contamination, radioactive contamination, thermal pollution, visual pollution. It has always accompanied civilization's pollution. Started from prehistoric times, when man created the first fires. According to a 1983 article in the journal *Science*, soot found on ceilings of prehistoric caves provides ample evidence of the high levels of pollution that was associated with inadequate ventilation of open fires. Metal forging appears to be a key turning point in the creation of significant air pollution levels outside the home, with core samples of glaciers in green land indicate increases in pollution associated with Greek Roman and Chinese metal production.

The burning of coal and wood and the presence of many horses in concentrated areas made the cities the primary sources of pollution. The Industrial Revolution brought an infusion of untreated chemicals and wastes, into local streams that served as the

water supply king. Edward I of England banned the burning of sea-coal by proclamation in London in 1272, after its smoke became a problem. The fuel was so common in England that this earliest of names. It was acquired because it could be carted away from some shores by the wheelbarrow.

It was the Industrial Revolution that gave birth of environmental pollution as we know it today. London also recorded one of the earlier.

extreme cases of water quality problems with the Great Stink on the Thames of 1858, which led to construction of the London sewerage system soon afterward. Pollution issues escalated as population growth far exceeded viability of neighborhoods to handle their waste problem. Reformers began to demand sewer systems and clean water.

Waste water from the houses collected in the gutters running alongside the curbs and emitted a truly offensive smell. There were no public toilets in the streets or squares. Visitors, especially women, often became disgusted. The sanitary facilities were unbelievably primitive. As a metropolis, Berlin did not emerge from a state of barbarism into civilization until after 1875.

- Deshmukh Puja Sanjay
(T.Y.B.A.)

SAVE GIRL CHID

The existence of human life on the earth is impossible without the equal participation of both women and men. It's a common practice in India. Where people abort or kill girl child on birth. but, they should be saved given equal opportunity, and respect and opportunity to go ahead in life. They are also liable for the development and growth of a nation. However, the existence of the woman is for more important than men, Because without her we cannot think about our existence So, to save humans from extinction, We have to take measures to save girl child.

It's a common practice in India where people abort or kill girl child on birth. But, they should be saved given equal opportunity, and respect and opportunity to go ahead in life. Apart from that, the fate of civilization lies in their hand as they are the root of our creation.

There is various evil in our society's one of which happens to be the desire to have a boy. In Indian society everyone wants an ideal mother, sister, wife that girl to be his blood relative. Besides, there are other social evils in society that forces many parents to avoid having a girl child. These other social evils are dowry deaths, female feticide, and some others.

Although girls are ahead of boys in many field but still people prefer in many child. Girls have proven the selves better in every field than boys's and due to their hard work and dedication. they have been to space also. They are more talented, obedient hard working and responsible for the family and their life.

Besides, girls are more caring and loving towards their parents. Above all, they give 100% in every work. For saving girl child the government has taken many initiatives and launched many campaigns to save them. Beti Bachao, Beti Padhao is the most recent initiative started by the government to actively encourage people to save the girl. Apart from that, many NGOS, Companies, Corporate groups. human rights commission run various campaign to save girl child.

The crime against women is a big barrier to the development and growth of the country. However, the government takes this problem seriously and for stopping female feticide they have banned the sex determination ultrasound, amniocentesis, and scan tests in the hospitals and labs. The government takes all these steps aware. Society that girls are a gift of God and not a burden.

For saving girl the first step starts with our own home. We should encourage our family members, neighbour, friends, and relative to save them and make other people aware of it also, we should cheer our family member to have a girl child rather than a boy.

A girl child deserves a like where she is treated as equal to a boy she should be loved and respected like others. She participates in the development and growth of a nation.

- Tate Harshal Nagesh
(T.Y.B.A.)

EVERY DAY SCIENCE

1) Dinosaurs and cavemen did not live of the same time :- People did not coexist with the dinosaurs. Dinosaurs and people are well separated in terms of geologic time. Humans evolved about 65 million years after dinosaurs became extinct.

2) Batteries don't have electricity inside them : Chemical energy is stored in a battery a chemical reaction converts the chemical energy to electricity. At the centre of cell battery is a rod called cathode made of metal or graphite and surrounded by an electrolyte paste. When a load is connected to the terminals, a chemical reaction occurs between the cathode and the paste in each cell to produce about about 1.5 volts of electricity.

3) The Moon cannot only be seen at night : The moon can be seen in the daytime depending at its position relative to the Earth and the sun. During the day, the moon will appear white or grey because of the sunlight it reflects.

4) The Sun doesn't boil the sea to create water vapour : Heat energy is used to break the bonds that hold water molecules together, water evaporates easily at the boiling point. (100° c) but evaporates much slower at the freezing point (0° c) Water does not need to boil for

evaporation to occur .

5) The sun is not smaller than the Earth : The sun appears smaller in size because of the long distance between the sun and the Earth. The radius of the sun is 109 times larger than Earth and it's about 1,000,000 times that of Earth.

- Dongare Sayali Jalindar
(S.Y.B.A)

Memorable Event

Life is full of various events and experiences. but all of these are not equally important, enjoyable & memorable. Just like all days are not the same, all the events we face are not good or bad. Memorable days are the funniest and happiest days of our life. When we think about this day or memory. We are very happy and we want to smile or we are sad and we want to cry. Everyone has a special memory that they will never forget. Me too, have so many memorable events, but that one is hard to forget.

I got a chance to go on a trip with my friends. We decided to visit Prartapgad. Historic places are my most favourite to visit, so I was so happy. We gathered and made plans for our trip. On 4 th January, we all friends continued our journey towards Pratapgad. One of our friend brought his car, so we all were so comfortable. We were going to our destination while singing powada songs. We all were excited.

We started our journey at 8 a.m in the morning, so we were pretty hungry and it was almost 12 p.m. So we stopped at road side hotel named. ' Nisarg ' The name was a perfect match for the environment it was situated in. There were hills & lots of greenary. A lake was there. The chirping of birds added good vibe to our meal. We ordered " pithala-Bhakar ". It was so spicy that we literally cried, but could not resist its awesome taste. We bought some sancks & left by thanking the hotel owner.

We took 2 P.M. to reach at Satara as we were going slowly, enjoying the views of

nature. Pratapgad is located 15 kilometres from polapur & 23 kilometres from Mahabaleshwar so around 3 p.m. we reached at the bottom of Pratapgad. That was the place where Shivai Maharaj killed Afjal Khan. We were standing there & there were some foreigner tourists also. We made a deal with our guide & he started showing us the place.

One of my friend, Geeta had a great photo graphy skill, so she was capturing every single detail & every moment of our trip. soon we started climbing the fort. Pratapgad is a hill fort, that means it is licated on a hill. It stands 1,080 metres above sea level. Our guide Mr. Patil seemed to have good experience in guiding the tourists, because he easily got connected with us and he knew a lot of information. Tejas and Meena were recording & writing everything he was saying. They were working on a documentary about forts of Maharashtra. So. the information Mr. Patil was giving to us was useful.

He told us that Pratapgad is a very popular fort. Our maratha king Chhatrapati Shivaji Maharaj commissioned Moropant Trimbak Pingle, his prime minister, to undertake the construction of this fort in order to defend the banks of the Nira & the koyna rivers. It was completed in 1656. The battle of Pratapgad between Chatrapthi Shivaji Maharaj and Afzal Khan was fought below the ramparts of this fort on 10 November 1659. This set the stage of the establishment of the Maratha empire. A 17 feet high equestrian bronze statue of Shivaji Maharaj was unveiled by Jawaharlal

Nehru on 30 th November 1957. The fort is currently owned by Udayanraje Bhosale, the heir to the former Satara princely state.

That was a very good information. When we were walking on the fort, the scenes from history gave me goosebumps. I felt very thrilled. Actually we all were thrilled to be there. " Shivaji Maharaj ki Jai ", " Jai Bhawani, Jay Shivaji, " we chanted the slogans. I felt very proud and my veins filled with the patriotic blood. We cleaned the areas where some garbage was thrown.

We came across a temple of god Mahadev. We sat there to eat lunch. I felt such a peace & my mind became calm. We opened our lunchboxes & shared our food. Mr. Patil said that you all should have noticed that the forts belonging to Shivaji Maharaj have Mahadev temples, because he was a devotee of Lord Shiva and the Goddess Bhavani. In 1661, Shivaji Maharaj was unable to visit the temple of the goddess Bhavani at Tuljapur. He decided to dedicate a temple to the goddess at Pratapgad itself. We worshipped the lord shiva & goddess Bhavani.

Then we saw the Afzal tower. It was extended out from the fort proper and defended the approach to the fort. It is said to have been constructed after the Battle of Pratapgad & Afzal Khan's body is said to be buried under the tower. A dargah of Afzal Khan is located a short while away from the fort to the south-east. So me did not go there due to time issue. We met some children who were selling ballons, flowers & Shivaji Maharaj's statues, keychains, we bought some ballons &

a statue. I bought some flowers form a little girl, who seemed very happy with her life. I also bough a small keychain of Rajmudra. A trip of a school students came to visit. We see the differnce haw some children get to study, they can go to the school and how some children struggle everyday for a one time meal. We all should take a stand to change this situation.

Now it was our time to leave. We thanked to Mr. Patil for his guidance & company. At 6 p.m. we left from Pratapgad. We had a meal again at the same. ' Nisarg hotel '. We reached home at 10 p.m. which was early than we reached Pratapgad. We all were pretty tired, so no one was really talking while returning, I was remembering everything, even I did not notice that we reached my home. I thanked all & took my bag. I said good night to all as I had a plan to go to the sleep directly. I wanted to dream about that battle. I wanted to dream about those moments & got thrilled. As soon as. I lie down on a bed I slept.

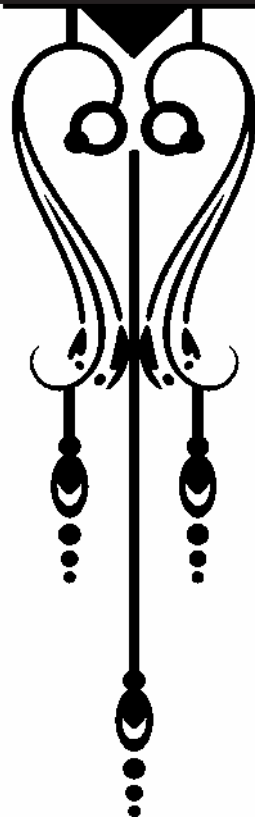
Really. It was such an awesome trip. It awakened my bravery. It gave me the peace. It was the most memorable event of my life and it will always be !

- Thube Pooja Balasaheb

(M.Sc. Com.)

अहवाल विभाग

मराठी विभाग

विद्यार्थी उपक्रम

१. पद्मभूषण डॉ. कर्मवीर भाऊराव पाटील राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन प्रश्नमंजूषा स्पर्धेत नितीन नगरे(टी. वाय. बी. ए.)या विद्यार्थ्यांचा सहभाग.
२. कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय अळकुटी येथे एक दिवसीय राज्यस्तरीय चर्चासत्रात नितीन नगरे या विद्यार्थ्यांने शोधनिबंधाचे वाचन केले.
३. श्री ढोकेश्वर कॉलेज टाकळी ढोकेश्वर येथे एक दिवसीय पत्रकारिता कार्यशाळेत नितीन नगरे या विद्यार्थ्यांने सहभाग घेतला.
४. न्यू आर्ट्स कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज पारनेर महाविद्यालयात लोकशाही पंधरवडा निमित्त राज्यशास्त्र विभागाच्या वतीने आयोजित केलेल्या वक्तृत्व स्पर्धेत नितीन नगरे या विद्यार्थ्यांने सहभाग घेतला.
५. न्यू आर्ट्स कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज पारनेर राज्यशास्त्र विभाग व तहसीलदार कार्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित निबंध स्पर्धेत नितीन नगरे या विद्यार्थ्यांने सहभाग घेतला.

प्राध्यापक उपक्रम :

- डॉ. हरीश शेळके
१. कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय अळकुटी येथे आयोजित राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धेचे परीक्षक म्हणून काम पाहिले.
  २. श्री ढोकेश्वर कॉलेज, टाकळी ढोकेश्वर येथे भाषिक कौशल्य विकास या कार्यशाळेत विषय तज्ञ म्हणून मार्गदर्शन केले.
  ३. मराठी राज्यभाषा दिनानिमित्त लोणी हवेली येथील माध्यमिक विद्यालयात मातृभाषेचे महत्त्व या विषयावर व्याख्यान दिले.
  ४. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय, औंध येथे झालेल्या जागतिक पातळीवर देश-विदेशातील

- स्त्रियांचे योगदान या विषयावर वरील आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंधाचे वाचन केले.
५. कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, अळकुटी येथे भक्तिकालीन काव्याची प्रासंगिकता' या विषयावरील राज्यस्तरीय चर्चासत्रात शोधनिबंधाचे वाचन केले.
  ६. महाराष्ट्र साहित्य पत्रिका' या मासिकामध्ये ग्रंथ परीक्षण या विभागांमध्ये लेख प्रकाशित केला.
  ७. दगडावरची पेरणी' या आत्मकथनाचे लेखक सय्यद भाई यांना पद्मश्री पुरस्कार प्राप्त झाल्याबद्दल त्यांच्यावर दिव्य मराठी या वर्तमानपत्रात लेख लिहिला.

डॉ. माया लहारे

१. आदिवासी मुलींचे शासकीय वस्तीग्रह श्रीरामपूर येथे व्यक्तिमत्त्व विकास या विषयावर व्याख्यान दिले
२. युवती संमेलन बारामती येथे महाविद्यालयातील विद्यार्थिनी समवेत सहभाग व महाविद्यालयाला दोन पुरस्कार प्राप्त

प्रा. नंदकुमार उदार

१. डॉ बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय औंध येथे झालेल्या जागतिक पातळीवर देश-विदेशातील स्त्रियांचे योगदान या विषयावर वरील आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंधाचे वाचन केले
२. जून २०१९ मध्ये घेण्यात आलेल्या राज्यस्तरीय पात्रता परीक्षा सेट उत्तीर्ण

डॉ. हरीश शेळके
(विभाग प्रमुख)

भौतिकशास्त्र विभाग

१) विद्यार्थी उपक्रम:-

- * प्रथम वर्ष विज्ञान या वर्गाची डायग्नोस्टिक टेस्टघेण्यात आली.
- * तृतीय वर्ष विज्ञान व पदव्युत्तर वर्ग भाग १ आणि २ चे सेमिनार, क्लास टेस्ट, ट्यूटोरीअल घेण्यात आले.
- * दि.५ सप्टेबर रोजी शिक्षक दिन साजरा करण्यात आला, तसेच याच दिवशी एम एस्सी भाग १ च्या विद्यार्थ्यांचा स्वागत समारंभ आयोजित करण्यात आला.
- * दि.१९/०८/२०१९ रोजी डॉ. आर. बी. भिसे यांचे भौतिकशास्त्रातील संधी' या विषयावर व्याख्यान संपन्न झाले.
- * दि.२८ फेब्रुवारी २०२० रोजी राष्ट्रीय विज्ञान दिन साजरा करण्यात आला, तसेच या दिवशी तृतीय वर्ष भौतिकशास्त्र विद्यार्थ्यांसाठी निरोप समारंभ आयोजित करण्यात आला.
- * दि. २८/१२/२०१९ रोजी द्वितीय वर्ष विज्ञान विद्यार्थ्यांसाठी विज्ञान केंद्र, पिंपरी चिंचवड, पुणे येथे शैक्षणिक सहलीचे आयोजन करण्यात आले.
- * दि.२९/०२/२०२० रोजी तृतीय वर्ष व पदव्युत्तर वर्गाच्या विद्यार्थ्यांसाठी जीमआरटी खोडद येथे सहलीचे नियोजन करण्यात आले.
- * न्यू आर्ट्स, कॉमर्स सायन्स कॉलेज, आळे येथे भौतिकशास्त्र परिसंवाद स्पर्धेतखालील विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. कु. आभाळे पुजा, कु.सय्यद जैनब, कु. राजे रुक्य्या, कु. पवार सपना, शिंदे प्रतिक
- * कु. आभाळे पुजा हिने सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या भौतिकशास्त्र विभागाने आयोजित केलेल्या रामन मेमोरियल चर्चा सत्रात शोधनिबंधाचे वाचन केले.
- * कु. राजे रुक्य्या या विद्यार्थीनीने विज्ञान मंडळाने आयोजित केलेल्या व्याख्यानव निबंध स्पर्धेत प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिक मिळविले. तसेच कुटे निखील याने द्वितीय क्रमांकाचे पारितोषिक मिळविले.
- * तृतीय वर्ष विज्ञान भौतिकशास्त्र विभागाचा निकाल १००% लागून शिंदे स्वरांजली जगदीप ही विद्यार्थीनी ८८.५०% गुण मिळवून पहिली आली
- * पदव्युत्तर वर्गाच्या भाग २ विभागाचा निकाल १००%

लागून विद्यार्थी भापकर अभिषेक रामदास ७७.५८ % गुण मिळवून पहिला आला.

२) प्राध्यापक उपक्रम:

१. डॉ. कदम एस. एल.-विभागप्रमुख
  - * एम. फिल.मार्गदर्शक म्हणून सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाची मान्यता.
  - * प्रथम वर्ष भौतिकशास्त्र नवीन अभ्यासक्रमाची दोन पुस्तके प्रकाशित
  - * दि. १४/०२/२०२० श्री. ढोकेश्वर कॉलेज, टाकळी ढोकेश्वर येथे राज्य स्तरीयचर्चा सत्रात तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून व्याख्यान दिले.
  - * इंटरनशनल जर्नल ऑफ इंजिनिअरिंग रिसर्च अंड टेक्नॉलॉजी मध्ये शोधनिबंध प्रसिद्ध झाला.
  - * पुढील परिषदांमध्ये शोधनिबंधाचे वाचन केले:
  - * दि. ३,४ जानेवारी २०२० आर्ट्स, कॉमर्स सायन्स कॉलेज, बारामती, राष्ट्रीय कार्यशाळा.
  - * दि. २०,२१ जानेवारी २०२०, राजेरामराव महाविद्यालय सांगली, आंतरराष्ट्रीय.
  - * दि.१५ फेब्रुवारी २०२० - सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे, राज्यस्तरीय.
  - * दि. १७/०१/२०२० रोजी प्रवरानगर येथे द्वितीय वर्ष विज्ञान अभ्यासक्रम पुनर्रचनेत सहभाग घेतला.
  - * दि. ०८/०२/२०२० रोजी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे येथे पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या पुनर्रचनेत सहभाग घेतला.
  - * दि. १६ जानेवारी २०२० रोजी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे येथे राष्ट्रीय कार्यशाळेत सहभाग घेतला.
  - * विज्ञान मंडळाने आयोजित केलेल्या व्याख्यान स्पर्धेसाठी परीक्षक म्हणून काम केले.
२. प्रा.श्रीमती.ढवळे व्ही.पी.ः
  - * आंतरराष्ट्रीय जर्नल मध्ये ४ शोधनिबंध प्रकाशित केले
  - * दि. १४/०२/२०२० श्री. ढोकेश्वर कॉलेज, टाकळी ढोकेश्वर येथे राज्य स्तरीय चर्चा सत्रात तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून व्याख्यान दिले.
  - * दि.२०,२१/१/२०१९ आयसर, पुणे व १९, २१/१२/२०१९ न्यू आर्ट्स, कॉमर्स सायन्स कॉलेज, अहमदनगर येथे झालेल्या कार्यशाळेत सहभाग घेतला.

३. प्रा. देवरे व्ही. पी.ः
  - * दि. ३,४ जानेवारी २०२० बारामती येथील राष्ट्रीय चर्चा सत्रात शोधनिबंध सादर केला.
  - * दि. १७/०१/२०२० रोजी प्रवरानगर येथेद्वितीय वर्ष विज्ञान अभ्यासक्रम पुनररचनेत सहभाग घेतला
  - * दि. ०८/०२/२०२० रोजीसावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठात पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या पुनररचनेत सहभाग घेतला.
४. प्रा. खराडे आर. बी.ः
  - * बामू विद्यापीठ, औरंगाबाद येथे १ ते २० जुलै २०१९ दरम्यान ओरिएन्टेशन कोर्सेस पूर्ण केला.
  - * दि. १७/०१/२०२० रोजी प्रवरानगर येथेद्वितीय वर्ष विज्ञान अभ्यासक्रम पुनररचनेत सहभाग घेतला.
  - * दि. १४, १५ फेब्रुवारी रोजी सावित्रीबाई फुले,पुणे विद्यापीठ चर्चा सत्रात शोधनिबंध सादर केला.
५. प्रा. रेपाळे जी.एम. व प्रा. शेरकरव्ही. बी.यांनी बारामती येथे राष्ट्रीय चर्चा सत्रात शोधनिबंध सादरकेला.
६. प्रा. कु. आहेर एस.डी.:
  - * इंदोर मध्यप्रदेश येथे झालेल्या प्रादेशिक कार्यशाळेत भाग घेतला.
  - * सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या भौतिकशास्त्र विभागाने आयोजित केलेल्या रामन मेमोरियल चर्चा सत्रात पोस्टर सादर केला.
७. प्रा. परजणे एम. एस., प्रा. कोरडे आर. जी., प्रा. तुबे एन. के. व प्रा. मगर पी. एस.यांनी श्री. ढोकेश्वर कॉलेज, टाकळी ढोकेश्वरयेथे राज्य स्तरीय चर्चासत्रात सहभाग घेतला.
३. विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम -
  - * इ. १०वी च्या विद्यार्थ्यांसाठी त्यांच्या अभ्यासक्रमातील प्रयोगाची मांडणी करून भौतिकशास्त्रातील संकल्पना समजावून सांगितल्या.
  - * पदव्युत्तर वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी संगणक दुरुस्ती 'प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम राबविण्यात आला.
  - * विभागातील सेट परीक्षा पास झालेल्या माजी विद्यार्थ्यांचासत्कार समारंभ आयोजित करण्यात आला.

डॉ. एस. एल. कदम
विभाग प्रमुख

बॅचलर ऑफ व्होकेशन (बी. व्होक.) रिन्युवेबल एनर्जी टेक्नॉलॉजि अँड मॅनेजमेंट

- १) विद्यार्थी उपक्रम - शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये एस. वाय. बी. व्होक. रिन्युवेबल एनर्जी टेक्नॉलॉजि अँड मॅनेजमेंट या वर्गातील १८ विद्यार्थी के. वॅटसोलुशन प्रायव्हेट लि. बेंगलोर या ठिकाणी तीन महिन्यांकरता प्रशिक्षणासाठी पाठवले. विद्यार्थ्यांनी सोलर पॅनल इन्स्टोलेशन, ऑफग्रीड, ऑनग्रीड हायब्रीड सोलर पॅनल सिस्टिम इन्स्टोलेशन इ. चे प्रशिक्षण यशस्वीरीत्या पूर्ण केले.
- २) प्राध्यापक उपक्रम - १) डॉ. गणेश येवले यांनी दि. २०-२१ जानेवारी २०२० रोजी राजेरामराव महाविद्यालय येथे ऍडव्हान्सेस इनमटेरियल सायन्स या विषयावर आयोजित आंतरराष्ट्रीय चर्चा सत्रात सहभागी होऊन शोधनिबंधाचे वाचन केले.
- २) प्रा. मुटकुळे अश्विनी यांनी दि. १३-१४ फेब्रुवारी २०२० रोजी श्री ढोकेश्वर महाविद्यालय टाकळी ढोकेश्वर येथे रिसेन्ट ट्रेन्स इन न्यानोसायन्स अँड न्यानोटेक्नॉलॉजि या विषयावर आयोजित राज्यस्तरीय चर्चासत्रामध्ये सहभाग नोंदविला.
- ३) विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम -शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये प्रथम वर्ष रिन्युवेबल एनर्जी टेक्नॉलॉजि अँड मॅनेजमेंट या वर्गाची शैक्षणिक सहलीचे आयोजन केले गेले. या सहलीमध्ये १८ विद्यार्थी व३ शिक्षकांनी शहाणे सोलर पॉवर प्रायव्हेट लि. जाखणगाव या सोलर कंपनीला भेट देऊन सौरऊर्जा निर्मिती तंत्रज्ञानाचा अभ्यास केला. प्रा. अश्विनी मुटकुळे , प्रा. रोहिणी चेमटे, डॉ. गणेश येवले आदी. शिक्षकांनी सहलीचे नियोजन केले व विद्यार्थ्यांस मार्गदर्शन केले.

बॅचलर ऑफ व्होकेशन (बी. व्होक.) सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभाग

शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट या विभागा मार्फत खालील उपक्रम घेण्यात आले.

१) विद्यार्थी उपक्रम-

१. बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभागातील विद्यार्थ्यांनी प्राध्यापकांच्या मार्गदर्शनाखाली विविध प्रकारच्या वेबसाईट तयार केल्या.
२. बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभागातील दोन विद्यार्थ्यांनी राष्ट्रीय सेवा योजने अंतर्गत पिंपरी जलसेन येथे हिवाळी श्रमसंस्कार शिबिरात सहभाग नोंदवला.

२) प्राध्यापक उपक्रम -

१. डॉ. पाटीलपी. एन. यांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ औरंगाबाद येथे आयोजित आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंधाचे वाचन केले.
२. बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभागातील डॉ. पाटील पी.एन. यांना व्यवस्थापन विज्ञान या विषयात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठाने पी. एच. डी पदवी प्रदान केली.
३. बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभागातील प्रा. सापते पी. बी . यांनी श्री. छत्रपती शिवाजी महाराज अभियांत्रिकी महाविद्यालय, नेसी, अहमदनगर येथे तीन दिवसीय कार्यशाळेत तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून काम केले.
४. बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभागातील डॉ. पाटील पी.एन. यांनी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर मराठवाडा विद्यापीठ औरंगाबाद येथे तीन दिवसीय कार्यशाळेत तज्ञ मार्गदर्शक म्हणून काम केले.

३) विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम :

१. बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभागाने श्री. ओंकार घुले यांचे व्याख्यान आयोजित केले त्यामध्ये त्यांनी सॉफ्टवेअर कंपनीमधील नोकरीच्या संधी या विषयावर मार्गदर्शन केले. सदर व्याख्यानांमध्ये ४५ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला.
२. बी. व्होक. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट विभागाने वेबसाईट डिझाइन अँड डेव्हलपमेंट या विषयावर दोन दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन केले होते. त्यामध्ये विद्यार्थ्यांना वेबसाईट डिझाइन अँड डेव्हलपमेंटचे प्रशिक्षण देण्यात आले. सदर कार्यशाळेत ३३ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला.

बीबीए - सीए विभाग

शै.वर्ष २०१९-२० मध्ये बीबीए - सीए विभागामध्ये खालील उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

विद्यार्थी उपक्रम :

- १) 'ग्रंथालयदिनानिमित्त' विद्यार्थ्यां समवेत शिक्षकांची ग्रंथालयास भेट .) महाविद्यालय स्नेहसंमेलन मध्ये खालील प्रमाणे विद्यार्थ्यांचा सहभाग
१. महाविद्यालयीन आंतरशाखीय क्रिकेट स्पर्धेत विद्यार्थ्यांचा सहभाग .
२. रांगोळीस्पर्धा -
या स्पर्धेत व्दितीय क्रमांक चौधरी सुशांत ,परांडे रोहन ,शिंदे शशांक या तिघांमध्ये देण्यात आला .
३. पारंपारिक वेशभूषादिन
४. खाद्यस्पर्धा

प्राध्यापक उपक्रम :

- १) बीबीए-सीए विभागातील प्राध्यापक श्री. शिंदे रणजित अरुण हे अर्थशास्त्र या विषयात सेट परीक्षा उत्तीर्ण झाले .
- २) विभागातील डॉ. तुबे सुनीता, प्रा. शिंदे रणजित यांनी शै. वर्षामध्ये राष्ट्रीयपातळी वरील चर्चासत्रामध्ये भाग घेवून आपले शोधनिबंध सादर केले.

विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम :

- १) बीबीए - सीए तीनही वर्गातील विद्यार्थ्यांसाठी पालक मेळावा घेण्यात आला .
- २) पी.पी.टी. - प्रेसेंटेशन स्पर्धा प्रथम वर्ष विद्यार्थ्यांसाठी घेण्यात आली व खालील प्रमाणे क्रमांक देण्यात आले.
- १) आघाडे तेजस राहुल
- २) तुबे शिल्पा आनंदा
- ३) तुबे मयुरी ज्ञानदेव
- ३) व्ही.बी.प्रोग्रामिंग प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम तृतीय वर्ष विद्यार्थ्यांसाठी घेण्यात आला .

विभागप्रमुख,
(प्रा. शिंदे आर .ए.)

भूगोल विभाग

* विद्यार्थी उपक्रम :

- * शैक्षणिक वर्षात विभागाचा पदवी स्तरावरील निकाल ९१ % तर पदव्युत्तर स्तरावरील निकाल १०० % लागला
- * दि ७/९/२०१९ रोजी पदव्युत्तर स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी म्हसणे ता. पारनेर या गावचे आर्थिक व सामाजिक सर्वेक्षण करून अहवाल तयार केला * सुपा ता. पारनेर या परिसरातील औद्योगिक क्षेत्राना भेटीचे आयोजन केले व क्षेत्र भेटीचा अहवाल तयार केलेला. दि १६ सप्टेंबर २०१९ जागतिक ओझोनदिना निमित्त विशेष व्याख्यान आयोजित केले.
- * १४ जानेवारी २०२० रोजी भूगोलदिना निमित्त प्रश्नमंजुषा कार्यक्रम, भिती पत्रक स्पर्धा आयोजित केल्या
- * पदव्युत्तर विभागातील १० विद्यार्थ्यांनी दि.१८.०२.२०२० रोजी श्री ढोकेश्वर महाविद्यालय, टाकळी ढोकेश्वर आयोजित पर्यटन महत्व व विकास या कार्यशाळेत सहभाग घेतला.
- * विभागाची शैक्षणिक सहल रंधा धबधबा - भंडारदराधरण-सांदनदरी-कळसुबाई 'शिखर यामार्गे आयोजित केली .

प्राध्यापक उपक्रम :

- * डॉ. रघुनाथ नजन यांना सावत्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ ,पुणे यांचे कडून भूगोल विषयासाठी पीएच.डी संशोधक मार्गदर्शक म्हणून मान्यता मिळाली (Ph.D.Guideship)
- * डॉ रघुनाथ नजन यांचे प्रथम वर्ष कला या वर्गासाठी प्राकृतिक व मानवी भूगोल हे क्रमिक पुस्तक प्रकाशित झाले
- * डॉ रघुनाथ नजन यांनी University of Rajasthan , Jaipur dDeccan Geographical Society of India, पुणे आयोजित International Conference'मध्ये शोधनिबंध वाचन केले
- * डॉ रघुनाथ नजन यांनी आबासाहेब काकडे महाविद्यालय आयोजित राज्यस्तरीय चर्चासत्रात Resource Person म्हणून व्याख्यान दिले.
- * डॉ रघुनाथ नजन यांनी डांग सैदाणे ता.बागलाण जि-नाशिक येथील प्राध्यापक निवडीच्या मुलाखती साठी कुलगुरूचे प्रतिनिधी म्हणून काम पहिले.
- * डॉ रघुनाथ नजन यांनी मुलिकादेवी महाविद्यालय ,निघोज व सावित्रीबाई कला महाविद्यालय,पिंपळगाव

पिसा ता.श्रीगोंदा येथे प्रवास व पर्यटन व्यवस्थापन या प्रमाणपत्र कोर्स साठी प्रमुख पाहुणे व उदघाटक म्हणून व्याख्यान दिले .

- * डॉ रघुनाथ नजन यांनी राधाबाई काळे महिला महाविद्यालय ,तारकपूर ,अहमदनगर येथे भूगोल दिनानिमित्त मानव व निसर्ग या विषयावर व्याख्यान दिले.
  - * प्रा.दत्तात्रय घुन्गार्डे यांची सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ अंतर्गत अविष्कार २०१९-२० साठी विद्यापीठाचे प्रतिनिधी म्हणून राज्य पातळीवर निवड झाली.
  - * प्रा. दत्तात्रय घुन्गार्डे अकोले व सोनई जिल्हा अहमदनगर येथील आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंध वाचन केले
  - * प्रा.ज्योत्सना म्हस्के यांनी आक्षी ता .संगमनेर येथील राष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंध वाचन केले
  - * प्राअशोक ठोकळ यांनी महाविद्यालयीन अंतर्गत 'ठणड-कमिटी चेका' पहिले.
  - * प्रा. किरण ससाणे यांनी Indian Space Research Organization अंतर्गत Indian Institute of Remote Sensing यासंस्थेमार्फत Remote Sensing and Digital Image nalysis या कोर्ससाठी कोर्सस सन्वयक म्हणून काम केले
  - * प्रा संजय आहेर यांची सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ पुणे,राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाचे वतीने अहमदनगर जिल्हा विभाग समन्वयक म्हणून निवड झाली .
  - * श्री बाळासाहेब इधे यांना सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ,पुणे यांचेकडून गुणवंत शिक्षकेत्तर सेवक पुरस्कार देऊन त्यांचा गौरव करणेत आला.
- नाविन्यपूर्ण उपक्रम :
- * Indian Space Research Organization अंतर्गत Indian Institute of Remote Sensing या संस्थेमार्फत Remote Sensing and Digital Image nalysis हा कोर्स विभागास मंजूर झाला. दि.१९ ऑगस्ट २०१९ ते ९ सप्टेंबर २०१९ या कालावधीत हा कोर्स पूर्ण करण्यात आला. विभागातील१५ विद्यार्थ्यांनी यात सहभाग घेऊन यश संपादन केले .
  - * विभागांतर्गत Land Surveying या प्रमाणपत्र कोर्सचे आयोजन करून तो पूर्ण केला.

डॉ रघुनाथ नजन (विभागप्रमुख)

जिमखाना विभाग

न्यू आर्ट्स कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज पारनेर या कनिष्ठ महाविद्यालयतील एकूण ११० विद्यार्थीनी या शैक्षणिक वर्षात ऑन लाईन पध्दतीने जिल्हा क्रीडा कार्यालयाकडे याकडे नोदणी केली आणि विविध क्रीडा प्रकारामध्ये उज्वल यश संपादन करून महाविद्यालयाचा बहुमान वाढविला .

सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्ष कनिष्ठ महाविद्यालयतील खेळाडूनी खो -खो ,कबड्डी ,हॉलीबॉल , कुस्ती , किक बॉक्शींग ,तेगसुडो ,युनिफाईट शिकाई मार्शल आर्ट्स योगाशन कराटे तसेच मैदानी स्पर्धा ई . स्पर्धामध्ये सहभाग नोदविला.

कुस्ती ०३

शिकाई मार्शल आर्ट्स ०२

तेगसुडो ०२

युनिफाईट ०२

हाप किडो बोक्सिंग ०२

किक बोक्सिंग ०१

अशा एकूण १२ विद्यार्थीनी विभागीय स्तरावर पुणे विभागाचे नेतृत्व केले.कुस्तीमध्ये भोसले गौरव श्रीकृष्ण या विद्यार्थ्याने पुणे विभागात दुसरा क्रमांक प्राप्त करून सिल्वर मेडल मिळवले.

युनिफाईट स्पर्धेमध्ये कदम ऋतुजा आप्पा या विद्यार्थीनीने राज्यस्तरिय स्पर्धेमध्ये सहभाग नोदविला.

तर धुळे येथे पार पडलेल्या शालेय राज्यस्तरीय तेगसुडो स्पर्धेमध्ये दाते विशाल मच्छिंद्र या विद्यार्थ्याने सुवर्ण पदक प्राप्त केले. व दिल्ली येथे संपन्न झालेल्या राष्ट्रीय तेगसुडो या सपर्धामध्ये ब्राँझ पदक मिळवले व महाविद्यालयाचे नाव सुवर्ण अक्षरात कोरले

खो खो क्रीडा प्रकारामध्ये मुलांच्या संघाने तालुका स्तरावर प्रथम क्रमांक तसेच हॉली बोल क्रीडा प्रकारामध्ये मुलींच्या संघाने तालुका स्तरावर प्रथम क्रमांक मिळवला

सर्व यशस्वी खेळाडूना क्रीडा विभाग प्रमुख प्रा.गंगाराम खोडदे यांचे मार्गदर्शन लाभले सन २०१९-२० या वर्षी महाविद्यालयाने तालुका स्तरावर मैदानी स्पर्धेचे यशस्वी आयोजन केले

वरील उपक्रमात भाग घेताना आमच्या क्रीडा विभागाला नेहमीच प्रोसाहन देणारे संस्थचे अध्यक्ष मा.आ.नंदकुमार झावरे पाटील, मा.सभापती राहुलभैर्या झावरेपाटील,महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.रंगनाथ आहेर

,उपप्राचार्य डॉ. दिलीप तुबे, पर्यवेक्षक प्रा.सुनील घोलप, कार्यालयीन अधीक्षक श्री.सुनील चव्हाण तसेच सर्व शिक्षक इ शिक्षकेतर सेवक यांचे नेहमीच सहकार्य मिळत असते. म्हणून आमचा क्रीडा विभाग प्रगती करताना दिसत आहे .

प्रा. संजय गायकवाड

क्रीडा विभाग प्रमुख

जिमखाना विभाग (कनिष्ठ विभाग)

पारितोषिक प्राप्त खेळाडू (कनिष्ठ विभाग) २०१९-२०

अ.क्र नाव खेळ बक्षीस प्रकार

- १ दाते विशाल मच्छिंद्र
तंगसुडो नवी दिल्ली गौरवचिन्ह+प्रमाणपत्र
- २ कदम ऋतुजा आप्पा
युनिफाईट क्रीडा संकुल पाटस गौरवचिन्ह +प्रमाणपत्र
- ३ भोसले गौरव श्रीकृष्ण
कुस्ती क्रीडा संकुल इंदापूर गौरवचिन्ह+प्रमाणपत्र
- ४ रेपाळे चेतन शिवाजी
कुस्ती क्रीडा संकुल इंदापूर गौरवचिन्ह+प्रमाणपत्र
- ५ जाधव शेखर माणिक
कुस्ती क्रीडा संकुल इंदापूर गौरवचिन्ह+प्रमाणपत्र
- ६ बागडे आरती धर्मपाल
किक बोक्सिंग कुमठा नाका सोलापूर गौरवचिन्ह +
प्रमाणपत्र
- ७ कावरे अनिकेत सतीश
खो खो बेस्ट खेळाडू गौरवचिन्ह+प्रमाणपत्र
- ८ कावरे आदेश लक्षिमन
हापकिडो बोक्सिंग- कुमठा नाका सोलापूर गौरवचिन्ह +
प्रमाणपत्र
- ९ होले गणेश बाळू
हापकिडो बोक्सिंग- कुमठा नाका सोलापूर
गौरवचिन्ह+प्रमाणपत्र
- १० अडसरे ऋतुजा संभाजी
हॉलीबॉल बेस्ट खेळाडू गौरवचिन्ह + प्रमाणपत्र

प्रा. गंगाराम खोडदे

क्रीडा समन्वयक

प्राणिशास्त्र विभाग

* विद्यार्थी उपक्रम

१. शैक्षणिक वर्ष २०१८ - २०१९ या वर्षातील प्राणिशास्त्र विषयाचा प्रथम वर्षाचा निकाल ९२.४०%, द्वितीय वर्षाचा ९८.५४% व तृतीय वर्षाचा निकाल १००% लागला असून कु. म. री. इनामदार यास्मिन अकबर हिने ८०.८३% गुण मिळवून प्रथम क्रमांक पटकावला.
२. तृतीय वर्षाच्या विद्यार्थ्यांसाठी प्रा.तृप्ती बर्वे व प्रा.श्यामल म्हस्के यांची व्याख्याने आयोजित करण्यात आली.
३. बी. पी. हिवाळे या शैक्षणिक संस्थेने आयोजित केलेल्या जिल्हास्तरीय निबंध लेखन स्पर्धेमध्ये मनोज इंगळे या विद्यार्थ्याने प्रथम क्रमांक पटकावला वनिशा शेळके या विद्यार्थिनीने तृतीय क्रमांक संपादन केला.
४. प्रथम वर्ष प्राणिशास्त्र विषयाची शैक्षणिक सहल हंगा तलाव व सामाजिक वनीकरण रोपवाटिका, हंगा येथे आयोजित करण्यात आली.
५. द्वितीय वर्ष विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सहल महात्मा फुले कृषी विद्यापीठ, राहुरी-पैठण-औरंगाबाद-दौलताबाद-वेरूळ -देवगड येथे आयोजित केली.
६. तृतीय वर्षविद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सहल महाबळेश्वर-प्रतापगड-डेरवण -रायगड येथे जाऊन आली.
७. तृतीय वर्ष विद्यार्थ्यांसाठी कुेीं शिशिरिश झेशी झेळपीं झीशीशीपींरींळेप या विषयावर प्रा.अमोल वाबळे यांचे मार्गदर्शनाखाली कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली.
८. तृतीय वर्षाच्या विद्यार्थ्यांसाठी डॉ.अ.डी.हरकल यांचे व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले.
९. तृतीय वर्षाच्या २० विद्यार्थ्यांनी श्री ढोकेश्वर कॉलेज, टाकळी ढोकेश्वर येथे दि.१७/०२/२०२० रोजी मधुमक्षिकापालन सद्यस्थिती व भविष्यातील वाव या कार्यशाळेत सक्रीय सहभाग घेतला.
१०. गोरक्ष लावरे, सिद्धांत पोखरनाव ओंकार वाळूज या

तृतीय वर्षातील विद्यार्थ्यांनी व्यसनमुक्त भारत या अभियानात सक्रीय सहभाग घेवून जनजागृती केली.

* प्राध्यापक उपक्रम : डॉ.सुधीर वाघ

१. डॉ.सुधीर वाघ यांनी दि.१७/०२/२०२० रोजी श्री ढोकेश्वर महाविद्यालय, टाकळी ढोकेश्वर येथील कार्यशाळेत व्याख्यान दिले.
२. डॉ.सुधीर वाघ यांनी भारतीय अर्थकारनासमोरील आव्हाने या राष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंधाचे वाचन केले तसेच डॉ.वाघ यांनी सोनई, ता.नेवासा येथील आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंधाचे वाचन केले.
३. प्राणिशास्त्र विभागप्रमुख डॉ. सुधीर वाघ यांनी शिरूर व संगमनेर येथे झालेल्या निवड आधारित श्रेयांक पद्धत कार्यशाळेत सक्रीय सहभाग नोंदवला.
४. डॉ. वाघ यांचे **Introduction to Mammalian Physiology** हे पुस्तक शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये आंतरराष्ट्रीय प्रकाशनाने प्रकाशित केले.
- * प्रा. महेश आहेर
५. प्रा. महेश आहेर हे भारतीय विज्ञान अकादमी, बंगळूरू यांनी केंद्रीय विश्वविद्यालय, हैदराबाद येथे आयोजित केलेल्या राष्ट्रीय कार्यशाळेत सक्रीय सहभागी झाले.
६. प्रा.एम. एस. आहेर यांनी दिक्षारंभ कार्यशाळेचेसमन्वयक म्हणून काम पाहिले.
- * नाविन्यपूर्ण उपक्रम
१. या शैक्षणिक वर्षात ५० विद्यार्थ्यांनी गांडूळखत प्रकल्प प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम यशस्वीपणे पूर्ण केला.प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमांतर्गत निघोज येथील गांडूळ खत प्रकल्प व कुक्कुट पालन केंद्राला भेट देण्यात आली.

डॉ सुधीर आर. वाघ.
विभागप्रमुख

* विद्यार्थी वसतिगृह *

अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाज आणि न्यू आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज पारनेर शैक्षणिक वर्ष २०१८-२०१९ पासून भव्य, सुसज्य व सोई सुविधायुक्त वसतिगृह उभारण्यात आले आहे. ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास व्हावा व कोणीही शिक्षणापासून वंचित राहू नये या उदात्त हेतूने संस्थेच्या आणि महाविद्यालयाच्या एकत्रित प्रयत्नातून वसतिगृह सुरु करण्यात आले.

सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षात वसतिगृहात ५१ विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला. विद्यार्थ्यांच्या वैचारिक प्रगल्भता वाढावी आणि दृष्टीकोनात बदल होऊन चौफेर व्यक्तिमत्व निर्माण होण्यासाठी प्रयत्न केले गेले. विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन त्याचबरोबर स्वतंत्र अभ्यासिका, वर्तमानपत्रे उपलब्ध करून देण्यात आले आहेत.

भौतिक सुविधामध्ये खेळाचे मैदान, मनोरंजनासाठी एल.सी.डी, टी.व्ही. सोलर वॉटर हिटिंग सिस्टम बँकअप, वाटर क्युरीफायर मशीन, प्रथोमोपचार पेटी इत्यादी गोष्टी उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या आहेत.

महाविद्यालयाचे प्राचार्य, उपप्राचार्य व वसतिगृह समितीतील सदस्यांनी वसतिगृहाला भेट देऊन विद्यार्थ्यांना वेळोवेळी हितगुज केले.

प्रा. आबासाहेब गंडाळ
(अधीक्षक)

* स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्र *

१. शैक्षणिक वर्ष २०१९ - २० साठी स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्रामध्ये एकूण ४० विद्यार्थ्यांनी प्रवेश घेतला असून. शैक्षणिक वर्ष २०१९ -२० साठी दिनांक २५ सप्टेंबर २०१९ रोजी महाविद्यालयामध्ये बोर्डे करिअर अॅकडमी औरंगाबाद यांच्या मार्फत बँकिंग व केंद्र सरकारच्या वर्ग २ परीक्षेतील संधी या कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेसाठी एकूण ९७ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

२. दिनांक २५ जानेवारी रोजी पारणे तहसील कार्यालय यांनी संविधान दिनानिमित्त निबंध स्पर्धेचे आयोजन केले होते त्या मध्ये स्पर्धा परीक्षा केंद्राच्या एकूण ०६ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

३. दिनांक ३० जानेवारी २०२० रोजी महाविद्यालयामध्ये अट्रुहोकेट संजय बॅडे, संचालक अट्रुहोकेट बार असोसियशन, पुणे यांच्या मार्फत यशस्वी करिअरची आखणी या कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेसाठी एकूण ६५ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

४. पुढील शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून टेस्ट सिरिज हा एक नवीन उपक्रम घेण्यात येणार आहे.

५. दिनांक ... मार्च २०१९ रोजी महाविद्यालयात स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन केंद्राद्वारे एक दिवसीय मार्गदर्शनपर ग्रामीण विद्यार्थ्यांना स्पर्धा परीक्षेतील संधी या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली. ह्या कार्यशाळेसाठी पुणे येथील समाजिक वनीकरण विभागाचे प्रमुख माननीय रंगनाथ नाईकडे, भारतीय वनसेवा अधिकारी हे प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून उपस्थित होते. या कार्यशाळेसाठी मोठ्या संख्येने विद्यार्थी उपस्थित होते.

प्रा. विरेंद्र धनशेट्टी (प्रमुख)

वाणिज्य विभाग वार्षिक अहवाल २०१९-२०

शै.वर्ष २०१९-२० मध्ये वाणिज्य विभागामध्ये खालील उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

विद्यार्थी उपक्रम :

१. प्रात्यक्षिक परीक्षेच्या दृष्टीकोनातून विभागतील एफ. वाय. बी. कॉम. या वर्गातील सर्व विद्यार्थ्यांनी पारनेर तालुक्यातील सहकारी पतसंस्था व बँका यांना भेटी दिल्या.
२. प्रकल्प अभ्यासासाठी टी. वाय. बी. कॉम. व एम. कॉम. या वर्गातील विद्यार्थ्यांनी सुपा औद्योगिक वसाहतीमधील कंपन्यांना भेटी दिल्या.
३. एफ.वाय. बी. कॉम या वर्गातील विद्यार्थी योगेश सुनील तुबे याने CM Foundation हि परीक्षा प्रथम प्रयत्नात उत्तीर्ण केली.
४. एम.कॉम भाग-१ ची विद्यार्थिनी प्रतीक्षा पोपट पवार हिने आयबीपीएस या बँकिंग क्षेत्रातील परीक्षेत यश मिळवून, तिची बँक ऑफ महाराष्ट्र' मध्ये लिपिक या पदावर निवड झाली.

ग्राध्यापक :

१. १५ नोव्हेंबर २०१९ रोजी, प्रा. भूषण भालेराव यांनी 'Study of Administration of Spiritual Centers as a Service Organization with special reference to selected sansthans in Maharashtra' या विषयावर संशोधन करून सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाची विद्यावाचस्पती (Ph.D) हि पदवी संपादन केली.
२. विभागातील प्रा. युवराज वाधिरे, प्रा. शिवाजी पठारे, डॉ. भूषण भालेराव, प्रा. तुषार गालबोटे व डॉ. काकासाहेब टेळे यांनी शै. वर्षामध्ये विविध आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय व राज्य पातळीवरील चर्चा सत्रामध्ये भाग घेवून आपले शोधनिबंध सादर केले.

विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम :

१. वाणिज्य व अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने दि. १६ व १७ जानेवारी २०२० रोजी भारतीय अर्थव्यवस्थे समोरील आव्हाने' या विषयावरील राष्ट्रीय चर्चा सत्राचे आयोजन करण्यात आले होते. या चर्चा सत्रासाठी प्रमुख वक्ते सीए. डॉ. शिवाजीराव झावरे तर अध्यक्ष म्हणून मा. नंदकुमार झावरे पाटील उपस्थित होते.

२. शै.वर्ष २०१९-२० च्या प्रथम सत्रामध्ये मूल्यवर्धित अभ्यासक्रमातर्गत Gender Sensitivity व द्वितीय सत्रा मध्ये Computerized Accounting या विषयावर प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.
३. दि. २१ ऑगस्ट २०१९ रोजी उद्योजकता विकास' या विषयावरील एक दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले होते. यावेळी श्रीमती. उषा पाटील, (निर्भया फाँडेशन, पुणे) यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

प्रा. युवराज वाधिरे
(विभाग प्रमुख)

* अर्थशास्त्र विभाग अहवाल *

अ) विद्यार्थी उपक्रम

- १) विद्यार्थ्यांनी लोकसंख्या दिन साजरा केला.
२. विद्यार्थ्यांनी १ जुलै ते १५ जुलै १९ वन मोहत्सवपंधरवडा साजरा केला.
३. विद्यार्थ्यांनी १ ऑक्टोबर ते १५ ऑक्टोबर २०१९ स्वच्छता पंधरवडा साजरा केला.
४. विद्यार्थ्यांनी १७ ते २३ डिसेंबर या कालावधीत राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या हिवाळी श्रम संस्कार शिबिरात सहभाग नोंदविला

ब) प्राध्यापक उपक्रम:-

१. ११ जुलै २०१९ रोजी लोकसंख्या दिनानिमित्त प्रा.डॉ.अशोक घोरपडे यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले
२. दि. ५ सप्टेंबर २०१९ रोजी अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने शिक्षक दिन साजरा करण्यात आला.
३. दि. १० सप्टेंबर २०१९ रोजी अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने मा.नितीन शितोळे यांचे रोजगाराच्या संधीविषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. ऐज्युकेशनल लि.यांच्याद्वारे युवक व युवतींना प्रशिक्षण दिले.
- ४ . दि.२० ऑगस्ट २०१९ रोजी अर्थशास्त्र विभागाच्या वतीने पुणे येथील निर्भया फौंडेशनच्या संचालिका मा. उषा पाटील यांचे कौशल्य विकास या विषयावर एक दिवशीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली.
५. दि .९ जानेवारी २०२० रोजी न्यू आर्ट्स कॉमर्स अंड सायन्स कॉलेज, शेवगाव येथे झालेल्या राष्ट्रीय चर्चासत्रात डॉ दिपक सोनटक्के यांनी goods and service tax and online banking' या विषयावरच पेपर वाचन केले .
६. वसंतराव काळे महाविद्यालय,ढोकी उस्मानाबाद येथे दि.२८ डिसेंबर २०१९ रोजी झालेल्या राष्ट्रीय चर्चासत्रात डॉ दिपक सोनटक्के यांनी पेपर वाचन केले .
७. Excel s International Journal of social science Humanties' या नियतकालिकात जानेवारी २०२० मध्ये डॉ दिपक सोनटक्के यांचा शोधनिबंध प्रकाशित झाला.
८. दि १६ जानेवारी २०२० रोजी अर्थशास्त्र व वाणिज्य विभाग यांच्या वतीने 'भारतीय अर्थव्यवस्थेसमोरील आव्हाने' या विषयावर राष्ट्रीय चर्चासत्राचे आयोजन करण्यात आले.

क) विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम:

९. २८/०१/२०२० ते ०३/०२/२०२० या कालावधीत डॉ अशोक घोरपडे यांनी राष्ट्रीय सेवा योजनेचा उजळणी अभ्यासक्रम पूर्ण केला.
१०. ०१/०९/२०१९ ते १५ जानेवारी २०२० या कालावधीत डॉ अशोक घोरपडे यांनी online refresher course पूर्ण केला.

डॉ. दिपक सोनटक्के
(विभाग प्रमुख)

इंग्रजी विभाग

१) विद्यार्थी उपक्रम

इंग्रजी विभागातील विद्यार्थ्यांसाठी निबंध स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. या स्पर्धेत एकूण २१ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

इंग्रजी विभागातील विद्यार्थ्यांनी प्राथमिक व माध्यमिक शाळामध्ये इंग्रजी संभाषण कौशल्य' या विषयावर अध्यापन केले.

मंगळवार दिनांक २५ फेब्रुवारी, २०२० रोजी सेट /नेट परीक्षा मार्गदर्शन कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले.या कार्यशाळेत पदुत्तर वर्गातील २१४ विद्यार्थी सहभागी झाले.

फंक्शनल इंग्रजीच्या विद्यार्थ्यांसाठी इंडस्ट्री विझीट साठी क्रांती शुगर प्रायव्हेट लि. देविभोयारे व एम. आय. डी. सी सुपा येथील विविध कंपनीस भेट दिली

विभागाची विद्यार्थिनी राजराजेश्वरी कोठावळे हिने स्वयंसिद्धा युवती संमेलन मध्ये अँडसहभागी होवून युथ आयकॉन दुसरे क्रमांकाचे पारितोषिक मिळाले

विभागाचा विद्यार्थी गुरुदास शिंदे यांस कोरिओग्राफी साठी सन्मानित करण्यात आले.

इंग्रजी विभागातर्फे जर्मन भाषा व कम्यूनिकेशन स्किल्स इन इंग्लिश हे दोन पदविका अभ्यासक्रम घेण्यात आले. जर्मन भाषा अभ्यासक्रमाच्या विद्यार्थ्यांनी एम. आय. डी. सी सुपा येथील विविध कंपनीस भेट दिली

२) प्राध्यापक उपक्रम

प्रा. अशोक मोरे, प्रा. अनिल चिंधे व प्रा. डॉ. विशाल साळवे यांनी ऑनलाईन रिफ्रेशर कोर्स पूर्ण केले.

प्रा. डॉ. विशाल साळवे यांनी ए स्टडी ऑफ इंडियन इथोस इन द ग्लास प्यालेस ऑफ अमिताव घोष व ए स्टडी ऑफ इंडियन इथोस इन द हंग्री टाईड ऑफ अमिताव घोष हि दोन पुस्तक जर्मनी येथील लमबरट प्रकाशकाने प्रकाशित केली.

प्रा. अशोक मोरे यांनी तीन चर्चासत्रामध्ये सहभागी होवून १ रिसर्च पेपर प्रकाशित झाले

प्रा. डॉ. प्रांजली भराटे यांनी चर्चासत्रामध्ये सहभागी होवून १ रिसर्च पेपर प्रकाशित केला

प्रा. अनिल चिंधे यांनी चर्चासत्रामध्ये सहभागी होवून १ रिसर्च पेपर प्रकाशित केला

प्रा. डॉ. विशाल साळवे यांनी चर्चासत्रामध्ये सहभागी होवून १ रिसर्च पेपर प्रकाशित केला.

३) विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम

३-४ मार्च, २०२० रोजी फिल्म फेस्टिवल चे आयोजन करण्यात आले. यामध्ये विद्यार्थ्यांना २४ शॉर्ट फिल्मस दाखविण्यात आले तसेच प्रत्येक फिल्मसवर गटचर्चा करण्यात आली. या फिल्म फेस्टिवलमध्ये ११० विद्यार्थी सहभागी झाले.

प्रा. अशोक मोरे
(विभाग प्रमुख)

* परीक्षा विभाग *

महाविद्यालयाच्या परीक्षा विभागाचे महाविद्यालीन परीक्षा अधिकारी म्हणून डॉ. एस. आर. वाघ हे काम पहात आहेत. परीक्षा विभाग समितीचे सदस्य म्हणून प्रा.वाय.एम.वाघेरे व प्रा.डी.एस.घुंगार्डे हे प्राचार्यांच्या मार्गदर्शनाखाली काम पाहतात.

शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून सा.फु.पु.वि.पुणे यांनी प्रथम वर्षाच्या सर्व पदवी अभ्यासक्रमांसाठी निवड आधारित श्रेयांक पद्धती लागू केली असून महाविद्यालयाने या पद्धतीचे यशस्वीपणे अंमलबजावणी करून सर्व परीक्षा सुनियोजित पद्धतीने पूर्ण करून वेळेत निकाल प्रसिध्द केले. शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये परीक्षा विभागामार्फत अंतर्गत परीक्षा, सत्रांत परीक्षा, पर्यावरणशास्त्र परीक्षा, व्होकेशनल कोर्से परीक्षा, वार्षिक परीक्षा यांचे प्रश्नपत्रिका काढणे, उत्तरपत्रिका काढणे, उत्तरपत्रिका तपासणे व निकाल तयार करणे इ.कामे अतिशय सुनियोजित पद्धतीने सर्व घटकांच्या मदतीने यशस्वीरित्या पार पाडली.

परीक्षा विभागामध्ये श्री.एस.बी.काकडे, श्री. पी. जे. कारखिले व श्री. टी. एस. दातीर हे परीक्षा संबंधित सर्व कामे नियोजित वेळेत पूर्ण करत आहेत. परीक्षा विभाग पूर्णपणे संगणकीकृत झाला आहे. परीक्षा विभागामार्फत अत्यावश्यक असणारे फर्निचर, सुरक्षित कपाट व सी.सी.टी.व्ही. कॅमेरेची अद्यावत सुविधा उपलब्ध आहे.

डॉ.एस.आर.वाघ
परीक्षा विभागप्रमुख

राष्ट्रीय सेवा योजना

विद्यार्थीउपक्रम-

१)सक्षम युवा समर्थ भारत एक भारत श्रेष्ठ भारत उपक्रामातर्गत आयोजक महाविद्यालय म्हणून चार महाविद्यालयाचे सात दिवसीय हिवाळी श्रमसंस्कार शिबीर पिंपरी जलसेन येथे दिनांक १७/१२/२०१९-२३/१२/२०१९ या कालावधीत घेतले, या शिबिरात एक कोटी लिटर पाणी जमिनीमध्ये जिरवू शकेल एवढे समतल सलग चराचे खोदकाम करण्यात आले व २५ दगाडी कंटूर बांधले, या शिबीरात १२५ स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला.

२) या शैक्षणिक वर्षात वन महोत्सवाचे आयोजन करण्यात आले.

३) रक्तदान शिबीराचे आयोजन केले या रक्तदान शिबीरात १०७ स्वयंसेवकांनी रक्तदान केले व २९० विद्यार्थीनीचे हिमोग्लोबिन चेक-अप करण्यात आले

४) सांगली व कोल्हापूर जिल्ह्यातील पूरग्रस्तांना मदत म्हणून राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाने अकरा स्वयंसेवक मदत कार्यासाठी पूरग्रस्त भागात पाठविले.

५) महात्मा गांधी जयंती निमित्त स्वच्छता पंधरवडा आयोजित करण्यात आला

६) मतदान जाणीव जागृती अभियान परफेरी काढण्यात आली व नवमतदारांना शपथ देण्यात आली

७) राष्ट्रीय सेवा योजना स्थापना दिनानिमित्त रांगोळी,पोस्टर निबंध, वादविवादस्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले.

प्राध्यापक उपक्रम

१) सावित्रीबाई फुले विद्यापीठाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने प्रा. संजय आहेर यांची अहमदनगर जिल्ह्याच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग समन्वयक म्हणून नियुक्ती झाली.

२) प्रा. अशोक घोरपडे, प्रा. संजय आहेर, प्रा.प्रतिक्षा तनपुरे यांनी सात दिवसीय NSS ETITREINING PROGRAMME अहमदनगर कॉलेज अहमदनगर येथे पूर्ण केला.

विभागातील न्याविन्य पूर्ण उपक्रम -

१)राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाने शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये तभांखु मुक्त अभियान प्रभावीपणे जनजागृती केल्याबद्दल सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभाग व संबंद फाउंडेशन यांच्या संयुक्त पणे सिल्वर व गोल्डमेडल मिळविणारे पहिले महाविद्यालय म्हणून विद्यापीठाच्या वतीने गौरव करण्यात आला.

२) तसेच सांगली व कोल्हापूर जिल्ह्यातील पूरग्रस्तांना मदत म्हणून रुपये ६१००० मदत जमा करून पाठविला.

डॉ. अशोक घोरपडे

हिंदी विभाग

विद्यार्थी उपक्रम:

हिंदी विभागाने १५ सप्टेंबर २०१९ रोजी हिंदी दिवसाच्या निमित्ताने सामान्य ज्ञान ऑनलाइन परीक्षेचे आयोजन केले .त्यामध्ये ९० विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला. साहित्य सौरभ या हस्तलिखित अंकाचे प्रकाशन करण्यात आले.एम.ए. च्या विद्यार्थ्यांसाठी विशेष व्याख्यानांचे आयोजन केले होते. कु. रेपाळे राजश्री या विद्यार्थिनीने विविध खेळात विशेष नैपुण्य प्राप्त केले.

प्राध्यापक उपक्रम:

बी.सी.यु.डी. सावित्रीबाई फुले पुणे विश्व विद्यालय पुणे यांच्यावतीने समकालीन हिंदी और मराठी कविता मे पर्यावरण चेतना या विषयावर शोधकार्य कार्यरत आहे . डॉ .विजयकुमार राऊत यांचे नॉर्वे येथून प्रकाशित होणारे स्पेल दर्पण या पत्रिकेत स्त्री विमर्श के संदर्भ में महीप सिंह की कहानियाँ या विषयावर शोधनिबंध प्रकाशित झाला. डॉ. हनुमंत गायकवाड यांनी आंतरराष्ट्रीय संगोष्ठीत पेपर वाचन केले. प्रा. प्रतिक्षा तनपुरे यांचे विद्यावार्ता पत्रिकेत दोन आणि आंतरराष्ट्रीय संगोष्ठीत एक शोध निबंध प्रकाशित झाला .प्रा .शुभदा आरडे यांचा विद्यावार्ता या पत्रिकेत एक शोधनिबंध प्रकाशित झाला .

विभागाचे उपक्रम:

राज्य महिला आयोग महाराष्ट्र शासन यांच्या वतीने स्त्रियांसाठी डिजिटल साक्षरता कार्यशाळाचे आयोजन केले होते . या कार्यशाळेत पारनेर शहरातील २५० महिलांना सक्रिय सहभाग नोंदवला .

डॉ. विजयकुमार राऊत
अध्यक्ष, हिंदी विभाग

इतिहास विभाग अहवाल

विद्यार्थी उपक्रम-

१) स्थानिक इतिहास लेखनाचे उपक्रम घेण्यात आले. त्यामध्ये

विद्यार्थ्यांनी स्थानिक इतिहासावर प्रकल्प तयार केले

२) १४ जानेवारी २०२० रोजी विद्यार्थी विकास अंतर्गत इतिहास विभागाने मोडीलिपी प्रशिक्षण कार्यशाळेचे आयोजन केले होते.

३) महान व्यक्तीच्या जयंती साजऱ्या केल्या जातात

प्राध्यापक उपक्रम-

१) आबासाहेब काकडे महाविद्यालय बोधेगाव या ठिकाणी एक दिवसीय राज्यस्तरीय परिषदेमध्ये प्रा. डॉ. बी.जे. काकडे व प्रा. आबासाहेब गंडाळ यांनी संशोधन पेपर सादर केला.

२) या वर्षी विभागाचे विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. काकडे बी.जे. यांनी पश्चिम महाराष्ट्रातील शेतकरी चळवळ या प्रबंधाला संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठाने प्रदान केली.

विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम-

१) इतिहास विभाग व ग्रंथालय विभागाच्या वतीने शिक्षणामध्ये तंत्रज्ञानाचा उपयोग या short term course चे आयोजन करण्यात येणार आहे.

२) ऐतिहासिक फोटो संग्रहालय विकसित करत आहोत.

डॉ. भिमराज काकडे
(विभाग प्रमुख)

विद्यार्थींनी वसतिगृह

विद्यापीठ अनुदान मंडळ व अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाज यांच्या एकत्रित अनुदानातून महाविद्यालयामध्ये शैक्षणिक वर्ष २०१२-२०१३ पासून सुसज्ज व प्रशस्त असे वसतिगृह उभारण्यात आले. गोरगरीब बहुजनांच्या विद्यार्थीनीच्या व्यक्तीमत्वाचा सर्वांगीण विकास व्हावा, त्यांची निवासाची सोय व्हावी या उदात्त हेतूने अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाज या संस्थेने व महाविद्यालयाने हे वसतिगृह सुरु केले.

शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये ९० विद्यार्थीनींनी प्रवेश घेतला. वसतिगृहाची पूर्णक्षमता ११० विद्यार्थीनींची आहे. ग्रामीण भागातील विद्यार्थीनींची आर्थिक परिस्थिती व शिकण्याची जिद्द पाहून महाविद्यालयातर्फे अत्यल्प दरा मध्ये सोय करण्यात येते. विद्यार्थीनींचा बौद्धिक विकास व्हावा, वैचारिक प्रगल्भता वाढावी व सामाजिक बांधिलकी निर्माण व्हावी म्हणून स्वतंत्र ग्रंथालय, तीन मराठी व एक इंग्रजी वर्तमान पत्रे तसेच स्वतंत्र अभ्यासिका उपलब्ध करून दिलेली आहे. शारीरिकदृष्ट्या त्या सक्षम व्हाव्यात म्हणून विविध प्रकारचे खेळाचे साहित्य व भव्य मैदान, भैतिक सुविधांमध्ये मनोरंजनासाठी L.C.D.TV. सोलरवॉटर हीटिंग सिस्टीम, इन्व्हटर, वॉटरप्युरिफायर मशीन, तसेच प्रथमोपचार पेटी इ. गोष्टी उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या आहेत. वर्षभरामध्ये विविध मान्यवरांची वसतिगृहाला सदिच्छा भेटी देऊन विद्यार्थीनींशी हितगुज केले.

विद्यार्थीनींच्या सर्वांगीण विकासासाठी विविध स्पर्धेचे आयोजन करण्यात आले. या मध्ये वादविवाद, वक्तृत्व, सांस्कृतिक कार्यक्रम, गणेशोत्सव, महिला दिन साजरा करण्यात आला. वर्षभरामध्ये संस्थेने सर्व आदरणीय पदाधिकारी, मा प्राचार्य यांचे वेळोवेळी मोलाचे मार्गदर्शन लाभले.

प्रा. राणी शेख
अधीक्षिका

गणित विभाग

* विद्यार्थी उपक्रम

थोर गणित शास्त्रज्ञ श्री निवास रामानुजन यांचा जन्म दिवस दि. २२ डिसेंबर राष्ट्रीय गणित दिवस गणित विभागाने साजरा केला.

या कार्यक्रमा निमित्त मॉडेल व पोस्टर प्रेझेंटेशनचे आयोजन करण्यात आले. मॉडेल स्पर्धेमध्ये खालील विद्यार्थ्यांनी अनुक्रमे प्रथम,द्वितीय,तृतीय क्रमांक मिळवले.

प्रथमक्रमांक (विभागून):-

१) कु. तांबोळी आशिया गफूर. २) कु. डुंबरे ऐश्वर्या रमेश.

द्वितीय क्रमांक:- १) कु. वैद्य योगिता विजय.

तृतीय क्रमांक (विभागून):-

१) कु. येलवंडे कृष्णा भगवान. २) कु. गाडे किरण भास्कर.

३) कु. ससे प्रियांका राजेंद्र.

पोस्टर प्रेझेंटेशन स्पर्धेमध्ये खालील विद्यार्थ्यांनी यश संपादन केले.

प्रथमक्रमांक (विभागून):-

१) कु. मोटे अजय बाबा. २) कु. करंजुले जयदीप संभाजी.

द्वितीय क्रमांक:- १) कु. रासकर कुंदन मारुती.

तृतीय क्रमांक (विभागून):-

१) कु. बोरुडे प्रांजल संदिप. २) वाळुंज ऋतूजा सूभाष.

३) कु. रसाळ काजल साहेबराव.

एस. पी. कॉलेज पुणे व होमी भाभा सेन्टर फॉर सायन्स एजुकेशनटी. आय.एफ.आर.मुंबई आयोजित माधवा मॅथमॅटिक्स कॉम्पिटिशन या स्पर्धा मध्ये विविध महाविद्यालयातील २२६ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदविला.

सर्टिफिकेट कोर्स ऑनमॅक्सिमा या कोर्समध्ये २४ विद्यार्थ्यांनी सहभाग घेतला व प्राविण्य मिळवले.

गणित विभागामध्ये गेस्टलेक्चरचे आयोजन करण्यात आले.

१) प्रा.मुनोत एस.एस.(गणित विभाग प्रमुख,अहमदनगर कॉलेज अहमदनगर).

२) प्रा.काळे.पी.एस. (न्यू आर्ट्स कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, अहमदनगर).

विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी डायग्नोस्टिक टेस्ट, क्लास सेमिनार, शिक्षक दिन, विज्ञानदिन इत्यादी आयोजन विभागाने केले.

* प्राध्यापक उपक्रम

प्रा.सोनवणे.आर.डी यांनी आय. आय. एस. इ. आर पुणे येथे फॅकल्टी इंडक्शन प्रोग्राम मध्ये सहभाग घेतला,

न्यू आर्ट्सकॉमर्ससायन्स कॉलेज अहमदनगर येथे मॅथमॅटिक्स सिल्याबसरी स्ट्रक्चर ऑफ एफ. वाय. बी. एस्सी. अँडडिसकशन ऑफ मॅक्सिमासॉफ्टवेअर या विषयावरील वर्कशॉप मध्ये खालील प्राध्यापकांनी सहभाग घेतला.

१) प्रा. तांबोळी.एस. जि. २) प्रा. सोनवणे.आर.डी.

आनंदराव धोंडेआलीस बाबाजी महाविद्यालय कडा येथे आयोजित. अर्पित ऑनलाइन रिफ्रेशर कोर्स फॉर कॉलेज टीचर या विषयावरील चर्चा सत्रामध्ये प्रा. सोनवणे आर.डी यांनी सहभाग घेतला.

प्रा.सोनवणे आर.डी (गणित विभागप्रमुख)

संशोधन समिती अहवाल

शैक्षणिक वर्ष २०१९ - २०२० मध्ये

महाविद्यालयाचे प्राचार्य यांचे मार्गदर्शानुसार संशोधन समितीने खालील प्रस्ताव सादर करून मान्यता मिळविली व संबंधित विभागांनी सर्व उपक्रमांचे यशस्वीपणे आयोजन केले.

* चर्चासत्र :

१. शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये वाणिज्य विभागाने भारतीय अर्थव्यवस्थेसमोरील आव्हाने या विषयावर दि. १६ व १७ जानेवारी, २०२० रोजी राष्ट्रीय चर्चासत्राचे यशस्वीपणे आयोजन केले.

२. शारीरिक शिक्षण विभाग व राष्ट्रीय छात्र सेना यांचे संयुक्त विद्यमाने खेळ व राष्ट्रीय छात्रसेना यांचे माध्यमातून युवकांचे सक्षमीकरण या विषयावर दि. १० व ११ जानेवारी, २०२० रोजी राज्यस्तरीय चर्चासत्राचे यशस्वीपणे आयोजन करण्यात आले.

* अविष्कार कार्यशाळा :

या शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयाच्या ४ विद्यार्थ्यांनी अविष्कार कार्यशाळेमध्ये सहभाग नोंदविला.

समितीतील सर्व सदस्यांनी यासाठी विशेष परिश्रम घेतले असून महाविद्यालयाच्या वतीने सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे व अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाज यांचे मनःपूर्वक आभार.

डॉ. सुधीर वाघ

चेअरमन

संशोधन समिती

वनस्पतीशास्त्र विभाग

अ) विद्यार्थीउपक्रमः

१. दि. १५ व १६ सप्टेंबर २०१९ रोजी तृतीय वर्ष विज्ञान वएम. एस्सी. विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सहल महाबळेश्वर, ठोसेघर, सज्जनगड, दि. ०३ जानेवारी २०२० रोजी प्रथम वर्ष विज्ञान या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सहल हंगालेक, दि. १७ व १८ जानेवारी २०२० रोजी द्वितीय वर्ष विज्ञान या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सहल महात्मा फुले कृषी विद्यापीठ राहुरी, पैठण, औरंगाबाद तसेच नर्सरीमॅनेजमेंट अँडहॉर्टीकल्चरल प्रॅक्टिसेस प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम शिकणाऱ्या ३० विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक सहल दि. १५ फेब्रुवारी २०२० रोजी तळेगाव दाभाडे या ठिकाणी आयोजित करण्यात आली होती.
२. एम. एस्सी. वनस्पतीशास्त्र द्वितीय वर्षामध्ये शिकणारा विद्यार्थी पुंड विजय विनायक याने खालील विविध ठिकाणी आयोजित केलेल्या प्रशिक्षण उपक्रमांमध्ये सहभाग नोंदविला.
  १. दि. २३ ऑगस्ट २०१९ रोजी सा.फु.पु. वि., पुणे इनोव्हेटिव्ह सेंटर आयोजित प्रॉडक्शन ऑफ बायोपेस्टीसाईड्स अँड देअर अँप्लिकेशन्स इन अँग्रीकल्चर.
  २. दि. १६ डिसेंबर २०१९ रोजी सा.फु.पु.वि., पुणे इनोव्हेटिव्ह सेंटर आयोजित इनोव्हेटिव्ह आयडियाज इन मशरूम कल्टीव्हेशन.
  ३. दि. २० ते २२ जानेवारी २०२० रोजी म.फु.कृ.वि. कॉलेज ऑफ अँग्रीकल्चर, पुणे आयोजित मशरूम स्पॉन प्रॉडक्शन ट्रेनिंग प्रोग्रॅम.
  ४. दि. २३ फेब्रुवारी २०२० रोजी डॉ. रफिक झकेरियाकॉलेज फॉर वुमन, औरंगाबाद आयोजित रिसेन्ट डेव्हलपमेंट इन लाईफ सायन्सेस.
  ३. वनस्पतीशास्त्र संशोधन केंद्रातील विद्यार्थीनी कल्पना सावंत यांना सारथी स्कॉलरशिप मंजूर झाली.
  ४. एम. एस्सी. वनस्पतीशास्त्र द्वितीय वर्षाची विद्यार्थिनी कु. रेपाळे पल्लवी दशरथ हिने सा.फु.पु.वि., पुणे व न्यू आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, अहमदनगर यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. ११-१२ फेब्रुवारी २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय परिषदेमध्ये शोधनिबंधाचे वाचन केले.
  ५. एम. एस्सी. वनस्पतीशास्त्र द्वितीय वर्षामधील विद्यार्थी कु. काकडे गीतांजली, शेळके शीतल, रेपाळे पल्लवी, थोरात नम्रता, तिकोणे मनीषा, पवार प्राजक्ता व पुंड विजय यांनी विद्यार्थी विकास मंडळ, सा.फु.पु.वि., पुणे व आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, सोनई यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

दि. २८-२९ फेब्रुवारी २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय परिषदेत शोधनिबंधाचे वाचन केले.

आ) प्राध्यापकउपक्रमः

१. प्राचार्य डॉ. आर.के. आहेर यांचे वनस्पतीशास्त्र विषयाचे प्रथम वर्ष विज्ञान वर्गासाठी प्लांट लाईफ अँड युटीलायझेशन-१ हे क्रमिक पुस्तक प्रकाशित झाले.
२. प्राचार्य डॉ. आर. के. आहेर यांना विद्यार्थी विकास मंडळ सा.फु.पु.वि., पुणे व आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, सोनई यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दि. २८-२९ फेब्रुवारी २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय परिषदेमध्ये सर्वोत्कृष्ट नाविन्यपूर्ण शिक्षक पुरस्काराने गौरविण्यात आले.
३. प्राचार्य डॉ. आर.के.आहेर यांनी विद्यार्थी विकास मंडळ सा.फु.पु.वि. व आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, सोनई आयोजित दि.२८-२९ फेब्रुवारी २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय परिषदेमध्ये शोधनिबंधाचे वाचन केले.
४. डॉ. एस. एल. खपके यांनी सा.फु.पु.वि. व न्यू आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, अहमदनगर आयोजित दि. ११-१२ फेब्रुवारी २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय परिषदेमध्ये शोधनिबंधाचे वाचन केले.
५. प्रा. आर. एम. शेख यांनी विद्यार्थी विकास मंडळ सा.फु.पु.वि.पुणे व आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, सोनई आयोजित दि. २८-२९ फेब्रुवारी २०२० रोजी आंतरराष्ट्रीय परिषदेमध्ये शोधनिबंधाचे वाचन केले.
६. चालू शैक्षणिक वर्षात संशोधन केंद्रामध्ये डॉ. आर.के.आहेर, डॉ. एस.के.आहेर व डॉ.आर.एन.देशमुख यांच्या मार्गदर्शनाखाली प्रत्येकी एका विद्यार्थीची पीएचडीच्या संशोधनासाठी नोंदणी झाली आहे.
७. डॉ.एस.एल.खपके व प्रा.टी.एस.चिकने यांनी आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, सोनई येथे पारपडलेल्या प्रथम वर्ष विज्ञान व एम. एस्सी. प्रात्यक्षिक या विषयावरील एकदिवसीय कार्यशाळा पूर्ण केली.
८. प्रा.आर.एम.शेख यांनी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे आयोजित पीजीपीएम कार्यशाळेत सहभाग नोंदविला.
९. प्रा.आर.एम.शेख या सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे आयोजित सेट परीक्षा ऑक्टोबर २०१९ मध्ये उत्तीर्ण झाल्या.
१०. प्रा.आर.एम.शेख यांनी आयसर पुणे आयोजित फॅकल्टीइंडक्शन प्रोग्राम कार्यशाळे मध्ये दि. ३० ऑक्टोबर ते २३ नोव्हेंबर २०१९ या कालावधीत सहभाग नोंदविला, तसेच

प्रेझेंटेशन स्किलइनअकॅडेमिया ही दोनदिवसीय कार्यशाळा दि. २०-२१ सप्टेंबर २०१९ रोजी आयसर येथे पूर्ण केली.

११. प्रा.आर.ए.शेख व प्रा.आर.बी.शिंदे यांनी रिसर्च बेस्ड पॅडॉलॉजिकल टूल्स या विषयावर ०२ दिवसांची कार्यशाळा सी.टी.बोरा महाविद्यालय, शिरूर येथे पूर्ण केली.

१२. डॉ. आर. एन.देशमुख यांनी एम. एस्सी. वनस्पतीशास्त्र वर्ष दोन वर्गाच्या अभ्यासक्रम पुनर्रचना समितीमध्ये यशस्वीरित्या सहभाग नोंदविला.

इ) विभागातीलनावीन्यपूर्णउपक्रम:

१. शैक्षणिकवर्ष२०१८-२०१९या वर्षाचा तृतीय वर्ष विज्ञान वनस्पतीशास्त्र विभागाचा निकाल १००%, तसेच एम.एस्सी. वनस्पतीशास्त्र प्रथम बॅचचा निकाल ९५% लागला.

२. शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० मध्ये नर्सरी मॅनेजमेंट अँडहॉर्टीकल्चरल प्रॅक्टिसेस प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम ३० विद्यार्थ्यांनी यशस्वीरित्या पूर्णकेला.

३. सावित्रीबाई फुलेपुणेविद्यापीठपुणेवन्यूआर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पारनेर यांच्या संयुक्त विद्यमाने एकदिवसीय पुष्पगुच्छ प्रशिक्षण कार्यशाळा दि. ०८फेब्रुवारी २०२० रोजी यशस्वी रित्या संपन्न झाली.

४. सावित्रीबाई बाई फुले पुणे विद्यापीठ पुणे व न्यू आर्टस्, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, पारनेर यांच्या संयुक्त विद्यमाने द्वितीय वर्ष विज्ञान वनस्पतीशास्त्र अभ्यासक्रम पुनर्रचना कार्यशाळा दि.१८मार्च २०२० रोजी यशस्वीरित्या पार पडली.

डॉ. रवींद्र एन. देशमुख
विभाग प्रमुख
वनस्पतीशास्त्र विभाग

जिमखाना विभाग

सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षात १२ संघानी अहमदनगर जिल्हा क्रीडा विभागामध्ये आंतरमहाविद्यालयीन क्रीडास्पर्धेत सहभाग नोंदविला १८ खेळाडूंची सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ पुणे, अंतर्गत आंतरविभागीय स्पर्धेसाठी निवड झाली

औटी निखिल भास्कर या खेळाडूची आखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ स्पर्धेकरिता चौधरी चरणसिंह विश्वविद्यालय, मेरठ (उत्तरप्रदेश) या ठिकाणी निवड झाली. अहमदनगर जिल्हा क्रीडाविभाग बॉकशिंग (मुले) या आंतरमहाविद्यालयीन क्रीडास्पर्धेत महाविद्यालयाने उपविजेतेपद मिळविले. तसेच पावर लिफ्टिंग (मुली), व कुस्ती (मुले) या आंतरमहाविद्यालयीन क्रीडास्पर्धेतही महाविद्यालयाने उपविजेतेपद मिळविले.

अक्षय चंद्रभान कावरे या खेळाडूची हिसार (हरियाणा) येथील चौधरी बन्सीलाल विश्वविद्यालय, येथे संपन्न झालेल्या अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ कुस्ती स्पर्धेकरिता स्पर्धेकरिता सा. फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे या संघात निवड झाली होती. तसेच खेळो इंडिया अखिल भारतीय आंतरविद्यापीठ, स्पर्धा - भुवनेश्वर (ओरिसा) येथे संपन्न झालेल्या कुस्तीस्पर्धेत त्याने कांस्यपदक मिळविले.

कु.शीतल भास्कर भंडारी हिने मैदानी राज्यस्पर्धेत सहभाग नोंदविला, तसेच मुंबई पोलीस आंतरराष्ट्रीय मॅरेथॉन स्पर्धेत दुतीय स्थान मिळविले. ठाणे येथील हिरानंदानी मॅरेथॉन स्पर्धेत दुतीय स्थान मिळविले. तसेच परभणी येथील मॅरेथॉन स्पर्धेतहि अनुक्रमे दुतीय स्थान मिळविले.

पारनेर राज्यस्त मॅरेथॉन स्पर्धेत हि खेळाडूंनी सहभाग नोंदविला.महाविद्यालयाने सॉफ्टबॉल(मुले) या आंतर महाविद्यालयीन क्रीडास्पर्धेचे यशस्वी अयोजन केले.

वरील सर्व उपक्रम राबवितांना जिमखाना विभागात प्राचार्य, उपप्राचार्य, सर्वशिक्षक व शिक्षकेतर वृंद नेहमीच सहकाय मिळत असते. म्हणुनच क्रीडाविभाग प्रगती करताना दिसत आहे.

प्रा.संजय गायकवाड
जिमखाना विभागप्रमुख

कार्यालयीन अहवाल

प्रशासकीय कार्यालयात वृद्धी हि संगणक प्रणाली वापरात असून त्याद्वारे बोनाफाईड, दाखले, टी.सी., लेखा, शिष्यवृत्ती व परीक्षा विभाग यांचे काम ऑनलाईन पध्दतीने केले जाते.

प्रशासकीय कार्यालयात कार्यालयीन अधीक्षक श्री.सुनील चव्हाण यांचे देखरेखीखाली कार्यालयातील सर्व शिक्षकेतर सेवक, श्री. सावकार काकडे वरिष्ठ लिपिक म्हणून परीक्षा विभाग जबाबदारीने सांभाळतात, श्रीमती रोहिणी दिघे या महाविद्यालयाचे संपूर्ण लेखा विभाग जबाबदारीने सांभाळतात, श्री बाबुराव शिंदे हे महाविद्यालयाचे आस्थापना विभागाचे काम जबाबदारीने सांभाळतात, श्री. अंकुश पोटे हे महाविद्यालयाचे प्रवेश विभाग व आवक जावक विभागाचे काम जबाबदारीने सांभाळतात, श्री.ठाणगे नामदेव हे संपूर्ण महाविद्यालयाचे शिष्यवृत्ती विभागाचे काम सांभाळतात, श्री गणेश साबळे हे कनिष्ठ महाविद्यालयाचे काम उत्कृष्ट पध्दतीने सांभाळतात. श्रीमती संगीता झावरे या महाविद्यालयाचे वेतन विभाग सांभाळतात. तसेच कार्यालयातील संगणक कामकाजासाठी श्रीमती वर्षा गोळे, श्री.प्रवीण कारखिले, श्रीमती साधना झावरे मदत करतात. तसेच श्री.अशोक व्हरकटे, श्री. तुकाराम दातीर, श्री.सचिन बोरुडे, हे मा.प्राचार्य, उपप्राचार्य व अधीक्षक यांचे मार्गदर्शनाखाली काम करतात.

श्री. सुनील चव्हाण
(कार्यालयीन अधीक्षक)

राष्ट्रीय छात्र सेना विभाग (NCC)

अहमदनगर जिल्हा मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे न्यू आर्ट्स, कॉमर्स सायन्स कॉलेज, पारनेर मधील १७ महाराष्ट्र बाटालीयांच्या एन.सी.सी. युनिटने २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षातील विविध उपक्रमांचा अहवाल खालीलप्रमाणे देण्यात येत आहे.

सामाजिक उपक्रमांचे आयोजन:

न्यू आर्ट्स, कॉमर्स सायन्स कॉलेज, पारनेर मधील एन.सी.सी. युनिटचे रक्तदान शिबीर, साक्षरता अभियान, वृक्षारोपण, रस्ता सुरक्षा अभियान व स्वच्छता अभियान, मतदान जनजागृती अशा विविध प्रकारच्या सामाजिक उपक्रमांचे आयोजन केले.

एन.सी.सी. कॅम्प उपक्रम :

* न्यू आर्ट्स, कॉमर्स आणि सायन्स कॉलेज, पारनेर मधील एन.सी.सी. युनिटने TC, PRE RDC, TSC, NIC कॅम्प साठी पारनेर येथून अहमदनगर येथे कॅम्प पाठविले.

* न्यू आर्ट्स, कॉमर्स सायन्स कॉलेज, पारनेर मधील एन.सी.सी. युनिटचे NO लेफ्टनंट प्रा. भरत डगळे यांचे एन.सी.सी च्या छात्रांना मोलाचे मार्गदर्शन कायमच लाभ आहे.

* आपल्या महाविद्यालयातील एन.सी.सी. युनिटच्या प्रथम वर्षासाठी रिक्त जागांसाठी दि.७ जुलै २०१९ रोजी विद्यार्थ्यांची शारीरिक चाचणी घेऊन भारती करण्यात आली.

* १५ ऑगस्ट २०१९ रोजी स्वातंत्र्यदिनानिमित्त महाविद्यालयातील एन.सी.सी. युनिटने महाविद्यालयाच्या मैदानावर परेडचे आयोजन करून राष्ट्रध्वजाला सलामी दिली व स्वातंत्र्यदिनाच्या उत्सवात सहभाग नोंदवला.

* संगमेश्वर पारनेर या ऐतिहासिक ठिकाणी भेट देऊन स्वच्छता करून आजूबाजूचा परिसर स्वच्छ केला

* संगमेश्वर पारनेर या ऐतिहासिक ठिकाणी भेट देऊन स्वच्छता करून आजूबाजूचा परिसर स्वच्छ केला

प्राध्यापक उपक्रम :

* एन.सी.सी विभाग प्रमुख लेफ्टनंट प्रा. भरत डगळे व एन.सी.सी कॅम्प २५ जानेवारी २०१९ रोजी मतदान साक्षरता दिवस साजरा करून पारनेर शहरात प्रभात फेरी काढली.

* एन.सी.सी विभाग प्रमुख लेफ्टनंट प्रा. भरत डगळे यांनी १० दिवसीय TC कॅम्प चे नेतृत्व केले.

विभागातील नाविन्यपूर्ण उपक्रम :

* ४ कॅम्प NTIONL INTIGRTION CMP साठी मुंबईतील पनवेल या ठिकाणी पाठविले. या कॅम्प मध्ये SUO ऋषिकेश कासुटे याने सांस्कृतिक कार्यक्रमात प्रथम क्रमांकाचे पारितोषिक पटकावले.

* स्वच्छता पंधरवडा कार्यक्रमाचे आयोजन केले व या माध्यमातून ग्रामीण रुग्णालय, एस.टी. महामंडळ व बाजारतळ या ठिकाणी स्वच्छता कार्यक्रम राबवून प्लास्टिक बंदीची प्रतिज्ञा घेतली.

* २०१९-२० मध्ये शैक्षणिक सहलीचे आयोजन केले.

* ५ एन.सी.सी. कॅम्प INDIN RMY मध्ये भारती झाले.

* कॅम्प झावरे निखील या कॅम्पची PRE TSC कॅम्प साठी औरंगाबाद येथे निवड झाली.

लेफ्टनंट प्रा. भरत डगळे

यु.जी.सी. विभाग

या शैक्षणिक वर्षात विद्यार्थ्यांसाठीचे वस्तीग्रह बांधून उपयोगात आणले गेले. या वस्तीग्रहाच्या उर्वरित येणे अनुदानासाठी सातत्याने पाठपुरावा केला.

यु.जी.सी.अनुदानामधून पुढीलप्रमाणे व्यावसायिक अभ्यासक्रम चालू आहेत.

बी.व्होक :

१. सॉफ्टवेअर डेव्हलपमेंट
  २. रिन्युवेबलएनर्जीटेकनॉलॉजिअँडमॅनेजमेंट
- नव्याने मंजूर अभ्यासक्रम :
१. फोर्मास्यूटिकल केमिस्ट्री
  २. टुरिझम अँड हॉस्पिटलीटी मेनेजमेंट

प्रा. वीरेंद्र धनशेट्टी
(विभाग प्रमुख)

राज्यशास्त्र विभाग

अ) विभाग उपक्रम:

अ.क्र.	वार व दिनांक	उपक्रम सहभागी	वि. संख्या
१	गुरुवार २६-११-२०१९	संविधान दिन	३००
२	शनिवार २५-०१-२०२०	राष्ट्रीय मतदार दिन	६००
३	शनिवार २५-०१-२०२०	राष्ट्रीय मतदार दिना निमित्त निबंध स्पर्धा	४७
४	रविवार २६-०१-२०२०	राष्ट्रीय मतदार दिनानिमित्त नव मतदार नोंदणी अभियान	३०
५	सोमवार १०-०२-२०२०	लोकशाही पंधर वड्या निमित्त वक्तृत्व स्पर्धा	१०
६	मंगळवार १८-०२-२०२०	श्री ढोकेश्वर कॉलेज येथे राजकीय पत्रकारिता या कार्यशाळेत सहभाग	१०
७	जानेवारी ते मार्च	भारतीय राज्यघटनेची ओळख प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम	३०

आ) शिक्षकांचे उपक्रम:

१. श्री. वीरेंद्र धनशेट्टी: सहयोगी प्राध्यापक व विभागप्रमुख, पी.एच.डी. चे संशोधन चालू आहे. या शैक्षणिक वर्षात अहमदनगर जिल्हा राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन परिषदेचे अध्यक्ष म्हणून निवड झाली. महाराष्ट्र राज्यशास्त्र व लोकप्रशासन परिषदेचे आजीव सभासद म्हणून कार्यरत. यु.जी.सी. च्या स्वयंम या ऑनलाइन पोर्टलवर आय. आय. टी. मद्रास संचालित राजकीय विचारप्रणाली विषयक तीन महिन्यांच्या अभ्यासक्रमांतर्गत प्रवेश घेतला आहे. या शिवाय यु.जी.सी. च्या अर्पित या ऑनलाइन पोर्टलवर रेफ्रेशर कोर्स चालू आहे. सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या राज्यशास्त्र अभ्यासक्रम पुनःरचना समितीवर निमंत्रित सदस्य म्हणून कार्य केले. अहमदनगर आकाशवाणीवर दि. ०५/१०/२०१९ रोजी आदर्श आचारसंहिता या विषयावर प्रकट मुलाखत प्रसारित झाली. तीन राष्ट्रीय, तीन राज्यस्तरीय चर्चासत्रे व कार्यशाळेत सहभाग घेतला. त्यापैकी दोन राष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंध सादर केले. याव्यतिरिक्त संस्थेशी संलग्न दोन महाविद्यालयात विशेष उपक्रमात व्याख्याता म्हणून मार्गदर्शन केले.

२. श्री. संदीप ठोंबरे: सहाय्यक प्राध्यापक, या वर्षी सेट परीक्षा उत्तीर्ण. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर महाविद्यालय, औंध, पुणे येथे आंतरराष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंध सादर केला. वाणिज्य विभाग आयोजित राष्ट्रीय चर्चासत्रात शोधनिबंध सादर केला.

प्रा. वीरेंद्र धनशेट्टी (विभाग प्रमुख)

विद्यार्थी विकास मंडळ

१) विद्यार्थी उपक्रम:-

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ, पुणे, विद्यार्थी विकास मंडळाच्या ध्येय, उद्दिष्ट व मार्गदर्शन सुचना नुसार महाविद्यालयत विद्यार्थी केंद्रीत उपक्रम राबवत आहोत. विद्यार्थ्यांची केवळ शैक्षणिक नव्हे तर आत्मिक जडणघडण व्हावी, त्यांचा सर्वांगीण विकास व्हावा, या उद्दिष्टाने महाविद्यालयात शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये खालील उपक्रम राबवले...

१) कर्मवीर भाऊराव पाटील कमवा व शिका योजनेतर्गत ११५ विद्यार्थी काम करत आहेत. त्यांना प्रत्येकी तासाला ४५ रुपये विद्यापीठ नियानानुसार मानधन देण्यात येते. सदर योजनेतर्गत ११५ विद्यार्थीना रुपये ४,२२,६८५/- मानधन देण्यात आले. कमवा व शिका योजनेमध्ये समन्वयक म्हणून प्रा. घुंगाई डी. एस. प्रा., आर. एम. शेख आणि श्री. प्रा. भालेराव बी. डी. यांनी काम पहिले.

२) पर्यावरण संवर्धन व जनजागृतीसाठी महाविद्यालय परिसर व पिंपरी गवळी ता. पारनेर येथे १५० वृक्षांची लागवड केली.

३) महाविद्यालयात दिनांक २१ जून २०१९ रोजी राष्ट्रीय योग दिन साजरा करण्यात आला. विद्यार्थ्यांना प्रा. दत्तात्रय दळवी यांनी योगाचे महत्त्व सांगितले व विद्यार्थी, शिक्षक यांसकडून प्रात्यक्षिक करून घेतले.

४) महाविद्यालयात दिनांक २१ ऑक्टोबर २०१९ रोजी सरदार वल्लाभाई पटेल यांची जयंती राष्ट्रीय एकात्मता दिन म्हणून विविध कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर यांनी तसेच महाविद्यालयातील सर्व कर्मचार्यांनी व विद्यार्थ्यांनी राष्ट्रीय एकात्मतेची शपथ दिली.

५) युवा साहित्य संमेलन दिनांक ६ जानेवारी ते ७ जानेवारी २०२० रोजी आयोजित करण्यात आले. युवा साहित्य संमेलनाचा प्रारंभ ग्रंथ दिंडीचे पूजन पारनेर पं. स. सभापती श्री. राहील झावरे, तालुका पत्रकार संघाचे अध्यक्ष श्री. देविदास आबुज, महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर यांच्या हस्ते करण्यात आले. सदर युवा साहित्य संमेलन प्रसंगी नाटककार श्री. राजकुमार तांगडे, प्रसिध्द कवी श्री. नारायण सुमंत पारनेर तालुका आमदार श्री. निलेश लंके, पं. स. सभापती श्री. राहील झावरे यांनी मार्गदर्शन केले. युवा साहित्य संमेलनाचे आयोजन विद्यार्थी विकास मंडळ व मराठी विभाग यांच्या संयुक्तपणे करण्यात आले.

६) मोडी लिपी प्रशिक्षण कार्यशाळा दिनांक १४ जानेवारी

२०२० रोजी आयोजित करण्यात आली. कार्यशाळेसाठी डॉ. रघुनाथ शेळके (धन्वंतरी महाविद्यालय थवळपुरी) यांनी मोडी लिपी इतिहास, मोडो लिपी अभ्यासाचे महत्व व काळाजी गरज याविषयी मार्गदर्शन केले. डॉ. जे. सी. सोनवणे (वाणिज्य विद्यालय सोनई) यांनी मोडो लिपी लेखन व मोडी लिपितील काळ वाचन प्रात्यक्षिकाद्वारे प्रशिक्षण दिले. प्रा. गंडाळ ए. टी. यांनी मोडी लिपी बाराखडी ओळख व लेखन कसे करावे? याचे प्रात्यक्षिक घेतले. सदर कार्यशाळेचे समन्वयक म्हणून इतिहास विभाग प्रमुख प्रा. डॉ. भीमराज काकडे यांनी कामकाज पहिले.

७) पुष्पगुच्छ प्रशिक्षण कार्यशाळेचे आयोजन वनस्पतीशास्त्र विभागामार्फत करण्यात आले. सदर कार्यशाळा ८ फेब्रुवारी २०२० रोजी घेण्यात आली. कार्यशाळेत श्री. सचिन भूतारे (शुभ फ्लावर्स अंड इव्हेन्ड अहमदनगर) यांनी पुष्पगुच्छ तयार करण्यासाठी आवश्यक साहित्याची निवड कशी करावी? याविषयी मार्गदर्शन केले. श्री. रामदास शेळके (व्यवस्थापक, एवन बायोटेक ली. पिंपरी चिंचवड, पुणे) प्रात्यक्षिक करून दाखवले. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. रंगनाथ आहेर यांनी पुष्पगुच्छ प्रशिक्षण कार्यशाळेचे महत्त्व तसेच स्वयंरोजगार निर्मितीचे माध्यम असल्याचे मार्गदर्शन केले. पुष्पगुच्छ प्रशिक्षण कार्यशाळेचे समन्वयक म्हणून प्राचार्य. आर. एन. देशमुख यांनी कामकाज पहिले.

८) राज्यस्तरीय युवती स्वयंसिद्धा संमेलन दिनांक २६ डिसेंबर ते २९ डिसेंबर २०१९ दरम्यान आजोजित करण्यात आले. युवती स्वयंसिद्धा संमेलन शारदाबाई महिला महाविद्यालय, बारामती येथे पार पडले. सदर संमेलनात महाविद्यालयास माझ्या महाविद्यालयाचा उत्कृष्ट उपक्रम या स्पर्धेत महाविद्यालयातील आर्थिक साहाय्य निधी योजनेला तृतीय पारितोषिक प्राप्त झाले. तसेच युथ आयकोन - माझी उत्कृष्ट कामगिरी या स्पर्धेत कुमारी. राजराजेश्वरी आनंदराव कोठावळे हिंस द्वितीय पारितोषिक प्राप्त झाले. सदर संमेलनाचे समन्वयक म्हणून डॉ. माया लहारे यांनी मार्गदर्शन केले.

९) महाविद्यालय विद्यार्थी आरोग्यतपासणी समिती आयोजित आरोग्य तपासणीमध्ये प्रथम वर्ष पदवी व पदव्युत्तर वर्गातील एकूण १२२५ विद्यार्थ्यांची आरोग्य तपासणी करण्यात आली. आरोग्य समितीचे समन्वयक म्हणून प्रा. अशोक मोरे यांनी कामकाज पाहिले.

१०) निर्भय कन्या कार्यशाळा १८ फेब्रुवारी २०२० रोजी विद्यार्थिनीकरिता घेण्यात आली. या कार्यशाळेत डॉ. सुधा

कांकरिया ,अहमदनगर यांनी विद्यार्थिनीने भावनिक स्तरावर सक्षम होण्यासाठी साहाय्य होईल असे मोलाचे मार्गदर्शन केले. श्रीमती. साविताताई उमाप (सामाजिक कार्यकर्ते) यांनी विद्यार्थिनीना समाजात विद्यार्थिनीचे स्थान व महत्व याविषयी मार्गदर्शन केले.सौ.कविता पवार (संचालिका, दत्त इरिगेशन कंपनी, फैजपूर) यांनी विद्यार्थिनीना स्वतःची ओळख, अभ्यासाची दिशा, करिअर ठरवण्याची स्वक्षमता अश्या अनेक बाबींवर मार्गदर्शन केले. कुमारी. राजराजेश्वरी कोठावळे (प्रशिक्षण किडा संकुल पारनेर) यांनी विद्यार्थिनीना स्वयं संरक्षण स्तरावर सक्षम होण्यासाठी प्रात्यक्षिक व सराव करून घेतला. महाविद्यालयाचे प्राचार्य.डॉ. रंगनाथ आहेर यांनी निर्भय कन्या कार्यशाळेचे महत्व व गरज तसेच विद्यार्थिनीना भविष्यातील संधी याविषयी मार्गदर्शन केले. डॉ.माया लहारे यांनी समन्वयक म्हणून काम पहिले व मार्गदर्शन केले. सदर कार्यशाळेसाठी सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाकडून रुपये १५,००० /- अनुदान प्राप्त झाले.

११)मातृभाषा दिन' दिनांक २२ फेब्रुवारी २०२० रोजी साजरा करण्यात आला.सदर कार्यक्रमाचे अध्यक्ष कला व वाणिज्य शाखा प्रमुख डॉ.दीपक सोनटक्के हे होते. मराठी भाषा हि उत्पत्तीपासून इतर भाषांशी संघर्ष केत आली आहे असे प्रा. नंदकुमार उदार यांनी विशद केले.प्रा.दत्तात्रय घुंगाई यांनी विद्यार्थ्यांना मार्दर्शन करताना ऐकायला शिकाल तरच बोलता येईल अश्या शब्दांत मातृभाषेचे महत्त्व विषद केले. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ.रंगनाथ आहेर व उपप्राचार्य डॉ.दिलीप तुबे यांनी शुभेच्छा दिल्या. प्रा. हरीश शेळके यांनी कार्यक्रमाचे समन्वयक म्हणून काम पहिले.

१२)सेट नेट प्रशिक्षण कार्यशाळा २५ फेब्रुवारी २०२० रोजी आयोजित करण्यात आली.या कार्यशाळेत प्रा.गिरिज कुकरेजा , न्यू आर्ट्स कॉमर्स अण्ड सायन्स कॉलेज, अहमदनगर, प्रा. शिवाजी पठारे यांनी आय. सी. टी , प्रा. रमेश खराडे यांनी गणित , प्रा. राणी शेख यांनी संशोधन , डॉ. माया लहारे यांनी आकलन प्रा. संजय आहेर यांनी पर्यावरण या विषयावर मार्गदर्शन केले. कार्यशाळेसाठी महाविद्यालयातील प्राध्यापक व २०० पदवुत्तर वर्गातील विद्यार्थी चर्चसत्रास उपस्थित होते. कार्यशाळेचे संयोजक म्हणून प्रा. अशोक मोरे तर सहसंयोजक म्हणून प्रा. अनिल चिंधे यांनी काम पाहिले.

२)विभागातीलनाविन्यपूर्णउपक्रम :-

विद्यार्थी विकासासाठी सतत कार्य करणाऱ्या विद्यार्थी विकास

विभागामार्फत काही नाविण्यापूर्ण उपक्रम शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये राबवण्यात आले.....

१)महाविद्यालयीन प्राचार्य, उपप्राचार्य, प्रध्यापक, कार्यालयीन कर्मचारी व सेवकवृंद यांच्या वर्गणीतून गरीब व होतकरू अश्या १३१ विद्यार्थ्यांना आर्थिक मदत म्हणून आर्थिक सहाय्य निधी अंतर्गत त्यांच्या शिक्षणासाठी रुपये २,६५,०००/- पर्यंतची मदत करण्यात आली.

२)सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ विद्यार्थी विकास मंडळ व डॉ.टी.वाय.पाटील कला,वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय आकुर्डी, पुणे यांच्या संयुक्त विद्यमाने दिनांक.०४ ते ०७ जानेवारी २०२० या कालावधीत कळसुबाई हरीश्रंद्रगड अभयारण्य ता.अकोले,जि.अहमदनगर येथे राज्यस्तरीय गिर्यारोहण शिबिराचे अजोजन करण्यात आले. या शिबिरामध्ये महाविद्यालयातील विद्यार्थी सातपुते संकेत सखराम (ड्य.झील),सातपुते आदेश चंद्रकांत (ड्य.झील) यांनी सहभाग घेतला.

३)राज्यस्तरीय युवती स्वयंसिद्धा संमेलन दिनांक २६ डिसेंबर ते २९ डिसेंबर २०१९ दरम्यान आजोजित करण्यात आले. युवती स्वयंसिद्धा संमेलन शारदाबाई महिला महाविद्यालय, बारामती येथे पार पडले. सदर संमेलनात महाविद्यालयास माझ्या महाविद्यालयाचा उत्कृष्ट उपक्रम या स्पर्धेत महाविद्यालयातील आर्थिक साहाय्य निधी योजनेला तृतीय पारितोषिक प्राप्त झाले. तसेच युथ आयकोन - माझी उत्कृष्ट कामगिरी या स्पर्धेत कुमारी. राजराजेश्वरी आनंदराव कोठावळे हिस द्वितीय पारितोषिक प्राप्त झाले. सदर संमेलनाचे समन्वयक म्हणून डॉ. माया लहारे यांनी मार्गदर्शन केले.

प्रा.डी.एस.घुंगाई
विद्यार्थी विकास अधिकारी

— संगणक विभाग —

१) विद्यार्थी उपक्रम -

* संगणकशास्त्र विभागातील तृतीय वर्ष- संगणकशास्त्र आणि एम.एस्सी- संगणकशास्त्र या वर्गाचा निकाल १००% लागला.

* संगणकशास्त्र विभागातील कु. घोडके प्रांजल, कु. रसाळ काजल, कु. वाळूज ऋतुजा यांनीदि. २१/१२/२०१९ रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या राष्ट्रीय गणित दिवसीय स्पर्धेमध्ये, Poster Presentation Competition या मध्ये तृतीय क्रमांक मिळविला.

* संगणकशास्त्र विभागातील कु. ठाणगे संकेत याने राज्यस्तरीय वकृत्व स्पर्धेत उत्तेजनार्थ परितोषिक पटकविले. तसेच, याने ४ महिन्यात ७ राज्यस्तरीय स्पर्धेत सहभाग घेऊन त्यापैकी ५ स्पर्धेत बक्षीस मिळवण्याचा विक्रम केला.

* संगणकशास्त्र विभागातील कु. नरसाळे विशाल वामन याची भारतीय सैन्य दलात निवड झाली.

* संगणकशास्त्र विभागातील ५६ विद्यार्थ्यांनी दि. १२/०१/२०२० रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या चर्चीहशारीळली चरवहरीर जेशीळीळेप मध्ये सहभाग नोंदवला.

* संगणकशास्त्र विभागातील २० विद्यार्थ्यांनी Start-Up Innovation Cell उपक्रमामध्ये सहभागी होऊन विविध प्रोजेक्ट्स तयार केले.

* संगणकशास्त्र विभागातील २७ विद्यार्थ्यांनी N.S.S.कॅम्पमध्ये सहभागी होऊन विविध उपक्रमामध्ये जबाबदारी पार पाडली.

* संगणकशास्त्र विभागातील विद्यार्थी क्रिकेट संघाने वार्षिक पारितोषिक वितरण समारंभ निमित्त आयोजित करण्यात आलेल्या महाविद्यालयीन अंतर्गत क्रिकेट स्पर्धेमध्ये उपविजेता संघ ठरला.

२) प्राध्यापक उपक्रम -

* प्रा. शिंदे एस. ए. यांनी संगणकशास्त्र विभागाचे विभागप्रमुख म्हणून काम पाहिले.

* संगणकशास्त्र विभागातील विभाग प्रमुख प्रा. शिंदे एस.ए. आणि प्रा. चितळकर एम.डी. यांनीदि. २०/०७/२०१९ रोजी, Vidya Pratishthan's Arts, Science and Commerce College, Baramati येथे झालेल्या

plementation of C.B.C.S. for F.Y.B.Sc.(Computer Science) Syllabus या एकदिवसीय कार्यशाळेला उपस्थित राहिले.

* संगणकशास्त्र विभागाचे विभाग प्रमुख प्रा. शिंदे एस. ए. यांनी महविद्यालयाने दि. ३१/०८/२०१९ रोजी आयोजित केलेल्या दिक्षारंभ या कार्यक्रमात I.C.T. Based Learning Process या विषयावर व्याख्यान दिले.

* संगणकशास्त्र विभागातील विभाग प्रमुख प्रा. शिंदे एस.ए. आणि प्रा. चितळकर एम.डी. यांनीदि. १०/१०/२०१९ ते १५/१०/२०१९ रोजी, Dr.VithhalraoVikhePatil College of Engineering, hemednagar. येथे झालेल्या Faculty Development Program on Data Science using Python या कार्यशाळेला उपस्थित राहिले.

* प्रा. शिंदे एस. ए. यांनी कॉलेजच्या खालील विविध वेबसाईट्स तयार केल्या.

* www.newartspartner.com(New Arts, Commerce and Science College, Parner)
- www.mazepartner.com
- www.partnerjobs.in
- www.eflorapartner.in

* प्रा. शिंदे एस. ए. यांनी डॉ. राहुल डिग्गीकर(रसायनशास्त्र विभाग) यांची वेबसाईट (www.drrahuldigigkar.com) तयार केली.

* प्रा. शिंदे एस. ए. यांनी अ.जि.म.वि.प्र.स. अहमदनगर यांच्या खालील विविध वेबसाईट्स तयार केल्या.

प्रा. शिंदे एस. ए.
(विभाग प्रमुख)

सांस्कृतिक विभाग

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय हंबई, ता. आष्टी आयोजित राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन विनोदी काव्यवाचन स्पर्धेत संकेत धोंडिभाऊ ठाणगे या विद्यार्थ्याने तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त केले. महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी वक्तृत्व, वादविवाद, काव्यवाचन, निबंधलेखन अशा विविध स्पर्धेत विद्यार्थ्यांनी आपला सहभाग नोंदविला आहे. सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठ विद्यार्थी विकास मंडळ व शारदाबाई पवार महिला महाविद्यालय बारामती यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित स्वयंसिद्धा युवती संमेलन २०१९ मध्ये महाविद्यालयातील राजेश्वरी कोठावळे हिला युथ आयकॉन स्पर्धेत दिल्लीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त झाले आहे. तसेच महाविद्यालयास आर्थिक सहाय्यता निधी योजनेत तृतीय क्रमांकाचे पारितोषिक प्राप्त झाले आहे. या उपक्रमाचे सादरीकरण कु.पियुषा एकविरे या विद्यार्थिनीने केले. मराठी भाषा पंधरवडा निमित्त आयोजित युवा साहित्य संमेलनात ग्रंथ दिंडी सोहळ्यात सांस्कृतिक विभागाच्या मार्गदर्शनाखाली महाराष्ट्रातील लोकसंस्कृतीचे विविधांगी दर्शन घडविले.

डॉ. हरेष शेळके
(विभाग प्रमुख)